

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Інститут спеціальної педагогіки Національної
академії педагогічних наук України

Гриф Міністерства освіти і науки
від 12.04.13 №1/11-6943

«ВІКОНЕЧКО»

Програма розвитку дітей дошкільного віку із
затримкою психічного розвитку від 3 до 7 років

Київ - 2013

Рецензенти:

Т.В. Скрипник – доктор психологічних наук, старший науковий співробітник, завідувач лабораторії корекції розвитку дітей з аутизмом Інституту спеціальної педагогіки НАПН України.

С.В. Ракітіна – директор дошкільного навчального закладу зі спеціальними групами №127 м. Києва.

Наукове керівництво: Сак Т.В.

Авторський колектив:

Н.І. Депутат, М.В. Дмитрієва, І.В. Недозим, Т.Ф. Марчук, О.А. Османова, Л.І. Прохоренко, Т.В. Сак.

«Віконечко». Програма розвитку, навчання та виховання дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку / за ред. проф. Т.В. Сак. – 2012. – 238 с.

Програма розвитку, навчання та виховання дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку «Віконечко» – перша складова науково-методичних матеріалів, пов'язаних із модернізацією змісту спеціальної дошкільної освіти в Україні та гуманізацією її цілей і завдань. У програмі розкрито сутність психомоторного, пізнавального, мовленнєвого, соціального розвитку та особливості розвитку ігрової, образотворчої та конструктивної діяльності дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку. З'ясовано, ключові освітні завдання, розкрито зміст педагогічної роботи, надано поради батькам та визначено орієнтовні результати освітньої роботи з дошкільниками із затримкою психічного розвитку різних вікових груп.

«Віконечко» є першою державною програмою нового типу, в якій відображено вимоги до розвиненості, вихованості й навченості дитини дошкільного віку із затримкою психічного розвитку.

Програма призначена для педагогічних працівників спеціальних дошкільних закладів, груп, навчально-виховних комплексів, батьків, студентів та викладачів вищих педагогічних навчальних закладів, які переймаються проблемою навчання й виховання дошкільників із затримкою психічного розвитку.

Зміст програми

Передмова	6
Причини і форми затримки психічного розвитку у дітей	11
Спеціальний дошкільний навчальний заклад і сім'я дитини із затримкою психічного розвитку.....	15
Особливості психічного розвитку дітей із затримкою психічного розвитку.....	19
Психомоторний розвиток	19
Розвиток пізнавальної діяльності	19
Мовленнєвий розвиток.....	34
Особистісний та соціальний розвиток	41
Розвиток ігрової діяльності.....	45

Розвиток конструктивної діяльності.....	50
Розвиток образотворчої діяльності.....	54
Розвиток трудової діяльності	57
Структура програми	60
Виховуємо здорову дитину	61
Рідна природа	65
Цікава математика	69
Розвиваємо мову та мовлення.....	73
Дитина і навколишній світ	75
Гра	77
Конструювання.....	80
Образотворча діяльність	82
Праця.....	83
Музичне виховання. Ритміка	85
Молодша група (3-річні діти)	
Особливості організації виховання і навчання 3-річних дітей	
Виховуємо здорову дитину	92
Рідна природа	95
Цікава математика	101
Розвиваємо мову та мовлення.....	103
Дитина і навколишній світ	104
Гра	108
Конструювання.....	111
Образотворча діяльність	114
Праця.....	116
Музичне виховання. Ритміка	118
Середня група (4-річні діти)	
Особливості організації виховання і навчання 4-річних дітей.....	
Виховуємо здорову дитину	124
Рідна природа	126
Цікава математика	132
Розвиваємо мову та мовлення.....	135
Дитина і навколишній світ	137
Гра	141
Конструювання.....	143
Образотворча діяльність	146
Праця.....	148
Музичне виховання. Ритміка	151

Музичне виховання. Ритміка	152
Старша група (5-річні діти)	
Особливості організації виховання і навчання 5-річних дітей.....	157
Виховуємо здорову дитину	159
Рідна природа	165
Цікава математика	169
Розвиваємо мову та мовлення.....	172
Дитина і навколишній світ	176
Гра	179
Конструювання.....	182
Образотворча діяльність	184
Праця.....	186
Музичне виховання. Ритміка	188
Підготовча група (6-7-річні діти)	
Особливості організації виховання і навчання 6-7-річних дітей.....	194
Виховуємо здорову дитину	196
Рідна природа	202
Цікава математика	208
Розвиваємо мову та мовлення.....	212
Дитина і навколишній світ	218
Гра	221
Конструювання.....	224
Образотворча діяльність	225
Праця.....	228
Музичне виховання. Ритміка	231
Рекомендована література.....	235

Передмова

Програма розвитку дітей із затримкою психічного розвитку розроблена відповідно до реалізації завдань нової освітньої політики держави, в якій пріоритетність дошкільної освіти розглядається підмурком цілісної системи неперервної освіти. Від якості освіти, яку отримає дитина в перші роки життя, залежить динаміка її особистісного зростання, життєві установки, а відтак, й успішна інтеграція у суспільство, а для країни такий шлях – це підвищення сукупного інтелекту нації.

У цьому ключі впроваджено Закон України «Про дошкільну освіту», виконання якого супроводжується оновленням нормативної бази та програмно-методичного забезпечення дошкільної освіти. Основним нормативним документом, який визначає вимоги до змісту та обсягу дошкільної освіти в Україні, її пріоритети, є Базовий компонент дошкільної освіти, спрямований на оновлення принципів, цілей, змісту, технологій виховання, розвитку і навчання дітей.

У системі загальної освіти України спеціальна освіта розглядається як підсистема, таким чином модернізація принципів, цілей, змісту, технологій виховання, розвитку і навчання дітей має відбуватися у спеціальному дошкільному закладі. Таким чином, програма виховання і навчання дітей із затримкою психічного розвитку дошкільного віку є першим кроком розроблення нормативного і програмно-методичного забезпечення спеціальної дошкільної освіти для дітей цієї категорії.

Особливості дошкільної освіти дітей із затримкою психічного розвитку зумовлені специфікою структури дефекту, яка характерна для зазначеної аномалії розвитку – зниження інтелекту, недостатність пізнавальних процесів, незрілість емоційно-вольової сфери; важливо, що за умови раннього корекційного впливу можливе суттєве підвищення рівня інтелектуального розвитку.

Таким чином, *метою* спеціального навчання і виховання дітей із затримкою психічного розвитку дошкільного віку є корекційний розвиток пізнавальної, емоційно-вольової сфер, позитивних якостей особистості, що дало б можливість значній частині з них після виховання і навчання у дошкільному закладі навчатися в звичайних умовах початкової загальноосвітньої масової школи, а іншим, продовжити навчання у школі інтенсивної педагогічної корекції, або в умовах інклюзивного чи інтегрованого класу загальноосвітньої масової школи, і здобути ценовий рівень освіти.

Визначена мета виховання і навчання дошкільників із затримкою психічного розвитку реалізується такими загальними освітніми завданнями.

Розвивальні:

- формувати уявлення про природу, рукотворний світ, людей, що оточують, саму себе;
- формувати довільність поведінки, самостійність у різних видах

діяльності; вміння адекватно оцінювати свої досягнення в продуктивних видах діяльності, власні вчинки та особистісні якості в повсякденному житті;

- формувати соціальну компетентність, уміння налагоджувати доброзичливі стосунки з людьми різного віку та статі, виконувати різні соціальні ролі;
- розвивати фізичні якості дитини, формувати вміння володіти власним тілом, орієнтуватись у власній зовнішності та стані здоров'я, в корисних та шкідливих для дитячого організму чинниках, впливах.

Виховні:

- формувати позитивне ставлення до природи, предметів, людей, самої себе;
- виховувати культуру поведінки;
- виховувати базові якості особистості (самостійність, працелюбність, людяність, справедливість, самовладання, відповідальність);
- залучати дитину засобами мистецтва до національної та світової культур.

Навчальні:

- формувати пізнавальні уміння (аналізувати, порівнювати, узагальнювати; спостерігати, запам'ятовувати, осмислювати матеріал),
- формувати мовленнєві уміння (культуру слухання, запитування, висловлювання, налагодження спілкування);
- формувати контрольні-оцінні дії (здійснення найпростіших форм контролю власної діяльності, перевірки зробленого, внесення потрібних корективів, виправлення помилок, оцінювання зробленого).

В основу змісту і структурування програми покладено концепцію згідно якої дозрівання окремих вищих психічних функцій, психічний розвиток у цілому – в нормі і в патології, має поступальний поетапний характер. Кожний етап психічного розвитку дитини завершується формуванням певних психічних новоутворень, які стають основою психічного розвитку наступного етапу. Основні закономірності психічного розвитку (наступність, перехід кількісних змін у якісні, закріплення змін у процесі розвитку через досвід) є спільними як для норми, так і для патології.

Однак при спільних закономірностях розвитку в нормі і в патології, за умови атипового розвитку спостерігаються особливості, найперше – зниження загального рівня розвитку. При цьому поряд з первинними відхиленнями в структурі дефекту, формуються вторинні відхилення, які виникають опосередковано в процесі аномального соціального розвитку. Тим самим порушення, які з'являються в тому чи іншому ланцюжку

розвитку, в силу дії загальних психологічних законів призводять до змін психічної сфери дитини, що виявляється у відхиленнях різних за характером, силою і значимістю для кожної категорії дітей. Однак загальним для усіх випадків є те, що зміни, які виникають, впливають на весь подальший розвиток дитини.

В рамках викладеного звернемося до особливостей дизонтогенетичного розвитку за типом затримки психічного розвитку. Біологічними чинниками, які призводять до затримки психічного розвитку є незрілість мозку, найперше, його коркових відділів, що часто поєднується з ознаками локального враження мозкових структур, які характеризуються поліморфністю порушень емоційно-вольової та пізнавальної сфер. Для такого стану властива виснажливість й інертність психічних процесів. У складніших випадках спостерігається недостатність окремих коркових і підкоркових функцій: праксису, зорового гнозису, пам'яті, мовленнєвої сенсомоторики. Водночас, має місце парціальність, мозаїчність порушень окремих коркових функцій. Ось чому одним дітям із ЗПР важко вдається опанувати письмо, інші – читання, а ще інші – рахунок. Парціальна недостатність коркових функцій призводить до вторинного недорозвитку найбільш складних психічних новоутворень, зокрема довільної регуляцію, по відношенню до якої окреслені порушення є базальними.

Суттєвим є те, що ієрархія порушень психічних функцій при затримці психічного розвитку інша, ніж при розумовій відсталості. При затримці психічного розвитку найбільш недосконалим є не саме мислення (здатність до абстрагування та узагальнення), а недостатність “передумов” мислення (К.Ясперс): пам'яті, уваги, просторового гнозису, інших вищих коркових функцій, темпу, переключення психічних процесів.

Первинний дефект породжує численні вторинні зміни психіки дитини. Це може бути незрілість емоційно-вольової сфери, яка в одному випадку виявляється імпульсивністю, психомоторною розгальмованістю поведінки, нездатністю до вольового зусилля і систематичної діяльності; в іншому – переважає знижене тло настрою, схильність до боязливості, страхів, несміливості, що перешкоджає формуванню активності, ініціативи, самостійності. Гальмування розвитку особистості дитини із ЗПР може відбуватися під впливом різних негативних соціальних чинників (явища гіпер – чи гіпоопіки), які виникають в ранньому дитинстві і діють тривалий час.

Таким чином, для затримки психічного розвитку характерна неоднорідність, поліморфність порушень емоційно-вольової та пізнавальної сфер. Ці чинники негативно впливають на розвиток дитини на різних вікових етапах. Так, недостатність регуляційних процесів, які забезпечують ініціювання, програмування, контроль діяльності позначаються на опануванні уміннями й навичками у різних видах діяльності; парціальна недостатність окремих коркових функцій – гнозису, праксису, мовлення перешкоджає засвоєнню знань; недостатність динамічної організації психічних функцій (порушення тону, стійкості, рухливості психічних

процесів) впливає на засвоєння знань й опанування різними видами умінь; зниження фізичного і психічного тону, стійкої астенії також гальмують розвиток дитини. Окрім того, окреслені чинники негативно позначаються на мотивації дитини до засвоєння знань, вироблення умінь і навичок відповідно до вікового етапу розвитку.

Таким чином, сферою цілеспрямованого корекційного впливу має стати емоційно-вольова і пізнавальна сфери, фізичний розвиток дитини із ЗПР.

Реалізація розвивальних, виховних та навчальних завдань потребує таких умов:

застосування індивідуального підходу, що досягається:

- комплектуванням груп з меншою кількістю дітей;
- різнобічним вивченням психологом, логопедом, педагогами індивідуальних особливостей розвитку кожної дитини та їх урахування в навчально-виховному процесі;
- оптимальним узгодженням фронтальних, підгрупових, парних, індивідуальних форм організації дитячої діяльності, колективно- та індивідуально-орієнтованих методів і прийомів навчально-виховної роботи з урахуванням особливостей дизонтогенетичного розвитку та вікової своєрідності кожного періоду розвитку (раннього, молодшого, старшого дошкільного віку);
- забезпеченням поступового переходу від переважно індивідуальних форм роботи до підгрупових (у молодшому), і до колективних (у старшому дошкільному віці);

зорієнтованості розвивального-виховного процесу на особистість дитини на її індивідуальні та вікові особливості, що досягається:

- створенням для дитини умов доброзичливості, психологічної безпеки;
- прагненням педагога до безоціночного сприйняття дитини, розуміння її стану;
- педагогічним прогнозування, яке має будуватися на основі педагогічного оптимізму, бажанні в кожній дитині віднайти збережені психомоторні функції, позитивні сторони її особистісного розвитку, на які можна опертися в розвивально-виховному процесі;
- коректному і гуманному оцінювані динаміки розвитку дитини; при цьому порівнювати її досягнення не з іншими дітьми, а з її власними досягненнями на попередньому рівні розвитку;
- спрямуванням педагога на всебічну підтримку різних форм власної активності дитини (фізичної, пізнавальної, моральної, емоційно-ціннісної, комунікативно-мовленнєвої, ін.),

- створенням умов для пробудження і розвитку творчих сил, здібностей, інтересів, надання дитині можливості вибору (діяльності, іграшок, матеріалів, друзів тощо);

у процесі планування і здійснення навчально-виховної роботи треба керуватися такими принципами:

- дотримуватися прав дитини, визначених Конвенцією про права дитини: право на освіту, спрямоване, найперше, на розвиток особистості, розумових і фізичних здібностей людини, виховання поваги до прав людини у вільній державі; до права дитини на збереження своєї індивідуальності;

- діагноз і прогноз стосовно кожної дитини має бути предметом професійної таємниці спеціалістів. Це важлива умова професійної етики педагогічного і медичного персоналу дошкільного закладу; у корекційно-розвивальному вихованні і навчанні важливо розвивати позитивну унікальну неповторність кожної дитини, її індивідуальні здібності й інтереси, допомагати усвідомлювати свою самоцінність, розвивати почуття самоповаги з врахуванням реальної усвідомленості власних труднощів і проблем;

- всіляко залучати до корекційно-розвивальної роботи батьків, розробляючи і плануючи з ними освітню траєкторію дитини; стимулювати розумовий розвиток дитини з опорою на психічний стан радості, спокою, розкнутості; поступово, проте систематично залучати дитину до оцінки власної діяльності;

- вчити дитину здійснювати перенос сформованого способу дії у схожі умови, переключатися з одного способу дії на інший, виконувати завдання з ознаками творчості й винахідливості;

- в корекційно-розвивальній роботі використовувати методики і прийоми з опорою на різні види діяльності – предметно-практичну, ігрову, елементарно-трудова, однак основну увагу приділяти розвитку ігрової діяльності як провідної в дошкільному віці.

Програма «Віконечко» створена колективом авторів, до складу якого увійшли науковці колективу лабораторії інтенсивної педагогічної корекції Інституту спеціальної педагогіки НАПН України та інші педагоги: Н.І. Депутат, М.В. Дмитрієва, І.В. Недозим, Т.Ф. Марчук, О.А. Османова, Л.І. Прохоренко, Т.В. Сак. Науковий редактор та упорядник програми «Віконечко» – доктор психологічних наук, професор, завідувач лабораторії інтенсивної педагогічної корекції Інституту спеціальної педагогіки НАПН України Т.В. Сак.

Авторський колектив висловлює щире вдячність за допомогу в створенні програми директорам спеціальних дошкільних навчальних закладів №127, № 801 м. Києва С.В. Ракітній та В.П. Тростянській, а також вихователям та методичній службі за активну участь в обговоренні матеріалів, слушні зауваження та пропозиції.

ПРИЧИНИ І ФОРМИ ЗАТРИМКИ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ У ДІТЕЙ

Причин, які викликають затримку психічного розвитку у дітей, багато. *Це можуть бути несприятливі умови виховання, спадкова схильність, довготривалі хронічні захворювання у ранньому дитинстві, порушення функціонування мозку, що виникають ще під час внутрішньоутробного розвитку, ускладнені пологи.* Відповідно до причин виділяють форми затримки психічного розвитку.

Передумовами виникнення ЗПР *конституціонального походження* (гармонійний інфантилізм) може бути генетичний фактор тобто, спадковість; недостатність кисню або інфекційно-токсичні чинники які діють у період вагітності. Ця форма ЗПР базується на затримці розвитку лобної частки головного мозку, що виникає під впливом вище описаних чинників і може поглиблюватися неправильним вихованням. Примітним є те, що емоційно-вольова сфера дитини ніби перебуває на більш ранньому етапі розвитку і нагадує нормальну структуру емоційного складу дітей молодшого віку. Дуже часто незрілість стосується як психічного, так і фізичного розвитку. Дитина не лише поводить ся як молодша за віком, а й виглядає у 5 років, як трирічна. Вона народжується з невеликою вагою тіла і зростом, мініатюрна. Це “хлопчик-з-мізинчик” або “дівчинка-Дюймовочка.” Дитина граційна, тендітна. Вона не відстає від своїх ровесників у психомоторному і мовленнєвому розвитку, а тому засвоює фразову мову у звичайні терміни і навіть раніше, на заняттях у дитячому садку успішно опановує рахунок, читання, добре малює. Часто ці малюки схильні до музики, емоційно жваві. Однак батьків і вихователів дитячого садка бентежить їх наївність, невідповідність їхньої поведінки вікові, непристосованість до реального світу. Час іде, а в дитини не спостерігається помітних зрушень у формуванні розуміння норм поведінки і спілкування, у виробленні понять “не можна” і “потрібно”, у відчутті дистанції зі старшими. У малюка відстає розвиток уміння правильно оцінювати ситуацію, коли треба відповідно до обставин змінювати і поведінку, а також здатність передбачати розвиток подій і, відповідно, можливі наслідки. Коли настає шкільний вік, виявляється, що у дитини не сформовані шкільні інтереси, вона не враховує навчальної ситуації, не вміє зосереджуватися на завданні і виконувати його. Тому таким дітям, за рекомендацією психолога, доцільно починати навчання на рік пізніше. Батькам слід ретельно готувати дитину до школи, насамперед звертаючи увагу на її виховання.

Батьки, у яких є такий малюк, ставляться до нього особливо. Їх тривожить тендітність і мініатюрність дитини, те що у неї поганий апетит і вона часто хворіє. Дитина лагідна, слухняна, не завдає клопоту своєю поведінкою і викликає почуття жалю. Тому виховання такої дитини може набувати тривожної спрямованості. У дитячому садку вихователька оберігає малюка; оточуючі приймають його дитячість, і навіть ровесники охоче

граються з ним, відводячи йому роль „маленького”, проектуючи на нього батьківський інстинкт, який у них зароджується: захищають, заспокоюють, якщо він плаче, а малюк приймає цю роль. Вона зручна і приємна. Дитина не хоче дорослішати і в шкільні роки. Все це згодом може призвести до формування низки негативних рис особистості, які виявлятимуться у дорослому віці. Тому виховання такої дитини потребує від дорослих батьків, педагогів, неабиякої мудрості, терпіння і любові.

Затримка психічного розвитку може виникнути внаслідок тривалого захворювання дитини на хронічні недуги (тонзиліт, панкреатит, гастрит, коліт, цистит, бронхіт, різноманітні алергічні захворювання, ревматизм та ін.). Під впливом загального захворювання організму відбувається ослаблення функції мозку. Хронічні захворювання порушують тонус судин, які живлять мозок, внаслідок чого настає кисневе голодування. До того ж, різноманітні токсичні речовини, які утворюються під час хвороби, отруюють ще не сформований і недостатньо стійкий до подібного впливу дитячий мозок. У малюка настає тимчасова недостатність інтелектуальних функцій, тобто знижується не інтелект дитини, а його продуктивність через порушення так званих передумов інтелекту – пам'яті, уваги, працездатності. На заняттях у дитячому садку дитина швидко втомлюється, зі значними труднощами вчить вірші, відволікається коли решта дітей уважно слухає казку. Хронічна фізична та психічна астения гальмують розвиток активності дитини, сприяють формуванню таких рис особистості як несміливість, боязливість, невпевненість у своїх силах. Ровесники через фізичну слабкість, невправність рухів не беруть дитину до гри, тому вона гостро переживає свою фізичну неспроможність, оцінюючи як власну неповноцінність. Коло дітей, з якими товаришує малюк, обмежене; частіше він любить гратися з меншими за себе, які не ображають його. До шкідливих наслідків самої хвороби може додаватися неправильне виховання. Постійна тривога за здоров'я, а інколи і життя дитини, робить батьків поблажливими до неї. Часто вони задовольняють всі примхи, виконують те, що вона мала б робити сама. Це породжує у дитини пасивність, безініціативність, егоїзм.

Несприятливі умови виховання, які негативно впливають на формування особистості дитини, можуть призвести до затримки психічного розвитку *психогенного походження*. Для того, щоб кора головного мозку успішно функціонувала та розвивалася, одразу після народження дитячий організм має отримувати із зовнішнього середовища комплекси подразнень. Так, любляча мати бере малюка на руки під час годування, сповиває, купає, заспокоює та заколисує, стає тим самим могутнім джерелом подразнень практично для всіх органів відчуття: слуху, зору; сприймання дотику, тепла; зміни положення тіла у просторі. Коли ж дитина позбавлена материнського догляду, який втілює комплекс цих подразнень та систематичний емоційний контакт, у неї може виникнути затримка психічного розвитку. Це часто спостерігається у дітей, які виховуються в Будинках дитини. Медсестра, яка доглядає відразу за десятьма малюками, не в змозі кожному з них приділити

достатньо уваги, тому не зважаючи на добре налагоджений там догляд (правильний режим харчування, сну, сповивання, купання), відсутнє найголовніше – систематичний емоційний контакт з дитиною та достатній вплив подразнень на її органи відчуття. Тривалий час маля перебуває в ліжечку, мовчить або щось агукає, смокче пальчик, і бачить над собою лише білу стелю. До дитини рідко хтось підходить, бере на руки, усміхається, розмовляє з нею. Такі діти помітно відстають у розвитку: пізніше починають самостійно сидіти, стояти; затримується їхній мовленнєвий розвиток. Аналогічний стан спостерігається і тоді, коли дитина, яка виховується в сім'ї, потрапляє в лікарню. Вже через два місяці без достатнього емоційного та інтелектуального розвитку дитина втрачає те, що у неї було сформоване. Тому цей стан називається госпіталізмом або регресією. Установлено також, що перервані емоційні контакти між матір'ю і дитиною у віці до 3 років можуть відновлюватися не більше 4 разів, після чого дитина стає вже нездатною до повноцінного емоційного спілкування і дуже втрачає у психічному розвитку.

Затримка психічного розвитку, яка виникає у дитини внаслідок недостатнього піклування про неї (явище гіпоопіки) може спостерігатися і в сім'ї. Буває так, що після пологів, у перші місяці життя дитини, у матері виникає неусвідомлене неприйняття маляти. Його може спричинити фізичний або генетичний дефект немовля; невропатія, коли дитина ночами не спить і своїм криком замучила не готову до материнства жінку; коли мати – одиначка, а дитина стала перешкодою до облаштування власного життя. Дитина для такої матері відразу, тому й доглядає вона за нею так, ніби виконує обридлу роботу – в голосі роздратування, очі байдужі, руки не лагідні, обличчя не усміхнене. В цьому випадку наслідки виховання такі ж, як після перебування дитини у дитячому будинку.

Серед ЗПР найчастіше спостерігається *церебрально-органічна форма* (церебрум – лат. - мозок). Вона вважається найстійкішою і складною, оскільки виникає внаслідок ураження головного мозку дитини. Причинами виникнення цієї форми ЗПР може бути патологія переважно другої половини вагітності; вплив токсичних речовин, зокрема алкоголю, тютюну, наркотиків на протязі всієї вагітності; токсичні речовини, які є у навколишньому середовищі (свинець, радіоактивне випромінювання); загроза викидня, важкі вірусні інфекції, резус та групова несумісність крові плоду й матері та ін.

Ці ж фактори зумовлюють передчасні пологи, асфіксію та травми дитини під час пологів.

Нормальна вагітність та пологи залежать від емоційного стану майбутньої мами. У матері може виникнути неприйняття дитини, яка ще не народилася (народження дитини не планувалося; вагітність стала причиною вимушеного шлюбу; в період вагітності жінка розлучилася з чоловіком – батьком майбутньої дитини тощо). У майбутньої матері виникає неусвідомлене бажання позбутися дитини. Через це вагітність протікає з

ускладненнями, загрозою викидня, неблагополучними пологами, які можуть затягуватися, або навпаки, бути стрімкими.

Як свідчить практика, до всіх негативних впливів під час вагітності та пологів більш чутливий мозок чоловічої статі. Так, за статистикою викидень чи його загроза бувають у два рази частіше під час вагітності хлопчиками. Серед дітей із ЗПР хлопчиків також вдвоє більше ніж дівчаток.

У перші 2 роки життя дитини затримку психічного розвитку можуть спричинити тривалі важкі інфекційні захворювання, які захоплюють мозок: сепсис, менінгіт, енцефаліт, паротит, грип; травми головного мозку: струси та удари тощо.

Порушення, які виникають внаслідок органічного ураження мозку, виявляються вже у перші тижні народження дитини. Малюк весь час перебуває у стані постійної напруги і втоми: плаче, погано ссе; сон у нього нетривалий і неспокійний. Дитина відстає у фізичному та психічному розвитку, у формуванні навичок охайності.

Мозкова недостатність може виявлятися у підвищеній *збудливості*, *розгальмованості* або, навпаки, *загальмованості* дитини. *Розгальмовані* діти привертають увагу своєю поведінкою вже у дитячому садку. Вони галасливі, дуже рухливі, не вміють гратися за правилами й організувати гру, тому заважають іншим дітям. Без дозволу беруть чужі іграшки, через необережність, або ж навмисно руйнують побудовані іншими дітьми конструкції. У них недосконала дрібна моторика, тому їм важко вирізувати із паперу, ліпити, малювати. За найменшої невдачі вони із роздратуванням кидають невдало зроблені вироби. На прогулянці кричать, бігають, зачіпають інших дітей, без остраху залазять на дерева або якісь споруди на дитячому майданчику. Почуття сорому і каяття у них поверхове, а про свою обіцянку добре поводитися вони швидко забувають. Не дивлячись на те, що діти видаються товаришськими, у них не має постійних друзів. Щоб справити гарне враження на старших, охоче беруться виконувати доручення, однак не доводять справу до кінця, оскільки швидко втрачають до неї інтерес.

У дітей із *психічною загальмованістю* переважає знижене тло настрою; вони нерішучі, боязкі, уповільнені. Малюки важко звикають до дитячого садка, весь час плачуть, просяться до мами. На заняттях дуже повільні, невпевнені у своїх силах, за найменших труднощів припиняють роботу, постійно потребують допомоги виховательки, її схвалення. Здебільшого такі діти замкнені, уникають рухливих ігор, граються усамітнено або з меншими за віком. Найкраще почуваються у звичних для них умовах, тому на пропозицію піти на прогулянку, погратися у нову гру, навчитися робити новий виріб частіше всього відповідають відмовою. Коли діти відчувають нестабільність, вони скаржаться на головний біль, нездужання, втому; у них знижується настрій, виникає роздратування.

Мозкова недостатність у дітей із ЗПР дуже часто супроводжується *цереброастеничними розладами*. Діти надмірно чутливі до яскравого світла, шуму, задухи; на зміну метеорологічних факторів реагують головним болем; погано переносять поїздки у транспорті, різкі рухи, перевороти під

час ігор. Їх дуже швидко стомлюють розумові навантаження, а тому продуктивність праці на занятті у дитячому садку у них низька.

Отже, затримку психічного розвитку можуть спричиняти різноманітні чинники. Час виникнення, глибина, особливості виявлення цього відхилення у психічному розвитку дитини різні. Батькам, педагогам дуже важливо вчасно помітити та докласти зусиль для їх усунення протягом перших шести років життя, оскільки цей час є визначальним для майбутнього успішного навчання дитини у школі та в усьому її подальшому житті.

СПЕЦІАЛЬНИЙ ДОШКІЛЬНИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД І СІМ'Я ДИТИНИ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ

Успішний розвиток дитини із затримкою психічного розвитку залежить від умов сімейного виховання, водночас дуже важливо вчасно включити дитину у корекційно-розвивальний процес у дитячому садку. Це може бути спеціальний дошкільний навчальний заклад, або інклюзивна група масового дошкільного навчального закладу. У будь-якому випадку дитина буде навчатися в умовах, які забезпечать ранню корекцію її психофізичного розвитку. Для того, щоб корекційний розвиток і навчання проходили успішно необхідна співпраця і взаєморозуміння між педагогами дошкільного навчального закладу і членами сім'ї дитини.

Основними напрямками в роботі педагогів дошкільного навчального закладу з сім'єю є такі.

- вивчення особливостей сімейного виховання дитини;
- розроблення і реалізація разом з сім'єю індивідуальної програми допомоги дитині;
- просвітницька робота з батьками з метою розширення уявлен про особливості розвитку дитини із затримкою психічного розвитку, про прийоми і методи корекційно-розвивальної роботи з нею;
- розроблення на диференційованій основі системи взаємодії із сім'ями вихованців з метою корекції взаємодії «дитина-батьки».

Треба забезпечити сім'ї спеціальною літературою з проблем виховання дитини із затримкою психічного розвитку.

За потреби батьки консультують дитину у дитячого психоневролога. У такому випадку вони мають слідувати і виконувати всі рекомендації лікаря.

Педагоги спеціального дошкільного навчального закладу повинні допомогти батькам зрозуміти особливості психофізичного розвитку дитини при затримці психічного розвитку, особливості вікового й особистісного розвитку їхніх дітей, відмінні від норми, допомогти конкретними порадами щодо виховання.

Педагогам дошкільного навчального закладу важливо знати й зрозуміти особливості сім'ї, в якій виховується хвора дитина.

Дуже часто мікроклімат сім'ї, в якій зростає дитина із затримкою психічного розвитку відрізняється від сімей, де виховуються здорові діти. Усвідомлення батьками того що, їхній малюк не такий як інші діти, породжує у них сум'яття і неспокій. Воно вносить в атмосферу сім'ї розлад між подружжям, між батьками і дитиною, інколи навіть веде до неусвідомленого неприйняття дитини батьками

Батьки, найближчі дорослі, педагоги мають пам'ятати, що дитина з особливостями у розвитку більше, ніж здорова, потребує поваги до себе, вона часто вразливіша, і беззахисна. Найменший прояв недобррозичливості глибоко ранить її, нервова система стає слабкішою, нестійка психічна рівновага порушується, вона звикає до постійних докорів, стає замкнутою, що ускладнює її фізичні і психічні проблеми і сприяє патологічному розвитку особистості. Адже дитина по-справжньому щаслива, коли відчуває турботу, увагу й любов найближчих людей. Для правильного виховання дитини важливо, щоб слова і справи батьків, педагогів були завжди прикладом для дитини. Кожний їхній поступок, кожне слово вагоме в процесі навчання і виховання, особливо стосовно дитини з особливостями у розвитку.

Поради дорослим, які виховують дитину із затримкою психічного розвитку.

- *Особливістю дошкільників є навіювання.*

Навіть у немовляти можна викликати почуття ніяковості – інтонаціями докору і відповідною мімікою. Пам'ятайте, не слова, а їхнє емоційне забарвлення та інтонація, спрямовані на дитину, викликають у неї відповідну емоційну реакцію.

- *На виховання негативно впливає нерозуміння дорослими особистісного розвитку дитини.* Скажімо, вони вважають малюка впертим, не розуміючи того, що він не може справитися з новим дорученням через особливості свого психічного чи фізичного розвитку або соматичного стану. Тому намагайтеся зрозуміти дитину, якомога частіше запитуйте себе: “Чому малюк так поводиться?”

- *Для формування особистості неприпустимим є неприйняття батьками дитини.* Воно може виникати через нерозуміння поведінки, зумовленої низкою хворобливих виявлень, своєрідністю індивідуальних рис особистості, загостренням особливостей темпераменту, внаслідок хворобливого стану дитини. Підґрунтям неприйняття є ігнорування почуття власної гідності дитини, коли батьки відчувають внутрішнє незадоволення нею, вона їх постійно дратує, вони не довіряють досвіду, який у неї формується; нехтують її віковими можливостями і потребам, особливо якщо стосунки в сім'ї надмірно жорсткі, навіть деспотичні. Або, навпаки, має місце вседозволеність. Неприйняття дуже часто призводить до неврозів, страхів, депресії, поглиблює затримку психічного розвитку. Цей чинник найвпливовіший у перші роки життя малюка, коли потреба у максимально емоційно-теплих стосунках з матір'ю надзвичайно необхідна.

- *Дорослим у вихованні дитини слід уникати*, з одного боку, невідповідності між власними вимогами і сподіванням, а з другого – можливостями і потребами дитини. Найчастіше це виникає тоді, коли у дитини спостерігається упертість або психічна розгальмованість чи загальмованість, внаслідок ураження центральної нервової системи. *Треба пам'ятати* – непослідовність вимог до дитини, тобто невідповідність між вимогами і контролем, призводить спочатку до збудження нервових процесів, а потім до їх перезбудження і втоми, а відтак – до стану психічного напруження.

- *Конфліктність у стосунках між дорослими і дитиною* може виникати через негнучкість дорослих. Так, вони або недостатньо враховують ситуацію, або невчасно реагують на неї, тобто програмують вимоги, не враховуючи ситуацію, нав'язують власну думку.

- *Неприпустимими є ставлення до дитини*, що виявляється у запровадженні жорсткої дисципліни й обмеженні самостійності; застосуванні примусу і репресивних заходів, зокрема й фізичних покарань; постійному контролю за поведінкою; нав'язуванні дорослими будь-якої точки зору; категоричності суджень, наказового, безапеляційного тону; у прагненні підкорити собі дитину.

- У вихованні *не треба вдаватися до надмірного моралізаторства*. Наприклад, весь час соромити: “Ти дуже поганий, гарні діти роблять так... . Як тобі не соромно” та ін. Надмірна кількість зауважень і осуджень, зрештою, призводить до того, що вони перестають діяти.

- *Потрібно всіляко уникати недовіри до дитини* – до її можливостей, життєвого досвіду, який збагачується. Не треба надмірно регламентувати і надмірно контролювати поведінку; вдаватися до надмірного піклування; численних пересторог і погроз. *Потрібно довіряти дитині, вірити у її самостійність*.

Дитина щаслива, якщо у сім'ї панують теплі стосунки, а у дитячому садку її чекають і люблять; вона знає, що її завжди вислухають і підтримають, дадуть пораду; дозволяють виявляти власні почуття, чутливі до її потреб; якщо члени сім'ї прості і безпосередні у спілкуванні і між ними немає розходжень щодо виховання дитини.

Батьки мають виконувати усі рекомендації педагогів дошкільного навчального закладу, в якому перебуває їхня дитина. Рекомендації можуть стосуватися як особливостей виховання, так і корекційного розвитку пізнавальної й емоційно-вольової сфер, мовлення дитини.

Розвиваючи дитину із затримкою психічного розвитку вдома батькам бажано прислухатись до таких порад.

- усуваючи відставання у розвитку дитини треба коригувати всю її психічну сферу.

Мовлення, процеси пізнавальної діяльності (увага, сприймання, різні види пам'яті, мислення) взаємопов'язані, розвиток одних процесів відбувається на підґрунті інших, які, окрім того, можуть формуватися раніше; якість їх

перебігу також залежить один від одного. Ось чому тренування у запам'ятовуванні, до якого часто вдаються батьки з метою поліпшити пам'ять дитини, не приносить очікуваного результату, оскільки воно базується на механічній пам'яті, яка мало позначається на розумовому розвитку дитини. Те, що дитина запам'ятала механічно, а не усвідомила і осмислила, рідко їй знадобиться. Це саме стосується й уваги. Часто дитина не може зосередитися на завданні, бо не розуміє його. Отже, для розвитку пам'яті, уваги, потрібен розвиток мислення. Звичайно, мислення проходить складний шлях розвитку, і його відставання на якомусь етапі може негативно позначитися у подальшому на формуванні інших психічних процесів. Тому дуже часто корекційну роботу з дитиною треба починати із збагачення чуттєвого пізнання навколишнього світу, тобто набуття тих знань, уявлень, вражень, які у свій час дитина не отримала під час безпосереднього знайомства з предметами.

- пам'ятайте про підвищену здатність дитини втрачати увагу
Під час занять з малюком потурбуйтеся, щоб довкола не було нічого такого, що могло б відволікти його увагу: зайвих речей, увімкненого телевізора чи приймача. Водночас той, хто займається з дитиною, і сам не повинен відволікатися сторонніми справами; при цьому треба бути терплячим, доброзичливим, вимогливим до дитини. Відзначайте її найменші успіхи та заохочуйте до виконання.

- пам'ятайте про згубний вплив на головний мозок дитини електромагнітного випромінювання яке виникає під час роботи комп'ютера, мобільного телефону.

- тривалий час дитина із затримкою психічного розвитку потребує допомоги дорослого .

Спочатку це може бути сумісна дія, яку дорослий виконує рукою малюка, а потім зразок, який він демонструє дитині. Дуже часто потреба у застосуванні зразка може бути досить тривалою.

- корекційні заняття з дитиною доцільно проводити у вигляді гри, Треба пам'ятати, що у дошкільника, особливо із затримкою психічного розвитку, ще не сформована здатність до цілеспрямованого навчання, він навчається у грі. Тому не перетворюйте заняття на фрагмент уроку.

Таким чином, корекційний розвиток дошкільника із затримкою психічного розвитку буде ефективним за умови сумісної співпраці педагогів дошкільного навчального дитячого закладу, де перебуває дитина і членів сім'ї дитини.

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ІЗ ЗПР

Психомоторний розвиток

Дослідження психомоторної сфери дитини із ЗПР свідчать про її недосконалість найперше, це проявляється в особливостях рухової сфери. У дітей відсутні тяжкі рухові розлади, однак відстає руховий розвиток, має місце порушення регуляції довільних рухів (свідомі рухи, що характеризуються цілеспрямованістю), а також несформованість техніки виконання рухів і недостатність рухових якостей (сила, швидкість, витривалість, спритність, гнучкість); спостерігається недосконалість дрібної моторики рук.

При затримці психічного розвитку мають місце особливості моторного розвитку.

- відставання (в порівнянні з нормою) становлення довільних рухових і статичних функцій;
- сповільненість і недостатня координованість довільних рухів;
- підвищена рухова активність, непосидючість, розгальмованість;
- утруднення в засвоєнні нових рухових дій, особливо пов'язаних з дрібними точними рухами;
- недостатність рухового тону, що призводить до порушення автоматизації рухів і дій;
- підвищена виснаженість (уповільнення темпу, нечіткість рухів з наступною втратою рухового стереотипу);
- недостатність ритмічності та автоматизації рухів;
- недостатній розвиток дрібної моторики,
- загальне фізичне і соматичне ослаблення та ін.

Основними причинами таких порушень вважається незрілість морфо-функціональних структур мозку, відповідальних за організацію та регулювання рухової активності, а також виражене органічне ураження підкоркових і коркових структур головного мозку.

Розвиток пізнавальної діяльності

Дитина 3-4 років. Сприймання. Як відомо, у цьому віці основою пізнання є сприймання, яке стає все більш усвідомленим, цілеспрямованим, аналізуючим. Дитина 3-х років може деякий час, не відволікаючись, спостерігати, розглядати, шукати. У цьому віці на розвиток сприймання дуже великий вплив справляє розвиток мовлення й мислення. Позначивши предмет словом, малюк відокремлює цим його від інших предметів. Пізнаючи властивості і стани предметів, встановлюючи зв'язки між ними, виконуючи практичні дії з предметами дитина починає бачити й розуміти реальні відносини між предметами.

У 3-4 роки дитина навчається сприймати кольори. Чотирирічній дитині значно легше розрізнити кольори, ніж їх називати або відбирати за назвою дорослого. Більшість дітей правильно називають основні кольори,

але погано розбираються у відтінках, які ще не мають для них суттєвого значення.

При затримці психічного розвитку дитина погано сприймає основні кольори, а ще гірше – спектральні. Під час розмальовування, малюк із ЗПР не надає значення кольоровим відтінкам (собаку може розфарбувати синім або зеленим, качку – червоним тощо), не дотримується форми зображеного.

Пам'ять. Має свої особливості і пам'ять дитини 3-4 років. У цьому віці пам'ять дитини є центральною функцією, що визначає інші психічні процеси. Оскільки довільні процеси не досить розвинені, дитина ще не вміє цілеспрямовано запам'ятовувати. Варто врахувати, що пам'ять дитини у віці 3-4 років є мимовільною: вона не ставить собі за мету щось запам'ятати, запам'ятовування відбувається легко й природно, тому що в цьому віці домінують структури правої півкулі мозку, які «відповідають» за зорово-емоційну пам'ять. Логічні відділи лівої півкулі ще слабо сформовані. Переважає наочно-образна і рухова пам'ять. У цьому віці діти можуть відтворити не більше чотирьох предметів (або їх зображень) з 10, що їм пред'являються. Ця обмеженість яскраво виявляється і в умовах запам'ятовування окремих слів, що одноразово подаються дитині (запам'ятовує не більше двох слів із десяти). Однак, діти легко запам'ятовують те, що справило на них дуже сильне враження, що зачепило їхні почуття.

Характерні особливості психічних процесів, які притаманні при затримці психічного розвитку – імпульсивність, підвищена рухливість, чи, навпаки, в'ялість, повільність, загальмованість – зазвичай зберігаються в процесі пригадування та мають негативний вплив на розвиток пам'яті в пізнавальній діяльності дитини. Дітей із ЗПР будь-яка подія мало привертає уваги, мало цікавить. Дії, образи важко запам'ятовуються, словесний матеріал мимоволі запам'ятовується зі значними утрудненнями, якщо вони викликають емоційний відгук, погано запам'ятовуються вірші. З утрудненнями запам'ятовуються казки, розповіді, діалоги з фільмів, дитина рідко співпереживає героям, часто відволікається під час запам'ятовування казки чи віршика, фрагментарно запам'ятовує зміст прослуханого, погано запам'ятовує головних та другорядних героїв твору. Хоча, зоровий матеріал запам'ятовується краще. Недорозвиток пам'яті дуже знижує ефективність запам'ятовування, призводить до невміння в майбутньому запам'ятовувати інструкції до гри чи пізнавального завдання, елементи та послідовність виконання.

Мислення. Мислити для дитини 3-4 років означає згадувати, тобто використовувати свій колишній досвід або видозмінювати його. Завдяки пам'яті дитина набуває здатності діяти в плані загальних уявлень. Малюк стає здатним установлювати прості причинно-наслідкові зв'язки між подіями та явищами, навіть якщо вони не отримані в безпосередньому почуттєвому досвіді. У дитини з'являються здатність і прагнення якимось пояснити й упорядкувати для себе навколишній світ.

Мислення трирічної дитини є наочно-дійовим: малюк розв'язує завдання шляхом безпосередньої дії з предметами. Це проявляється в розв'язанні простих завдань із конструювання, тобто конструювання за зразком. Дитина повторює будівлю з двох-трьох деталей різної форми, що виконана дорослим

У 4 роки мислення, крім наочно-дійового стає ще і наочно-образним. Це означає, що деякі завдання дитина вже може розв'язувати не тільки в процесі практичних дій із предметами, але й розумово, спираючись на образні уявлення. Таким чином, головним засобом розв'язання завдання стає образ.

Якщо дитина будує й застосовує просторові моделі, вона в наочній формі виявляє приховану залежність речей, ураховує їх у своїй діяльності, краще розуміє будову предметів і подій у світі, їхню взаємодію. Малюк оперує заміниками й просторовими моделями «у голові», уявляє собі з їхньою допомогою те, про що розповідають дорослі, заздалегідь передбачає результат власних дій. А це і є розуміння, мислення.

До 4 років розумовий розвиток малюка із ЗПР, його пізнання зовнішнього світу відбувається через практичні дії з предметами. Дитині необхідно обов'язково торкнутися предмета, щоб зрозуміти його. У 3-4 роки дитина не може розв'язувати завдання мисленнєво, спираючись на образне уявлення, тому що засобами розв'язання завдань у цей вік є дія, а не образ, мислення ще не набуло наочно-образного характеру.

Уява. Свого апогею уява досягає до 4 років. Уява чотирирічної дитини носить мимовільний характер. Образи уяви ще не достатньо стійкі, напрям роботи уяви часто змінюється під впливом зовнішніх вражень. Водночас образи уяви у чотирирічних дошкільників надзвичайно яскраві. У 4 роки кількість неприборканих фантазій, дитячих страхів знижується. Домінуючого значення починає набувати пізнавальна уява при малюванні, конструюванні, розігруванні різних ігрових сюжетів.

У 4 роки основною фазою в розвитку дитини є наслідування зразків. Як і в 3 роки, коли при освоєнні якого-небудь руху малюк міг багаторазово його повторювати і поступово опанувати правильні рухи, так і тепер дитина відтворює ті самі сюжети, схильна багаторазово малювати шаблонні графічні схеми. В уяву малюка починає включатися процес планування. Якщо раніше фантазії дитини були некеровані, вона не могла передбачити, що вийде, і лише потім пояснювала результат своєї діяльності, то тепер, у 4 роки, дитина в змозі поділити свою діяльність на етапи: вона може спланувати один крок власних дій, виконати його, розповісти, що в неї вийшло в результаті його виконання, а потім розпочати наступний етап.

При затримці психічного розвитку спостерігається недорозвиток уяви у дітей. Діти гублять мету, задум під час виконання елементарного ігрового завдання, постійно переходять від одного до іншого об'єкта. Протягом короткого періоду діти кілька разів починають іншу гру, створені образи під час гри нестійкі, рідко відповідають схожості між тим, що вони сприймають

і попередніми їх враженнями. Недосконалі та емоційно збіднені образи уяви і при сприйманні казок, малюнків, вистав.

Увага. Характерні особливості має і увага чотирирічної дитини. Підвищується стійкість мимовільної уваги, збільшується її обсяг. Стійкість уваги характеризується часом, протягом якого дитина може бути зайнята певною діяльністю. Якщо у дитини 3-х років увага триває в середньому 20-25 хвилин, то у 4 роки – досягає до 30-40 хвилин, інколи і більше. Дитина може впродовж цього часу гратися не припиняючи гри, дивитися мультиплікаційний фільм. Але успіхи дитини, що стосуються стійкості уваги, є характерними лише для ігрової діяльності. В інших видах діяльності дитина не може довго зберігати уважність. Так, діти 3-4-х років можуть розглядати малюнок протягом 6-10 секунд, а далі відволікаються і більше до нього не повертаються.

Для трьох-чотирирічної дитини із затримкою психічного розвитку характерна нестійка увага, вона не здатна зосереджуватися на діяльності певний час, постійно відволікається на зовнішні чинники. В ігровій діяльності увага дитини триває в середньому 10-15 хвилин, в інших видах діяльності увага дитини сягає кількох секунд. Водночас увага дитини із ЗПР має значно малий обсяг, тобто дитина не може свідомо зосередитися на декількох предметах за короткий проміжок часу.

Слово дорослого виступає як засіб формування перших проявів довільної уваги дітей. Процес іде від мовних вказівок дорослих, які сигналізують дитині чи можна робити щось, чи не можна, на що треба звернути увагу тощо. Постановка завдань у доступній формі, вироблення певних умінь, необхідних для тієї чи іншої діяльності – розвиває увагу дитини.

Саморегуляція. У 3-4 роки в дитини ще не сформований процес саморегуляції, однак, розвиваються елементарні вміння оцінювання. У цей вік, дитина усвідомлює лише сам факт, що вона існує, по-справжньому нічого не знає про себе, про свої якості. Прагнучи до схожості з дорослим, дитина 3-4-х років ще не враховує свої реальні можливості, прагне приписати собі всі позитивні, схвалювані дорослими якості, часто навіть не усвідомлюючи, в чому вони полягають. У цей період, оцінюючи однолітків, малюк просто повторює думки, які чув від дорослих. Те ж саме відбувається і при оцінюванні себе («Я хороший тому, що мама так говорить»).

На відміну від однолітків з нормальним розвитком 3-4-х річні діти із ЗПР байдуже відносяться до своєї оцінки, необ'єктивно оцінюють свої якості, хоча також схильні до переоцінювання або недооцінювання себе. Як і їх однолітки з нормальним розвитком в оцінюванні спираються переважно на позитивні оцінки дорослих.

Дитина 5 років. У 5 років дитина починає цікавитися не тільки предметами, але і тим, як вони взаємодіють один з одним. Малюка продовжує цікавити, як предмет виглядає, але найбільше його увагу привертає, з яких частин складаються предмети, як вони між собою взаємодіють. У 3 роки дитина виконує чотири-п'ять дій. У 4-5 роки – п'ять-

шість дій. Наприклад, дитина може виконати, на прохання дорослого, кілька дій поспіль: підвестися зі стільця, обійти навколо стола, узяти книгу, підійти з нею до дверей, постукати рукою в двері, відкрити її та повернутися на місце; відповісти, із ким вона живе, що вона їсть на сніданок, у що любить грати, а також назвати три-чотири кольори, своє ім'я, прізвище та повторити деякі фрази.

Для розвитку психічних процесів у цей період характерним є зростання сприймання, пам'яті, уяви, уваги, довільності, цілеспрямованості. Продовжує вдосконалюватись наочно-образне мислення. На п'ятому році життя особливо відчувається перевага збудження над процесами гальмування, що при найменшому порушенні умов життя призводить до бурхливих емоційних реакцій. Є небезпека закріпити підвищену нервову збудженість. Слід пам'ятати, що слабкість гальмівних процесів впливає на характер формування системи вмінь і навичок. Сам же процес їх формування повільний, довготривалий і вимагає від дорослого терпіння та чуйності.

Сприймання. У 5 років особливу роль відіграють різноманітні сприймання. Так до п'яти років діти навчаються розрізняти всі звуки рідної мови, порівнювати їх за висотою; розрізняють і запам'ятовують пісні, вірші, прозу. Зростають можливості зорового аналізатора. Діти навчаються розрізняти всі основні кольори, відчувати проміжні. Оволодівають повним набором еталонів форми предметів. Удосконалюється уявлення про співвідношення предметів за розмірами: шириною, висотою, довжиною (можуть «на око» встановлювати відношення між п'ятьма предметами за цими вимірами). Сприймання дитини 5-річного віку, має мимовільний характер. Дитина навчається, крім контуру, виділяти структуру предметів, їх просторові особливості і співвідношення частин. Якщо до цього часу дитину переважно вабили самі предмети, то на 5-му році життя, помітним стає інтерес не до самого предмета, а до способу його використання, механізму побудови, призначення. Тобто, продовжує формуватись предметне сприймання, на якому базується здатність дошкільника орієнтуватися в просторі зовнішнього світу. Здатність сприймати предмет як ціле (колір, форма, величина предмету поступово формується у дитини на основі набутого досвіду оволодіння різноманітними діями). Рука, яка рухається по предмету, вчить око. Зорове дослідження об'єкта повторює дії, які виконували руки, але вже на відстані, тобто формуються перцептивні дії. Таким чином дитина усвідомлює належність предмета до певного класу, потім його назву, що допомагає впізнати його серед інших. Слово-назва і предмет в цьому віці ототожнюються дитиною.

На відміну від своїх однолітків з нормальним розвитком, діти із ЗПР ще не вміють управляти своїм сприйманням, не можуть самостійно аналізувати той чи інший предмет. Недоліки сприймання, які характерні для дітей із ЗПР, супроводжуються невмінням поєднувати предмет з його словесним позначенням, визначати його серед подібних предметів тощо. У предметі, ці діти, помічають часткові, поверхові ознаки, те, що яскраво

виділяє їх на тлі інших предметів: забарвлення, величину, форму, а основні властивості предметів і суттєві ознаки залишаються поза їх увагою.

Пам'ять. Водночас, в період молодшого дошкільного віку у дитини нагромаджується досвід орієнтування в навколишньому середовищі, завдяки чому збагачується і пам'ять молодших дошкільників. Важливу роль у процесі розвитку відіграють образи пам'яті. У п'ятирічних дітей пам'ять ще мимовільна, емоційно забарвлена, хоча в цьому віці довільна пам'ять бере свій початок. Дитина запам'ятовує більше те, що викликає в неї безпосередній інтерес. Без допомоги дорослого вона сама ще не ставить за мету щось запам'ятати, не вміє керувати процесами запам'ятовування і відтворення, особливо, якщо перед нею стоять вимоги пригадати запропоновані у формі навчального завдання, а не ігрового. Однак психічні процеси вже досить розвинені: так, увага стає більш стійкою, дитина опановує прийоми мислення, може уявляти різні образи. Усе це сприяє тому, що дитина може вчитися керувати своєю пам'яттю, тобто запам'ятовувати інформацію довільно, за власною волею.

У 5 років починається розвиток довільного відтворення та довільного запам'ятовування. В умовах емоційно близької мотивації та осмислення з допомогою дорослих діти оволодівають окремими прийомами довільного запам'ятовування (повторення, елементарна систематизація матеріалу). Збільшується не лише обсяг, але і зміст запам'ятовування. Так, переказуючи казку, діти, не лише відтворюють основні події, але і вдаються до подробиць, передають пряме і авторське мовлення. Водночас, у п'ятирічних дітей відчутно зростає і стійкість уваги.

У віці 5-ти років, для запам'ятовування особливо ефективною є сюжетно-рольова гра. Так, граючи в «магазин», дитина в змозі запам'ятати назви п'яти-шести предметів, які їй треба купити. Узагалі до цього віку дитина може втримати в пам'яті до п'яти-шести назв предметів з десяти зображених на картинках. Звичайно для цього необхідно, щоб дитині було цікаво це заняття.

На тлі недорозвитку пам'яті у дітей із ЗПР відзначаються труднощі у процесі запам'ятовування словесного матеріалу (зоровий матеріал запам'ятовують і відтворюють краще). Діти можуть запам'ятати фрагменти казки, вірша, розповіді тощо, але повністю відтворити вірш чи переказати казку не можуть. Під час відтворення прослуханої казки плутають елементи та послідовність подій, які відбуваються, пам'ятають не всіх героїв твору, подробиці їх одягу чи житла. Тому, для довільного запам'ятовування дітям із ЗПР необхідне багаторазове повторення одного і того ж твору, важливо фіксувати увагу дитини головних подіях, героях

Мислення. Розвивається мислення дитини: поряд з узагальненням за зовнішніми ознаками діти починають виділяти більш суттєві, групувати предмети за такими ознаками як матеріал, якість і призначення (автомобіль, тролейбус, санки, віз, поїзд – засоби пересування); засвоюють відношення «частина» і «ціле», відношення рівності і нерівності. Діти цього віку добре

розуміють найпростіші причинні зв'язки у явищах, які їм добре знайомі з минулого досвіду.

В період від 3 до 5 років у дитини формується наочно-дійове мислення, розвиваються мисленнєві операції: аналіз, порівняння, співвіднесення. Дитина 5-ти років уже може відносити предмети чи їх зображення до вказаної вихователем групи, що позначається узагальнюючим словом (посуд, іграшки), причому не тільки у вигляді практичної дії, а й у формі мовної дії, розв'язувати завдання в процесі виконання тих чи інших дій методом проб та помилок. Тому те, що треба зробити вона розуміє краще, коли вихователь супроводить пояснення наочним показом дії, своїм прикладом її виконання. Однак, діти ще не вміють обмірковувати послідовність дій, передбачати труднощі тощо. У процесі подальшого завдання дитина вже пригадує, які помилки зробила раніше, і намагається не повторювати їх, правильне розв'язання завдання дитина може перенести на розв'язання подібного завдання.

Виражений недорозвиток і своєрідність ранніх форм мислення – наочно-дійового та наочно-образного накладає відбиток на розвиток пізнавальної діяльності дошкільників із ЗПР. Ці діти можуть класифікувати предмети за такими ознаками, як колір і форма, однак з великими труднощами визначають їх в якості загальних ознак, затрудняються у визначенні однієї ознаки серед інших, аналізуючи предмет називають несуттєві ознаки, з не повною точністю і повнотою. В результаті діти 5-ти років із ЗПР визначають у зображенні майже у двічі менше ознак, ніж їх однолітки з нормальним розвитком.

Виконання завдань, на рівні наочно-дійового мислення, характеризується наявністю численних проб та помилок, невмінням обмірковувати послідовність дій, передбачати труднощі тощо. Правильне розв'язання певного завдання дитина із ЗПР може перенести на розв'язання подібного завдання, але не може – на завдання, яке потребує відшукування іншого способу дій. Недоліки мисленнєвих операцій: аналізу, синтезу, порівняння, співвіднесення, узагальнення призводять до невміння відносити предмети чи їх зображення до вказаної вихователем групи, що позначається узагальнюючим словом (тварини, іграшки) у вигляді практичної дії. Виконуючи операцію узагальнення, п'ятирічні діти часто допускають помилки. У рамках знайомого матеріалу дошкільники 5-ти років із ЗПР здатні засвоїти класифікацію зі словесним узагальненням, використовуючи допомогу дорослого, можуть класифікувати предмети, не орієнтуючись при цьому на зовнішню схожість предметів, а поєднуючи їх за функціональними ознаками (ведмедик, лялька, м'ячик – щоб гратися).

Поява символічної функції – значимий крок у розумовому розвитку, це початок зародження внутрішнього плану мислення. Водночас дитяче мислення в цей період характеризується повною хаотичністю, розірваними знаннями. Дитина п'ятого року життя ще неспроможна поєднати окремі «здобутки» своїх роздумів у цілісний продукт. Вирішальне значення у доступному пізнанні предметів та явищ у різних взаємозв'язках відіграє

майстерність дорослого.

В процесі навчально-пізнавальної діяльності вихователь супроводжує пояснення наочним показом дії, своїм прикладом її виконання. Словесні вказівками дорослого: типу «придивіться», «подумайте», «як зробити краще», допомагають знайти помилки та їх виправити, уникнути подібних помилок. Представлений у наочно-дійовому плані досвід, якого набуває дитина в процесі розв'язання завдань, є підґрунтям переходу до наочно-образного, а потім і до словесно-логічного мислення. Такий перехід відбувається на основі вдосконалення зорово-рухової орієнтувально-дослідницької діяльності дитини.

Уява. У п'ятирічних дошкільників превалює репродуктивна уява. Образи уяви в них надзвичайно яскраві, емоційно забарвлені. Тому діти найчастіше не можуть відокремити створені уявою образи від справжніх подій. Для створення образу уяви дитині буває достатньо найвіддаленішої схожості між тим, що вона сприймає, і попереднім її досвідом.

У дошкільників із ЗПР недорозвиток уяви виявляється в тому, як вони повільно входять у роль під час гри, створювані образи уяви (під керівництвом вихователя) дитина майже не реалізує в грі і продуктивних видах діяльності. Вона не вміє уявляти об'єкти, яких у її досвіді ще не було, на вимогу не може подумки відтворити певні частини предмета, на основі тих частин, які перебувають у полі зору.

У цьому віці активізується використання узагальнених уявлень про предмети і явища, завдяки чому дитина поступово звільняється від залежності безпосередніх контактів з навколишніми предметами. Так, п'ятирічна дитина може чітко висловити, який предмет вона хоче чи яку іграшку загубила. Дошкільник 5-ти років вільно орієнтується у просторі, визначає напрями відносно себе тощо.

У дітей із ЗПР недостатньо розвинені просторові уявлення: орієнтування в напрямках простору на протязі тривалого періоду відбувається на рівні практичних дій; часто виникають труднощі під час просторових уявлень, які тісно пов'язані зі становленням конструктивного мислення, тому і формування уявлень даного виду у дітей із ЗПР також має свої особливості. Найкраще сприймаються та запам'ятовуються ті об'єкти, які мають привабливі для дітей функціональні ознаки. Як показує практика, діти 5-ти років із ЗПР складають малюнок, на якому зображений одиничний предмет (кішка, собака, будинок). Однак при ускладненні сюжету (інший напрям розрізу, збільшення кількості частин) призводить до появи грубих помилок і хаотичних дій. Це пояснюється порушенням всіх видів сприймання та уявлення дітей із ЗПР, тому їм потрібна різноманітна допомога: від організації їх діяльності до наочної демонстрації способу виконання.

Увага. Обсяг уваги дітей дошкільного віку невеликий. Дошкільнята цього віку зосереджують увагу на привабливих картинках зазвичай на 12-20 секунд. Стійкість уваги залежить від індивідуальних особливостей дітей дошкільного віку.

Діти із ЗПР частіше відволікаються, ніж діти з нормальним розвитком. Причому різниця у стійкості уваги може досягти 1,5-2 рази. Формування уваги у дітей із ЗПР 5 років перебуває у прямій залежності від особливостей розвитку нервової системи дитини із ЗПР. Підвищена збудливість, знижена працездатність, загальмованість, відсутність чіткого розуміння змісту твору, який читається, підвищена стомлюваність, відставання моторики і мовні порушення різко знижують стійкість уваги. Слід пам'ятати, що можливості довільної уваги в цьому віці ще надзвичайно обмежені, над її розвитком потрібно цілеспрямовано працювати.

Саморегуляція. Дошкільний вік є початковим етапом формування елементів саморегуляції. Це нова, якісно вища сходинка в розвитку пізнавальної потреби дитини, яка є внутрішнім джерелом пізнавальної активності. Дитина поступово переходить від поверхового відображення окремих розрізнених предметів і явищ до пізнання їх взаємозв'язків, взаємовідношень, від практичних спроб і помилок через постійне вдосконалення орієнтовних дій сприймання до мисленневих дій. Особливістю пізнавальної активності дітей цього віку є постійна взаємодія практичних, пробних та самостійних дій.

Однак, для успішного формування у дітей цього віку вмінь зберігати задум і успішно його реалізувати, необхідна зовнішня підтримка, контроль з боку вихователя, застосування стимулюючих засобів. Діяльність п'ятирічних дітей ще багато в чому визначається їх безпосередніми бажаннями і спонуканнями. Без підтримки ззовні вони ще не можуть довго утримувати мету дії, не завжди доводять справу до кінця. Це досягається шляхом виконання завдань в ігровій формі. Вихователь безпосередньо керує діями дитини за допомогою вказівок до кожного етапу дії, заохочень, підбадьорень, поділ дій на послідовні етапи, постійне нагадування способів досягнення по ходу виконання завдання, допомагає дитині організувати та послідовно виконувати потрібні дії. Засвоєння виконання дошкільником довільних дій забезпечується їх показом дорослим у поєднанні з прямим заохоченням до активного наслідування і відтворення.

В процесі оволодіння елементами математики, ознайомлюючись з природою рідного краю, виконуючи зображувальну та конструктивну діяльність, дитина навчається висловлювати своє бажання і відповідним словом визначити мету своїх дій. Наприклад, виймаючи кубики з коробки, вона заявляє, що хоче будувати будинок. Однак постановка дитиною певної мети в цьому віці означає не уявлення про кінцевий результат, а лише усвідомлення нею свого бажання. Лише на основі спільних дій з дорослими у дитини можна сформувати у майбутньому вміння самостійно доводити розпочату справу до кінця.

Самостійна реалізація поставленої мети пов'язана у дошкільників 5-ти років із ЗПР зі значними труднощами: відволікання на зовнішні обставини, низька ініціативність, інертність, відмова від виконання під час виникнення будь-яких труднощів тощо. Залучення дитини із ЗПР до самостійного виконання будь-якої діяльності передбачає постійну підтримку й допомогу їй,

спрямування її домагань на завершення справи з успіхом, керування дитиною в процесі виконання тощо.

Водночас, для цих дітей характерним є зниження пізнавальної активності. Одні діти практично не задають запитань про предмети і явища оточуючої дійсності. Це повільні, пасивні, з уповільненою мовою діти. Інші – задають запитання, які стосуються в основному зовнішніх властивостей оточуючих предметів. Зазвичай, вони більш розгальмовані, багатослівні. Особливо низька пізнавальна активність проявляється по відношенню до об'єктів і явищ, які знаходяться за межею знайомого середовища.

Вирішальне значення в цьому процесі відіграє майстерність дорослого в спонуканні кожної дитини до вибіркової активізації наявних знань щоразу в новому аспекті відповідно до конкретної ситуації. Досвід такої діяльності в п'ятирічних дітей із ЗПР поступово призводить до якісно нового підходу в аналізі предметів і явищ навколишнього.

На етапі оцінювання, внаслідок несформованості дій співставлення досягнутого результату з прийнятими правилами, виявляється неможливість адекватної самооцінки дошкільників із ЗПР. У цих дітей спостерігається переважно позитивне оцінювання результатів; відмічаються труднощі словесного звіту в процесі та наприкінці виконання запропонованого завдання. Самооцінка п'ятирічної дитини із ЗПР є, як правило, суб'єктивно завищеною або заниженою. Дитина привласнює всі позитивні і схвалювані дорослими якості, іноді, навіть не знаючи їх змісту, відображає власну самооцінку, не враховуючи аналіз виконаного завдання, беручи до уваги лише повсякденний досвід оцінювання її діяльності вихователем. Також, п'ятирічним дошкільникам із ЗПР притаманна й неадекватна, занижена самооцінка. Для них характерна відмова від перевірки правил, визначення відхилень від вимог тощо. Діти продовжують виконувати завдання, нічого в ньому не змінюючи, або ж відмовляються повертатися до правил.

Продовжуються усвідомлення дитиною знань про норми й вимоги, пов'язані з її належністю до певної статі, та формування адекватної поведінки. П'ятирічна дитина із ЗПР здатна розрізнити людей за їх статевою належністю й відповідно відносити і себе до групи чоловіків чи жінок. Це відкриває шлях до сприймання й оцінки дій власних і інших вчинків хлопчиків і дівчаток.

Дитина 6-7 років. Найбільш суттєві зміни, які охоплюють різні психічні сфери дошкільників 6-7-річного віку (пізнавальну, вольову, емоційну), свідчать про те, що цей вік є переломним, багатим на такі новоутворення, які забезпечують перехід дитини до систематичного шкільного навчання. Психічні процеси, як сприймання, пам'ять, увага, мислення, у 6-7-річному віці набувають довільного характеру, збагачуються за змістом та вдосконалюються за своїми регулятивними функціями і не тільки виявляються, але й формуються у різних специфічно дитячих видах діяльності.

Сприймання. У дітей 6-7 років, сприймання предметів та явищ формується як відносно самостійний процес (у ранньому дитинстві, як

відомо, сприймання невіддільне від діяльності дитини з предметами). Дошкільники 6-7 років, виявляють риси більш стійкого і цілеспрямованого сприймання, ніж діти 4-5-ти років. У змінах, які стосуються сприймання дитини, важливу роль відіграє мова, за допомогою якої усвідомлюється завдання розглядати предмет, зіставляти його з іншими предметами. У цьому віці узагальнюючий характер сприймання сягає більш високого рівня розвитку. У сприйманні дітей дедалі більше включаються другосигнальні зв'язки, які надають йому узагальнюючого характеру, тобто сприймання дошкільників 6-7 років стає категоріальним.

У порівнянні з однолітками, які розвиваються нормально, у дітей із ЗПР спостерігається низький рівень розвитку сприймання. Це виявляється в необхідності використовувати більше часу для сприймання й переробки сенсорної інформації; у недостатності, фрагментарності набутих знань; неповноцінності тонких форм зорового і слухового сприймання. Наприклад, під час складання простих візерунків із геометричних фігур діти з ЗПР часто не можуть здійснити повноцінний аналіз форми, встановити симетричність, тотожність частин конструйованих фігур, розташувати конструкцію на площині, з'єднати її в єдине ціле.

Порушення розвитку зорово-просторового сприймання і розпізнавання значно впливає на діяльність дітей із ЗПР під час малювання, конструювання, гри. Низька здатність дітей із ЗПР орієнтуватися у завданнях, зумовлює труднощі під час розфарбування деталей предметів, спостерігається неповноцінне сприймання правил в процесі гри, здійснення багато зайвих дій під час малювання, конструювання тощо.

Пам'ять. Як зазначають психологи, діти цього віку здатні вже до вибіркового й усвідомленого запам'ятовування. Пам'ять набуває якісно нових особливостей. 6-7-річний вік характеризується, насамперед, інтенсивним розвитком мимовільної пам'яті, яка розвивається у процесі дедалі складнішої за своїм змістом практичної та ігрової діяльності, в процесі спілкування з людьми. Водночас, у цьому віці відбуваються якісні зміни у розвитку пам'яті. Серед них найголовніша – це довільність процесів запам'ятовування та відтворення. З цією особливістю органічно пов'язані і такі, як більша міцність пам'яті та її досить широкий обсяг, який значно збільшується у старшому дошкільному віці завдяки розширенню життєвого досвіду. Однак, довільна пам'ять ще не зовсім досконала, особливо щодо прийомів запам'ятовування і відтворення. Тому мимовільне запам'ятовування, здійснюючись у провідній для дитини діяльності, зазвичай, буває більш продуктивним, ніж довільне. У дитини семи років розвиваються усі види пам'яті, зокрема, образна і словесно-логічна. Остання має конкретний характер.

На тлі недорозвитку пам'яті у дітей із ЗПР відзначаються труднощі у процесі запам'ятовування вербального матеріалу (зоровий матеріал сприймається краще). Учні фрагментарно запам'ятовують інструкції, елементи та послідовність виконання запропонованих завдань. Для довільного запам'ятовування дітям із ЗПР необхідне багаторазове

повторення матеріалу через певні проміжки часу. Невміння контролювати себе, під час запам'ятовування пізнавальної інформації, призводить до невідання диференціювати відтворений матеріал від невідтвореного, що також впливає на ефективність довільної пам'яті.

Мислення. Істотні зміни відбуваються у розвитку мислення дошкільника 6-7 років. Дитина вже мислить, спираючись на уявлення. Це означає, що її мислення відокремлюється від сприймання, перетворюючись на відносно самостійний процес. Одночасно воно відділяється і від практичної дії. Тобто, дитина може мислити не діючи з предметами, а мисленнево встановлювати зв'язки між ними. Появляється роздумування, обмірковування. Мислення поступово стає міркуючим. Перехід до цієї форми мислення пов'язаний з подальшим розвитком пізнавальних процесів дитини, формуванням у неї мислительних дій і оволодінням мовою як засобом спілкування і засвоєння людського досвіду. Все це збагачує можливості пізнавальної діяльності дитини.

Однак, мислення семирічних дітей ще надто конкретне і емоційне. Конкретність мислення свідчить про помітну перевагу першосигнальної діяльності над другосигнальною, а звідси виникають труднощі в узагальненні, синтетичній діяльності. Емоційність мислення полягає у тому, що діти дуже жваво переживають усе, про що вони думають. Водночас, у більшості випадків, виконуючи завдання під час гри, малювання, конструювання, спілкування з оточуючими, діти використовують наочно-образне мислення. Так, діючи «про себе» з образами, дитина уявляє собі реальну дію з предметами і її результат, і таким чином розв'язує поставлене завдання. Наприклад, намагаючись збагнути, попливе паперовий кораблик чи потоне, дитина пов'язує плавучість з величиною предмета, формою предмета, матеріалом, з якого зроблений предмет. Що ж стосується мислення словесно-логічного, то у цьому віці ці форми мислення тільки починають формуватися. Розвиток у дітей 6-7-річного віку форм словесного (вербального) мислення свідчить про те, що дитина готується до засвоєння розумових дій, характерних для шкільного навчання.

Розвиток мислення дошкільника семи років виявляється і в зміні його спрямованості. Дитині стають доступні не тільки практичні завдання (побудувати щось з кубиків, дістати, знайти щось), виконання яких вимагає мислення, а й пізнавальні завдання. Вона починає цікавитися зв'язками, причинами явищ, походженням речей. «Чому листя пожовкло? Чому темно? Навіщо поливають квіти?». З такими й іншими подібними запитаними часто звертається дошкільник до дорослого. Це пояснюється тим, що він починає активно використовувати мислення як засіб пізнання світу і виявляється не тільки у вмінні оперувати уявленнями, а й у збагаченні змісту цих уявлень. Крім того, дитина стає здатною оперувати не лише поодинокими чуттєвими образами предметів, а й більш узагальненими уявленнями, в яких об'єднуються і поодинокі враження, і судження про ці предмети. Тобто мислення дитини залишаючись ще переважно наочно-образним поступово набуває словесної форми.

Дитина із ЗПР цього віку спроможна зосереджувати свою розумову активність на матеріях, що пов'язані з конкретними життєвими ситуаціями, ніж розв'язувати абстрактні задачі. Тому доцільно пов'язувати умову пізнавального завдання із близькими до дитини проблемами, з опорою на наочне мислення. Будуючи образи, дитина інтуїтивно вчиться створювати моделі реальних предметів.

Водночас, на відміну від 6-7-річних дітей з нормальним розвитком, для дитини із ЗПР словесно-логічне мислення ще недосягне зовсім. В її міркуваннях постійно переплітаються причина і наслідок; речі, які рухаються, здаються їй живими; пояснюючи явища, дитина одуховлює предмети. Сприймання дитини також ще недостатньо сформовано, тому вона бачить лише те, що «знаходиться на поверхні», що і визначає її судження, в яких перемішано та скомбіновано все, що безпосередньо було сприйнято. Деякі окремі логічні судження шестирічних дітей із ЗПР хоча і роблять відчуття захоплення і радості за успіхи в розумовому розвитку дошкільника, але в цілому це нетипове мислення для нормальної дитини цього віку. Під час мисленнєвого процесу, у дитини із затримкою психічного розвитку проявляється швидка виснаженість. Ці діти не можуть зосередити свою увагу, їм не цікаво, нудно, вони не можуть і не хочуть робити те, що потрібно в даний момент, не можуть зосереджено міркувати над поставленим перед ними завданням тощо. Крім того, ці діти виявляють егоцентризм мислення.

Однак, недорозвиток пізнавальної діяльності, недоліки мислення ще не привід для того, щоб дитина була позбавлена повноцінного навчання і виховання. Дослідження показали, що діти із ЗПР при уважному до них ставленні виявляють інтерес до занять та можуть оволодівати пізнавальними знаннями на достатньому рівні. Вони досить легко долають егоцентризм в мисленні, коли їм наочно показують і пояснюють ті зміни предметів, які здійснюються на їхніх очах.

Уява. Невіддільною від розвитку мислення є уява дошкільників. Уява зароджується на підґрунті уявлень дитини про навколишню дійсність. В своїй уяві дитина завжди ніби відривається від реальних подій. У дошкільників 5-ти років уява ще не підкорена спеціальній меті уявити ті чи інші предмети, явища, події, однак діти 6-7 років вже здатні керувати процесом фантазування для досягнення певної мети. Завдяки цьому можна говорити про розвиток у цьому віці не лише репродуктивної уяви, а й про зародження творчих форм уяви.

Увага. Істотним показником зрушень у розвиткові психічних процесів дитини цього віку є виникнення у неї первинних форм довільної уваги, завдяки чому дитина вже здатна підпорядковувати свою увагу вимогам вихователя, зосереджуватися, керувати своєю психічною діяльністю.

Однак, увага дітей 6-7 років також має свої особливості. У них з'являється уміння самотійно, з власної ініціативи, ставити перед собою нескладні завдання і спрямовувати свою увагу на їх виконання. У зв'язку з розвитком їхньої розумової діяльності, розвитком мислительних дій у дітей

зароджується внутрішня увага, що виявляється, наприклад, під час пригадування минулих подій, лічби декількох предметів про себе тощо. Розвиток довільної уваги наприкінці дошкільного віку є складовим моментом готовності дітей до початку шкільного навчання.

Численні дослідження свідчать, що увага дітей із ЗПР характеризується низкою особливостей: нестійкістю уваги до запропонованої діяльності, низьким рівнем довільних її форм, що супроводжується періодичними коливаннями уваги, нерівномірною низькою працездатністю протягом всього виконання завдання, зниженням уваги по мірі продовження роботи, необхідністю більш тривалого часу часу для включення в будь-яку діяльність.

Низький рівень довільної уваги у дітей із ЗПР призводить до несформованості та порушення структури діяльності. Значні труднощі у цих дітей виникають під час пізнання предметів, які знаходяться у незвичному ракурсі, коли треба показати знайомі предмети на контурних чи схематичних зображеннях, особливо, якщо ці предмети перекреслені чи накладаються один на одного, що є наслідком недостатнього розвитку довільної уваги. 6-7-річним дошкільникам із ЗПР легше зосереджуватися на конкретному матеріалі, підкріпленому різними наочними засобами. Їм важче підтримувати спрямованість уваги при зовнішніх подразниках. Стійкість уваги цих дітей залежить від того, приваблює чи не приваблює їх сама діяльність.

Саморегуляція. У старшому дошкільному віці формується довільність поведінки і нове ставлення дитини до себе, до своїх можливостей та вчинків. З названими фундаментальними новоутвореннями особистості дошкільника 6-7 років органічно пов'язана його установка на досягнення бажаного результату в різних видах діяльності (бажаний результат – це той, який відповідає рівню домагань дитини). Зазначена установка ґрунтується на одному з найважливіших новоутворень 6-7-річної дитини – навчальній мотивації. Оволодіння вмінням керувати собою, регулювати власні наміри, дії та вчинки виділяється як окреме завдання. Серед ігрових мотивів значне місце посідають пізнавальні інтереси, потреба в порівнянні себе в якомусь відношенні з однолітками, у співробітництві з ними, самооцінка тощо.

На шостому році життя у дитини формуються такі «внутрішні новоутворення» як образ «Я», самооцінка, самолюбство, рівень домагань, особистісні очікування тощо, які опосередковують будь-які види активності дитини і дають змогу їй діяти самостійно. Поява цих регуляторів діяльності і поведінки є свідченням розвитку у дитини здатності діяти довільно, згідно з поставленою метою, відволікаючись від зовнішніх перешкод.

Формується вибіркоче, оцінне ставлення дитини до тих видів діяльності, які в найбільшій мірі сприяють досягненню успіхів, тобто є суб'єктивно значущими. Завдяки включенню дітей 6-7 років у різні види діяльності, відповідно до їхніх схильностей та інтересів, досягається не тільки значний виховний ефект, а й створюються позитивні передумови для

розвитку здібностей підростаючої особистості – як загальних, так і спеціальних.

У семирічному віці дитина вже більш-менш реально оцінює свої можливості щодо здійснення тієї чи іншої діяльності: «можу», «не можу», «це в мене не вийде». Створюється відповідне підґрунтя для усвідомлення дитиною своїх особистих властивостей, які формуються у неї в процесі різних видів діяльності і спілкування під впливом оцінного ставлення оточуючих.

По мірі інтелектуального розвитку дитини, долається пряме прийняття оцінки дорослих, починається процес опосередковування їх власним знанням про себе. Діти 6-7-річного віку в основному вірно усвідомлюють свої переваги і недоліки, враховують відношення до них з боку оточуючих. Це має величезне значення для подальшого розвитку особистості, свідомого засвоєння норм поведінки, слідування позитивним зразкам.

У дошкільному віці формуються вольові якості дитини, вміння поставити собі мету та прагнути її здійснити. Спочатку дії дитини невпорядковані, стихійні. Поступово дорослі формують у неї вміння стримувати свої безпосередні пориви, підкоряти миттєві бажання чомусь більш важливому.

Для дошкільнят із ЗПР характерна слабка емоційна стійкість, несформованість вольових дій у всіх видах діяльності, агресивність поведінки і її провокуючий характер, труднощі в пристосуванні до дитячого колективу під час гри і занять, метушливість, часті зміни настрою, невпевненість, відчуття страху, фамільярність по відношенню до дорослого. Спостерігаються негативні реакції, спрямовані проти волі батьків, нерозуміння своєї соціальної ролі, яскраво виражені труднощі в розрізненні найважливіших рис міжособистісних відносин.

У старшому дошкільному віці починають формуватися елементи самоконтролю, що полягає в умінні відволікатися від зовнішніх перешкод під час виконання якогось завдання, розмірковувати над виконаним та пояснювати чому саме так. А саме це і створює певну установку на пояснення способу виконання, до переходу дії у внутрішньомисленнєву форму

Для дітей із ЗПР характерним є невміння контролювати виконання етапів роботи. Дитина дошкільного віку із ЗПР рідко опиняється в ситуації, коли їй доводиться замислюватися над тим як вона зробила завдання, чому так, а не інакше тощо. Рідко пояснює, як досягла вона тих чи інших результатів, зіставляє те, що було задано і як виконано. Дитина прагне, насамперед, до практичного результату, і мислення його не виходить у більшості випадків за сферу практичних завдань.

Прагнення до діяльності – одна з характеристик психофізіологічних особливостей дошкільника 6-7-ми років. Через дії із предметами дитина переходить до внутрішніх, розумових дій; далі засвоюється суспільний досвід – через мовлення та спеціальне навчання. Однак, необхідно розуміти,

що накопичення знань, без належного керівництва, відбувається в дитини безсистемно. У такому випадку її знання поверхневі, помилкові, а судження алогічні. Якщо дитині не допомагати осмислювати сутність тих явищ, які привертають її увагу, дитина часто робить неправильні умовиводи («У птаха теж чотири ноги, тільки дві передні – це крила»; «У селі ніч темніша, ніж у місті, тому що в селі немає ліхтарів»).

Під кінець дошкільного періоду, у розвитку дитини формуються передумови для успішного переходу її на наступний рівень розвитку. Завдяки дитячій допитливості формується інтерес до навчання. Розвиток пізнавальних здібностей створює основу для формування творчого мислення. Розвиток довільності допомагає подолати труднощі під час розв'язання завдань, виникає узагальнення власних переживань, вміння спілкуватися з дорослими і ровесниками – все це дає змогу дитині у подальшому перейти до навчальної діяльності.

Мовленнєвий розвиток

Розвиток мовлення у дитини – це процес оволодіння рідною мовою, уміння користуватися нею як засобом пізнання навколишнього світу, засвоєння досвіду, набутого людством, засобом пізнання самої себе і саморегуляції, як могутнім засобом спілкування і взаємодії людей.

Слово фіксує засвоєні дітьми сенсорні еталони, включається у процеси мислення, є носієм уявлень, понять, забезпечує можливість логічних міркувань.

Формування і розвиток мовлення дитини умовно ділиться на три етапи:

Перший етап – довербальний (від 0 до 1го року життя) . У цей час малюк навчається виділяти звуки мовлення серед усіх інших звуків; на четвертому тижні агукає, гулить; з 5-6 місяців – лепоче; до кінця першого року життя активно використовує міміку та жести і вимовляє «лепітні» фрази. Розуміє прості висловлювання дорослих, поповнює свій пасивний словник. У цей період більшість малят вимовляють перші слова.

Другий етап – (від 1го до 3х років життя) є переходом до активного мовлення дитини . Маля вимовляє перші слова та речення спочатку із двох слів, стрімко поповнює словниковий запас (до трьох років накопичує біля 1000 слів).

Третій етап (від 3х до 7 років) дитина вправляється в умінні правильно вимовляти звуки, склади, слова; будує речення, користується у мовленні прийменниками, сполучниками, прислівниками.

Кожен етап формування мовлення дитина проходить послідовно і повноцінно завдяки нормальному фізичному і психічному розвитку. Тому формування мовлення у дитини неможливо розглядати без врахування її загального розвитку.

Відомо, що далеко не всі малята протягом перших трьох років досягають однакового рівня мовленнєвого розвитку: одні переважно правильно вимовляють слова, інші говорять недосить виразно й чітко,

спотворюють окремі звуки. Та всі ці недоліки в основному явища тимчасові, і в ході мовленнєвого розвитку, до 5 років життя поступово зникають.

Мовлення немовлят із ЗПР формується і розвивається значно повільніше у порівнянні з їхніми ровесниками і має значно ширший спектр недоліків. До найбільш поширених вад відносяться порушення звуковимови, імпресивного (сприймання, розуміння) та експресивного (промовляння) мовлення. Імпресивне мовлення характеризується недостатністю диференціації слухового сприймання мовленнєвих звуків і нерозрізненням змісту окремих слів, тонких відтінків мовлення.

Експресивному мовленню у цих дітей властиві порушення звуковимови, недостатня сформованість граматичної будови мови, наявність аграматизмів.

У багатьох випадках картина мовленнєвих вад у дітей із ЗПР свідчить про наявність загального недорозвитку мовлення, про затримку цього процесу. Затримка розвитку мовлення проявляється і в недостатньому рівні вербальних та інтелектуальних здібностей малят.

Особливості розвитку звукосприймання та звуковимови

Порушення звуковимови у малюків із ЗПР трапляється значно частіше, ніж у їхніх ровесників з нормальним розвитком. Причинами таких явищ є аномалія будови артикуляційного апарату: неправильний прикус, укорочена під'язична зв'язка, високе вузьке чи тверде піднебіння, дефекти будови зубного ряду, недорозвиток мовленнєвої моторики. Рухи язика характеризуються неточністю, зайвим напруженням, складністю переходу із одного положення до іншого. У деяких дітей вони хаотичні, уповільнені. Тому їхнє мовлення часто напружене, спонтанне, незрозуміле.

Однією з характерних ознак порушення мовлення при ЗПР (церебрально-органічного генезу) є «специфічна асиміляція». Дитина неспроможна правильно вимовити слова, що складаються зі звуків, близьких за артикуляцією чи за звучанням. Причина такого явища – недорозвиток слухового сприймання й розлади артикуляції.

Порушення фонематичного розвитку у дошкільнят із ЗПР проявляються як у труднощах диференціації звуків, так і в не сформованості фонематичного аналізу й синтезу. Вади аналізу й синтезу у таких дітей дуже стійкі і зберігаються навіть протягом усього дошкільного віку, а в майбутньому негативно впливають на оволодіння читанням і письмом. Особливу складність являє для дітей визначення кількості, послідовності звуків у слові.

Майже у половини дітей із ЗПР є недоліки у вимові звуків кількох фонетичних груп, тобто поліморфне порушення звуковимови. Так, вони неправильно вимовляють свистячі та шиплячі звуки, змішуючи їх (с-ш, з-ж, с-ч, с-щ); замінюють один звук іншим (р-л, л-в, ж-з); спостерігається відсутність звуків (р, свистячих, шиплячих). Дослідження вчених свідчать, що у більшості випадків порушення звуковимови носять характер моторної, сенсорної та змішаної видів дислалії, а також стертої дизартрії.

У дітей з нормальним розвитком найчастіше спостерігаються порушення у вимові звука р та шиплячих звуків.

Особливості розвитку лексики

Формування лексики дитиною тісно зв'язане з розвитком та уточненням й усвідомленням її уявлення про навколишній світ і визначається рівнем її пізнавальної діяльності.

У дітей із ЗПР помітно виражений недорозвиток лексичної сторони мовлення. Характерними рисами їхнього словникового запасу є його збіднення і неточність. Особливості словникового запасу дітей відображають обмеженість їхніх уявлень про навколишній світ, труднощі усвідомлення явищ, властивостей і закономірностей навколишньої дійсності. Так, наприклад, діти мають неточне уявлення про те, чим займаються їхні батьки, нечітко знають прізвища, ім'я, та по-батькові своє та батьків; не диференціюють поняття ім'я та по батькові, не вміють від повного імені утворити коротке. Не можуть перерахувати та визначити пори року, назвати їхні характерні ознаки.

У словнику дітей переважають іменники та дієслова. У мовленні вони використовують лише прикметники, що означають безпосередньо сприйняті якості предметів. Часто затрудняються у визначенні кольору, форми, величини предмета. У їхньому словнику відсутні ряд позначень досить відомих дітям предметів, дій, властивостей. Спостерігається неточність вживання слів, їхні заміни за семантичними ознаками (замість рама – вікно, конверт – лист, плаття – одяг, вишиває – шиє).

Найбільш значимими ознаками лексичного розвитку дитини є рівень оволодіння нею узагальненими поняттями. Процес оволодіння словами узагальненого характеру тісно пов'язаний з розвитком здатності дитини до аналізу й синтезу, умінням узагальнювати на основі суттєвих ознак предметів.

Найсуттєвіші відмінності між дітьми норми і ЗПР виявлені при додаванні слів з конкретним значенням до родових понять: продукти харчування, квіти, птахи дерева, риби тощо.

У активному словнику дітей із ЗПР переважають слова конкретного значення, а вживання слів узагальнюючого характеру викликають великі ускладнення. Виявлені труднощі в активізації словника. Вони зв'язані з тим, що у свідомості дитини нечітко закріплений зв'язок між образом предмета і його назвою, тому замість назви предмета дитина дає його опис. Спостерігається і протилежне явище: діти вживають слово, але не співвідносять його зі значенням: називають грака сорокою, а ворону – синицею.

Дошкільнята із ЗПР не вміють назвати пізнавальні ознаки предмета. Більшість з них замість значущих, характерних ознак предмета сприймають несуттєві деталі, різні не пізнавальні відомості, або ж виділяють ознаки предметів, але не диференціюють суттєві, впізнавальні для даного об'єкта та несуттєві ознаки. Виявлено і невміння дітей виділяти частини предметів,

їхній колір, величину, форму, просторові відношення. У мовленні вони не вживають слова, які позначають просторові відношення, назви відтінків.

Особливості лексики дітей із ЗПР проявляється і в недостатній сформованості синонімічних та антонімічних засобів мови. При цьому їм важче дібрати синонім до слова, ніж антонім. Замість синонімів використовують антоніми, або слова протилежного значення із часткою не- (кричати – не кричати) ; вживають інші частини мови (горе – сумний).

Отже, у дошкільників із ЗПР спостерігається дуже повільний розвиток лексичної сторони мови, обмеженість словникового запасу, своєрідність лексики, не сформованість узагальнюючих понять та родо-видових співвідношень, недорозвиток синонімічних і антонімічних засобів мови.

Особливості розвитку граматичної будови мови

У процесі оволодіння граматичною будовою мови здійснюється виділення морфем і співвіднесення їх із лексичним і граматичним значенням. На цій основі виникають граматичні та лексичні узагальнення. Формування мовних узагальнень відбувається на основі вміння аналізувати звукову і морфологічну структуру слів, виділяти спільне і специфічне в різних формах одного і того ж слова: дім – вдома – додому, в різних словах з одним і тим же граматичним значенням (парти – столи), вміння синтезувати різні морфеми в структурі слова на основі закономірностей мови.

Лише оволодівши певними мовними закономірностями дитина правильно моделює власні висловлювання. Незасвоєння закономірностей мови веде до порушень морфологічної структури слова і синтаксичної структури речення.

У дітей із ЗПР дошкільного віку виявлений значний недорозвиток словозмін, словотворення та синтаксичної структури речення. Помічаються порушення словозміни як іменників і прикметників, так і дієслів. Діти старшого дошкільного віку з нормальним розвитком засвоюють як безприйменникові, так і в основному прийменниково-відмінкові конструкції. У старших дошкільників із ЗПР спостерігаються помилки навіть при вживанні безприйменникових форм іменників: змішування закінчень (бачить котик, хлопчик), (їдять ложком, поливають лійком). Ще більше утруднень виявлено при засвоєнні прийменникових конструкцій іменників. Ці діти часто пропускають у мові прийменники в, із, з-під, біля, перед, за; змішують прийменники із і в, на і в; замінюють прийменник перед іменником на, під – в. за – на і ін..

Найхарактернішими помилками при вживанні прийменникових конструкцій у дошкільників із ЗПР є: пропуски прийменників (м'яч біля столу – м'яч столу), заміна необхідного прийменника іншим. Діти замінюють прийменник голосними звуками: в коробці – і коробці, замінюють одну конструкцію іншою, правильно оформленою, але з іншим значенням (взяла з альбома – на альбомі; взяла з-під альбома – в альбомі).

Із значними помилками діти вживають іменники у множині. Вони замінюють закінчення у словах: відри, двері, дереві; вживають замість множини однину, або слова у зменшувально-пестливій формі: будиночки, яблучка. У більшості випадків діти змішують форми чоловічого, жіночого і середнього роду при вживанні іменників: руков, вікнов, ляльков.

За рівнем засвоєння форм словозмін старші дошкільники із ЗПР значно відстають від молодших дітей з нормальним розвитком.

При словозміні дієслів малюки із ЗПР недосить точно їх вживають: діти катаються діти їдуть, хлопчик збирає – хлопчик прибирає. Порушують диференціацію дієслів однини та множини. Велика кількість помилок при диференціації дієслів минулого часу, жіночого і середнього роду, що пояснюється несформованістю узагальненого значення категорії роду іменників.

Отже, у процесі розрізнення дієслівних форм дошкільники із ЗПР проходять ті ж етапи формування функції мовлення, що й діти із нормальним розвитком, але процес цих етапів затримується в часі і має ряд особливостей.

При вживанні у мовленні прикметників, які узгоджуються з іменниками, дошкільнята із ЗПР іноді змішують прикметники чоловічого, жіночого і середнього родів (червона яблуко, синій відро). Найбільш порушене у дітей розрізнення у використанні форми середнього роду прикметників. Навіть діти семирічного віку мають труднощі при узгодженні прикметника з іменником у роді, й відмінку: (великі яблук). Причиною цих помилок є недостатня сформованість слухомовної пам'яті.

Особливості словотворення іменників

У зв'язку з недорозвитком пізнавальної діяльності, процесів аналізу й синтезу, порівняння, узагальнення у дітей із ЗПР виявлені й особливості словотворення. Процес словотворення затримується в часі і має якісну своєрідність. Відомо, що словотворення з допомогою суфіксів к-, ок-, ик- з'являється у дитини з нормальним розвитком у 2 роки 2 місяці. А суфікси иць-, єць – у 5 років. У дітей із ЗПР засвоєння суфіксів із зменшувально-пестливим значенням здійснюється значно пізніше і з труднощами. Вони роблять при цьому ряд помилок: неправильно використовують суфікси: дим-димик, дерево-деревко; замінюють словотворення словозміною: дерева – дерева, чайник – чайники; не засвоюють граматичне значення роду: банка – банчик, замінюють зменшувальну форму іншими словами: м'ячик-шарик, яблуко-яблунька; використовують два суфікси: чашка-чашеночка.

Ще важче дітям утворювати назви малят тварин, птахів: індик-індючик, білка-маленька білочка, гуска-гусеняточко, свиня-у свині дитина, корова- у корови корова і т. ін.

Особливості словотворення дієслів

Дієслова з'являються у мовленні дітей 1 року 8 місяців. Спочатку дитина утворює доконаний вид дієслова з допомогою префіксів, пізніше утворює дієслова доконаного виду з допомогою суфіксів.

У дітей із ЗПР старшого дошкільного віку виявлені значні труднощі диференціації дієслів доконаного й недоконаного виду, зворотних і незворотних дієслів, порушене словотворення префіксальних дієслів. При диференціації дієслів доконаного і недоконаного видів діти неправильно вживають префікси замінують один вид іншим: дівчинка прочитала – дівчинка читала; роблять лексичні заміни: ставить-тримає, миється-стоїть.

Найскладнішим процесом для дітей є диференціація зворотних дієслів. У таких випадках вони роблять різноманітні заміни: катається-везе, миється-умивається.

Порушення словотворення найбільш спостерігається при вживанні дієслів з префіксами. У таких випадках діти замінують префіксальне дієслово без префіксальним (поміє- миє. підходить-іде); замінують один префікс іншим, близьким за значенням (вимітає-відмітає), замість дієслова з префіксом вживають основу без префіксального дієслова: (поливає-ливає).

Особливості словотворення прикметників

На початковому етапі розвитку дитини об'єкти дійсності сприймаються нею в нерозривному зв'язку з їхніми властивостями й ознаками. Назва ознаки здійснюється через назву об'єкта. У 2-3 роки дитина сприймає ознаки об'єктів як такі, що існують незалежно. У мові дітей після п'яти років життя з'являється багато прикметників. У цей час відбувається дитяча словотворчість, вони творять неологізми (скляниця за аналогією до салатниця).

Діти із ЗПР також володіють формами утворення прикметників, однак у різній мірі; найкраще вони засвоюють присвійні прикметники. Однак процес словотворення у них відбувається своєрідно. Так, при утворенні прикметників вони замінують чи неправильно вживають суфікси (снігна, яблукове, замінують словотвір відтворенням іменника: лист клена-клен, (замість кленовий), не узгоджують іменник з прикметником (бабусина пальто), неправильно вибирають основу слова:(вареня з вишні-варенова, лапа ведмедя – лапочна). При словотворенні використовують обмежену кількість суфіксів.

Отже, у старших дошкільнят із ЗПР функції словотворення знаходяться лише на стадії формування.

Особливості розвитку зв'язного мовлення

Рівень зв'язного мовлення дітей із ЗПР залежить від характеру завдання. Так, перекази казок, оповідань являються найбільш доступною формою мовленнєвої діяльності для дітей із ЗПР. Однак лише невелика частина малят з допомогою дорослих може досягти рівня дітей із нормальним розвитком. Більшість дітей із ЗПР мають значні труднощі в

переказах. Вони зменшують обсяг тексту, порушують зв'язки між частинами, роблять повтори, паузи.

Дошкільнята з нормальним розвитком переказують тексти легко й правильно, точно з розгорнутою логічною послідовністю.

Наявність серії сюжетних малюнків активізує мовленнєву діяльність дітей із ЗПР. Однак вони швидко стомлюються, відволікаються, що відображається на якості зв'язних висловлювань. Більшість дітей не розуміє зв'язку між окремими малюнками, не встановлює причини і наслідки вчинків персонажів, мотиви їхньої діяльності. Не співвідносять послідовність частин з попереднім змістом. Окремі діти діють, як розумово відсталі, тобто лише називають поодинокі зображені на малюнках об'єкти.

Оповідання за одним сюжетним малюнком у дітей із ЗПР значно нижчі за якістю від оповідань дітей норми. Останні правильно й самостійно виділяють компоненти зображеної ситуації, встановлюють просторові, часові та причинно-наслідкові залежності, створюють повну модель ситуації, правильно й послідовно характеризують її.

У дітей із ЗПР оповідання за малюнком малі за обсягом, в них неповно охарактеризована зображена ситуація. Більшість з них неспроможні зробити зв'язний опис малюнка навіть при значній допомозі дорослого, натомість переказують зміст ситуативно. А в частини дітей із ЗПР малюнок слугує лише поштовхом для опису другорядних ситуацій. В їхніх оповіданнях багато повторів, описів, або вони дуже короткі.

Отже, у дітей із ЗПР спостерігаються суттєві порушення у програмуванні тексту, невміння з допомогою мови відтворити замисел, закладений у мовному та в малюнковому сюжеті.

Таким чином, формування мовлення дитини неможливо розглядати без врахування особливостей її загального розвитку. Мовлення малят із ЗПР формується й розвивається значно повільніше у порівнянні з їхніми ровесниками з нормальним розвитком. Разом з тим, дитина із ЗПР протягом 3-7 років життя здатна поступово вправлятися у вимові звуків, складів, слів, будувати речення.

Найпоширенішими вадами у дітей цієї категорії при формуванні мовлення є порушення звуковимови, імпресивного та експресивного видів мовлення. Імпресивне мовлення характерне недостатністю диференціації сприймання мовленнєвих звуків і не розрізненням змісту окремих слів. Експресивному мовленню цих дітей властиве порушення звуковимови, недостатня сформованість граматичної будови мови, наявність аграматизмів. У багатьох випадках у дітей присутній загальний недорозвиток мовлення.

Причинами недоліків звукосприймання та звуковимови є аномалія будови артикуляційного апарату дитини, недорозвиток звукового сприймання й розлади артикуляції: порушення фонематичного розвитку проявляється через не сформованість фонематичного аналізу й синтезу.

У дітей дошкільного віку із ЗПР помітно виражений недорозвиток лексичної сторони мовлення. Характерною рисою словникового запасу є його збіднення й неточність. Особливостями словника є відображення обмежених властивостей і закономірностей навколишньої дійсності.

Ускладнений процес оволодіння узагальнюючими поняттями, пізнавальними ознаками предметів. Особливості лексики дітей проявляються і в недостатній сформованості синонімічних та антонімічних засобів мови.

Виявлений значний недорозвиток словозмін, словотворення та синтаксичної структури речення. Особливі труднощі викликає засвоєння прийменникових конструкцій іменників. При засвоєнні словозмін дієслів спостерігається порушення диференціації дієслів в однині та множині, у часі, в роді.

Багато ускладнень викликає оволодіння прикметниками: діти не розрізняють рід, відмінок цих слів у реченні.

Значні труднощі спостерігаються у розвитку зв'язного мовлення. Дітям важко повно й послідовно відтворити зміст прослуханої казки.

У процесі мовленнєвої діяльності дошкільники швидко стомлюються, відволікаються, що відбивається на якості виконання мовленнєвих завдань. У зв'язному тексті вони не спроможні встановити просторові, часові, причиново-наслідкові зв'язки між фактами, подіями.

Особистісний та соціальний розвиток

Незрілість емоційно-вольової сфери дітей із затримкою психічного розвитку обумовлює своєрідність формування їхньої поведінки та розвитку особистості. Недоліки пізнавальної діяльності призводять до обмежених знань дітей про навколишній світ, зокрема про людей, їхні відносини один з одним, значення їхньої діяльності для суспільства та ін. Порушується сфера комунікації. За рівнем комунікативної діяльності діти із ЗПР помітно відстають від ровесників з нормальним розвитком.

Емоції та почуття дітей з нормальним розвитком на 3 році життя різноманітні, але нестійкі, швидко змінюються. У цей період розвитку різноманітними стають почуття до людей. Діти починають виявляти прихильність, співчуття, симпатії і почуття пов'язані з діяльністю і задоволення від досягнутого результату, засмучуються через невдачі, радіють від того, що похвалили за добру справу.

Діти із ЗПР значно гірше визначають емоційний стан (радість, гнів, подив, страх, страждання) за його зовнішнім проявом у міміці, ніж їхні ровесники з нормальним розвитком, відчувають труднощі у визначенні власних емоційних станів. У них можуть порушуватися емоційні контакти з дорослими, а також однолітками.

Для дітей 3-річного віку з нормальним розвитком характерна ситуативно-ділова форма спілкування. При цьому спілкування розгортається в процесі спільної з дорослим провідної предметної діяльності та обслуговує її. Дитина у всьому намагається наслідувати дії

дорослого. Присутність дорослого, його схвалення, чи зауваження, під час засвоєння потрібних, правильних дій з предметами, мають для дітей суттєве значення. Серед всіх мотивів спілкування діловий мотив визначається стрижневим. При цьому одноліток є важливим партнером емоційно-практичної взаємодії, яка виражається у паралельних (одночасних і однакових) діях дітей та у їхній комунікативній взаємодії.

Дитина із ЗПР віддає перевагу спілкуванню з близьким дорослим, який супроводжує її дії.

У середньому дошкільному віці (4-5 років) продовжує розвиватися активний інтерес до предметів і явищ навколишнього світу. Дитина стає допитливою. Цей період називають періодом «чомучок». У цьому віці у дітей з нормальним розвитком, на відміну від їхніх ровесників із ЗПР, набуває свого значення позаситуативно-пізнавальна форма спілкування. При цьому спілкування розгортається на тлі спільної з дорослим та самостійної діяльності дитини.

У спілкуванні діти з нормальним розвитком віддають перевагу своїм ровесникам. Водночас, діти із ЗПР байдужі до співпраці з однолітками.

Продовжується усвідомлення дитиною знань про норми та вимоги, пов'язані з її належністю до певної статі та формування адекватної поведінки. Дитина 4-5 років здатна розрізняти людей за їх статевою належністю й, відповідно, відносити себе до групи чоловіків чи жінок. Це відкриває шлях до сприймання й оцінки власних дій та вчинків інших хлопчиків та дівчаток. Отже настає період первинної статевої ідентифікації за характером поведінки. (Наприклад, хлопчик повинен пропустити дівчинку вперед, запропонувати їй місце). У дітей із ЗПР обмежені уявлення про норми та правила поведінки. Для них характерне недостатнє усвідомлення образу себе, свого місця у системі стосунків з дорослими та однолітками.

У старших дошкільників з нормальним розвитком (6-7 років) виникає позаситуативно-особистісна форма спілкування, коли спілкування розгортається на тлі самостійного теоретичного і практичного пізнання дитиною соціального світу. З'являється потреба у доброзичливій увазі, співробітництві, повазі дорослого та однолітків, прагнення до співпереживання та розуміння. Складаються стійкі вибіркові уподобання між дітьми. Вони віддають перевагу тим одноліткам, які адекватно задовольняють їхні потреби у спілкуванні.

У дітей із ЗПР 6-річного віку переважає ситуативно-ділова форма спілкування, яка ґрунтується на предметно-практичних операціях, безпосередньо-емоційній взаємодії і обмежена змістом цієї ситуації. Цей рівень комунікації характерний для дітей 3-річного віку з нормальним розвитком. Дошкільники із ЗПР за власною ініціативою дуже рідко звертаються до «чужого» дорослого для оцінку своєї діяльності. Разом з тим, вони дуже чутливі до ласки, доброзичливого ставлення, співчуття.

Загальною основою недоліків комунікативної діяльності 6-річних дітей із ЗПР є незрілість мотиваційно-потребної сфери. Навіть до 7 років у

половини дітей переважає прагнення до ігрової та практичної діяльності, тим часом, як у дітей з нормальним розвитком сформована готовність до навчання у школі. Провідне положення у спілкуванні з дорослими займають мотиви, які спонукають до оволодіння предметними, практичними діями. Відсутність вираженого інтересу до навколишнього світу визначає одноманітність пізнавальних контактів, їх поверховий характер. Низький рівень пізнавальної активності дошкільників із ЗПР розвитку визначає якісну своєрідність пізнавальних мотивів: їх нестійкість; відсутність відносно широких та глибоких інтересів до явищ навколишнього світу; одноманітність і бідність пізнавальних контактів з дорослими.

Спілкування дошкільників із ЗПР, на відміну від їх ровесників з нормальним розвитком, характеризує низький рівень мовленнєвої активності.

У дітей із ЗПР порушується сфера соціальних емоцій, діти не готові до емоційно теплих відносин з однолітками, можуть бути порушені соціальні контакти з близькими дорослими, діти слабо орієнтуються у морально-етичних нормах поведінки.

Старші дошкільники із ЗПР не цікавляться діяльністю однолітка. Діти байдужі до оцінок однолітків на свою адресу, а також і до їхніх емоційних станів. Діти із ЗПР не надають перваг у спілкуванні з однолітками, не утворюють стійких пар, груп для спілкування. Для них одноліток, який знаходиться поза сімейними відносинами, не має суб'єктивної значущості. «Чужий» одноліток – достатньо байдужий, об'єкт, який не має особистісного значення.

Особливості спілкування дітей із ЗПР, що поєднуються із зниженою пізнавальною активністю, зниженою розумовою діяльністю, перешкоджають соціалізації, становленню особистості. Мінімізоване спілкування дошкільників із ЗПР не може створити «продукт спілкування – як образ себе та іншого», дитина не вчиться «дивитися на себе очима іншого», «бути собою та іншим». Відсутність усвідомлення себе в системі відносин з іншими, призводить до формування низки негативних якостей, які значно ускладнюють входження дитини в нормальне соціальне життя. Зокрема, для більшості дітей із ЗПР, на початок навчання у школі властива надмірно завищена самооцінка. Невміння порівнювати причини виникнення власних емоційних станів, зі схожими проявами у однолітків, призводить до емоційної глухоти, дефіциту емоційної чутливості, до труднощів формування морально-етичних правил поведінки і до обмеженості внутрішнього життя дитини.

Негативний досвід спілкування з дорослими в сім'ї та поза нею призводить до того, що в новій ситуації старші дошкільники із ЗПР, передбачаючи нерозуміння будь-яких вимог або завдань, заздалегідь прогнозують власну неуспішність. Вони знаходяться у стані напруження і відчувають негативні емоції. Багато дітей, які відстають у розвитку, знаходяться у стані тривоги, у них виникає страх перед можливим покаранням. Дитина боїться навіть уявних покарань, особливо фізичних. З

надією уникнути покарання, деякі діти готові виконувати будь-які вимоги (часто зовсім невинуваті), яке обмежує їх поведінку. Такий стан дитини перешкоджає усвідомленню засвоєнню соціально схвалених правил поведінки та способів спілкування з оточуючими.

Ускладнюється соціальний розвиток старшого дошкільника, його особистісне становлення – формування самосвідомості, самооцінки, системи «Я». У старшому дошкільному віці така дитина безініціативна, її емоції недостатньо яскраві, вона не вміє виражати свій емоційний стан, зазнає труднощів у розумінні станів інших людей. Дитина не може регулювати свою поведінку на основі засвоєних норм та правил, не готова до регуляції своєї поведінки.

У дітей із ЗПР виявляються спотворені уявлення про себе та навколишніх. Уявлення про себе є дзеркально відображеними судженнями дорослих. В цілому уявлення про себе пов'язані з конкретними ситуаціями.

Зниження пізнавальної активності й порушення мовленнєвого розвитку позначаються на знаннях і уявленнях дітей про сім'ю, своє місце в ній, про рід, працю дорослих, про країну, в якій вони живуть, її народ і традиції.

Більшість дітей із ЗПР мають приблизне, неточне уявлення про професії своїх батьків. У багатьох випадках на питання «Ким працює (мама або тато)?» більшість дітей із ЗПР не знають або дають неправильні відповіді.

Незначна кількість дошкільників із ЗПР точно знають своє прізвище, ім'я, по батькові, ім'я та по батькові батьків, усвідомлюють зв'язок цих понять. Більшість дітей із ЗПР, на відміну від ровесників з нормальним розвитком, погано диференціюють ім'я та по батькові, сприймають їх як єдине ціле, не знають свого імені та по батькові, не можуть від повного імені утворити коротке ім'я і навпаки.

У дітей з нормальним розвитком знання про себе, оточуючих людей починають формуватися ще у молодшому дошкільному віці.

Таким чином, у дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку спостерігаються недоліки розвитку пізнавальної сфери, особистісної сфери та спілкування, які негативно впливають на формування знань дітей про себе та інших людей, навколишній світ загалом.

На відміну від дітей з нормальним розвитком для дошкільників із затримкою психічного розвитку характерна одноманітність пізнавальних контактів, їхній поверховий характер. Низький рівень пізнавальної активності дошкільників із ЗПР визначає якісну своєрідність пізнавальних мотивів: їхню нестійкість; відсутність відносно широких та глибоких інтересів до явищ навколишнього світу; одноманітність і бідність пізнавальних контактів з дорослими. Усе це ускладнює соціальний розвиток дитини.

Відсутність усвідомлення дитиною себе в системі відносин з іншими, призводить до формування у неї низки негативних якостей, які значно ускладнюють входження в нормальне соціальне життя.

Розвиток ігрової діяльності

Гра є провідною діяльністю дошкільника, засобом його всебічного розвитку, важливим методом виховання. Дитяча гра – це діяльність, спрямована на орієнтування в предметній і соціальній дійсності, в якій дитина відображає враження від їх пізнання.

У процесі гри, беручи на себе ігрові ролі, дитина вчиться порівнювати різні точки зору, ставати на позицію іншого, засвоює моральні та етичні норми. У дошкільному віці відбувається перше початкове формування етичних інстанцій і моральних почуттів дитини, коли вона починає засвоювати основні правила взаємовідносин між людьми та здатна оцінити свої вчинки як добрі чи погані. Норми, які покладені в основу людських взаємовідносин, стають через гру джерелом розвитку моралі самої дитини.

Гра – це діяльність, у якій діти беруть на себе ролі дорослих, моделюють відносини, в які вступають дорослі в реальному житті. Практичне моделювання стосунків для дітей - засіб орієнтації у засадах, мотивах і моральних правилах, які реалізують дорослі у своїй діяльності.

Для здійснення такої діяльності, яка носить колективний характер, необхідна певна самореалізація. Слід домовитись про загальний, цікавий усім сюжет, розподілити ролі, умовитись про значення залучених до гри предметів, розподілити предмети відповідно до отриманих ролей; при здійсненні мети гри – підкоритися правилам, які визначені сюжетом гри; контролювати поведінку свою та товаришів по грі. Організаційна робота, яку здійснюють діти на початку гри та в її процесі, є колективна діяльність, яка об'єднує учасників єдиним сюжетом та спільним його втіленням. Розвиток організаційно-ділової сторони гри – один із важливих аспектів формування колективних якостей особистості, а це ще один шлях, який готує дитину-дошкільника до шкільної освіти.

У молодшому дошкільному віці гра є продовженням предметної діяльності, - це предметна гра. Сформовані предметні дії є тією основою, на якій будується ігрова діяльність. Дитина використовує реальні предмети чи іграшки, що їх заміщають, суто за їх призначенням і опановує відповідні предметні дії та порядок їх виконання: навчається вдягати й роздягати ляльку, розчісувати їй волосся, користуватися ложкою, чашкою тощо. Дитину цікавить не результат дії, а її виконання, сам процес. У такій грі діти опановують предметний світ, де поки ще немає сюжету та не відображаються взаємини між людьми.

Діти 3-х – 4-х років з нормальним розвитком, зазвичай, граються наодинці. Вони ще не вміють домовлятися між собою, розподіляти ролі та ігровий матеріал. Теми ігор беруться з уявлень власного життя, із безпосереднього оточення. Це «доньки - матері»; «дитячий садок»; «поїздка» на машині, тролейбусом, автобусом; «лікування»; «магазин». Сюжети ігор одноманітні. В ігрових діях переважають зовнішні, які по можливості точно, буквально віддзеркалюють дії зображувальних людей. Так, граючись у «лікаря» після того, як у садочку робили щеплення,

молодші дошкільнята з нормативним розвитком намагаються точно повторити зовнішні дії лікаря: протирають руку дитини, роблять укол, знову протирають місце ін'єкції. Словесні ігрові дії в іграх використовуються дуже рідко.

У дітей із затримкою психічного розвитку предметна діяльність у 3 роки виявляється неповноцінною. Діти із запізненням за віком засвоюють різні способи дії з предметами, іграшками, вони невпевнено оволодівають їх функціональним призначенням. Труднощі у формуванні предметної діяльності у дошкільника із затримкою психічного розвитку виникають у зв'язку з недоліком орієнтовно-пізнавальної активності, мовленнєвими порушеннями, недорозвитком дрібної моторики рук та рухової координації. Посиленого ознайомлення з довкіллям у дітей не відбувається. Вони хапають все, що потрапляє на очі, але одразу ж залишають, не маючи інтересу ні до його властивостей, ні до призначення. Предмети у дітей 3-х – 4-х років із затримкою психічного розвитку не викликають зацікавленості, вони не виконують з ними предметних дій, а лише дії маніпулювання, часом неспецифічні (кидають предмети та іграшки на підлогу, стукають ними, намагаються смоктати чи гризти). У молодшому дошкільному віці діти із затримкою психічного розвитку загалом оволодівають специфічними маніпуляціями, які дають основу для формування зорово-рухової координації та виділення якостей і співвідношення ознак, хоча поряд із використанням іграшок за призначенням (катання машини, заколисування ляльки, годування цуценяти), спостерігаються неадекватні дії (вкладання машини у дитячу колиску, вставляння літака у вікно будинку).

На час вступу до дитячого садка дитина із затримкою психічного розвитку, зазвичай, не виявляє інтересу до іграшок. На деякий час її може привабити їхній зовнішній вигляд, а не можливість діяти з ними. Недорозвиток мають усі компоненти ігрової діяльності; навіть діти, що виховуються у спеціалізованих дошкільних закладах, не досягають достатньо високого рівня. У дітей виявляється не сформованим цільовий компонент. Їхні дії не мають осмисленого та цілеспрямованого характеру. Перед дитиною не стоїть конкретна, важлива для неї мета. Вона просто виконує ті чи інші дії з іграшками, часом на рівні маніпуляцій. Лише під впливом тривалого навчання у дітей формується вміння поставити мету в самостійній грі (відвезти товар у магазин, продавати продукти в магазині) та підготувати все необхідне для її досягнення (домовитися з іншими дітьми, відібрати необхідні іграшки, знайти місце для гри). У дошкільників предметні дії наслідування дорослих, інших дітей тривалий час домінують над сюжетною грою, що утруднює засвоєння соціальних ролей та комунікативних навичок, важливих для усього наступного розвитку дитини.

Діти 4-х – 5-х років з нормальним розвитком переходять від окремих до спільних ігор; розширюється тематика та ускладнюється сюжет дитячих ігор, головним стає відтворення стосунків між людьми. В іграх зникає багаторазове повторення одних і тих же дій, а самі дії виражають своє ставлення до іншої людини, відповідно до взятої на себе ролі. Поступово

предмети замінюються «словами-назвами», а дії – жестами, які супроводжуються поясненнями; під час цих процесів формується образно-мовне мислення. Ігрові дії поступово позначаються словом і жестом, переходячи у внутрішній план, стають більш символічними. Поступово діти навчаються діяти в рамках ролі, характер та логіка дії визначається життєвою послідовністю, що вимагає від дитини відтворювати ігрові дії за зразком. Діти граються за правилами, які відображають сюжет гри.

У дошкільників із ЗПР в залежності від прояву дефекту знижена потреба у грі. Без стимулювання дорослого більшість дітей не виявляють самостійної ігрової поведінки. Будучи залученими до гри, вони тривалий час не виявляють інтересу до її процесу та іграшок, діють байдуже, пасивно підкорюючись вимогам дорослого. Потреба у грі виникає під впливом навчання у дітей 6-ти – 7-ми років, коли вони самостійно затівають гру, із задоволенням включаються у гру, запропоновану однолітками чи дорослими. У цей час у деяких дітей з'являється вибірковий інтерес до іграшок, з'являються улюблені іграшки, з якими вони переважно грають. Але у багатьох дітей із затримкою психічного розвитку, цей інтерес виявляється недиференційованим. Більшість дошкільнят виявляють нетривалий інтерес до гри. Це проявляється у тому, що зазвичай, не спостерігається цілковите захоплення грою. Випадкові подразники відволікають увагу дітей від гри та призводять до її припинення. Основний вид прояву ігрової поведінки у дошкільників із затримкою психічного розвитку 4-х – 5-ти років – сюжетно-відображувальні дії відповідно визначеного сюжету (годування ляльки, роздягання, вкладання її спати). В іграх, які виникають самостійно, у деяких дітей спостерігається короткий сюжет, що складається з 1-4 послідовних дій ігрового характеру з сюжетними іграшками, а також предметно-ігрові дії (складання іграшок, збирання баночок, прибирання кубиків). Якщо дітей спонукати до ігрової діяльності, зміст гри суттєво не змінюється, але збільшується кількість дітей, які починають грати. Найбільш ефективним для виникнення ігрової поведінки є такий стиль спонукання, коли дорослий організовує гру, залишаючи за дітьми свободу дії у ній. Діти із затримкою психічного розвитку самостійно не можуть визначити сюжет гри, розподілити ролі, продумати правила та символічні засоби гри, точно дотримуватися правил.

У дошкільників 4-х – 5-ти років у залежності від форми затримки психічного розвитку слабо виражені або відсутні ігрові контакти з однолітками, що заважає формуванню гри як спільної діяльності. Діти самостійно не об'єднуються для спільних ігор. За підтримки дорослого вони намагаються організувати спільну діяльність, але граються поряд або разом. За умов цілеспрямованого навчання, якщо дорослий організовує гру та створює ігрове середовище, спостерігаються різні види гри. Загалом дітям із затримкою психічного розвитку притаманні об'єднання за авторитарним типом спілкування. Дитина з більш збереженим інтелектом обирає у партнери дитину з більш вираженим дефектом та повністю підпорядковує собі діяльність, реалізуючи свою індивідуальну програму.

Це виявляється в тому, що вона примушує виконувати партнера дії, які відповідають її ролі, моделює дії свого партнера, поводить з ним, як з живою лялькою. Інша дитина здійснює різні ігрові операції, її дії стають складовою частиною діяльності партнера.

Гра за правилами у дітей із ЗПР складається з окремих, мало пов'язаних між собою фрагментів. Ускладнення правил, їх інтелектуалізація призводить до фактичного розпаду ігрових дій.

Через недостатність життєвого досвіду та уявлень в результаті порушення пізнавальної діяльності призводить до того, що до кінця перебування у дитячому садочку в дітей формується недостатній об'єм знань про життя, діяльність та стосунки людей. У результаті цього сюжети ігор є дуже бідними та мало емоційними, не відображують сутності діяльності та стосунків дорослих, які дитина із затримкою психічного розвитку не тільки не в змозі побачити, але й зрозуміти. Лише у процесі тривалого навчання діти оволодівають системою знань, які дозволяють їм збагнути сутність окремих сторін діяльності людей, які пов'язані з безпосереднім досвідом дитини.

Без спеціально організованого навчання до кінця дошкільного віку ігрові дії дітей із затримкою психічного розвитку в залежності від прояву дефекту досягають лише рівня процесуальних дій. Для них характерним є багаторазове повторення одноманітних дій (катання машини, годування, одноманітне розкладання кубиків), яке відбувається, зазвичай, без емоційної реакції, у той час як однолітки з нормативним розвитком яскраво та емоційно виражають свої емоції, що виникають під час гри: піклування, здивування, незгода, а також задоволення від гри.

У іграх діти використовують значно меншу кількість іграшок та ігрових атрибутів, які є в ігровому куточку. Іноді спостерігаються поодинокі випадки використання поліфункціональних іграшок (кубики, палички) у якості предметів – замінників, але поліфункціональному предмету діти надають одне, фіксоване значення (паличка може бути шприцом та використовуватися під час гри «Лікарня»). Слово-назва обмежує призначення безсюжетної іграшки, закріплюючи її за конкретною грою. Перенесення значення з одного предмета на інший у процесі гри дошкільників із ЗПР не відбувається.

Дошкільники 5-6-ти років із затримкою психічного розвитку грають не інтенсивно. Вони не виявляють ініціативи та творчості. Не здатні діяти в умовній ситуації та з умовними предметами. Дії «начебто», «не насправді», які є типовими для дітей з нормальним розвитком цього віку, зазвичай, відсутні. У іграх рідко лунає сміх або плач «не насправді», інтонації рівні. Спостерігається нестабільність ігрової теми. Діти достатньо швидко відходять від гри та починають займатися іншою діяльністю.

Діти граються без використання мовлення, зазвичай, мовчки. Вони дуже важко оволодівають мовленнєвим змістом, без якого неможливий розвиток сюжетно-рольової гри. У самостійних іграх діти використовують завчені фрази, не вносячи ніяких змін. Рольове спілкування під час гри

відбувається стереотипно, за допомогою завчених реплік. Творчість у цьому плані є показником збереженості інтелекту дитини.

Сюжетно-рольова гра старших дошкільників з нормативним розвитком колективна. Вона характеризується різноманітною тематикою, складними та розгорнутими сюжетами. Діти відображають в іграх події та ситуації, які виходять за рамки особистого досвіду. Вони заздалегідь планують гру – розподіляють ролі, підбирають відповідний ігровий матеріал, при цьому реальні предмети чи іграшки замінюють будь-якими підходящими предметами (використовують предмети-замінники). Сюжет визначається в процесі гри під час виконання кожним учасником своєї ролі. Між дітьми складаються певні стосунки, вони засвоюють етичні норми поведінки між людьми. Роль стає центром гри, діти не лише послідовно змінюють ігрові ролі в рамках одного сюжету, а й використовують поєднані ролі («батько» одночасно «водій», «мати» - «вчитель»). У старших дошкільників виявляється здатність не програвати дії, а позначати їх словом, рухом.

Під час самостійної гри діти 6-ти – 7-ми років із затримкою психічного розвитку відтворюють ігрові дії у тому вигляді, як вони були запропоновані в процесі навчання. Дії шаблонні, стереотипні, переважно торкаються побутової сфери. Зазвичай, дитина в залежності від прояву дефекту, не вносить до гри нічого від себе, не виявляє індивідуальність. Ігрові дії носять розгорнутий характер, вони занадто деталізовані. Діти старшого дошкільного віку із ЗПР не узагальнюють ігрові дії та не замінюють їх словами. Вони здатні у своїх іграх відтворювати процес діяльності дорослих, але не стосунки між ними. Лише 14% дітей у грі моделюють стосунки.

Дошкільники 6-ти – 7-ми років із затримкою психічного розвитку визначають роль словом (я – продавець, я – перукар, я – вчитель), розуміють її та виконують дії, які відповідають ролі. Але, зазвичай, деякі діти навіть до кінця дошкільного віку не можуть самостійно вибрати роль та діяти відповідно неї до кінця гри. Деякі беруть роль, але не в змозі діяти відповідно неї до завершення гри. Тому прийняття ролі відбувається частіше під керівництвом педагога, який допомагає пригадати послідовність розгортання сюжету, основні, дії, які роблять персонажі. За таких умов більшість дітей приймають на себе ролі та діють відповідно до них до завершення гри.

Старші дошкільники мають різний ступінь сформованості ігрової діяльності, різні потенційні можливості її становлення. У зв'язку з цим заняття з дітьми краще проводити у підгрупах, в залежності від рівня сформованості ігрової діяльності.

Формування ігрової діяльності у дошкільників із затримкою психічного розвитку відбувається уповільненим темпом в поєднанні з відсутністю стійкого пізнавального інтересу, недоліками довільної уваги, недорозвитком емоційної та вольової сфер з характерною руховою загальмованістю, афективним збудженням, підвищеним виснаженням.

Велике значення у порушенні ігрової діяльності у дітей із затримкою психічного розвитку мають характерні цереброастенічні прояви та супутні неврологічні розлади. Ігрова діяльність часто залишається провідною і в молодшому шкільному віці.

Розвиток конструктивної діяльності

Конструювання – вид діяльності дітей, пов'язаний із моделюванням як реально існуючих, так і придуманих об'єктів, у процесі якого дитина опановує навички моделювання простору, знайомиться з відношеннями, що існують між предметами, вчиться перетворювати наочні відношення різними способами.

Конструктивна діяльність – це перша продуктивна діяльність дитини дошкільного віку, що передбачає побудову предмета; її успішність залежить від рівня розвитку сприйняття, мислення, уяви, оскільки діяльність дитини спрямована на отримання визначеного, наперед задуманого реального продукту, відповідно до його функціонального призначення.

На початку 3-х – 4-х років діти із нормальним інтелектуальним розвитком вміють створювати деякі елементарні будови, але конструювання ще не виокремилася у самостійний вид діяльності. Зазвичай, конструктивні дії включені до гри та мають допоміжне значення, дитина обмежується самим примітивним об'єднанням деяких деталей й вже надає їм ігрового значення.

На ранніх етапах оволодіння конструюванням у молодшому дошкільному віці діти ознайомлюються з різними матеріалами для конструювання, навчаються виділяти предмет із фону, вибирати за зразком необхідні елементи за допомогою жестів співвіднесення й вказівки, навчаються використовувати матеріал конструювання як предмети-замінники у сюжетних іграх, знайомляться з постійністю форми й відносністю розміру у процесі конструювання, вчать порівнювати, формується вміння виконувати послідовно дії, спрямовані на створення конструкції.

Дії дітей із затримкою психічного розвитку з матеріалами конструктивної діяльності (будівельними наборами, глиною, пластиліном) на момент вступу до спеціального дошкільного закладу, зазвичай, являють собою різні маніпуляції, як специфічні так і неспецифічні, що не враховують функціональних властивостей предметів, дітям не зрозуміло призначення цих предметів та матеріалів й сфера їх використання. На прохання дорослого побудувати будь-що з будівельного конструктора, ненавчені дошкільники із затримкою психічного розвитку у більшості випадків безцільно перекладають, розкидають, або акуратно складають кубики, інколи постукують ними. Такі дії не тільки не підкоряються меті, вони, зазвичай, не приносять задоволення дітям. У деяких ненавчених дітей із затримкою психічного розвитку, особливо у молодшому дошкільному віці, спостерігаються неадекватні дії: покусання, облизування, відкидання кубиків.

Діти 3-х – 4-х років із затримкою психічного розвитку діючи з елементами будівельних наборів, зазвичай, безцільно перекладають їх з одного місця на інше, хаотично складають один на одного, будують безформні будови, що не мають предметного змісту, які ніяк не пояснюються самими дітьми. Такі споруди нестійкі, швидко руйнуються, викликаючи у дітей частіше всього неадекватну радісну реакцію.

Дошкільники із затримкою психічного розвитку зазначеного віку не розуміють можливості особливого використання будівельних наборів, їх продуктивного змісту, що з кубиків можливо створювати будови, які мають відповідне предметне значення й можуть використовуватися у грі. Відсутність розуміння сенсу конструктивних дій призводить до слабого інтересу дітей до конструювання. Частіше всього намагання дитини схватити, заволодіти кубиками викликано яскравим забарвленням, незвичністю матеріалів, або тим, що ці предмети знаходяться у руках іншої дитини. Майже ніколи, інтерес до кубиків не пробуджується у дитини 3-х – 4-х років із затримкою психічного розвитку можливістю їх функціонального використання. Інтерес має нетривалий, поверховий характер, бажані об'єкти, опинившись у руках дитини, втрачають свою привабливість, вона відкидає кубики, не шукає їх, не намагається дістати, попросити.

Серед причин недорозвинення конструктивної діяльності у дітей із затримкою психічного розвитку спостерігаються низька пізнавальна активність, затримка розвитку всіх моторних та сенсорних функцій, тривалий час не виникають перші пізнавальні установки «Що це таке?», та «Що з цим можна робити?», які є основою будь-якої предметної дії. Дії з предметами, що виникають у дошкільників з деяким запізненням не набувають у них характеру істинно предметних, предметна діяльність не досягає достатнього рівня, не стає провідною у психічному розвитку дитини із затримкою психічного розвитку. Все це призводить до того, що у дітей недостатньо сформовані передумови продуктивної діяльності, їх фізичний, сенсорний розумовий, мовленнєвий розвиток, не забезпечує сформованості конструктивних вмінь.

Таким чином, у дошкільників із затримкою психічного розвитку виявляються не сформовані передумови конструктивної діяльності.

На протязі 4-го – 5-го року життя у дітей із нормальним інтелектуальним розвитком створюється конструктивна діяльність, спеціально спрямована на створення конструкцій, які відображають різні предмети й ситуації. Це може відбуватися поза грою або у зв'язку з грою, але конструктивні задуми набувають самостійного значення й підпорядковують собі гру. При самостійному конструюванні конструктивні задуми нестійкі, вони виникають й змінюються під час гри, яку конструювання обслуговує. Діти часто перероблюють частини будови, що не вдалася, оскільки заздалегідь наміченого плану споруди ще немає – він намічається лише у загальних рисах й уточнюється під час справи, у результаті практичних спроб. Відсутність планування призводить до того, що діти, зазвичай, не можуть заздалегідь прийняти до уваги умови,

яким повинна відповідати будова, помічають порушення цих умов лише після закінчення конструювання або під час нього й перероблюють її.

У процесі конструювання діти молодшого й середнього дошкільного віку із нормальним інтелектуальним розвитком оволодівають способами моделювання об'єктів, враховуючи їх просторові властивості, у них розвивається аналізуюче сприймання, формуються системи «погляд – рука», серійність й довільність рухів, удосконалюються контрольні функції.

У старшому дошкільному віці дії дитини набувають цілеспрямованого характеру. Займаючись конструюванням, вони починають діяти відповідно до поставленого завдання, хоча через нестійкість уваги діти можуть і забути про неї, оскільки відволікаються, залишаючи одне заняття на користь іншого. У конструюванні вони переходять до обдуманого зображення предметів, хоча способи реалізації задуманого ще не здійснені.

На п'ятому році життя дитина із нормальним інтелектуальним розвитком опановує повний набір еталонів форм предметів. Удосконалюються уявлення про взаємодію предметів за величиною, довжиною, шириною, висотою, (можуть на око встановлювати відношення між п'ятьма предметами за цими параметрами). Активно формуються просторові уявлення. При конструюванні дитина починає виділяти мету й, підпорядкувавши їй свої дії, керувати поведінкою, доводити справу до кінця, долаючи перешкоди.

На шостому році життя психічні процеси набувають довільного характеру, збагачуються за змістом і вдосконалюються за своїми регулятивними функціями. Дитина припиняє звертати увагу на несуттєві ознаки об'єктів, виділяючи головні аспекти, які слід зазначити в конструкції. Конструювання має великі можливості для вияву творчості дітей, але щоб ця діяльність відбувалася як пошуковий і творчий процес, діти, по-перше, повинні мати узагальнені уявлення про конструйований об'єкт і, по-друге, вміти ставити перед собою мету й шукати способи її досягнення. Ці знання й уміння формуються у процесі оволодіння іншими формами конструювання – за зразком і за умовами.

У старшому дошкільному віці конструювання суттєво збагачується розширенням тематики, виконанням конструкцій за власним задумом, спільним конструюванням. Продовжується формування в дітей повних і стійких уявлень про навколишню дійсність, про просторові властивості об'єктів. Закріплюються вміння узнавати предмети в конструкціях, обігрувати ці споруди в сюжетно-рольових іграх. Діти навчаються аналізувати об'ємні і графічні зразки без допомоги дорослого.

З розвитком конструювання у дитини формуються конструктивні уявлення й конструктивне мислення. У дошкільному віці моделювання впливає на розвиток мислення, просторові моделі сприяють переходу дітей від наочно-дійового мислення до наочно-образного, у процесі моделювання розвивається вміння планувати свою діяльність.

Конструктивна діяльність дітей середнього й старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку значно ускладнена внаслідок

недорозвинення просторових уявлень, що виражається у невмінні аналізувати запропоновані конструкції, виокремлювати певні конструктивні елементи, уявляти їх просторове співвідношення й поєднувати в одне ціле.

Дітям із затримкою психічного розвитку складно виконувати завдання на складання цілого з частин. Більшість дітей відразу ж приступають до практичного виконання завдання, вони беруть зі столу окремі деталі, безладно їх перебирають або перекладають з місця на місце. Іноді, узявши зі столу дві деталі, намагаються приставити одну до іншої у повітрі. Знов кладуть деталі на стіл, пересувають їх, повторюючи одні й ті ж способи рішення, хоча вони й не приводять до позитивного результату. Діти довго не можуть знайти місце однієї, а то і двох частин. Вони вважають завдання виконаним, хоча цілої картинки в них не вийшло, не помічаючи браку деталей або незбігу окремих частин.

В окремих випадках, діти довго не приступають до виконання завдання, але це не пов'язано з обдумуванням ходу практичних дій або з розглядом деталей і плануванням майбутньої діяльності, як це відбувається у дітей з нормальним інтелектуальним розвитком. У дітей із затримкою психічного розвитку так виявляється невпевненість у своїх можливостях, невміння актуалізувати свої здібності для успішного виконання завдання.

Під час надання допомоги з боку дорослого, іноді тільки у вигляді схвальних і спонукальних до діяльності зауважень, діти справляються із завданням повністю.

При роботі за зразком, що дається у різних формах (наочний зразок, наочна схема зразка, його словесний опис), дошкільники із затримкою психічного розвитку зазнають значних труднощів. Вони не вміють порівнювати свої дії зі зразком, не можуть адекватно оцінити результати виконання завдань, відчують труднощі під час виконання завдання за інструкцією.

Більшість дітей не передбачають результатів своїх дій, коли приставляють окремі деталі, прикладають одну частину до іншої, повторюють одні й ті ж безуспішні дії, не вміючи переключитися на інші.

Дошкільники із затримкою психічного розвитку 5-ти – 6-ти років самостійно не узагальнюють свій досвід повсякденної дії з предметами-знаряддями, що мають фіксоване призначення. Тому у них відсутній етап осмислення ситуації, що вимагає застосування фіксованого знаряддя. У тих випадках, коли діти за допомогою дорослого застосовують допоміжні засоби, вони недостатньо узагальнюють свій власний досвід дій і не можуть використовувати його при розв'язанні нових завдань.

Для дітей із затримкою психічного розвитку використання набутих знань та вмінь у нові умови є проблемою, вони самостійно не можуть перенести наявні конструктивні вміння, наприклад, в ігрову діяльність, необхідність у яких виникає під час гри.

Конструктивна діяльність у дітей із затримкою психічного розвитку під час дошкільного дитинства зазнає значних змін: спочатку вони проводять маніпуляції з будівельним матеріалом, розвиваючи при цьому

дрібну моторику; при подальшій появі пізнавального інтересу діти вчаться впізнавати предмет, керуючись сенсорними процесами, далі – грати зі спорудами, що уможлиблює співробітництво з дітьми, а це, у свою чергу, дає поштовх до розвитку й удосконалення мови. У цілому процес конструювання активізує, розвиває й удосконалює психічні процеси дитини, розвиває образність мислення, сприйняття, пам'ять, уяву, що створює сприятливі передумови до оволодіння навчальною діяльністю.

Розвиток образотворчої діяльності

Образотворча діяльність є продуктивною діяльністю дитини. Її виникнення пов'язано із сприйняттям предметів та явищ оточуючого середовища. Отже не сприйняте, не може бути відображено.

Неможливо отримати будь-яке зображення, не володіючи предметами та знаряддями образотворчої діяльності – олівцем, пензлем, глиною, клеєм, та способами їх використання. Таким чином, розвиток образотворчої діяльності дитини також пов'язано з розвитком предметної діяльності та передбачає достатньо високий рівень її розвитку.

Образотворча діяльність має важливе значення для всебічного розвитку дошкільника, оскільки в процесі створення зображення формуються спостережливість, естетичне сприйняття, художній смак, творчі здібності. Образотворча діяльність уможлиблює доступними засобами виразити емоційний стан дитини, її ставлення до навколишнього світу, уміння самостійно створювати прекрасне.

У молодшому дошкільному віці малювання, ліплення та аплікація тісно переплітаються з грою.

До 3-х років дитина з нормальним інтелектуальним розвитком, зазвичай, залишає стадію каракулів. Вона має певний запас графічних образів, який дозволяє зображувати предмети. Проте його обмеженість призводить до того, що різні предмети малюються однаково й ніхто, крім самої дитини, не зможе чітко визначити, що намальовано. Наприклад, яблуко, м'яч, картопля, кавун, повітряна кулька тощо дитина малює за допомогою однакових неправильних кружечків. У вигляді однакових «головоногих» вона малює батьків, себе, тварин.

Переважає більшість малюнків дитини 3-х – 4-х років із нормальним інтелектуальним розвитком – це зображення окремих предметів.

Розвиток дитячого малювання відбувається під впливом навчання й ознайомлення з предметами на власному досвіді. Діти, які виховуються вдома, зазвичай, малюють людей, будиночки, квіточки, автомобілі, на відміну від тих, хто відвідує дитячий садок та займається малюванням за програмою – доріжки, паркани, кульки, ялинки, сонечко тощо.

Молодші дошкільники з нормальним інтелектуальним розвитком не усвідомлюють, що малюнок завжди вміщує в себе тільки ті особливості предметів, які сприймаються при односторонньому їх розгляданні. Крім того, на процес створення дитячого малюнку впливає увесь наявний досвід дитини, отриманий шляхом розглядання предметів, обмацування їх,

виконання з ними різноманітних дій. Причому дитина зображує тільки ті особливості предметів, які на її думку є важливими, не звертаючи уваги на багато інших. Малюнок дитини поступово змінюється в залежності від її дій з предметами, знайомства з ними, того, що привертає увагу дитини.

Молодші дошкільники з нормальним інтелектуальним розвитком, використовуючи колір у малюнках, зазвичай, не співвідносять його з кольором зображувальних предметів. Вони беруть той олівець або фарбу, що впали в очі, або вибирають колір, який їм більш до вподоби. Деякі діти використовують значно більшу кількість кольорів. Після 4-х років діти із нормальним інтелектуальним розвитком використовують колір як обов'язкову ознаку відповідних предметів й, як правило, зафарбовують їх завжди однаково: трава – зелена, небо – синє, сонце жовте або червоне тощо. Проте, цей факт свідчить не про результат власних спостережень, а наявність використання кольорових шаблонів, запропонованих дорослими.

Дитина 3-х – 4-х років із нормальним інтелектуальним розвитком заздалегідь визначає майбутній малюнок, проте її задум недостатньо тривалий й змінюється в процесі малювання. Зазвичай, задум малюнка залучається дитиною до гри, й власне малювання здійснюється, як своєрідна гра.

Дошкільникам із затримкою психічного розвитку 3-х – 4-х років властива знижена зацікавленість, у деяких дітей спостерігається відсутність інтересу до процесу та результату образотворчої діяльності. Їх дії зі знаряддями та матеріалами образотворчої діяльності (олівцем, пензлем, папером, глиною) на момент вступу до спеціального дошкільного закладу, зазвичай, являють собою різноманітні специфічні та неспецифічні маніпуляції, які не враховують якості та функціональні призначення предметів. У дошкільників із затримкою психічного розвитку не сформовані технічні навички малювання: вони неправильно тримають олівець, пензлик, не знають як набрати фарбу, промити та просушити пензлі, не володіють прийомами фарбування.

Дошкільники 5-річного віку із нормальним інтелектуальним розвитком переходять від малювання окремих предметів до виконання сюжетного малюнку – зображення життєвих ситуацій, сцен із казок, розповідей із значною кількістю предметів та персонажів. Створенню малюнків передують розгорнутий задум, який послідовно втілюється у життя.

Малюнок 5-ти – 6-ти річних дітей з нормальним інтелектуальним розвитком характеризується низкою особливостей, позначених як схематизм дитячого малюнку.

Слід зазначити, що дитячий схематичний малюнок завжди площинний. Він не передає об'єм предметів та їх перспективні скорочення – зображень предметів зменшення в залежності від відстані. Типовим для малюнку є розташування предметів і персонажів у один ряд. Впродовж нижнього краю аркуша проводиться лінія, яка зображує землю з розташованими людьми, будинками, деревами, тваринами, які ніколи не затуляють один одного. Вдовж верхнього краю аркуша проводиться друга лінія – небо, на якому

розміщуються сонце, хмари, птахи. Тільки під впливом систематичного навчання діти поступово оволодівають прийомом заповнення всього простору аркуша, але при вільному малюванні вони, як правило, відмовляються від цього прийому. Зображення людей, тварин, предметів у схематичному малюнку, зазвичай, дуже детальні, але деталі скоріше окреслені, ніж зображені: руки й ноги – одинарні або подвійні прямі лінії, ступні – загнуті кінці прямих ліній, пальці – пучок ліній. Люди й тварини зображені у статичних позах, у фас, або профіль. На малюнках інколи зображуються частини тіла людини, яких не видно, наприклад, у людини, яка сидить на лошаті в профіль, видні обидва ока й обидві ноги. Деякі малюнки мають «рентгенівський» характер – трамвай, а у ньому люди у весь зріст, у людині, що одягнена, видно живіт, або серце. Іноді дитина, намагаючись зазначити предмет, який зникає, закреслює його зображення.

Схематизм дитячого малюнку свідчить про зображення дїтьми, як того, що бачать, але й відомого їм про оточуюче середовище. Не зважаючи на схематизм, дитячі малюнки характеризуються виразністю, наявністю відношення дитини до того, що вона зображує. Особливості предметів й персонажів, які призводили найбільше враження на дитину, підкреслені шляхом зображення їх у збільшеному вигляді. Все, що приваблює дитину зображується дуже ретельно, персонажі, предмети розфарбовуються яскравими фарбами, а все, що викликає негативні емоції – малюється криво, абияк, темними фарбами. Справжній колір предметів при цьому не враховується.

Слід зазначити, що на якість малюнка впливають індивідуальні інтереси, смаки та схильності, ступінь навченості малюванню, загальний емоційний стан дитини, її життєвий досвід. Зазначені якості виявляються у змісті дитячих малюнків, їх сюжетах, способах зображення. Деяким дітям до вподоби зображення різних природних явищ, реальних ситуацій повсякденного життя людини, іншим – відтворення у малюнках своїх мрій, казкового світу. Нерідко на протязі певного відрізка часу дитина захоплюється одними й тими ж сюжетами, а потім обов'язково переходить до інших. У кожної дитини з'являються улюблені теми.

Діти 4-х – 5-ти років із затримкою психічного розвитку майже не використовують вільний від занять час для малювання, байдужі до своїх малюнків і з легкістю їх позбавляються. Дошкільники середнього дошкільного віку зазначеної категорії рідко зображують людей, тварин та живих істот, у малюнках відсутній зв'язний зміст, прості сюжети. Вони не супроводжують малювання словесним коментуванням та створенням ігрової ситуації.

Предметні малюнки дітей із затримкою психічного розвитку відрізняються примітивністю, фрагментарністю. Відсутність цілісного образу, розташування частин предметів у один ряд, зазвичай, супроводжується обмеженістю детального змісту. Іноді зображення складається лише з одного елемента, спостерігається відсутність важливих

деталей при наявності вторинних частин, невідповідність числа зображених предметів, їх реальній кількості.

Неточність зображення пояснюється недостатнім рівнем сформованості уявлень про предмет, який малюється, його функціональне призначення.

При копіюванні малюнків – зразків без опори на предмети, дошкільники із затримкою психічного розвитку недостатньо орієнтуються у зображенні, не співвідносять частин виконаних ними малюнків та реального предмета, не впізнають елементів власного малюнку.

До 6-ти річного віку майже у всіх дітей із затримкою психічного розвитку предметний малюнок сформований, але, зазвичай, він спрощений, схематичний, є яскраво вираженим штампом. Зображення невеликі, мало виразні, не співставлені з краєм аркуша, або із зображенням землі на ньому, навіть при чіткому її визначенні. Зображені предмети іноді подані лише контурною лінією.

Діти старшого дошкільного віку зазначеної категорії здатні цілеспрямовано вибирати колір, але його мотивація або відсутня, або визначається тим, «щоб красиво було». В процесі малювання більшість дітей використовують олівці та фарби основних кольорів, практично не змішуючи їх.

Відмічаються характерні труднощі у створенні сюжетного малюнку. Діти із затримкою психічного розвитку не вміють сформулювати свій задум, не володіють навичками його реалізації. У переважній більшості дітей сюжетний малюнок не розвинений, зазвичай, вони зображують лише окремі елементи сюжету, не вміють розміщувати їх на площині аркуша. Розташовані по краю аркуша елементи сюжетного малюнку мають низку пропорційних та композиційних особливостей, які відсутні в малюнках однолітків із нормальним інтелектуальним розвитком. Наприклад, дошкільники із затримкою психічного розвитку малюють квіти, дерева, будинки однакової величини, не враховуючи всього простору аркуша та розташовують зображення лише на невеликій ділянці.

Тематика сюжетних малюнків дітей зазначеної категорії, зазвичай, обмежується 3 – 4 звичайними темами, при цьому вони не використовують у сюжетній композиції дійових суб'єктів. У дошкільників практично відсутні уявлення про композиційну виразність сюжетного зображення. Стереотипність сюжетних малюнків є однією з особливостей образотворчої діяльності дітей із затримкою психічного розвитку.

При недостатньому педагогічному керівництві образотворчою діяльністю, дошкільники із затримкою психічного розвитку не відображають свої враження та уявлення про оточуючий світ та діяльність людей, не реалізують досвід, набутий під час інших видів діяльності, зокрема ігрової.

У дошкільники із затримкою психічного розвитку спостерігається різний рівень сформованості образотворчих вмінь – від їх повної відсутності до рівня розвитку вікової норми.

Розвиток трудової діяльності

Праця – найважливіший засіб виховання, починаючи з дошкільного віку; у праці формується особистість дитини, складаються колективні взаємовідносини.

Виконання дошкільниками трудових дій організовується та керується дорослими і не може відбуватися без постійної участі дорослих, допомоги дітям у плануванні, узгодженні дій.

Починаючи з молодшого дошкільного віку, у дітей формуються елементарні навички самообслуговування (спрямованого на догляд за собою), елементи господарсько-побутової праці (дії, пов'язані з повсякденним життям). Молодші дошкільники ще недостатньо самостійні в своїх діях, схильні до наслідування, вони не можуть співвідносити свої дії з діями однолітків, часто відволікаються, не доводять справу до кінця. У цьому віці дітей мало цікавить результат, їм цікавий власне процес дії (вони ще не володіють необхідними уміннями та навичками для досягнення результату). Тому тільки на 4 році життя, коли дошкільники мають певний трудовий досвід, під керівництвом дорослого, вони можуть виконувати прості доручення.

Участь молодших дошкільників в елементарній трудовій діяльності носить ігровий характер, оскільки приваблює своєю цікавістю. Її своєрідний взаємозв'язок із грою зберігається у праці середнього, іноді і старшого дошкільника.

Невміння планувати свої дії, підпорядковувати їх свідомо поставленій меті, обмеженість трудових навичок не дає змоги молодшим дошкільникам успішно справлятися із складним трудовим завданням. У цей період починають формуватися елементарні навички господарсько-побутової праці. Тому вони під керівництвом дорослого виконують прості трудові дії: допомагають накривати на стіл, поливають квіти, годують рибок тощо.

У 3 роки дитина може виконувати прості доручення, пов'язані із виконанням одного способу дії: подати, принести, віднести. Вони короткочасні, епізодичні, викликані тимчасовою необхідністю.

У 4 роки дитина здатна виконувати доручення, які містять декілька способів дії, декілька трудових операцій. Сюди можна віднести доручення наступного змісту: погодувати тварин, полити кімнатні рослини тощо.

Ускладнюється і урізноманітнюється трудова діяльність у середньому дошкільному віці, коли дитина починає відрізняти працю як серйозну справу від гри, а її інтерес до неї поєднується з інтересом до її результату (продукту). Створення задуму дій починає передувати їх здійсненню, триває збагачення трудових навичок. У своїх трудових діях, дитина виявляє більше самостійності, менше залежить від допомоги дорослих.

Під керівництвом дорослого діти 5 років виконують доручення, пов'язані із результатами, яких діти досягають не одразу (наприклад, принести з дому гребінець, посіяти ті ін.). Вони миють іграшки, перуть і розвішують одяг ляльок, витирають пил та ін.

Старший дошкільник цікавиться не лише безпосередніми

результатами своєї діяльності, а й їх значенням для інших людей. У його свідомості починають формуватися високі мотиви суспільно корисної праці, вольові якості, трудові навички. Діти вже захоплено працюють над виробами з паперу, природних матеріалів, із задоволенням допомагають дорослим, відповідальніше ставляться до отриманих доручень. До 7 років їх трудова діяльність ускладнюється за обсягом, видами, змістом, ставленням до неї та спрямованістю.

Старші дошкільники особливо люблять допомагати дорослим. Спочатку ця допомога символічна, адже дитина ще не переймається відсутністю у себе умінь і навичок. Вона отримує задоволення від відчуття своєї належності до серйозної справи, усвідомлює себе рівноправним учасником спільної діяльності. Уміле підтримання її позитивних емоцій посилює інтерес до праці, бажання досягти певного результату.

У старших дошкільників навички самообслуговування продовжують удосконалюватися навички самообслуговування, їхнє виконання стає усвідомленим.

Господарсько-побутова праця дітей старшого дошкільного віку значно змістовніша, стає колективною.

Найбільш складною формою організації праці дітей є колективна праця (коли діти опиняються в залежності один від одного в процесі роботи). Вона набуває свого значення у старшому дошкільному віці, коли навички стають більш стійкими, а результати праці мають практичну і суспільну значущість.

Безрезультатна праця неприваблива для дітей, як і для дорослих. Однак маленькі діти ще не можуть ставити перед собою творчі цілі – це роблять дорослі, формулюючи конкретні завдання діяльності. Завдяки цьому у дітей поступово розвивається цілеспрямованість – здатність намітити ціль і досягти її.

У дітей даного віку розширюються уявлення про якості різних матеріалів (дерево, папір, скло та ін.), виникає прагнення щось змайструвати, виконати роботу якомога краще (надійніше, стійкіше, міцніше, акуратніше). Усе це сприяє розвитку ручної праці, зокрема художньої праці.

У дітей дошкільного віку із ЗПР трудова діяльність затримується у розвитку, знижений інтерес до праці.

СТРУКТУРА ПРОГРАМИ

Загальна структура програми передбачає комплексне забезпечення діяльності педагогічного колективу через практичне втілення програмового змісту роботи в таких складових: загальні - розвивальні, виховні та навчальні завдання у роботі з дошкільниками із ЗПР; знання про особливості дизонтогенетичного розвитку при затримці психічного розвитку; умови реалізації корекційно-розвивальних завдань в педагогічному процесі; відомості про причини і форми затримки психічного розвитку; сумісна робота педагогів спеціального дошкільного навчального закладу і сім'ї дитини із затримкою психічного розвитку; психологічні особливості дитини із затримкою психічного розвитку; завдання та зміст виховання і навчання дитини із затримкою психічного розвитку; показники успішного розвитку дитини; вимоги до розвивального предметного середовища; завдання і зміст роботи музичного керівника, додаткова рекомендована література.

Програмовий зміст навчально-виховної роботи з дітьми представлено по роках життя дитини дошкільного віку (від 3 до 7 років) у такій послідовності.

Молодша група (діти третього року життя)

Середня група (діти четвертого року життя)

Старша група (діти п'ятого року життя)

Підготовча група (діти шостого –сьомого року життя)

Роки навчання є логічно і змістовно взаємопов'язаними, поступово ускладнюються та відображують картину цілісного формування різних сфер психічного розвитку дитини упродовж дошкільного періоду, при цьому, зважаючи на особливості дизонтогенетичного розвитку при затримці психічного розвитку, формування пізнавальної сфери є провідним.

У змісті кожної вікової групи матеріал систематизовано таким чином:

організація життєдіяльності дітей;

орієнтовний розпорядок дня;

зміст виховання і навчання дітей;

поради батькам;

досягнення дітей.

Тематичні розділи:

«Виховуємо здорову дитину»

«Рідна природа»

«Цікава математика»

«Розвиваємо мову та мовлення»

«Дитина і навколишній світ»

«Гра»

«Конструювання»

«Образотворча діяльність»
 «Праця»
 «Музичне виховання. Ритміка»

«ВИХОВУЄМО ЗДОРОВУ ДИТИНУ»

Особливості психомоторного розвитку дитини із ЗПР мають братися до уваги під час організації режиму дня дошкільного навчального закладу. Ранкова гімнастика, фізкультурні заняття, рухливі ігри та індивідуальна робота з фізичного виховання організовується з урахуванням таких вимог.

1. використання комплексу прийомів під час виконання вправ словесних (неодноразові повторення, називання виконуваних дій, термінів), наочних (показ, використання схем, моделей), практичних (спільне з дорослим виконання вправи, тактильна допомога);

2. на заняттях матеріал треба ділити на частини; новий матеріал має бути мінімальним; вдаватися до багаторазового повторення раніше засвоєних дій;

3. обмеження (виключення) вправ для шиї (для дітей з нестійкістю шийного відділу хребта), вправ з різкими нахилами і поворотами голови, глибокими нахилами, інтенсивними стрибками (для дітей з гіпертензійним синдромом); інтенсивних стрибків, активних рухливих ігор для дітей з гіпердинамічним синдромом (заміна їх на менш рухливі ігри);

4. не використовувати вправи з тривалою статичною напругою м'язів і силових вправ, що вимагають затримки або напруги дихання;

5. у комплексах надавати перевагу вправам з предметами різного розміру (для вдосконалення функції захоплення і розвитку дрібної моторики);

6. включення в заняття дихальних вправ (після кожної частини заняття).

Грунтуючись на закономірностях формування рухових навичок, на заняттях з дітьми із ЗПР (так само, як і при нормальному розвитку) виділяють 3 етапи навчання:

1-й етап - початкове розучування рухових дій;

2-й етап - поглиблене розучування рухових дій;

3-й етап - закріплення і вдосконалення рухових дій.

На кожному з цих етапів діти із ЗПР потребують детального і послідовного викладу техніки виконання руху з демонстрацією кожного елемента. При цьому діти не завжди можуть утримати в пам'яті всю послідовність рухів, тому під час виконання треба задіяти всі аналізатори, найперше – зоровий. Ось чому суттєва роль відводиться використанню наочних засобів (опорних схем, піктограм, моделей), а також сигнальному значенню кольору і звуку. Крім того, для ефективного розучування рухових дій необхідна словесна регуляція рухового акту – мовленнєві коментарі, спільне обговорювання,

словесний звіт після виконання кожного завдання. Враховуючи те, що нові умовно-рефлекторні зв'язки в дітей із ЗПР утворюються зі значними труднощами і легко втрачаються, для закріплення тієї чи іншої навички необхідно постійно закріплювати її окремі елементи, а виконання і ускладнення елементів проводити в більш уповільненому темпі.

У роботі з дітьми із ЗПР суттєве значення має мотиваційний компонент. Тому необхідно створити позитивний емоційний стан, зацікавити дітей виконувати рухи, чому може допомогти музичний супровід. Рухи під музику не тільки підвищують загальне емоційно-позитивне тло, а й сприяють чіткості і координації рухів, розвивають слух і ритмічні здібності. Крім того, певна метрична пульсація, з якою пов'язані рухи дитини, викликає узгоджену реакцію всього організму (дихальної, серцевої, м'язової діяльності), що сприяє загальному оздоровленню організму.

У перервах між навчальними заняттями з дітьми із ЗПР рекомендується проводити рухові розминки, фізкультхвилинку, ігри та вправи на розвиток дрібної моторики, а також релаксаційні вправи з елементами аутотренінгу (для гіперактивних дітей).

Для даної категорії дітей організація харчування (засвоєння вміня користуватися столовим прибором), проводиться згідно вимог попередньої вікової групи для дітей з нормою розвитку. Бажано уникати загальних зауважень, а звертатися до конкретної дитини, пояснювати прийоми прийняття їжі, правила користування столовим прибором.

Перед денним сном треба уникати рухливих ігор, активної рухової діяльності. Для дітей з гіперактивним синдромом ефективним буде використання прийому ритуалів: "Хвилинка входження в сон", «Сонні подушки» і ін.; для дітей з нервово-рефлекторною збудливістю рекомендується пролонгувати денний сон (укладати першими, піднімати останніми).

Для дітей із ЗПР рекомендовано такі види загартовування: у молодших групах проводиться ходьба босоніж, у середніх - ходьба по мокрому настилу, полоскання зівом водою кімнатної температури і омивання рук до ліктя, у старших - контрастні ванни для стоп, полоскання зівом прохолодною водою і розлоге умивання.

У довільній і спільній з дорослим діяльності перевага надається артикуляційній гімнастиці, пальчиковим іграм та вправам на розвиток дрібної моторики. Пальчикова гімнастика включає активні вправи та ігри для пальців рук, які використовуються як самостійно (в ранковий та вечірній час), так і інтегровано в різних видах дитячої діяльності (продуктивні види діяльності, фізкультурні заняття та ін.) У роботі з дітьми використовуються різні комплекси пальчикових вправ з застосуванням різноманітного обладнання: паличок, кілечок, масажних м'ячів і ін..

Подібна система роботи дозволяє педагогам максимально врахувати особливості розвитку дитини з обмеженими можливостями здоров'я в процесі перебування її в умовах загально розвиваючої групи.

Засоби розвивально-корекційного впливу:

Загартування - спрямоване на зміцнення здоров'я, ефективну профілактику простудних та інфекційних захворювань, формування вміння безболісно переносити зміни навколишнього середовища. Незагартовані діти менш витривалі, легко застуджуються і часто хворіють. Під впливом загартування поліпшується діяльність імунної системи, підвищується стійкість до застудних та інфекційних хвороб. Загартування організму насамперед, необхідно сприймати як комплекс заходів. Розрізняють загальні й спеціальні загартувальні заходи. Загальними є правильний режим дня, раціональне збалансоване харчування, що відповідає віку дитини, щоденні прогулянки, сон на свіжому повітрі, відповідний одяг, повітряний і температурний режим приміщення, регулярне провітрювання приміщень. До спеціальних загартувальних заходів належать дозовані сонячні ванни, гімнастичні вправи, повітряні й водні процедури, плавання.

Ходьба - спрямована на розвиток основних рухів дитини, формування вміння правильно тримати корпус, дотримуватися ритму ходьби, вдосконалення узгоджених рухів рук і ніг, формування слухо-рухової та зорово-рухової координації. У процесі ходьби розвивається цілеспрямованість у діяльності дитини.

Біг - сприяє вдосконаленню основних рухів, дозволяє оволодіти навичками узгодженого управління всіма діями корпусу, формує легкість і витонченість при швидкому переміщенні дитини. Спільний біг в групі дітей закріплює навички колективних дій, сприяє появі емоційного відгуку на них і розвитку передумов комунікативної діяльності.

Стрибки - спрямовані на розвиток основних рухів дитини, тренування внутрішніх органів і систем дитячого організму. Стрибки слід вводити поступово і дуже обережно, оскільки вони створюють велике навантаження на незміцнілий організм дитини (фізіологами доведено, що для безпечного виконання стрибків дитиною необхідно наявність у неї розвиненого черевного пресу і S-подібного вигину хребта). Дітей починають вчити стрибків з сплигування, з підтримкою дорослого. Стрибки готують тіло малюка до виконання завдань на рівновагу. Для вдосконалення навичок у стрибках дитина повинна проявити вольові якості – зосередитися і зібратися з силами. Крім того, в процесі виконання стрибків у дітей починають закладатися основи саморегуляції та самоорганізації своєї діяльності.

Кочення, кидання, ловіння - загальновідомо, що в онтогенезі рухів хапання розвивається раніше прямостояння. Розвиток руки стимулює формування інших рухових функцій організму, активізуючи всю психічну діяльність дитини. У процесі метання, рух виконується як однією рукою, так і обома. При цьому стимулюється виділення провідної руки і

формується узгодженість спільних дій обох рук. Все це має особливе значення для корекції відхилень у психомоторній сфері дітей із ЗПР.

Повзання, лазіння - спрямовані на розвиток і вдосконалення рухових навичок, зміцнення м'язів спини, черевного преса, хребта. Ці рухи, у свою чергу, впливають на формування координованої взаємодії в рухах рук і ніг, на зміцнення внутрішніх органів і систем. Даний напрямок роботи є одним з найважливіших, оскільки здійснює вагомий корекційний вплив на фізичний і психічний розвиток дитини.

Вправи для розвитку рівноваги - створюють сприятливі умови для координованої роботи центральної нервової системи, а також всього нервово-м'язового апарату. У ході тренування постійно формуються і уточнюються різні форми зв'язків між нервовими центрами м'язових груп, і чим краща тренуваність людини, тим досконалішими стають ці зв'язки. Використовуючи активну рухову діяльність, як форму тренування, ми можемо прискорити і вдосконалити процес розвитку координації рухів. Однак слід пам'ятати, це має бути не хаотичний набір рухів, а правильно і чітко організований педагогічний процес, в якому фізичні вправи виконуються з певними навантаженням і дозуванням відповідно до віку дитини.

Корекційно-розвиваючі вправи – розвивають інтересу до рухів, удосконалення фізичних показників і рухових здібностей; розвивають гнучкість і рухливість в суглобах; активізують функціонування вестибулярного апарату. Фізичні вправи забезпечують активну діяльність внутрішніх органів і систем, укріплюють м'язову систему в цілому.

Вправи для рук та плечового поясу – розвивають м'язи рук, точність, силу.

Вправи для ніг та на коригування плоскостопості – розвивають силу в ногах, коригують стопу, що сприяє кращій координованості рухів.

Вправи для тулуба та на коригування постави – розвивають правильну поставу.

Дихальні вправи – забезпечують достатнє постачання організму киснем.

Вправи на розслаблення – сприяють зняттю м'язового напруження та емоційного збудження.

Хвилинки-здоровинки – дають можливість зменшити стомленість і відновити працездатність дошкільнят, розвивають дрібну моторику.

Вправи на розвиток дрібної моторики - розвивають м'язи пальців рук, точність, силу, готують руку до письма.

Рухливі ігри закріплюють сформовані вміння і навички, стимулюють рухливість, активність дітей, розвивають здатність до співпраці з дорослими і дітьми. Рухливі ігри створюють умови для формування у дітей уміння орієнтуватися в просторі, узгоджувати свої рухи з рухами інших дітей у грі. Діти вчаться знаходити своє місце в колоні, в колі, діяти за сигналом, швидко переміщатися по залу або на ігровому майданчику. Спільні дії дітей

створюють умови для загальних радісних переживань, активної спільної діяльності.

У процесі рухливих ігор створюються умови для розвитку психічних процесів і особистісних якостей вихованців, у дітей формуються вміння адекватно діяти в колективі однолітків.

Найбільш ефективна організація рухливих ігор на свіжому повітрі (за активної рухової діяльності дітей на свіжому повітрі посилюється робота серця і легенів, а отже, збільшується надходження кисню в кров, що позитивно впливає на загальний стан здоров'я).

«РІДНА ПРИРОДА»

Ознайомлення дошкільників з природою є одним із головних засобів їх пізнавального розвитку. В процесі оволодіння дітьми природничими знаннями, розширюється їх орієнтація в навколишньому середовищі, формуються пізнавальні здібності, виховується бережливе відношення до природи. У програмовому розділі «Рідна природа» запропонований відповідний об'єм знань про предмети, явища неживої і живої природи, виховання інтересу і любові до неї.

Для кожної вікової групи визначені певні програмові завдання ознайомлення дітей з природою, які спрямовані на поступове засвоєння природних знань.

Навчання природі рідного краю дітей молодшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку спрямоване на формування та корекцію пізнавального та психічного розвитку дитини в ході оволодіння програмовим матеріалом.

У змісті навчального матеріалу для дітей 3-4 та 5-ти років, пропонується ознайомлення дошкільників з рослинами, тваринами, явищами неживої природи; формування вмінь визначати їх в природі, виділяти і правильно називати деякі частини рослин (листя, квіти), називати тварин тощо.

Для успішного оволодіння навчальним матеріалом з рідної природи дитини із ЗПР особливе значення мають зорові, слухові сприймання, бо саме через ці канали дитина дістає велику кількість інформації про навколишній світ. Недорозвиток сприймання у дітей із затримкою психічного розвитку пов'язано з порушенням у вищій нервовій діяльності, обробка отриманої від органів інформації відбувається менш успішно. Розвиток сприймання такої дитини потребує особливого підходу. З перших років навчання в дошкільному навчальному закладі вихователь керує сприйманням дитини на заняттях, щоб навчити дітей правильно сприймати і усвідомлювати предмети, об'єкти, явища природи тощо. Для розвитку сприймання дітей із ЗПР програмовий матеріал супроводжується різноманітною наочністю, грою.

Програмовим матеріалом передбачені заняття на формування уявлень про предмети і явища природи, з якими діти постійно зустрічаються в житті,

встановлення таких зв'язків, які діти можуть пізнати в процесі предметно-чуттєвої діяльності на заняттях, іграх і відобразити їх в формі конкретних уявлень. Такі заняття є основною формою організації дітей із затримкою психічного розвитку при ознайомленні з природою. Заняття проводять в певні години по розробленому плану, згідно програми. Заняття будують так, щоб в процесі ознайомлення з природою формувалася пізнавальний розвиток, мовлення, виховувався інтерес та любов до природи.

Спостереження є основним методом ознайомлення молодших дошкільників з природою. Методу спостереження належить особлива роль у пізнанні дітьми природи, оскільки він базується на чуттєвому сприйманні, забезпечує живий контакт дітей з реальними об'єктами природи, в результаті чого у дітей формуються реалістичні уявлення про об'єкти природи та зв'язки між ними.

З метою корекції довільної уваги та пам'яті дошкільнят в програмі передбачені завдання на спостереження, наприклад, спостерігати за пташками, щоб довідатися, як вони літають, де сплять, які мають домівки. Деякі завдання передбачають цілеспрямоване спостереження за явищами природи, тваринами тощо, що забезпечує розвиток довільної уваги і формуванню елементів довільної пам'яті. Розвиток властивостей і видів уваги, пам'яті дошкільнят із ЗПР суттєво залежить від вагомості, емоційності, цікавості матеріалу, від характеру діяльності, яку виконує дитина.

Під час занять на спостереження діти 3-4 років навчаються виділяти окремі прикмети тварин, порівнювати їх по зовнішніх ознаках; визначати особливості будови рослин, тварин, встановлювати їх залежність від умов проживання.

Ознайомлення з природою навколишнього світу сприяє формуванню та корекції у дітей із ЗПР сприймання, уваги, пам'яті, мислення тощо. Тому вихователь під час занять використовує дидактичні засоби: слово (вихователя, дитини, художнє слово); образ (створюваний за допомогою технічних засобів, дидактичних матеріалів); об'єкти живої і неживої природи, їх зображення; дія (дитини, вихователя, дидактичні вправи, елементарні досліди). Добирають їх залежно від віку, форм мислення, рівня розумового розвитку дошкільника.

Ознайомлення з природою передбачає проведення занять-екскурсій. Специфічне значення екскурсій полягає в забезпеченні першого сприймання невідомих предметів і явищ. За правильної методики таке сприймання є яскравим і цілісним, наповненим емоційним ставленням дитини із ЗПР до побаченого, що сприяє розвитку та корекції її пізнавальних інтересів. На таких заняттях діти знайомляться з явищами і об'єктами природи; рослинами і тваринами в куточку природи, на території дитячого саду, в лісі, на полі, в саду, в гаю тощо.

Під час ознайомлення з рідною природою діти навчаються виконувати самостійні практичні дії у природі (полити квітку, погодувати рибок тощо), вчать ставитися до природних об'єктів дбайливо та уважно. Тому ще

одним видом занять під час формування зуявлень про природу є праця. Працю і спостережливість дітей за рослинами і тваринами в «куточку природи» організують протягом року. Праця в «куточку природи» проводиться щоденно в години, відведені для праці. Діти спостерігають за рослинами, навчаються бережно ставитися до них, оволодівають елементарними трудовими навичками, привчаються до спільної праці з дорослими, одне з одним, а потім і самостійно.

Організація праці дітей залежить від віку. Діти 3 років тільки спостерігають, як вихователь доглядає за рослинами, на четвертому році життя навчаються не лише спостерігати, але й самі приймати участь в цій роботі. Молодші дошкільники 5-ти років навчаються виконувати окремі доручення вихователя по догляду за рослинами.

Пізнання природи допомагає дітям 3-4 та 5-ти років із затримкою психічного розвитку адаптуватися в навколишньому світі, підтримувати зацікавленість і допитливість, активність і самостійність. У процесі ознайомлення малюків з природою вихователь вирішує важливі корекційно-розвивальні завдання спрямовані на сенсорний розвиток, формування у дітей елементарних форм предметно-дієвого й наочно-образного мислення, довільної уваги, уяви тощо. Вихователь створює умови для включення дітей у реальну діяльність по догляду за рослинами, що знаходяться в «куточку природи», на подвір'ї, навчає спостерігати за тваринами, що дозволяє формувати у дитини зацікавленість, спостережливість, увагу, а також елементарні дії самоконтролю. Особливо добре, якщо в дошкільному дитячому закладі є «живий куточок», що дозволить дітям спостерігати за поведінкою птахів, комах, кішок, собак, виховуючи емоційну чуйність і гуманні почуття.

На кожному з занять, які передбачені програмою, розв'язуються навчальні, корекційно-розвивальні та виховні завдання. Обсяг навчального змісту залежить від вікових можливостей дітей, рівня їхнього загального розвитку і працездатності. Оскільки засвоєння нового матеріалу відбувається на основі набутих знань, навчальний зміст кожного заняття є невеликим за обсягом, адже важливо, щоб на одному занятті відбувалося первинне сприймання нового матеріалу, його осмислення та закріплення, а на наступних – розширення знань, умінь, навичок.

У розділі «Рідна природа» для дітей 6-7 років простежується чітка екологічна та валеологічна спрямованість змісту, до якого увійшли такі основні ідеї та поняття:

- єдність та взаємозв'язок живого і неживого в природі (нежива природа – джерело задоволення потреб живих організмів; зв'язок рослин і тварин проявляється в різноманітній пристосованості до середовища існування);

- єдність живого та неживого в природі розкривається через поняття «живий організм»: живі істоти дихають, живляться, пересуваються, відчують, розмножуються;

- живе може існувати тільки за умови цілісності його зв'язків з природним середовищем та відповідності умов середовища його потребам;
- єдність людини і природи (людина як біологічна жива істота є частиною природи, вона здатна діяти усвідомлено, передбачаючи наслідки своїх дій; взаємодія людини і природи розкривається через вплив природи на людину і людини на природу).

Враховуючи індивідуальні вікові особливості дітей 6-7 років із затримкою психічного розвитку, ознайомлення дітей з природою починається з природи місцевості, у якій вони проживають і в якій знаходиться дошкільний навчальний заклад. Дітей знайомлять з деревами, чагарниками, трав'янистими рослинами своєї ділянки, території дошкільного навчального закладу, довколишнього парку, гаю. У програмовому матеріалі звертається увага дітей на особливості клімату місцевості, на сезонні зміни у природі.

Поступово, із засвоєнням знань, коло інтересів дітей розширюється; збільшується обсяг матеріалу, його глибина, і до 6-7 років діти отримують цілісне уявлення про природу рідного краю.

У змісті розділу «Рідна природа» прослідковується послідовність, систематичність, конкретність викладу матеріалу, наявність завдань розвивального спрямування, введення корекційно-розвивального змісту, що будується з урахуванням своєрідностей розвитку мислення цих дітей і особливостей даного розділу програми. У старшому дошкільному віці, коли розвивається словесно-логічна форма мислення, можливі різноманітні поєднання дидактичних засобів, що залежить від матеріалу, який вивчається, індивідуальних особливостей дітей.

Робота з реалізації корекційно-розвивального змісту розділу «Рідна природа» здійснюється, в першу чергу, в повсякденному житті дітей шляхом спостережень, екскурсій, практичної діяльності: дослідів, експериментів, замальовування об'єктів, складання екологічних карт, облаштування екологічних стежок, підбору колекцій, ілюстративного матеріалу тощо.

Введення у зміст навчального матеріалу корекційно-розвивальної лінії, сприяє розвитку логічного мислення учнів, розумінню і запам'ятовуванню ними навчального матеріалу; закріпленню отриманих знань; формуванню способів самоконтролю в процесі пізнання.

Завдання вихователя під час спостереження за явищами неживої природи, навчити дітей оцінювати красу і своєрідність явищ природи; визначати причини явищ, доступні для розуміння дітей; розуміти значення цього явища в житті природи, діяльності людини. Під час спостереження за явищами живої природи (рослинами), вихователь навчає дітей визначати естетичний вигляд і особливості будови рослини; пояснює умови їх життя; повідомляє про їх значення для природи і життя людини. Спостерігаючи за тваринами, вихователь навчає дітей визначати зовнішні особливості будови тварини залежно від способу життя (де живе, чим живиться, як захищається, які зміни відбуваються в зовнішньому вигляді тварини у різні сезони);

пояснює значення тварин в природі і в житті людини. Отримані знання уточнюються і закріплюються на заняттях, під час бесід, перегляду відеозаписів чи альбомів, читання художньої літератури.

Під час ознайомлення дітей 6-7 років з темою «Пори року», частинами доби, вихователю потрібно пам'ятати, що дошкільники із затримкою психічного розвитку недостатньо диференціюють ці поняття, у них ще не сформована здатність виокремлювати якусь частину з цього поняття. Тому дитині необхідні недовготривалі, систематичні заняття, з використанням різноманітної наочності.

Таким чином, засвоєння дітьми на заняттях знань про природу відбувається в 3 етапи: первинне ознайомлення; закріплення; систематизація, узагальнення. Під час первинного ознайомлення дітей з новим матеріалом, вихователь використовує наочні, практичні методи, особливо спостереження, досліди, які забезпечують живе споглядання. На заняттях на закріплення знань вихователь використовує ігри, працю, розповідає про природу, читає дитячу природознавчу літературу. Заняття на систематизацію, узагальнення знань здійснюються за допомогою бесід, дидактичних ігор.

У віці 6-7 років праця і спостереження є основним засобом пізнавальної діяльності дітей. Заняття з праці проводяться щоденно в години, відведені для праці. Діти 6-7 років оволодівають вміннями, під наглядом вихователя, виконувати нескладні завдання по догляду за рослинами та тваринами, проводити індивідуальні спостереження за ними.

В процесі догляду за рослинами у дітей виробляється вміння правильно користуватись простими знаряддями по обробці землі, отримані знання по догляду за рослинами підкріплюються практично, формується бережливе відношення до природи. В процесі праці, діти практично вивчають зв'язок між умовами для росту рослин, тварин і їх розвитком. Діти оволодівають новими прийомами обстеження: відрізняють суху землю від вологої, пухку від твердої, культурні рослини від бур'янів.

Проведення корекційного навчання дитини дошкільного віку із затримкою психічного розвитку це довготривалий процес, який вимагає від вихователів розуміння стану дитини, що вона відстає як у інтелектуальному, так і у фізичному розвитку, тому і потребує особливого підходу, спеціального навчання. Вихователю необхідно терпляче спонукати дитину до виконання завдання; ретельно підбирати наочний матеріал для занять і розміщувати його таким чином, щоб зайвий матеріал не відволікав увагу дитини; контролювати діяльність дитини під час занять; змінювати один вид діяльності іншим; розвивати елементи самоконтролю під час виконання завдань; застосовувати індивідуальний підхід.

«ЦІКАВА МАТЕМАТИКА»

Корекційно-розвивальні завдання розділу «Цікава математика» спрямовані на логіко-математичний розвиток дошкільнят, розвиток якісних змін в пізнавальній діяльності дитини, які відбуваються в результаті

формування елементарних математичних уявлень і пов'язаних з ними логічних операцій і інтегрується з усією дитячою життєдіяльністю (при розгляданні та описі предметів, підготовці форм для ліплення й аплікації, в малюванні та конструюванні, настільних конструкторських іграх, іграх-головоломках, при виготовленні схем, простих планів, моделей чи макетів, у творчих іграх тощо).

Ознайомлення з математичним матеріалом сприяє розвитку та корекції недоліків мислення у дошкільнят із ЗПР: вміння виділяти істотні ознаки предмета; синтезувати різні ознаки у ціле уявлення про предмет; порівнювати різні предмети і виявляти розбіжності між ними; осмислювати зміст життєвих ситуацій, наслідувати й програвати їх із заміною одних об'єктів іншими тощо.

Математична підготовка дитини здійснюється під керівництвом вихователя поступово, в процесі систематичних занять, які передбачають ознайомлення з кількістю предметів, розташуванням їх у просторі, часі тощо. Заняття можуть проходити у формі гри, бесіди, розповіді й пояснень вихователя, а також організації практичних дій самих дітей (накладання, прикладання, вимірювання, вирізування, спорудження, перелічування, штрихування тощо). Словесно вихователь допомагає дітям групувати навколишні предмети, узагальнювати їх, навчає усвідомлено сприймати їх. Включаючи цю роботу у вирішення практичних завдань, вихователь розвиває, розширює сприймання дитини із ЗПР. Для цього вихователь використовує дидактичні ігри, бесіди, мовні завдання, які спрямовані на розвиток сприймання дітей 3-5 років.

Для розумового розвитку дошкільників велике значення мають заняття з розвитку елементарних логіко-математичних уявлень. Засвоюючи програмовий матеріал діти не тільки займаються засвоєнням навиків лічби, розв'язанням простих практичних завдань, але і знайомляться з геометричними формами, поняттям множини, вчаться орієнтуватися в часі і просторі. Оперуючи різними множинами (предметами, іграшками, картинками, геометричними фігурами), дитина вчиться встановлювати рівність та нерівність множин, називати кількість певними словами: «більше», «менше», «порівну». Порівняння конкретних множин готує дитину до засвоєння в майбутньому поняття числа.

З метою корекції пізнавального розвитку дитини в програмі передбачені завдання на формування елементів самоконтролю, привернення їхньої уваги до вольової регуляції дій, формування необхідності в контролюючих діях власної діяльності. Для дошкільного віку суть формування самоконтролю і довільної поведінки полягає в умінні відволікатися від зовнішніх перешкод під час виконання якогось завдання. Для дітей дошкільного віку самі речі і предмети, що оточують їх, мають привабливість і спонукають до дії. Усвідомлення власних дій, подолання безпосередніх ситуативних дій і складають основу оволодіння предметною діяльністю в дошкільному віці.

З метою корекції та формування у дитини дій правильно групувати предмети, у розділі «Цікава математика» передбачені такі завдання: накладання фігури на предмет відповідного угруповання; завдання на прикладання; ігри з картками геометричних фігур на запам'ятовування тощо. Оволодіння дитиною практичними вміннями на таких заняттях сприяє розвитку не тільки пам'яті, але й уяви, мовлення, мислення.

Завдання вихователя на занятті з математики – включити всіх дітей в активне і систематичне засвоєння математичного матеріалу. Для цього він, перш за все, повинен добре знати індивідуальні особливості дітей, відношення їх до таких занять, рівень їх логіко-математичного розвитку і ступінь розуміння ними нового матеріалу.

У розділі «Цікава математика» є завдання, які спрямовані на формування та корекцію довільної уваги дошкільників із ЗПР (наприклад, навмисно зосереджувати увагу на певних предметах, переключати й розподіляти її). Розвиток довільної уваги тісно пов'язаний не тільки з розвитком мови, але й з усвідомленням майбутньої дії. З цією метою програмовий матеріал побудований так, що спочатку діти виконують завдання з опорою на зовнішні засоби (вказівний жест, слово дорослого), далі – таким засобом стає мова самої дитини, що набуває плануючої функції. Наприклад, у запропонованому навчальному матеріалі розділу «Цікава математика» пропонується такі завдання, де багато дій малюка спочатку доводяться до автоматизму з поступовим переходом до навчання дітей керувати собою та свідомо направляти свою увагу на певний предмет, що забезпечує розвиток вмінь дитини розподіляти уваги.

Роботу з розвитку у дітей елементарних логіко-математичних уявлень вихователь організовує 2-3 рази на тиждень на заняттях і поза заняттями: вранці, вдень, під час прогулянок, увечері. Педагоги всіх вікових груп повинні використовувати всі види діяльності для закріплення у дітей логіко-математичних знань. Наприклад, в процесі малювання, ліплення, конструювання у дітей закріплюються знання про геометричні фігури, число і розмір предметів, про їх просторове розташування; просторові уявлення, рахункові навички, порядковий рахунок – на музичних і фізкультурних заняттях, під час спортивних розваг. У різних рухливих іграх можуть формуватися знання дітей про вимірювання умовними мірками величин предметів тощо.

Математичний матеріал, який поданий у розділі «Цікава математика» для дітей 3-4 та 5-ти років, дозволяє інтенсивно розвивати наочно-образне мислення, яке є підґрунтям логічного, пам'яті, увагу, уяву, здатність до довільного запам'ятовування та відтворення.

У розділі «Цікава математика» для дітей 6-7 років, основна увага приділяється розвитку у дітей вмінь аналізувати різні предмети, порівнювати їх, узагальнювати. З цією метою використовуються 8-10 предметів. Різноманітні вправи сприяють вдосконаленню вмінь класифікувати предмети; виділяти їх істотні ознаки, простежувати зміни в розташуванні предметів. Наприклад, діти спочатку розкладають стовпчики

за висотою, потім за шириною, за кольором, за вагою тощо. Кожен предмет при цьому займає певне місце, залежно від наявності у ньому тієї чи іншої властивості. Діти оволодівають вміннями виділяти різноманітні властивості предметів, відносити об'єкти до певного класу, проявляти самостійність в оцінці, тощо.

Розділ «Цікава математика» для дітей 6-7 років насичена корекційно-розвивальним матеріалом, що дозволяє розвивати довільну увагу, пам'ять, мислення дитини, наприклад: проведення роботи з формування у дитини вмінь групувати, класифікувати об'єкти, узагальнювати засвоєні знання і використовувати результати цих узагальнень у нових пізнавальних і практичних ситуаціях; оволодіння вміннями здійснювати «перетворення», коли один і той самий предмет заміняє інші предмети за якою-небудь ознакою тощо.

Геометричні фігури і їх властивості стають предметом вивчення і самостійної дослідницької діяльності дітей. З метою корекції геометричних уявлень дошкільника із ЗПР доцільно добирати завдання так, щоб змінювалась лише одна певна ознака. Наприклад, можна замінити квадрат квадратом більших розмірів або ж квадратом таких самих розмірів, але зображеним в іншому положенні; відрізок замінити довшим (коротшим) відрізком: пряму, зображену горизонтально, замінити вертикальною прямою тощо. Оволодіння вміннями виконувати завдання з геометричними фігурами сприяє розвитку у дитини із ЗПР уваги, спостережливості, сприяє розвитку зорової пам'яті, уяви, уявлень, привчає до самостійних висновків, обґрунтувань, розвиває мислення.

Поряд з ознайомленням з геометричним матеріалом, на заняттях з математики, діти 6-7 років із затримкою психічного розвитку ознайомлюються і з кількісними уявленнями, навчаються порівнювати числа, використовувати їх для оцінки величини: тимчасової тривалості, ваги, довжини тощо. Оволодівають вміннями рахунку, виконувати прості арифметичні дії, розв'язувати елементарні арифметичні задачі за малюнками. Робота над розв'язуванням задач забезпечує найсприятливіші умови для їх зіставлення, порівняння, протиставлення, що має важливе корекційне значення в розвитку логічного мислення дошкільників із ЗПР. Водночас, діти навчаються використовувати цифри, знаки: $=$, $>$, $<$, $+$, $-$. Під час засвоєння навчального матеріалу з математики, в процесі спеціальних ігор і вправ, діти освоюють елементи математичної логіки.

Для формування у дитини математичних уявлень, вихователь використовує різноманітні дидактичні ігри. Такі ігри вчать дитину розуміти елементарні математичні поняття, формують уявлення про співвідношення цифри і числа, кількості та цифри, розвивають вміння орієнтуватися у напрямках простору, робити висновки.

Під час ознайомлення з навчальним матеріалом з математики, вихователь повинен включити всіх дітей у активне і систематичне його засвоєння. Для цього він, перш за все, повинен добре знати індивідуальні особливості дітей, рівень їх логіко-математичного розвитку і ступінь

розуміння ними нового матеріалу. Індивідуальний підхід в проведенні занять по математиці дає можливість не тільки допомогти дітям в засвоєнні програмного матеріалу, але і розвивати їх інтерес до цих занять. Вихователь повинен спрямовувати свою роботу на розвиток у дітей вмінь лічити, навчати їх застосовувати отримані раніше знання, творчо підходити до вирішення запропонованих завдань.

«РОЗВИВАЄМО МОВУ ТА МОВЛЕННЯ»

Розвиток мовлення дітей із ЗПР відбувається у тісному зв'язку з розвитком пізнавальних процесів, моторики.

Формування мовлення передбачає аналіз, порівняння мовленнєвих одиниць, виділення й узагальнення мовленнєвих правил, тобто високий рівень сформованості аналітико-синтетичної діяльності. Отже, засвоєння мови має ґрунтуватися на розвитку мисленнєвих операцій : аналізу, синтезу, узагальнення , абстракції на мовленнєвому матеріалі.

Розвиток тонкої ручної моторики у сензитивний період розвитку мовлення викликає активізацію, дозрівання мовленнєвих зон кори головного мозку, забезпечує готовність руки дитини до оволодіння письмом.

Мовленнєві уміння формуються поетапно. Початкова диференціація мовленнєвих одиниць відбувається на основі наочно-образного мислення, з опорою на зовнішні дії, а далі на слова, словосполучення, речення. На наступному етапі дитина використовує мовленнєві одиниці в експресивному мовленні (в самостійному висловлюванні).

При навчанні мовлення малят із ЗПР важливо враховувати думку Л.С.Виготського про те, що процес розвитку тієї чи іншої психічної функції здійснюється поступово, з врахуванням того рівня, на якому виконання завдання можливе з незначною допомогою педагога.

Послідовність роботи над розвитком мовлення визначається послідовністю його розвитку в онтогенезі (від простого до складного).

При реалізації диференційованого підходу до формування мовлення у дітей із ЗПР слід враховувати, що за рівнем сформованості мовленнєвих функцій, уміння диференціювати мовленнєві одиниці вони неоднорідні. Одна група у якійсь мірі наближається до норми, однак переважна більшість з них має значний недорозвиток мовлення.

Оскільки гра у дошкільному віці розглядається як провідна діяльність, у процесі проведення якої розвивається мовлення, доцільно завдання дітям пропонувати в ігровій формі, що підвищить ефективність корекційного впливу.

У малят із ЗПР спостерігається дефекти звуковимови та спотворення звуко-складової структури слова, які усуває логопед. Однак, педагоги також повинні приділяти увагу формуванню й розвитку звукової сторони мовлення дітей.

При формуванні правильної звуковимови слід враховувати, що вона відбувається на тлі розвитку та вдосконалення звукової структури слова.

Корекція звуковимови здійснюється: а) на основі слухомовного сприймання та артикуляції моторики; б) одночасно з формуванням фонематичних процесів (фонематичного сприймання й фонематичного аналізу); в) у тісному зв'язку з розвитком лексики й граматичної будови мовлення.

Враховуючи те, що у дітей із ЗПР наявна затримка формування звукової сторони мовлення, велику увагу варто приділяти активізації процесу звуковимови. Цьому сприятиме робота з уточнення звуковимови й звукового образу тих звуків, які дитина вже засвоїла. Це допоможе вдосконалению артикуляційної моторики, мовно-слухового сприймання та спонтанній появі нових звуків.

Корекційній роботі над звуковимовою передують цілий ряд вправ, націлених на розвиток слухового сприймання, слухової уваги, слухової пам'яті, розвиток ручної та мовленнєвої моторики, зорово-просторових функцій, формування часових уявлень, розвиток ритму, формування мисленнєвих операцій аналізу, синтезу, порівняння тощо.

Така робота проводиться у процесі ігор, спостережень, екскурсій.

Формування лексики у дітей відбувається у кількох напрямках: 1) розширення обсягу словника паралельно з розширенням уявлення про довкілля, формуванням пізнавальної діяльності; 2) уточнення значення слів; 3) активізація словника, перенесення слова із активного у пасивний словник.

З метою формування лексики доцільно використовувати різноманітні вправи, ігри на розвиток словесних асоціацій, класифікації предметів, зображених на малюнках, диференціації предметів за зовнішніми ознаками, назви предметів за узагальненими словами.

Щоб уникнути труднощів при виділенні з мовлення форм слів, морфем, у визначенні граматичних значень, педагог повинен допомагати дитині оволодіти мовленнєвими передумовами, які сприяють вибору правильної форми слова у процесі висловлювання. Для цього слід: уявити лексичне значення слова, уточнити граматичне значення іменника, прикметника, дієслова з допомогою предметів та їхніх зображень, якостей, дій з ними. Діти диференціюють різні частини мови у процесі мовленнєвих вправ, складають речення.

Формування системи словозмін відбувається на рівні словосполучення, а її закріплення – на рівні речення, а далі у зв'язному тексті.

Особливої уваги потребує робота з утворення відмінкових форм іменників з прийменниками, яка має свою послідовність. Оволодіння прийменником здійснюється у три етапи: виділення просторових відношень на основі аналізу предметної ситуації, уточнення прийменників в імпресивному, а далі в експресивному мовленні.

Методика корекційної роботи при оволодінні процесом словотворення відбувається з урахуванням появи форм словотворення в онтогенезі. Робота з окремою словотворчою моделлю відбувається з урахуванням поетапного формування мовленнєвих умінь (спочатку на основі наочно-образного мислення, а далі у мовленнєвому плані).

Формування словотворення починається з іменника конкретного значення у такій формі: утворення іменника з допомогою зменшувально-пестливих суфіксів, суфікса вміщення (хліб-хлібниця): суфікса -инк (сніжинка), утворення назв дитинчат тварин, іменників, що означають професію.

Утворення прикметників відбувається у такій послідовності: утворення присвійних прикметників, утворення якісних прикметників, утворення відносних прикметників.

Словотвір дієслів відбувається за таким планом: утворення зворотних дієслів, утворення і диференціація дієслів доконаного й недоконаного видів.

Багато уваги слід приділяти засвоєнню й диференціації префіксальних дієслів, що означають напрямок руху. Робота має відбуватися у такій послідовності: засвоєння значення префікса (виділення спільного елемента у різнокореневих дієсловах); далі співставлення спільнокореневих дієслів з різними префіксами; засвоєння співвіднесення префікса і відповідного прийменника (вилетів з гнізда. ви-з); диференціація префіксів з різним значенням.

Важливим для дітей із ЗПР є засвоєння споріднених слів, що сприяє підготовці до оволодіння грамотою.

Слід вчити дітей сприймати й розвивати зв'язне мовлення – опис, пояснення, переказ, розвивати увагу до мовлення, вміння вслухатися у звернення до них. Починати варто із відповідей на запитання і поступово переходити на опис предметів, а від нього – до складання оповідання за малюнком із найпростішим сюжетом.

При аналізі змісту запропонованого сюжету окрім запитань використовувати наслідування готовим зразкам, інструкції.

«ДИТИНА І НАВКОЛИШНІЙ СВІТ»

У дошкільному віці закладаються основи особистості, формується соціальний досвід у спілкуванні та діяльності. Для цього дитині із затримкою психічного розвитку необхідно набути досвіду орієнтування у предметному світі, який створений руками людини, у самій собі та в інших, у явищах власного та суспільного життя.

Теми, які запропоновані у програмі, побудовані відповідно до вікових можливостей дітей з поступовим ускладненням матеріалу, який опановується, й охоплюють такі напрями роботи:

- формування у дітей уявлень про себе самого, розвиток позитивного ставлення до себе;
- ознайомлення з найближчим оточенням (з сім'єю, з життям у дошкільному навчальному закладі, життям міста (села), рідного краю);

- розвиток позитивного спілкування і співробітництва дитини з дорослими, однолітками, а також виховання навичок продуктивної взаємодії у ході спільної діяльності;
- формування адекватного сприйняття навколишніх предметів і явищ; створення передумов морального ставлення до національних традицій і загальнолюдських цінностей.

Починаючи з молодшого дошкільного віку знання дітей про себе самого (ім'я, прізвище, вік тощо) та свою сім'ю (імена та прізвища батьків, особливості спілкування в сім'ї тощо), дошкільний навчальний заклад (про дорослих, які працюють у дошкільному навчальному закладі, їхні імена, ознайомлення з правилами етики спілкування, предметами, які є у дошкільному навчальному закладі тощо) збагачують за допомогою ігор, бесід, розповідей, читання книг, спостережень та ін.

Щоб зацікавити дітей і сприяти кращому засвоєнню програмового матеріалу про свою сім'ю корисно залучати дошкільнят до оформлення сімейних альбомів, підготовки до свят, виготовлення листівок (засобами малювання, ліплення, конструювання) та ін.

Формування у дітей навичок спілкування з близькими людьми (батьками, однолітками, вихователями) – важливе виховне завдання, яке розв'язується у ході спільної з дорослим діяльності (побут, прогулянки, ігри та ін.). Щоб знання мали виховний ефект слід враховувати особливості сімейного виховання дитини.

Ознайомлюючи дітей з життям у сім'ї, дошкільному навчальному закладі, потрібно звертати їхню увагу на незнайомі для них предмети та явища життя суспільства (предмети домашнього вжитку, професії, предмети, які є у дошкільному навчальному закладі та ін.) і не просто повідомляти назви, функції, а й вводити їх в активне мовлення (засобами бесід, різних ігор, використання книг, опис картинок та ін.).

Поступово програмовий матеріал ускладнюється і вже у середньому дошкільному віці дітей ознайомлюють з рідним містом (селом), у якому вони живуть (транспорт, правила культури поведінки у громадських місцях, назва вулиці, де живе дитина та ін.).

У старшому дошкільному віці розширюються знання дітей про рідний край (назва країни, міста (села), де живе дитина), шляхом ознайомлення з елементами народознавства (виховання позитивного ставлення до національних традицій, народної творчості та ін.). Матеріал для занять підбирається педагогом відповідно до географічних, культурно-етнографічних, економічних особливостей регіону.

Збагачення знань дітей про навколишній світ тісно пов'язане із формуванням у них умінь спостерігати, виділяти суттєві ознаки предметів і явищ, які вивчаються, робити умовиводи.

Закріплення і розширення сформованих на заняттях знань та уявлень про рідне місто (село) має відбуватися під час прогулянок, де дітей навчають орієнтуватися на місцевості (наприклад, дорога від дому до садочка), знати, який транспорт є у місті (автобус, тролейбус, трамвай,

вантажівка, автомобіль), дотримуватися правил дорожнього руху (наприклад, переходити дорогу разом з дорослим через перехід на зелене світло та ін.), знати, які громадські будівлі розташовані на вулицях, хто в них працює, яку роботу виконує.

Заняття з соціального розвитку дітей мають проводитися 1-2 рази на тиждень. Навчальний матеріал має відповідати віковим можливостям дітей. Поступово, із засвоєнням дітьми знань, програмовий матеріал ускладнюється, збільшується його обсяг.

Під час засвоєння програмового матеріалу дітьми педагогу необхідно добре знати індивідуальні особливості кожної дитини і стежити за її розвитком. З дітьми, які не засвоїли матеріал на занятті, корисно проводити додаткові заняття (з використанням ігрових прийомів, вправ, бесід, розповідей, пояснень, книг, картинок та ін.), орієнтуючись на навчально-виховні завдання.

У ході занять з соціального розвитку здійснюється розвиток пізнавальних процесів (мислення, пам'яті, уваги, уяви), мовлення, а також особистісний розвиток, формування навичок спілкування. Усе це сприяє нормальній соціалізації дитини із затримкою психічного розвитку.

«ГРА»

Дитяча гра – це діяльність, спрямована на орієнтування в предметній і соціальній дійсності, в якій дитина відображає враження від їх пізнання. Гра формує та розвиває інтелектуальні, емоційні, вольові якості особистості.

Ігрова діяльність дітей із затримкою психічного розвитку зазнає суттєвих змін у дошкільному віці, проте головною умовою виникнення зазначених змін є участь дитини у спеціально організованому процесі навчання, без якого гра не досягає оптимального рівня розвитку для кожної дитини та не виконує функції провідної діяльності у період дошкільного дитинства.

При розробці програми корекційного розвитку ігрової діяльності дошкільників із затримкою психічного розвитку враховувалися вікові можливості та психофізичні особливості дітей цієї категорії.

Зміст програми включає предметні, сюжетно-відображувальні, сюжетно-рольові ігри, в процесі яких у дошкільників формуються способи дії з предметами. У даних іграх діти копіюють окремі аспекти життя дорослих, виконують певні ролі та ігрові дії.

Дидактичні ігри, представлені в програмі, на основі ігрового і дидактичного завдання використовуються з навчальною метою. У дидактичній грі дитина не лише отримує, а й закріплює та узагальнює знання, розвиває пізнавальні здібності, засвоює засоби й раціональні способи розумової діяльності.

Конструктивно-будівельні ігри допомагають дітям розуміти світ створених людиною споруд і механізмів, це ігри, у яких діти відображають навколишній предметний світ, зводячи будови та обіграючи їх.

Рухливі ігри, спрямовані на розвиток основних рухів і формування рухових якостей, позитивно впливають й на морально-вольову сферу дитини. Саме у колективних рухливих іграх відбувається становлення організаційних і комунікативних умінь дитини.

Слід зазначити, що в процесі спеціально організованого навчання необхідно домагатися не тільки засвоєння дітьми відповідного набору ігрових прийомів, вивчення ними декількох ігор, а формувати у них саму ігрову діяльність. Для цього на кожному етапі навчання у дітей повинні виникати такі новоутворення, які слугують передумовою до переходу на новий ступінь оволодіння діяльністю (від елементарних маніпуляцій з предметами й предметними іграми до більш складних сюжетно-рольових ігор). Сформованість таких новоутворень – основний критерій оцінки розвитку ігрової діяльності.

Змістом дитячих ігор є відображення життя, діяльності й стосунків людей. Для відтворення їх у грі, дитина повинна мати необхідні для цього знання. Як відомо, дошкільники із затримкою психічного розвитку не здатні самостійно оволодівати знаннями. Тому в процесі формування ігрової діяльності доцільно здійснювати цілеспрямовану роботу щодо ознайомлення дітей з оточуючим середовищем у процесі спілкування з дорослими; необхідно виховувати у них інтерес до діяльності; формувати мінімальний запас життєвих уявлень для розгортання різноманітних ігрових сюжетів.

На спеціальних групових та індивідуальних заняттях дошкільники із затримкою психічного розвитку ознайомлюються з різними властивостями предметів, їх призначенням, вчать діяти з предметами. При роботі з дітьми слід широко використовувати систему дидактичних ігор. Оволодіння дитиною міцними знаннями являє собою тривалий процес, що потребує значної кількості вправ, тому дидактичні ігри повинні бути різноманітними (за змістом, використаним матеріалом, формою проведення) і проводитися у різних варіантах з поступовим ускладненням.

Розвиток ігрової діяльності дітей молодшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку варто розпочинати із формування у них позитивного відношення до іграшок. При цьому доцільно використовувати іграшки з м'яких, приємних на дотик матеріалів, яскравих, реалістичних. Для того, щоб іграшки стимулювали дитину до дії з ними, вона повинна вміти їх використовувати, знати, що й як можна відтворити за їх допомогою. Дошкільникам слід демонструвати усі можливі варіанти способів виконання дій з даною іграшкою й вчити їх використанню встановлених способів. Кожна нова іграшка, запропонована дітям для гри, повинна обов'язково обіграватися. Без цього діти її не використовують. Характерним для даної категорії дітей є використання у процесі ігрової діяльності переважно знайомих іграшок, способи дій з якими вони добре засвоїли.

На першому році перебування дітей із затримкою психічного розвитку в дошкільному закладі доцільно звертати увагу на правильне використання

різноманітних предметів ігрового призначення – знаряддями (совок, лопата); формувати способи дії з різними дидактичними іграшками (мотрійками, пірамідками, кубиками) тощо. Тільки після сформованості елементарних предметних дій з'являється готовність до оволодіння ігровими діями.

Спочатку ігрові дії засвоюються дітьми у спільній з дорослими діяльності. Зокрема, вихователь вкладає у руку дитини предмет, наприклад чашку, й напоює ляльку її рукою. Важливо, щоб дошкільники із затримкою психічного розвитку здійснювали ігрову дію емоційно, доповнюючи її, по можливості, мімікою, жестами, мовленням, зверненими до ляльки. Ігрова дія не повинна багаторазово повторюватися дитиною.

Засвоєння дітьми техніки виконання ігрових дій уможливорює формування навичок використання іграшок і сприяють подальшому розвитку розгорнутих ігрових дій. Формування та розвиток ігрової діяльності обов'язково повинен включати пояснення послідовності дій, їх доцільності. При відтворенні дитиною нової ігрової дії, слід пропонувати їй використовувати інші іграшки й намагатися зацікавити виконанням знайомої ігрової дії на новому предметі.

Необхідно враховувати, що у процесі формування ігрової діяльності дошкільники із затримкою психічного розвитку інколи уникають виконання ігрових дій, замінюючи їх предметними. Наприклад, попоївши ляльку, дитина «п'є» з тієї самої чашки. Перетворення предметних дій в ігрові відбувається після виникнення специфічних стосунків між дитиною й об'єктом її дії – лялькою, твариною тощо. Під час розвитку ігрової діяльності дошкільників із затримкою психічного розвитку важливо формувати вміння об'єднувати ігрові дії у логічні ланцюги, складені з двох або декількох послідовних ігрових дій. Наприклад, пропонується погодувати ляльку й вкласти її спати, одягти й вийти на прогулянку тощо. Необхідно пам'ятати, що ланцюг дій передбачає не тільки логічну послідовність, але й доцільність.

Дошкільники із затримкою психічного розвитку, зазвичай, застряють на окремих способах дії. Для подолання цього недоліку, вихователю, слід, спільно з дитиною формулювати мету ігрової дії на початку кожного заняття з корекції ігрової діяльності. Наприклад: «Що ми будемо робити?» Після завершення гри, необхідно запитати у дитини, що вона робила й що буде робити далі. Словесний звіт про виконану ігрову дію в сукупності з визначенням наступних дій сприяє подальшому виникненню задуму гри та його реалізації.

Важливе значення в процесі формування ігрових вмінь дошкільників із затримкою психічного розвитку має спілкування дорослого з дитиною. Саме під час спілкування відбувається засвоєння дитиною соціального досвіду. Спілкування дорослого з дітьми спрямовано на формування ігрових дій та організацію їх діяльності. Дорослий повинен пропонувати дітям зразки спілкування з різними людьми, еталони емоційних проявів, уважно слідкувати за реакціями дітей, намагатися спрямовувати їх спілкування,

навчати адекватному й емоційному спілкуванню між собою під час гри. В процесі навчання гри дорослий виконує функцію організатора й керівника ігровою діяльністю дітей. Ступінь керівництва змінюється в залежності від можливостей дошкільників. Це може бути рольова участь у грі, пояснення її правил, допомога та поради під час гри. На початкових етапах навчання гри дорослому слід виконувати головні ролі (лікар, продавець тощо), пізніше ролі можуть бути другорядними (покупець, хворий). Являючись учасником гри, дорослий, в залежності від ситуації, завжди має можливість показати різні способи організації гри, вирішити суперечливі питання, уточнити бажання дітей та застосувати індивідуальний підхід.

«КОНСТРУЮВАННЯ»

Конструювання відноситься до діяльності, яка має моделюючий характер. В процесі конструювання оточуючий світ моделюється з боку просторових відношень та взаємозв'язків, що позитивно впливає на якість сприймання, мислення, мовлення, зорово-просторової координації, оволодіння загально-трудовами вміннями. Тісний зв'язок конструктивної діяльності з психічним розвитком дозволяє використовувати її у якості дієвого засобу корекції.

Разом з тим, загально-розвиваюче та корекційне значення конструювання набуває лише при особливій організації навчання, коли способи, прийоми формування діяльності адекватні рівню розвитку та віковим можливостям дітей.

Першочерговим завданням із розвитку конструктивних вмінь дошкільників із затримкою психічного розвитку є формування інтересу до діяльності. Причому, слід виховувати у дитини інтерес як до продукту діяльності, так і до безпосередньо процесу діяльності.

Конструювання має тісний зв'язок із грою. Виховування інтересу до конструктивної діяльності невід'ємно від формування розуміння дітьми із затримкою психічного розвитку функціонального призначення предметів. Первинне орієнтування на функціональні ознаки предмета виникає у грі, суттєво удосконалюється та збагачується в процесі конструктивної діяльності. Якщо гра виробляє практичне орієнтування на якості предмета, розвиває його цілісне сприймання, пізнання функціонального призначення, то в процесі конструювання дитина починає замислюватися над якостями об'єкту, чому він такий і, таким чином, пов'язує ознаки, які сприймаються зором, з функціональними особливостями предмета.

Завдяки цьому, у дитини формуються достатньо повні уявлення про форму, величину, колір, просторове розташування предметів, а також вміння виконувати більш складну діяльність з опорою на зазначені уявлення.

Навчання дошкільників із затримкою психічного розвитку вмінню досліджувати предмет, аналізувати його, передбачати майбутній результат дії, спрямовано на формування орієнтовного етапу діяльності. Від ефективності його проведення залежить успішність подальшої практичної

діяльності дитини, оскільки спеціальна організація дитячого сприймання, поєднання сприйнятого зі словом, забезпечує утворення цілісного образу моделі предмета.

Для того, щоб навчання носило розвивальний характер, воно повинно враховувати як особливості мотивації діяльності, так і особливості психічного розвитку дошкільників. Розвиток мислення у дитини відбувається найбільш ефективно при умові забезпечення навчанням не тільки шляхом опанування нових знань та вмінь, але й здатності використовувати їх у нових умовах.

На початкових етапах формування конструктивних вмінь слід використовувати метод поелементного диктанту. Сутність цього методу полягає в постановці перед дітьми завдання щодо створення конструкції того чи іншого предмету. Далі вихователь демонструє процес створення зразка на очах у дітей, які мають змогу спостерігати деталі конструкції, дії конструктора та особливості й послідовність процесу. Дитина при цьому виконує кожну дію за дорослим.

Використання розчленованого на складові елементи зразка доцільно лише на початку формування конструктивної діяльності, коли у дитини формуються перші вміння обстежувати, виділяти основні частини конструкції. Тривале конструювання за наслідуванням дій з часом втрачає свою користь, бо дитина, навчившись копіювати їх, вичерпує своє конструктивне завдання.

Після сформованості елементарних конструктивних вмінь, дитині пропонується виконати модель предмета за заданими умовами. Особливість виконання полягає у створенні конструкції на основі запропонованих вихователем умов гри (побудувати гараж, щоб у ньому розмістилися конкретні машини). Для цього необхідно вміти встановлювати залежність конструкції предмета від його призначення, вміння враховувати і виконувати певні умови.

Забезпечення ігрової мотивації та постановка ігрової мети є важливою умовою успішного формування конструктивної діяльності дошкільників із затримкою психічного розвитку. Використовуючи конструювання як засіб досягнення ігрової мети, продуктивна діяльність, не зважаючи на свою складність, буде уявлятися дитині як цікаве та захоплююче заняття.

Навчально-виховні та корекційні завдання розвитку дошкільників із затримкою психічного розвитку засобами конструктивної діяльності вирішуються ефективно при умові поєднання змісту занять, програмних вимог та методик проведення з роботою по іншим розділам програми. Наявність міжпредметних зв'язків забезпечує комплексний підхід до вирішення корекційних та загально-розвиваючих завдань, суттєво підвищують роль навчання та виховання в психічному розвитку дітей даної категорії.

« ОБРАЗОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ »

При розробці програми з образотворчої діяльності враховувалися вікові можливості та психофізичні особливості дітей із затримкою психічного розвитку.

Заняття з образотворчої діяльності сприяють розвитку в дітей відчуття прекрасного, формуванню естетичних смаків, уміння розуміти і цінувати твори мистецтва, красу і багатство рідної природи, мають величезний пізнавальний потенціал.

У зв'язку з цим, доцільно організувати спостереження дитини за об'єктами та явищами навколишнього середовища, сприяти вдосконаленню вмінь образотворчої діяльності. Зокрема, дитину треба зацікавити процесом образотворення та його результатами, навчити сприймати різні об'єкти довкілля, виділяти частини в цілому, визначати колір. Заняття мають бути спрямовані на формування та розвиток наочно-дійового мислення; зорового, слухового, дотиково-рухового сприймання; просторової орієнтації; фіксуєючої, супроводжуючої, плануючої функції мовлення.

Дошкільники із затримкою психічного розвитку виконують практичні дії за наслідуванням вихователя, за зразком та словесною інструкцією, в залежності від року навчання.

Ліплення має велике значення для дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку, оскільки розвиває дрібну моторику рук. Систематичні заняття з ліплення у поєднанні з гімнастикою пальців сприяють зміцненню м'язів китиці, формуванню вмінь тримати олівець та ручку, здатності здійснювати рухи, які необхідні для письма.

Найпростішим прийомом ліплення є скачування паличок між долонями прямими рухами. Оволодівши цим прийомом, діти вчаться скачувати між долонями кульки коловими рухами. В процесі подальшого навчання у вихованців необхідно формувати та розвивати вміння з'єднувати кінці паличок, защипувати краї пальцями, відтягують дрібні частини, з'єднують їх прикладанням і притискуванням, передавати розмір, форму, характерну будову та особливості зображувальних предметів.

Перед виконанням кожного практичного завдання діти мають розглянути зразок предмета чи його зображення, визначити розмір, форму виробу та окремих його частин. Вихователь повинен показати прийом ліплення для даної фігури, ознайомити з інструментами, матеріалами, які стануть у пригоді під час виготовлення виробу.

Заняття з аплікації сприяють формуванню відчуття форми, кольору, просторового мислення, розвивають естетичні почуття. На цих заняттях діти вчаться обривати, вирізати, викладати візерунки, наклеювати їх, добирати кольори, визначати однакові й різні за кольором, розміром, формою елементи, чергувати їх при створенні виробу.

Починати роботу потрібно з викладання всього візерунку, що важливо для перевірки правильності розуміння дітьми поставленого перед ними завдання та для попередження помилок у розміщенні фігур.

Вихователь повинен формувати та розвивати вміння правильно користуватися ножицями, клеєм, пензлем, кольоровим папером. Якщо дітям складно самостійно користуватися ножицями, доцільно підготувати необхідні деталі перед початком заняття з аплікації.

Малювання сприяє всебічному розвитку дошкільників, збагачує їхні знання про навколишній світ.

У дошкільників із затримкою психічного розвитку формують вміння проводити вертикальні, горизонтальні, замкнені заокруглені лінії, малювати замкнені форми, крапки, мазки, створювати кольорові плями. Оволодівши цими прийомами, діти зможуть відтворювати нескладні форми предметів. Під час занять діти ознайомлюються з використанням різноманітного приладдя: фарб, олівців, пензлів, фломастерів; кольорами та формами предметів, розрізняють їх, вчаться визначати просторові відношення в межах аркуша паперу – низ, верх, ліворуч, праворуч.

Перед зображенням на папері, доцільно ознайомити дітей з конкретним предметом або явищем. Для цього слід використовувати наочність: реальні предмети та муляжі, природні явища варто спостерігати. З цією метою теми занять доцільно пов'язувати з явищами природи, предметами навколишнього середовища, дитячими іграми, що відповідають певній порі року.

«ПРАЦЯ»

Трудове виховання дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку в дошкільному навчальному закладі включає загальні завдання, які спрямовані на оволодіння дітьми трудовими навичками, а також специфічні, які враховують особливості розвитку цих дітей і спрямовані на корекцію недоліків пізнавальної діяльності, мовлення. У процесі трудового виховання повинні компенсуватися недоліки емоційно-вольової сфери дітей, формуватися навички колективних взаємовідносин, а також такі риси особистості як спостережливість, цілеспрямованість, самостійність, працелюбність.

Спеціальні завдання мають присвячуватися розвитку дрібної моторики, просторових уявлень. Значна увага приділяється розвитку інтересу та позитивного ставлення дошкільників до праці.

Важливим завданням педагога є формування у дітей навичок самообслуговування та господарсько-побутової праці відповідно до віку, індивідуальних особливостей, потенційних можливостей кожної дитини.

Заняття з господарсько-побутової праці старших дошкільників включають працю у куточку природи (догляд за тваринами та рослинами, які є у групі), працю на дитячому майданчику (підмітання доріжок від листя, піску, підгодовування птахів і тварин та ін.). Корисним є залучення дітей до чергування у їдальні, у куточку природи, які сприяють самостійності і відповідальності дітей. Усе це відбувається спочатку за наслідуванням дій педагога, виконання разом, а потім під його контролем.

На заняттях з праці у куточку природи значна увага приділяється вихованню у дітей бережливого ставлення до природи (правила догляду за рослинами, тваринами), розвитку спостережливості, розширення світогляду.

Підрозділ програми «Художня праця» спрямований на розвиток у дітей старшого дошкільного віку елементів творчості, на формування умінь та навичок виготовляти різні вироби (з паперу, тканини, природних матеріалів). Під час виготовлення виробів з різних матеріалів (природних, штучних) діти повинні засвоїти основні властивості цих матеріалів, технічні навички, ознайомитися з основними операціями оброблення, навчитися економно використовувати матеріал. Використання природних матеріалів сприяє розширенню знань та уявлень дітей про навколишню дійсність, розвитку естетичного смаку.

У процесі оволодіння програмовим матеріалом з кожного розділу виховательку потрібно мати чітке уявлення про те, які уміння та навички діти мають засвоїти, а які мають бути закріплені та повторені. У такому випадку доцільним буде розвиток самостійності дітей під час виконання трудових завдань. Іншою умовою розвитку самостійності є відповідність обсягу нового матеріалу, що опановується, можливостям дитини із затримкою психічного розвитку.

Оцінюючи рівень засвоєння програмового матеріалу з праці потрібно враховувати не тільки знання та уміння, передбачені програмою, але й рівень розумових дій (вміння аналізувати зразок, планувати роботу та ін.), самостійність, усвідомленість виконання завдання.

У процесі оволодіння дітьми елементарними трудовими вміннями та навичками, окремими прийомами роботи підвищується рівень трудової культури, розвиваються організаційні вміння.

У розділі програми «Праця» для кожної вікової групи подані показники того, яких основних результатів важливо досягти в процесі реалізації цього розділу.

Інструменти та інший інвентар повинні відповідати віковим можливостям дітей, бути безпечними для користування (у ножиць, лопат, ножикив заокруглені кінці та ін.), міцне та зручне для виконання певних трудових дій, гігієнічне і зовні привабливе. Обов'язковим є засвоєння дітьми правил безпеки праці.

На заняттях з праці, для забезпечення розвивального характеру трудового виховання, доречно використовувати ігрові ситуації, запитання, у тому числі і проблемного характеру, проблемні ситуації, пізнавальні завдання на порівняння та ін.

Одне із важливих завдань педагога – залучення дітей до колективної праці, тобто спільного виконання будь-якого доручення. Особливе значення має моральний бік колективної праці: уміння ставитись до партнера з повагою, довірою, враховувати його інтереси, співпереживати, розуміти його труднощі, вчасно приходити на допомогу. Спільна діяльність дітей контролюється вихователем. При цьому можна використовувати педагогічно доцільні форми допомоги: пояснення, показ, нагадування,

поради, запитання, які підводять дітей до самостійних рішень про те, як їм потрібно діяти та ін.

«МУЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ. РИТМІКА»

Здавна музика визнавалась важливим засобом формування особистісних якостей людини, її духовного світогляду. Сучасні наукові дослідження свідчать те, що музичний розвиток має не аби який вплив на загальний розвиток дитини: формується емоційна сфера, вдосконалюється мислення, дитина стає чуттєвою до краси в мистецтві та в житті.

Доведено, що музика має можливість впливати на дитину на самих ранніх етапах. Музика, яку слухає майбутня мати, впливає на самопочуття дитини, і навіть формує її смаки та переваги. В перші місяці життя малюки, які слухають колискові матусі, наспіви, елементарні музичні імпровізації в ході ігор, на прогулянці, або при заспокоюванні, вже реагують на характер музики. Тому важливо вже в ранньому та дошкільному віці дати дітям яскраві музичні уявлення. Для маленької дитини немає нічого більш зрозумілого і доступного, ніж пісня, мелодія. Через музичну діяльність дитині легше, краще, комфортніше виразити свій настрій, почуття, емоції.

Будь яких конкретних знань (не будемо враховувати спеціалізовані музичні) музика дати не може, а виховати позитивне або негативне ставлення до них можливо. Тому роль музичного виховання у духовному становленні особистості дуже велика.

Водночас музичне виховання сприяє і розвитку, а іноді і корекції розумових і творчих здібностей. Як відомо - емоції живлять розум. Наприклад, сприймання музичного твору, диференціація його за виразними засобами (лад, ритм, тембр) сприяє розвитку інтонаційної виразності дитини, більш легкого засвоєння дітьми звукового складу слів, просторовому сприйманню фігур, ліпленню, малюванню, логічному мисленню тощо. Формування музичного мислення сприяє загальному інтелектуальному розвитку. Крім різноманітних знань про музику, які мають пізнавальне значення, бесіда про неї носить емоційно-образний зміст. Словник дітей збагачується образними словами та виразами, які характеризують настрій, почуття втілені в музиці.

Музиці належить чи не найважливіша роль керівництва почуттями та настроями дитини , адже саме музика й співи становлять природну потребу людини, яка виявляється вже в ранньому дитинстві. Заняття музикою створюють об'єктивні умови для розвитку музичного сприймання та художніх здібностей. Музика розвиває емоційну сферу людини. Емоційний відгук на музику – одне з найважливіших музичних засобів. Він пов'язав з розвитком емоційної чуттєвості в житті, з вихованням таких якостей особистості, як доброта, вміння співчувати іншій людині.

І ще, виразність музичної мови багато в чому має збіжності з виразністю людського мовлення. Мовленнєва інтонація передусім відтворює почуття, настрої, думки того, хто говорить, як і музична. Між музикою та мовленнєвою діяльністю багато чого спільного. Музичні звуки

так, як і мова сприймаються слухом. Інтонаційна забарвленість мовлення передається за допомогою тембру, висоти, сили голосу, темпу мовлення, акцентів, пауз. Для музичної інтонації властиві такі ж особливості. Музична мова, яка має загальну з людською мовою інтонаційну природу, також має засвоюватися людиною з раннього дитинства.

В дітях необхідно розвивати тільки все краще, що закладено природою. Вихователь, на основі різноманітних природних задатків дитини, повинен побачити та дати перші поштовхи до розвитку різноманітних здібностей дитини, а через них формувати загальну духовну культуру.

Як свідчить практика, ефективним засобом є включення музики до всіх видів та форм роботи малюків на заняттях з математики, розвитку мовлення, малювання, ліплення, аплікації. Це не тільки зробить заняття яскравішим та цікавішим, а й допоможе:

- кращому засвоєнню матеріалу;
- легшому сприйманню та запам'ятовуванню інформації;
- сприятиме мовленнєвому розвитку дитини.

На заняттях з ліплення, аплікації, малювання, для посилення сприймання того чи іншого образу героя, природних явищ доцільно використовувати музику та різноманітні види музичної діяльності. Тоді, таке заняття перетвориться на цікавий, по-справжньому творчо-активний процес. Заняття стають цікавішими, різноманітнішими.. Матеріал засвоюється дітьми набагато швидше і краще. Більш того, встановлюється взаємозв'язок між різними видами мистецтва. Діти стають емоційно розкутими, вони не соромляться прояву своїх почуттів. В дітей починає формуватися естетичний смак, критичний погляд.

Таким чином, в музичній діяльності поєднаній з іншими видами діяльності в дитячому садку, набувається та узагальнюється весь досвід дитини (естетичний, етичний, інтелектуальний, трудовий), набуваються якісного результату ті знання і способи діяльності, якими вона опанувала в різних видах занять. Дитина стає багатогранною особистістю зі своїм, набутим завдяки музично-естетичному вихованню, світоглядом, своїм вже позитивним ставленням до мистецтва. В неї починають формуватися естетичні смаки та переваги, потреба в спілкуванні з творами мистецтва, потреба жити в красі та гармонії не тільки з собою, а й оточуючим світом.

Головними завданнями виховання та корекції дітей засобами музики та музичної діяльності будуть:

- розвиток музичних і творчих здібностей за допомогою різних видів музичної діяльності, враховуючи можливості кожної дитини;
- сприяння успішному засвоєнню навчального матеріалу, формуванню естетичних смаків та переваг за допомогою музики та різних видів музичної діяльності;
- формування засад музичної культури і загальної духовної культури;
- розвиток творчо-активної особистості, здатної швидко реагувати на виклики часу, особливості та зміни сучасного життя.

Головним чинником в понятті «музична культура дошкільника» є музично-естетична свідомість, яка формується в усіх видах музичної діяльності. Якщо її сформувавати в цьому віці, то в майбутньому це буде мати позитивний вплив на загальне духовне становлення дитини. Музично - естетична свідомість включає такі компоненти:

- цікавість до музики;
- естетичні емоції, хвилювання;
- естетична оцінка, музичний смак;
- музичне мислення;
- уява.

Всі ці компоненти взаємопов'язані між собою.

Музично-естетична діяльність дитини являє собою цілісну систему, яка складається з усіх видів музичної діяльності у поєднанні змістовного, мотиваційного та операціонального компонентів. Музично -естетична діяльність спрямована на розвиток і виховання музичного сприймання, мислення, уяви і фантазії, творчої активності, ініціативності, чутливості до краси музичного мистецтва, а через неї до краси людських почуттів і відношень, спрямованості на збереження і творення краси в житті. Музично – естетична діяльність дитини в садочку сприяє вияву її здібностей, розвитку творчого ставлення до завдань, а згодом до праці.

Музично -естетична діяльність тісно пов'язана з мовною, словесною творчістю, малюванням, ліпленням, тощо. Спеціальна спрямованість музично -естетичного виховання в дитячому садку, його послідовність і відповідність особливостям психічного розвитку дитини призводить до виховання у неї естетичних потреб, інтересу до різних видів художньої діяльності, художнього смаку, важливих для становлення особистості.

Таким чином музично – естетична діяльність розвиває та виховує:

- емоційну, рухову, слухову чутливість, здатність захоплюватись красою музичних образів, настроїв і почуттів в навколишньому світі;
- надає можливість отримувати задоволення від музики та самостійного музикування;
- пробуджує інтерес до слухання музики, вчить прислухатися та слухати музичні твори, відчувати їх красу та красу навколишнього середовища;
- розвиває та розширює обсяг естетичних емоцій;
- любов до краси рідного краю, природи;
- чуття інтонаційної виразності музичної мови, а звідси і рідної мови;
- пластичну виразність рухової сфери кожної дитини, культуру рухів;
- розкутість, комунікабельність;
- естетичний смак.

Початком музичної діяльності є сприймання-слухання та усвідомлення емоційного змісту музики.

Слухання музики - діти знаходять риси спільного й різного в характері та окремих інтонаціях музичних творів. При цьому працюють та розвиваються такі механізми мислення, як порівняння, аналіз, синтез, розвивається образне мовлення дітей, за допомогою якого вони можуть виразити свої почуття. При сприйманні музики діти розрізняють її настрій, зміну, елементи звуковідтворювання, жанрові особливості твору, в тісному зв'язку з емоціями та мисленням. Сприймання музики – це активний процес, який потребує від дитини уваги, волі, розвитку уяви. Накопичення музичних уявлень є важливим етапом для подальшого розвитку музичного сприймання. На протязі всього дошкільного дитинства коло знайомих інтонацій розширюється, закріплюється, виявляються переваги, формуються початки музичного смаку та музичної культури в цілому.

Це можуть бути такі види робіт:

- слухання музичного твору та бесіда про його зміст;
- елементи ритміки під музику, пластичні рухи, які відтворюють та передають характер і образ твору;
- співи пісень, потішок, доспівування кінцівок фраз, відгадування музичних загадок;
- створювання музичних загадок, казок;
- музикування на дитячих музичних інструментах;
- театральна діяльність дітей (драматизація, інсценізація казок, віршів).

Музично-ритмічні рухи та танці - не можуть розглядатися окремо, бо є продовженням один одного. В 3 роки діти тільки починають оволодівати окремими танцювальними рухами, найпростішими, елементарними. Танці в цьому віці – це рухи в певній послідовності. А вже в 6 – 7 років, коли діти засвоюють комплекс музично-ритмічних рухів, танець стає повноцінним завершеним твором. Більш того, такий вид діяльності допомагає дитині стати розкутою, почувати себе вільно, комфортно. В музично -ритмічній діяльності діти мають змогу познайомитися ближче один з одним, швидше знайти спільну мову, стати більш комунікативними.

Гра на дитячих музичних інструментах - це особливий вид діяльності і один з найулюбленіших для малюків. Гра на інструментах, або дитячий оркестр має не аби яке значення для всебічного музично-естетичного розвитку. Завдяки своїй багатофункціональності цей вид діяльності розвиває в дітях практично всі музичні якості:

- вміння слухати музику, сприймати музичний твір;
- відтворити характер , музичний образ:
- проінтонувати голосом мелодію, вміти визначити і почути супровід окремо, разом з мелодією;
  - розвивати метро-ритмічний, ладовий (визначити мажор, мінор), архітектонічний (вміти визначити структуру твору, кількість частин, форму, вступ та закінчення) слух;

- отримати елементарні, але такі необхідні знання з музичної грамоти (сильна, слабка долі, довгі, короткі ноти, напрямок руху, пауза, динамічні відтінки, різні види та жанри творів);
- сприяти розвитку тактильних відчуттів, сили виконання та її контролю, рухової діяльності пальців, долоні (що так необхідно в подальшому для підготовки руки до школи).

Завдяки грі на інструментах діти мають змогу ознайомитися з багатьма музичними інструментами, оволодіти різними прийомами гри на них, дізнатися про особливості гри в оркестрі, навчитися працювати в колективі, використовувати підручні засоби як музичні інструменти (обгортки, пластикові пляшки, шкарлупки від горішків, каштани, каструлі, ложки і таке інше), і завдяки таким інструментам оволодіти різноманітними нетрадиційними прийомами гри на них. Все це сприяє розвитку дитячої уяви, фантазії, самостійності, креативності. Для дітей із ЗПР цей вид діяльності стає найнеобхіднішим, поміж інших видів музичної діяльності. Він поєднує в собі одночасно і музику і ритміку (останню в більшій мірі). Вже давно доведено, що діти краще засвоюють знання і уміння через рух, тобто пропускаючи через себе свої відчуття, емоції. Ритміка, в поєднанні з музикою (базовою основою є класичні зразки музичних творів), стає саме тим необхідним елементом який зможе допомогти повноцінному розвитку дітей.

Театралізована діяльність - має велике значення для всебічного розвитку дитини. Завдяки цьому виду діяльності дитина має змогу найбільше розкритися емоційно, психологічно, фізично. Завдяки театралізованій діяльності вона має можливість не тільки ознайомитись з казками, художніми творами, навчитися виразно розказувати вірші, грати ролі, діалоги і т.д., а й розвиватися фізично (більш впевнені, чіткіші рухи, орієнтування в просторі), співпрацювати в колективі, враховуючи інтереси і бажання інших, емоційно і психологічно розкріпоститися, подолати сором'язливість, розвивати мистецтво імпровізації. І найголовніше, театральна діяльність включає всі види музичної діяльності. Діти настільки захоплюються театральною грою, що не помічають як засвоюють різні знаннями. І таке «навчання» для дошкільнят є найприємнішим, найцікавішим. Але необхідно сказати про те, що театралізовану діяльність, як вид роботи, доцільно вводити в програму музичного виховання дітям з 5 – 6 років. Це зумовлено психолого – фізіологічними особливостями дітей з ЗПР. А до цього моменту – це тільки попередня підготовка, яка направлена на психологічну корекцію і розвиток.

Ритміка - до цього виду діяльності відносяться різноманітні види ігор: мовленнєві, пальчикові, рухливі, музичні, ритмічні рухи під музику. Вони повинні бути невід'ємною частиною кожного музичного заняття, чергуючись з іншими видами діяльності. Мовленнєвими іграми можна починати заняття. Такі ігри обов'язково супроводжуються елементарними рухами під супроводжуючу музику, або без неї. Це сприяє розвитку рухової, зорової пам'яті, уваги. Тексти можна брати будь які, починаючи від простих

віршованих (молодша група), закінчуючи літературними описами (підготовча група). У музичні заняття треба обов'язково включати і пальчикову гімнастику. Адже розвиток дрібної моторики дуже тісно пов'язаний з розвитком мовлення. Вправи, спрямовані на розвиток дрібної моторики, допомагають розвитку артикуляційного апарату дитини. Всі види ігор бажано поєднувати з грою на інструментах, або супроводжувати звуковими жестами (оплески, тупання, цокання язиком, стукання тощо).

Музично-ритмічні рухи, танці, гра на музичних інструментах, театралізація, ритміка – це види діяльності, які являють собою єдиний цілісний комплекс спрямований на формування та розвиток рухової активності дітей, музично-ритмічних якостей, тактильної, рухової, зорової, м'язової пам'яті, емоційної сфери, і є продовженням та доповненням один одного. Кожен з цих видів музичної діяльності має на меті основну ціль – рух через музику. Тому музичні заняття повинні бути комплексними, складатися з різних видів роботи на кожному занятті. Для дітей із ЗПР такі заняття є дуже важливими, тому що рух і музика в різних проявах сприяють активному розвитку всіх видів мислення, пам'яті, мови, сприймання, рухової діяльності.

Серед методів музичного виховання розглядаємо такі:

Наочний (наочно-слуховий (виконання музики), наочно-зоровий (використання наочних посібників)).

Наочно-слуховий – один з найважливіших методів музичного виховання. Тут треба сказати про якість виконання музичного твору. Наскільки точно, чітко та якісно буде виконано (зіграно) музичний твір, передано образ, настрої, інтонаційна природа твору виконавцем-вихователем, настільки він буде сприйнятий та почутий дітьми-слухачами. Треба враховувати те, що індивідуальність кожного виконання виходить зі своєї образності інтонування музичного образу (в рамках виконання всіх вказівок композитора). Один і той самий твір звучить по-різному в залежності від обраної виконавцем інтонації. На заняттях можна використовувати магнітофонні записи. Це не тільки спрощує роботу вихователя, а й збагачує сприймання музики. Але не слід забувати, що вони не зможуть замінити «живого» виконання, яке є більш дієвим. Наочність має допоміжне значення. Вона використовується для того, щоб посилити уявлення дітей від музики, викликати в їхній уяві образи, близькі до музики.

Мовленнєвий метод також займає значне місце в методиці музичного виховання. Це є не переказ музики, а необхідність поглибити сприймання музики дітьми. За допомогою яскравого виконання та вміло проведеної бесіди вихователь може не тільки зацікавити музикою, а й збагатити їх внутрішній світ, почуття, сформувані моральні якості. Бесіду треба починати з головного-визначення емоційно-образного змісту твору, і поступово направляти на диференційоване сприйняття (адже діти з достатньою легкістю розрізняють окремі виражальні засоби (темп,

динаміка, регістр)) і виявлення ролі виражальних засобів в створенні музичного образу.

Практичний метод дає можливість дитині не тільки «пропустити музику через себе», а й активно проявити себе творцем, здолати сором'язливість, скутість. Мова йде не тільки про супроводження музики руховими засобами (танцювання, плескання у долоні, рухи руками, що допомагає активізувати сприймання дітьми характеру мелодії, якості звуковедення, засобів музичної виразності), а й про дитяче виконання твору (музикування на дитячих музичних інструментах, що несе в собі можливості виразити переживання музики за допомогою засвоєних дітьми уявлень та засобів дій).

Для того, щоб виховання мало творчий характер, кожний з методів (а вони тісно пов'язані між собою) треба поступово ускладнювати, брати до уваги вік дітей.

Програма з музики ґрунтується на принципах видатного музиканта і педагога К. Орфа. Першоосновою музичної мови Орф вважав ритм. І через нього, як через призму, пропускав всі інші елементи музичної мови, що сприяло не тільки набагато кращому засвоєнню музичного матеріалу, а й його оригінальному відтворенню (виконанню) дітьми в рухах тіла, гри на дитячих інструментах.

Особливості педагогічних умов навчання та виховання дошкільників із ЗПР засвідчують, що такий вид діяльності (все через рух) є необхідним і найбільш ефективним. Корируючу функцію буде виконувати не тільки педагог, а й сама діяльність (чіткість, синхронність виконання, самоконтроль тощо). Більш того, методика Орфа передбачає єдність руху, слова, музики (це - головна ідея). Тобто, види діяльності на занятті будуть різноманітними та багатофункціональними, зі зміною видів музичної діяльності (ритмізація віршів, пальчикові ігри, гра на інструментах, слухання музики, співи, музичні ігри, рухова діяльність, звукоімітація, музичні діалоги). А це відповідає вимогам корекційної роботи з дітьми: запобігання виникнення втоми, подання матеріалу невеликими частинами, чергування розумових та практичних видів діяльності, використання цікавого дидактичного матеріалу, яскравої наочності, активізація та формування пізнавальних інтересів, мислительної діяльності.

МОЛОДША ГРУПА (3-РІЧНІ ДІТИ)

Особливості організації виховання і навчання 3-річних дітей

Період пристосування малюка до нових умов життя, нового режиму, відмінних від тих, що були в сім'ї, досить складний. Незвичні умови призводять до напруженості, іноді до стресу, що загострює й без того хворобливий стан малюка. У зв'язку з цим особливого значення набуває створення відповідних психолого-педагогічних умов адаптації дитини.

Деякий час можна дозволити комусь із батьків бути в групі разом з дитиною. Справитися з напруженням, складними переживаннями, дитині допоможуть улюблені речі, іграшки, принесені з дому. Вихователь має виявляти постійну турботу про кожну дитину, тоді вона почуватиме себе захищеною, спокійною.

На початку перебування малят у дитячому садку вихователь має надавати кожному з них різноманітну всебічну допомогу. Це, з одного боку, пов'язане з труднощами під час одягання й роздягання які може зазнавати дитина (наприклад внаслідок недосконалої дрібної моторики), а з іншого - допомога вихователя набуває характеру спільної з дитиною справи, і в такій ситуації побутові практичні дії стають не тільки важливими, а й цікавими, вона привчається сама успішно їх виконувати. Водночас спільні дії й спілкування дитини з вихователем під час різних режимних побутових моментів є важливим корекційним засобом психічного розвитку дитини.

Необхідною умовою доброго самопочуття і розвитку маленької дитини в дитячому садку є довіра і приязність до вихователя. Дитині із затримкою психічного розвитку особливо потрібна материнська підтримка і турбота, тому вихователь протягом дня має виявляти до кожної дитини своє добре ставлення: приголубити, назвати ласкавим іменем, погладити, допомогти.

Поступово треба спонукати малюка до певної самостійності. Намагання дитини самостійно виконати ту чи іншу дію — взутись, одягнутись, їсти, розпочати гру, розглядати картинки, покласти речі та іграшки на місце, допомогти іншій дитині тощо — вихователь має помітити, позитивно оцінити, незалежно від того, який буде результат. Ініціативні дії вихованця, навіть якщо вони закінчуються невдачами, є свідченням активності. Дитина, яка відчуває певну свободу, швидше стає самостійною. Численні заборони, негативні оцінки, примушування для дітей із затримкою психічного розвитку психологічно недоцільні. Досягнення дитини важливо порівнювати не з іншими дітьми, а з її власними досягненнями на попередньому рівні розвитку (- раніше не вмів, а тепер вже навчився), і не з результатами інших (Петрик вмів, а ти — ні).

Організація життєдіяльності дітей даної вікової групи

Забезпечити оптимальне узгодження індивідуальних, підгрупових, колективних форм роботи. Якщо певна гра чи заняття спочатку проводились з групою дітей, повторно їх слід провести з кожною дитиною індивідуально; якщо ж певні предметні дії чи вид діяльності дитина під керівництвом педагога вчилася виконувати індивідуально, то згодом їх треба включити у групові заняття.

Передбачати раціональне чергування різних видів діяльності (ігрової, розумової, рухової, трудової, побутової), враховувати їхнє домінуюче навантаження на дитину (психічне, фізичне, емоційне), забезпечувати фізичний і психологічний комфорт кожному дошкільнику.

Сприяти розумінню дітьми значення для організму сну, прогулянки, прийому їжі, гімнастики та ін. Знайомити дітей з їхнім ігровим майданчиком, груповим приміщенням, іграшками, посібниками, з можливістю вільного користування ними за власним бажанням.

Здійснювати поділ дітей на підгрупи (з другою підгрупою працюють: практичний психолог, логопед, музичний керівник, інструктор з фізкультури, помічник вихователя). Тривалість індивідуальних занять - 5-10 хв., групових – 15-20 хв. (5-6 занять на тиждень).

Активно включати елементи пізнавальної діяльності до інших форм роботи з дітьми в повсякденні (ігри, самостійна діяльність, індивідуальна робота, спостереження, праця).

Заняття з дітьми цього віку потрібно проводити у формі гри чи застосування різних видів продуктивної діяльності, в яких малюк здатен до самовираження і самореалізації (малювання, ліплення, конструювання), а також мовленнєвій, руховій, музичній діяльності, характерною ознакою якої є відповідні практичні дії самої дитини.

Заняття з розвитку мовлення, ознайомлення з предметами побуту, іграшками та способами їх використання можна проводити індивідуально і з невеликими групами протягом дня; заняття з усією групою краще проводити зранку — до прогулянки або під час прогулянки.

Поширювати практику різновікового спілкування. Оскільки одновікова група є сьогодні основною організаційною одиницею дошкільного навчального закладу, важливо, щоб вона функціонувала як відкрита система, тобто щоб діти мали можливість більше часу проводити в різновікових підгрупах. Малят необхідно вчити встановлювати позитивні стосунки з старшими дітьми, проявляти інтерес до їх дій, емоційну готовність до спілкування, адекватно реагувати на поведінку старших, керуючись морально-етичними нормами, наслідувати їх позитивні вчинки.

Орієнтовний розпорядок дня на процеси життєдіяльності дітей

Вдома Підйом, ранковий туалет	6.30-7.30
У дитячому садку Ранкова зустріч дітей, ігри, індивідуальне спілкування, гімнастика	7.30-8.30
Сніданок	8.30-9.00
Ігри, самостійна діяльність за вибором дітей, підготовка до занять, заняття колективні та індивідуальні	9.00-10.00
Підготовка до прогулянки, прогулянка, індивідуальні заняття, самостійна діяльність за вибором дітей, повернення з прогулянки	10.00-12.00
Підготовка до обіду, обід	12.00-13.00
Підготовка до сну, сон	13.00-15.00
Поступовий підйом, оздоровчі процедури	15.00-15.30
Полуденок. Ігри, самостійна діяльність, індивідуальні (спільні) заняття	15.30-16.30
Підготовка до прогулянки, прогулянка, повернення з прогулянки	16.30-18.00
Вечеря	18.00-18.45
Ігри, самостійна діяльність за вибором дітей, бесіди вихователя з батьками, повернення дітей додому	18.45-19.00
Вдома Прогулянка з батьками	19.00-20.00
Спокійні ігри, гігієнічні процедури	20.00-20.30
Укладання, колискова мами, нічний сон	20.30-6.30 (7.30)
Вдома (в суботу, неділю) Підйом, ранковий туалет, гімнастика разом з батьками	8.00-8.30

Ігри, підготовка до сніданку	8.30-9.00
Сніданок	9.00-9.30
Ігри, читання дітям, малювання	9.00-10.00
Підготовка до прогулянки, прогулянка, повернення з прогулянки	10.30-12.30
Ігри, підготовка до обіду, обід	12.30-13.00
Підготовка до сну, сон	13.00-15.00
Підйом, оздоровчі процедури	15.00-15.30
Полуденок	15.30-16.00
Ігри, самостійні заняття	16.00-17.00
Підготовка до прогулянки, прогулянка, повернення з прогулянки	17.00-19.00
Вечеря	19.00-19.30
Спокійні ігри з рідними, слухання казки, перегляд дитячої телепередачі, гігієнічні процедури	19.30-20.30
Укладання, колискова мами, нічний сон	20.30-8.00 (8.30)

Вихователі можуть вносити зміни щодо розподілу часу з урахуванням пори року та індивідуальних особливостей вихованців. Однак необхідно дотримуватися годин, відведених на сон, прийом їжі, прогулянки, оскільки в їх основу покладено фізіологічні та вікові особливості малят і порушення їх може негативно позначитись на здоров'ї дитини.

«ВИХОВУЄМО ЗДОРОВУ ДИТИНУ»

У трирічному віці деякі діти із затримкою психічного розвитку відстають за антропометричними показниками від своїх однолітків із нормативним розвитком через вроджені соматичні вади, часті респіраторні захворювання, алергії.

Для дітей цього віку характерним є оволодіння новими навичками самостійного виконання дій у сфері побуту та особистої гігієни, але більшість дітей із ЗПР виконують ці дії лише за допомогою дорослого, що

зумовлене нездатністю знайти потрібний набір рухів, відставанням (в порівнянні з нормою) становлення довільних рухових функцій.

Для дошкільнят цього віку доступним є самостійне ходіння по сходинках, змінюючи ноги (з опорою), присідання та вставання, стояння на одній нозі. Для деяких дітей із ЗПР вищезазначені дії складні для виконання, оскільки при ходьбі відмічається недостатня чіткість рухів, труднощі при виконанні цілеспрямованих рухів. Через порушення координації рухів, деяким дітям складно встояти на одній нозі.

Діти у даній віковий період оволодівають основними рухами, одним із яких є біг, біг у різних напрямках. У деяких дітей із ЗПР можуть спостерігатися труднощі при виконанні таких дій через серцево-судинні захворювання, загальне соматичне ослаблення організму; у більшості дітей є довідка про спецгрупу, тому треба враховувати особливості кожного при організації навантаження, без орієнтування на нормативи. Бігати в різних напрямках більшість дітей не може, оскільки дії виконують як дзеркальне відображення, і продовжують бігати один за одним.

Діти з нормативним розвитком цього віку оволодівають основними навичками підстрибування, перестрибування, діями з різноманітними предметами, такими як м'яч, торбинка, лазіння та ін. У деяких дітей із ЗПР спостерігаються труднощі при самостійному виконанні подібних рухів, їм необхідна допомога, страховка зі сторони дорослого, оскільки координаційний апарат у них значно гірше розвинутий, часто наявна плоскостопість, що також негативно впливає на координацію рухів.

Характерним для дітей на третьому році життя щодо розвитку дрібної моторики є вміння розстібувати гудзики, розв'язувати шнурки, правильно тримати олівець, повторювати за зразком вертикальні та круглі лінії, копіювати коло; хватати предмети у русі, розривати папір, нанизувати на шнур великі намистинки.

Більшість дітей із ЗПР починають виконувати ці дії лише у п'ятирічному віці, через погано розвинений хватальний рефлекс, рухи пальців рук досить повільні, несміливі, неточні. Для них доступним є складання мозаїки, пірамідок, фігурок з паличок та картинок з трьох частин.

Навчально-виховні завдання:

- зміцнювати здоров'я дітей;
- створювати умови в групі для ефективної профілактики простудних і інфекційних захворювань;
- формувати та розвивати довільні рухові та статичні функції;
- розвивати різні види основних рухів та систематично працювати над якістю їх виконання;
- вчити дітей виконувати рухи і дії по наслідуванню діям дорослого;
- вчити дітей виконувати дії за зразком і мовною інструкцією;
- розвивати координацію, рівновагу, включаючи до занять корегуючі вправи;

- розвивати маніпулятивну діяльність кисті рук і розвивати в пальцях рук кінестетичні відчуття.

У віці 3-х років в середньому за рік маса тіла зростає на 2 кг, зріст збільшується на 7-8 см. До трьох років маса тіла дітей досягає 14,8-15,0 кг, зріст 95,0-96,0 см, окружність грудної клітки 52,0 см, але у деяких дітей із ЗПР ці показники можуть бути значно меншими, що зумовлено вродженими соматичними вадами, частими респіраторними захворюваннями, алергіями.

Навчати новим навичкам: самостійно вмиватися, мити руки, їсти самостійно та акуратно, тримаючи ложку чи вилку в правій руці, добре пережовувати їжу, наливати в чашку воду (неакуратно), користуватися серветкою, виходити з-за столу тільки поївши, тихо підсувати стілець, дякувати.

Зміст педагогічної роботи

Оздоровчо-загартовувальні процедури. Створювати дітям умови, що відповідають гігієнічним вимогам. Проводити комплекс загартовувальних заходів з використанням повітря, сонця, води. У групових приміщеннях систематичним провітрюванням підтримувати температуру повітря +21—22°C. Дбати, щоб одяг дітей при нормальній температурі становив два шари, включаючи білизну.

Денний сон проводити в умовах доступу свіжого повітря. Температура повітря в спальній кімнаті під час сну має бути в межах +18°C + 20°C. Під час одягання після денного і нічного сну діти приймають повітряні ванни.

Прогулянку в зимовий період проводити при температурі повітря — 10—12°C за умови, що одяг дітей відповідає погоді. Забезпечувати щоденне перебування дітей на повітрі взимку до 4 год; влітку все життя дітей організовувати на повітрі.

Загартовування сонцем здійснювати під час ранкової прогулянки в процесі різноманітної діяльності дітей. Поступово збільшувати перебування їх під прямим сонячним промінням від 4—5 до 20 хв. протягом дня.

Для дітей із ЗПР вводяться деякі обмеження щодо загартування. Рекомендується лише ходіння босоніж у цьому віці.

Дітей можна купати в басейні чи відкритих водоймах у безвітряну погоду при температурі повітря +25°C і води, не нижчій за +23°C. Тривалість купання збільшувати від 3 до 6—8хв. У холодний період року загартовування водою проводиться після денного сну, у літній період — після ранкової прогулянки, перед обідом. Усі загальні водні процедури проводити не раніш як через 30-40 хв. після приймання їжі. Під час загартовування здійснювати диференційований підхід до дітей, враховуючи стан здоров'я і характер звикання до впливу води.

Вправи з ходьби. Розвивати вміння ходити «зграйкою» за вихователем у заданому напрямі, по колу, міняючи напрям, обходячи предмети (кубики, м'ячі); парами по колу, взявшись за руки; приставними кроками вперед, у сторони, самостійно присідати та вставати, нахилитися та піднімати

предмети з підлоги, стояти на одній нозі без підтримки; підніматися, спускатися по сходинках, змінюючи ноги (з опорою). Переходити від ходьби до бігу, від бігу до ходьби.

Вправи з бігу. Розвивати вміння бігати за вихователем, тікати від нього, бігати в різних напрямках, не натикаючись одне на одного. Доганяти предмети, що котяться, пробігати між двома лініями, не наступаючи на них (відстань між лініями 25-30 см). Бігати в середньому темпі 15-20 с, у повільному темпі — до 40-50 с.

Вправи із стрибків. Розвивати вміння підстрибувати на місці на обох ногах, пересуватись уперед і намагаючись доторкнутися до розміщеного трохи вище (10 см) від піднятих угору рук дитини предмета. Перестрибувати через покладену на підлогу мотузку, через дві паралельні лінії (відстань між ними 15—20 см).

Вправи на кочення, кидання, ловіння. Розвивати вміння збирати предмети (м'ячі, кульки), переносити і класти їх у певне місце (кошик, ящик). Котити м'яч однією та обома руками вихователю, один одному, пересуваючись за предметом, що котиться. Кидати м'яч уперед обома руками знизу, від грудей. Кидати м'яч обома руками вихователю, намагатися ловити м'яч, кинутий вихователем. Перекидати м'яч через мотузку, натягнуту на рівні грудей дитини. Кидати предмети (м'ячі, торбинки з піском масою 100 г, шишки тощо) в горизонтальну ціль (кошик, ящик) правою та лівою руками з відстані, кидати предмети правою та лівою руками на дальність; кидати маленькі м'ячі у вертикальну ціль (щит) з відстані.

Вправи на повзання, лазіння. Розвивати вміння перелазити через колоду, що лежить на землі, пролізати в обруч довільним способом. Лазити по похилій драбині, гімнастичній стінці вгору та опускатись униз зручним для дитини способом.

Вправи з рівноваги. Розвивати вміння ходити по прямій доріжці (ширина 20 см, довжина 3-4 м), звивистій доріжці, ребристій дошці, дошці (ширина 25 см), піднятій одним кінцем від підлоги на висоту 15-20 см. Переступати через перешкоди (кубики, м'ячі), шнур або палицю, покладену на висоті 10-15 см, з обруча в обруч. Підніматися на куб (висота 25 см), лаву, постояти на них, тримаючи руки в сторони, зійти. Підніматися на носки і знову опускатися на всю ступню. Повільно кружляти на місці.

Вправи для рук і плечового пояса. Розвивати вміння піднімати руки вперед, угору, в сторони; згинати і розгинати руки перед грудьми й розводити їх у сторони; відводити руки назад за спину, плескати в долоні перед собою. Розмахувати руками вперед — назад (з положення руки вниз), униз — угору (з положення руки в сторони), виконувати махи руками над головою і перед собою.

Вправи для ніг та на коригування плоскостопості. Розвивати вміння ходити на місці. Робити кроки вперед, у сторони, назад. Згинати і розгинати одну ногу в коліні, стоячи на другій. Присідати, тримаючись

руками за опору. Підніматися на носки, виставляти ногу вперед на п'ятку; ворушити пальцями ніг.

Ходити по палиці правим і лівим боком (30-40с.), присідати, стоячи на палиці (6-12 разів). Стоячи на палиці, зігнути стопи, обхопити ними палицю, розгинаючи їх, опустити її (12-16 разів).

Вправи для тулуба та на коригування постави. Розвивати вміння виконувати повороти тулуба вправо — вліво, виконуючи мах руками (вперед, у сторони), передавати предмет тому, хто стоїть, сидить поруч. Нахилити тулуб уперед, у сторони. Сидячи на підлозі, згинати і розгинати ноги. Лежачи на спині, піднімати і опускати ноги; рухати одночасно руками і ногами. Стоячи на колінах, сідати на п'ятки і підніматися. Лежачи на животі, піднімати ноги і руки; перевертатися з боку на бік. Лежачи на грудях, руки за голову. Потягнутись уперед, якомога сильніше, ногами потягнутись назад, не відривати їх від підлоги. Тримати 8-12 с. Повторити 6-12 разів. Те саме, лежачи на спині.

Дихальні вправи. Розвивати вміння виконувати дихальні вправи. Лежачи на спині, руки вниз. Рухи вперед – вдихнути, руки вниз – видихнути. «Як випускає повітря кулька?» Глибоко вдихнути та, виконуючи видих, вимовити: «Ш-ш-ш-ш!». «Погрійся» Стоячи прямо, ноги нарізно, руки в сторони. Швидко схрещувати руки перед грудьми, плескати долонями по плечах, промовляючи: «У-х-х!». «Млин» Стоячи прямо, ноги нарізно, руки вгору в сторони. Кругові рухи прямими руками, схрещуючи їх перед собою та промовляючи: «Ж-ж-ж-ж». «Жаба стрибає» Стоячи, ноги разом, руки на пояс. Зробивши вдих, виконати стрибок уперед і, роблячи видих, промовляти «К-в-а-а!».

Хвилинки-здоровинки. Розвивати вміння виконувати «хвилинки-здоровинки». Сидячи, ноги разом, руки внизу. 1-2 – долоні на потилицю, відводячи лікті назад, прогнутися в спині – вдих; 3-4 – тривалий видих. Повторити 3-4 рази.

Сидячи, ноги разом, руки вперед. Вправа «ножиці». Від маленької амплітуди руху переходити на більшу й назад. Повторити 2-3 рази.

Сидячи, ноги злегка розставити. 1 – встати; 2 – сісти. Повторити 4-6 разів.

Зверху униз вказівними пальцями помасажувати ніс.

Погладити ніс вказівними пальцями з одного та іншого боку (можна по черзі).

Заплющити очі та вказівними пальцями погладити повіки.

«Походити» вказівними пальцями по очах.

Вправи на розвиток дрібної моторики та сумісних дій руками. Розвивати дрібну моторику. «Погріємо руки на сонці». Стоячи, ноги трохи розставити, руки за спину (на пояс). Руки вперед, повертаючи долоні догори – донизу, сказати: «Гаряче», сховати руки за спину.

«Грають пальчики». Стоячи, ноги на ширині плечей, руки в сторони. Руки вперед, ворушити пальцями, руки в сторони.

З різних положень рук стискувати та розгинати пальці.

На паличку намотувати нитку (завдовжки 2-3 м).

Вчити розстібувати гудзики, розв'язувати шнурки, застібати блискавки, правильно тримати олівець, повторювати за зразком вертикальні та круглі лінії, копіювати коло; хватати предмети у русі, розривати папір, нанизувати на шнур великі намистинки.

Більшість дітей із ЗПР починають виконувати дії з дрібної моторики лише у п'ятирічному віці, через погано розвинений хватальний рефлекс, рухи пальців рук досить повільні, несміливі, неточні. У цьому віці діти можуть складати мозаїку, пірамідки, фігурки з паличок та картинки з трьох частин.

Рухливі ігри та ігрові вправи. *Ігри з ходьбою, бігом, рівновагою:* «Горобчики й авто-мобіль»; «До ляльок у гості»; «Жили у бабусі»; «По стежці»; «До жени мене!»; «Через струмок»; «Поїзд»; «Хто тихіше?»; «Пузирі»; «Літаки»; «Сонечко і дощик».

Ігри з повзанням і лазінням: «У ворітця»; «Доповзи до брыз-кальця»; «Не наступи на лінію»; «Будь обережний!»; «Мавпочки»: «Курочка-чубирочка».

Ігри з киданням та ловінням м'яча: «Влучити у воріт-ця»; «М'яч у колі»; «Прокоти м'яч»; «Цілься точніше»; «До-жени м'яч!»; «Передай м'яч»; «Злови м'яч».

Ігри із стрибками: «Мій дзвінкий веселий м'яч»; «Зайчик біленький сидить»; «Пташки літають».

Ігри на орієнтування в просторі: «Де подзвонили?»; «Знайди прапорець»; «Дзвіночок».

Поради батькам:

Зацікавлюйте дітей до активних рухливих дій.

Дотримуйтеся вдома режиму дня, санітарно-гігієнічних вимог, культурно-гігієнічних навичок.

Щоденно разом із дітьми виконуйте ранкову гімнастику, здійснійте загартовуючі процедури; виходьте на прогулянки.

Залучайте дітей до виконання основних рухів – вправляйте в ходьбі, бігу, стрибках, повзанні, лазінні, рівновазі, вправах із м'ячем.

Грайте в рухливі ігри.

Допомагайте дітям у виконаннях певних дій, а не виконуйте їх за дітей.

Показники фізичного розвитку дитини:

- набуває нові навички самообслуговування: їсти самостійно.
- ходить у різних напрямках за вихователем, спускається по сходинках, змінюючи ноги (з опорою);
- бігає в різних напрямках;
- підстрибує на місці на обох ногах, перестрибує через дві паралельні лінії.
- кидає м'яч уперед обома руками знизу, від грудей;
- перелазить через колоду, пролізає в обруч довільним способом ;
- переступає через перешкоди, покладені на висоті 10-15 см;
- піднімає руки вперед, угору, плескає в долоні перед собою;

- лежачи на спині, піднімає і опускає ноги; рухає одночасно руками і ногами.

«РІДНА ПРИРОДА»

Навчально-виховні завдання:

- сприяти розвитку позитивно-емоційного ставлення до всіх об'єктів і явищ природи;
- ознайомлювати дітей з явищами природи, рослинами, тваринами;
- пояснювати дітям основні ознаки тварин і рослин;
- пояснювати, що тварини можуть поводити себе агресивно, тому не можна близько підходити до тварин, гладити їх, годувати;
- пояснювати, що не потрібно нівечити рослини;
- підводити дітей до елементарних уявлень про єдність природи: рослини, тварини, люди живуть поряд, є багато спільного в будові тварин і людей.

Зміст педагогічної роботи

Нежива природа. *Сонце.* Пояснювати дітям що таке Сонце, що воно знаходиться на небі, що воно світить і гріє.

Вода. Пояснювати дитині властивості води: ллється, прозора, холодна, тепла, гаряча, чиста, забруднена. Постійно привчати до безпечного поводження з водою.

Земля. Тверді тіла. Учити розрізняти каміння, пісок, землю. Пояснювати, що в землі ростуть дерева, трава.

Природні явища. Вправляти дітей помічати й називати найбільш виразні явища природи (падає дощ, сніг, дме вітер, світить сонце). Пояснювати прості залежності між явищами природи і поведінкою людей: влітку тепло, жарко діти ходять роздягнені, граються у пісочниці, купаються у річці, морі; взимку холодно діти одягнені в теплий одяг (пальта, шуби), багато снігу, катаються на санках, лижах.

Рослини. Ознайомлювати дітей з квітучими, трав'янистими рослинами, деревами, фруктами та овочами.

Тварини. Ознайомлювати дітей з тваринами, які перебувають поряд з ними. Навчати називати тварин (кіт, собака, корова, кінь). Спостерігати за ними. Заохочувати дітей називати характерні риси і звички тварин: корова мукає; собака гризе кістку, гавкає; кішка нявкає, п'є молоко; горобець літає, клює; кролик стрибає, гризе моркву. Звертати увагу дітей на основні частини тіла тварин: голова, лапи, тулуб, хвіст. Пояснювати, що їх не потрібно ображати.

Наше здоров'я і природа. *Органи людини.* Надавати дітям уявлення про основні органи людини та їх функції: носом ми дихаємо; ротом їмо, говоримо; вухами чуємо; очима бачимо. Пояснювати дітям правила гігієни (не можна облизувати брудні руки, їсти землю, траву, пити воду з водоймищ). Ознайомлювати дітей з правилами поводження під час їжі, що

під час вживання страв не можна розмовляти, потрібно добре жувати тверді продукти, оберігати очі від ушкоджень.

Поради батькам:

Дитина в 3-4 роки активно вивчає навколишній світ. Допмагаючи дитині оволодівати природничими знаннями, частіше запитуйте малюка про те, що ви бачили на прогулянці (тварина, квітка, дерево тощо). Розповідайте дитині про властивості побаченої тварини, рослини, фіксуйте увагу малюка на них. Після прогулянки покажіть дитині ту тварину (рослину), з якою познайомився малюк, на малюнках, фотографіях, іграшках тощо. Предмет чи малюнок побаченого, виконують роль зовнішньої опори, навколо якої дитина будує власне розуміння образу. Чим різноманітнішими є наочні засоби вираження уявлень, які опанував малюк, тим легше й глибше він осягає навколишню природу.

Виховуйте у дитини інтерес до явищ природи, починаючи з набуття вмінь вдивлятися, милуватися рослинами і тваринами; проявляти спостережливість і дбайливо ставитися до світу природи.

У цьому віці дитина починає цікавитися тваринами, тому можна завести домашню тварину, але дорослі повинні пам'ятати, що діти 3-4 років ще не можуть самостійно доглядати за улюбленцем, тому доглядати за твариною доведеться дорослим.

В такому віці малюкові підійдуть акваріум з рибками, папужка, морська свинка, хом'ячок. Покажіть малюкові тварину, зверніть увагу дитини на зовнішні ознаки тварини (рибки, птаха): лапи, голова, око, вухо, ніс, хвіст, крила тощо, познайомте з їх особливостями і звичками. Переконайтеся, що ваш вихованець не проявляє до дитини ознак агресії, так само як і навпаки – дитина до тварини, і тільки після цього привчайте сина чи дочку до догляду за нею. Однак, контроль за спілкуванням малюка з твариною в цьому віці вкрай необхідний. Дитина ще не розуміє, що рибку не можна брати в руки, пташку хапати за крила або хвостик. Навчайте дитину називати тварину. Відвідайте з дитиною зоопарк, ознайомлюйте дитину з іншими тваринами.

Розповідайте дитині про Сонце, воду, ґрунт. Покажіть їх на малюнках, читайте дитині казки, героями яких виступає нежива природа (Сонце, вітер, вода).

Результати навчально-виховної роботи:

- діти мають уявлення про Сонце, воду, землю, пісок;
- ознайомлені з рослинами і тваринами, розуміють, що потрібно бережно поводитися з ними;
- орієнтуються у зовнішній будові тварин і рослин, показують основні органи людей і тварин;
- мають уявлення про доступні для їхнього віку правила дбайливого ставлення до свого здоров'я, безпечної поведінки з тваринами.

«ЦІКАВА МАТЕМАТИКА»

Навчально-виховні завдання:

- ознайомлювати з геометричними формами;
- формувати вміння розрізняти кулю, куб;
- залучати до вправ у створенні нерівних за кількістю множини на однакових і різних іграшках, предметах;
- заохочувати вживати слова: один, багато, мало;
- формувати практичні вміння групувати один, два предмети;
- вправляти орієнтуватися на собі та в напрямках від себе: показувати частини свого тіла (око, ніс, голова, рука, нога), рухатись у зазначеному напрямку (йди вперед, повернись назад).

Зміст педагогічної роботи

Кількість та лічба. Надавати дітям уявлень про предмети. Формувати у дітей вміння створювати нерівні за кількістю множини на однакових і різних іграшках, предметах (більше-менше іграшок), показувати де багато іграшок, а де одна. Вправляти у вживанні слів «один», «багато», «мало». Пояснювати дітям їх значення на конкретних діях з предметами.

Просторові уявлення. Зміцнювати вміння дітей в орієнтуванні на собі та в напрямках від себе: показувати частини свого тіла, рухатись у зазначеному напрямку. Пояснювати дітям слова, що означають напрями: вперед-назад, у сторони.

Величина. Геометричні уявлення (форма). Заохочувати дітей виконувати вправи у розрізненні кулі, куба (взяти, принести чи показати їх на прохання дорослого). Зміцнювати вміння дітей розрізняти предмети за величиною (великий ведмідь – маленький ведмідь, велика куля – маленька куля), і формою (стіл квадратний; тарілка, повітряна кулька – круглі). Знаходити два подібних предмети за величиною (два великих кубика, два – маленьких). Порівнювати два предмети за величиною (великий автомобіль, маленький автомобіль).

Поради батькам:

Граючись з дитиною знайомте її з основними геометричними формами. Покажіть, за допомогою іграшок, дитині кулю, куб.

Закріплення знань про величину можна організовувати під час побутових процесів (одягання, роздягання, підготовки до їди тощо). Покажіть дитині, наприклад, на татову куртку і запитайте: «Чия така велика куртка? Татова? А де твоя куртка? Ось, бачиш, яка маленька» тощо. Готуючи обід на кухні, попросіть малюка подати найбільшу морквину. При цьому голосом, інтонацією виділіть слова: одну велику, маленьку.

Для визначення величини предмета виберіть еталон, тобто предмет, з яким порівнюватиметься решта предметів. Наприклад, запропонуйте

дитині порівнювати усі іграшки з ведмедиком. Ті, що менші від ведмедика покладіть у коробку, а ті, що більші – на стіл.

Щоб дитина краще оволодівала елементами математики необхідно їй надати можливість придбати досвід маніпуляції з різними предметами, показувати розбіжності між предметами (кольори, форма, розмір тощо). Після ознайомлення з предметами покажіть дитині ці предмети на малюнках, запропонуйте їх розфарбувати.

Створіть спеціальне розвивальне середовище, яке б сприяло використанню набутих знань, вмінь та навичок з математичного розвитку в родинному побуті дитини: влаштовуйте прості математичні ігри; читайте дитині лічилки, математичні віршики; розвивайте вміння розфарбовувати, визначати колір та форму предметів; навчайте будувати елементарні конструкції з простих геометричних фігур.

Результати навчально-виховної роботи:

- діти порівнюють два предмети за величиною чи формою;
- розуміють поняття «один», «багато», «мало»;
- можуть орієнтуватися на собі і в напрямках відносно себе;
- виконують дії за напрямками: у сторону, вперед, назад.

«РОЗВИВАЄМО МОВУ ТА МОВЛЕННЯ»

Навчально-виховні завдання:

- збагачувати словник: засвоєння слів назв предметів, назв дій, назв ознак предметів, імен батьків, вихователів;
- оволодівати умінням слухати й розуміти дорослих, адекватно реагувати на їхні звернення, виконувати вказівки, вступати в діалог;
- розвивати уміння володіти фразами із 2х 3х слів. Розрізняти на слух немовні та мовні звуки. Правильно вимовляти звуки, слова;
- розвивати уміння слухати вірші, казки.

Зміст педагогічної роботи

Розвивок звукосприймання та звуковимови.

Розвивати мовленнєве дихання.

Розвивати артикуляційну моторику.

Розвивати артикуляційний апарат (вчити зосереджуватись, вловлювати й розрізняти різноманітні звуки : шум вітру, звуки грому, птахів, тварин, побутових речей, транспорту, іграшок тощо;

Розрізняти звуки за силою звучання.

Розвивати уміння визначати джерело і напрямок звуків.

Розвивати здатність розрізняти на слух звуки (фонемі) рідної мови, розуміти смисл сполучення звуків у словах.

Виявляти труднощі у розвитку звукосприймання та звуковимови.

Розвивати уміння самостійно визначати правильно й неправильно вимовлений звук у власному мовленні.

Розвивати уміння правильно називати предмети, зображені на малюнках.

Розрізняти на слух правильно й неправильно названі предмети, що зображені на малюнках (собака – лобака, хобака, мобака, фобака).

Збагачення словникового запасу.

Повторювати та закріплювати словник, набутий у попередні роки.

Поповнювати словниковий запас словами, що відображають різні сфери життєдіяльності дітей за рахунок повідомлювальної функції (дитина наслідує дорослого, повторюючи за ним слова, словосполучення); продуктивної функції (дитина вживає у власному мовленні засвоєні раніше слова і словосполучення, що пов'язуються з розвитком граматичної будови мовлення).

Збагачувати словник завдяки вживанню дорослим у спілкуванні з дитиною слів-назв, слів-дій, слів-ознак, слів на позначення просторових та часових категорій.

Засвоювати слова, що означають імена людей, які оточують дитину, назви деяких рослин і тварин, їхні властивості.

У процесі гри з іграшками засвоювати слова, що означають дії людини і тварин, а також дії, пов'язані із виявленням бажань (хотіти їсти, пити, спати, тощо); фізичного стану (холодно, жарко та ін..).

Розуміти слова, які означають розміри предметів, їхній колір, властивості і якості, що сприймаються зором, дотиком, слухом; слів, що містять у собі оцінку (добре, погано), а також слова, що характеризують просторові (тут, там), часові (зараз, потім) і кількісні (один, багато) відношення.

Розвиток сприймання та розуміння мовлення.

Розуміти прохання дорослого й виконувати його доручення.

Уміти за словесною вказівкою вихователя знаходити іграшки в ситуації ускладненого вибору; наприклад, відшукай серед іграшок м'ячика і кульку, машинку і візочка, а також предмети, що позначаються близькими за звучанням словами: чашка і чайник, стіл і стілець, шапка і шарф.

Узагальнювати подібні між собою предмети за найсуттєвішим и ознаками і називати їх.

Розрізняти предмети за формою, величиною, кольором, за схожістю в звучанні, за призначенням та називати їх.

Розуміти зміст інсценівок, що відображають взаємопов'язані дії, наприклад: лялька Катруся приймає гостей. Зайчик захворів і до нього прийшов лікар.

Уміти слухати та сприймати звернення дорослих. Розуміти короткі розповіді, сюжетні тексти.

У процесі спілкування з дитиною вживати забавлянки, приказки, примовлянки для створення у неї бадьорого настрою, бажання спілкуватися.

Розвиток активного мовлення.

Повторювати та закріплювати уміння володіти словами замість звуконаслідувань: гав-гав – собачка, ляля – лялька;

Розвивати здатність відтворювати не лише звуки , а й слова, фрази, які промовляє вихователь;

розвивати уміння впізнавати в іграшці і на малюнку людей різної статі (чоловік, жінка, дідусь, бабуся), називати їх;

розвивати уміння впізнавати на малюнках зображення предметів, впізнавати на малюнках та в іграшках свійські тварини і називати їх;

розвивати уміння вживати слова, що необхідні для висловлення бажань і встановлення взаємовідносин між дітьми й дорослими (хочу, дай, посунься, пусти);

засвоювати уміння правильно вживати особові займенники я, ми, ти, мені, прислівники там,туди, прийменники в, на, а також деякі граматичні категорії: форму множини, відмінки іменників, наказову форму дієслова, майбутній та минулий часи;

спонукати дітей до позначення предметів та дій з ними словами й трислівними реченнями, вживаючи при цьому прикметники;

використовувати у мові епітети, образні вислови (вовчик-братик, зайчик-побігачик),

вживати іменники з прийменниками в, на, під та дієсловами;

готувати дітей до оволодіння інтонацією запитання, вигуку;

створювати ситуації спілкування, які сприяють розвитку діалогічної мови;

спонукати дітей до переходу у процесі мовлення від коротких речень до складніших (із 3-4 слів);

стежити, щоб діти говорили правильно, не поспішаючи, достатньо голосно;

при використанні звуконаслідувальних слів, вправляти дітей у їх вимовлянні з різною силою голосу і швидкістю, у правильному вимовлянні голосних а, о, у, е, і; приголосних м, н, п, б, т, д, к, г, ф, в. Учити робити видих плавно і протяжно через рот;

привчати дітей відповідати на запитання про щойно сприйняте, побачене;

спонукати їх ставити запитання вихователеві, ровесникам; висловлюватись з приводу зображеного на картині, почутого;

формувати вміння висловлювати бажання, прохання; розповідати кількома словами про почуте, побачене.

Робота з книжкою. Для успішного розвитку маляти важливо, щоб йому щоденно читали. За таких умов у нього будуть своєчасно розвиватися уміння і навички, необхідні для читання. Читання книги сприяє розвитку активного мовлення, особистості дитини , формує емоційно-естетичне сприйняття книги, розвиває уяву.

Для дітей 3х річного віку із ЗПР краще починати читання з книжок-іграшок та книжок-маляток. Важливо звертати їхню увагу на малюнки, розкривати їхній зміст.

Далі варто читати легкі за змістом віршики. Вони швидше запам'ятовуються, сприяють розвитку мовлення. Корисно «підігравати» вірші, тобто промовляючи одночасно виконувати дії, про які йдеться у них.

У цьому віці діти починають розуміти казки. Слід добирати для читання прості, емоційні казки з позитивним змістом. Важливо акцентувати увагу дітей на захоплюючих подіях тексту. Найближчим для малят цього віку є світ тварин. Тому починати читання слід з розвитку світогляду дітей на матеріалі казок, у яких присутні представники світу тварин: їжак, ведмідь, лисиця, заєць тощо. Під час читання слід звертати увагу дітей на звучання і написання букв у тексті. Після читання корисно намалювати з дітьми героїв казки чи зліпити їх із пластиліну.

При читанні тексту важливо звертати увагу дітей на нові слова, залучати до вживання їх у мовленні.

Поради батькам:

Розмовляйте з дитиною чітко, виразною мовою. По можливості поповнюйте словниковий запас маляти під час прогулянок, при читанні. Пояснюйте зміст слів, які дитині ще невідомі, підкріплюйте слова малюнками.

Створюйте разом із дитиною тематичні альбоми «Дерева», «Квіти», «Птахи» тощо. Наповнюйте їх малюнками та живим матеріалом, Підписуйте назви, робіть аплікації. Коментуйте усі ваші дії, так ви розвиваєте мовлення дитини. Порівнюйте за величиною, формою, кольором предмети. Запитуйте дитину, але самі дайте правильну відповідь короткими фразами.

Не пропонуйте дитині («повтори!»)

Проявляйте свої емоції під час прогулянок: «Ну-мо разом покличемо, запитаємо!»

Використовуйте малюнки для складання простих розповідей.

Спонукайте дитину, (якщо вона слухає, як ви читаєте), вставляти знайомі слова.

Включайте в заняття з малюком ліпку, малювання, омовлюйте дії.

Не зупиняйте малюка на півслові, якщо він промовляє нечітко чи неправильно. Ні в якому разі не критикуйте його мовлення.

Уникайте тиску на малюка, це може підсилити його мовленнєві проблеми.

Не змушуйте дитину говорити, коли вона не бажає цього.

Не ставте запитань, які вимагають довгих відповідей.

Використовуйте паузи і повтори слів і фраз, щоб дитина змогла уникнути в те, що ви сказали.

Не обмежуйте мовлення дитини в часі.

Читайте дитині казки, вірші, співайте разом з нею.

Описуйте дитині все, що вона робить, бачить, чує, використовуючи доступні слова.

Додавайте кілька простих слів до словничка дитини кожного дня, повторюйте їх.

Використовуйте у мовленні слова, що означають послідовність дій: спочатку, потім, після, у кінці тощо.

Допомагайте дитині класифікувати предмети, що її оточують. Описуйте їхнє призначення, що з ними можна робити.

Описуйте предмети пояснюючи, чим вони схожі і чим не схожі.

Просіть дитину розповідати про те, що вони робила.

Результати навчально-виховної роботи:

- протягом першого року виховання у дошкільному закладі діти оволодівають словами, що означають предмети та об'єкти найближчого їй довкілля, назвами дій зі знайомими предметами, називають ознаки кількох предметів;
- володіють словами, що означають найпростіші часові, кількісні категорії;
- знають своє прізвище, ім'я, а також прізвище та ім'я батьків, імена інших людей, які знаходяться поруч з нею;
- розуміють вихователів, виконують їхні вказівки;
- беруть участь у рольових іграх, спілкуються з партнерами по грі;
- відтворюють за вихователем звуки, слова, фрази;
- вживають слова, необхідні для висловлення бажань;
- володіють в мовленні особовими займенниками, прийменниками, категоріями форми множини, наказової форми дієслова;
- з допомогою вихователя будують фрази із 2 – 3х слів;
- вступають у діалог з дорослими;
- володіють умінням розрізнити мовні та немовні звуки, розрізняють на слух усі або частину фонем рідної мови;
- спроможні визначити правильність вимови слів дітьми групи;
- з бажанням слухають читання вихователя, намагаються передати зміст прочитаного;
- прагнуть правильно вимовляти звуки, вдаються до звуконаслідування;
- зосереджуються на слуханні іншої людини;
- адекватно реагують на звернення дорослих;
- називають деякі частини свого тіла;
- розуміють прості фрази, пов'язані з побутовими ситуаціями, процесами, подіями, ігровими діями;
- намагаються словесно переказати дорослому подію;
- називають предмети харчування, одягу, меблів, іграшки;
- короткими уривчастими фразами реагують на вчинки людей, що їх оточують;
- знають, що слід утримуватися від образливих слів;
- короткими реченнями супроводжують свої предметні дії;
- висловлюються з приводу свого стану.

«ДИТИНА І НАВКОЛИШНІЙ СВІТ»

Навчально-виховні завдання:

- формувати уявлення про себе, про батьків та інших членів сім'ї, виховувати чуйне ставлення до них;
- поглиблювати знання дітей про правила спілкування, заохочувати до вживання ввічливих форм звертання та відповіді;
- формувати уявлення про житло людини, приміщення групи дитячого садка;
- розвивати прості позитивні взаємовідносини дітей, стимулювати спільні дії;
- виховувати бажання спільно діяти з дорослим, наслідувати його дії, під час виконання доручень, під час гри;
- виховувати навички культури поведінки.

Зміст педагогічної роботи

Про себе і свою сім'ю. Формувати знання дітей про імена своїх батьків, свого імені та прізвища.

Формувати елементарні уявлення про стосунки у сім'ї. Заохочувати до виявлення турботи та любові до мами, тата, інших членів сім'ї пестливими словами (мамочка, матуся, татусь та ін.), пропозицією допомогти. Збагачувати знання про форми вітання, прощання, подяки, прохання.

Продовжувати ознайомлення з предметами домашнього побуту, одягу, посуду. Ознайомлювати з назвами предметів, їхнім призначенням і діями з ними (в тарілку наливають суп, ложкою їдять, з чашки п'ють тощо).

Формувати уявлення про сімейні та народні свята.

Дитячий садок. Розширювати уявлення про дорослих, які працюють у дитячому садку (вихователь, няня, медична сестра, музичний керівник, кухар), їхні імена та значення їхньої праці, називати їх трудові дії, пов'язані з приготуванням їжі, сервіруванням стола, прибиранням приміщення, двору, підготовкою та проведенням занять. Орієнтувати дітей на те, що в дитячому садку кухар готує їжу, миє посуд; няня прибирає приміщення; двірник – двір; вихователь проводить заняття, ігри; музичний керівник організовує свята.

Вправляти дітей у набутті досвіду вітатися і прощатися з вихователем, нянею, дітьми своєї групи, вживати слова, які виражають прохання, подяку (дякую, будь ласка); відповідати на запитання дорослого. Спонукаати до виявлення уваги і співчуття, бажання поступитися, поділитися, допомогти ровесникам. Виховувати негативне ставлення до прояву грубощів, жадібності.

Формувати уявлення про територію дошкільного навчального закладу, ігрового майданчика, зелену зону, формувати уміння орієнтуватися у приміщеннях дитячого садка, ознайомити з їх призначенням та використанням.

Вправляти дітей у дотриманні правил культурної поведінки на вулиці, в дошкільному навчальному закладі, вдома (говорити спокійним тоном, витирати ноги перед тим, як зайти у приміщення, дотримуватися

акуратності в туалеті, умивальній кімнаті та ін.). Виховувати почуття задоволення від чистоти та порядку.

Поради батькам:

Збагачуйте знання дитини про себе та свою сім'ю (власне ім'я дитини, стать, вік, прізвище, імена батьків), про різні предмети домашнього побуту, одягу, посуду, роз'яснюйте їхнє призначення та використання, шляхом бесід, розповідей, пояснень, читання книг, за допомогою картинок, за власним прикладом.

Знайомте дитину з родинними святами (днем народження дитини, дні народження батьків та ін.). Залучайте її до підготовки свят, виготовляйте разом подарунки, листівки та ін.

Розширюйте уявлення про людей, які працюють у дошкільному навчальному закладі, про значення їхньої праці для інших людей, про оточуючі предмети за допомогою гри, картинок, читання книг та ін.

Формуйте у дитини правила культури поведінки та етики спілкування (вітатися, прощатися з членами сім'ї, вихователями, однолітками; дякувати за послугу та ін.). Важливо пояснити дитині, навіщо потрібні привітання. Зробити це слід у простій формі, без повчання, привітно та доступно.

Створіть ігрову ситуацію, де всі іграшки говорять різноманітні привітання одна одній. Якщо зацікавити дитину та пограти з нею у таку гру декілька днів, тоді буде легко донести до неї, що люди також використовують привітання.

Виховуючи дитину будьте послідовними (дотримуйтеся принципів у вихованні і не відхиляйтеся від них в залежності від свого настрою або інших зовнішніх факторів) і не допускайте будь-яких протиріч. (Батьки повинні дотримуватися однакових поглядів на виховання дитини.)

Покажіть дитині приклади справжньої доброзичливості. Спостерігаючи кожного дня вдома випадки щирої симпатії до оточуючих, дитина сама захоче порадувати оточуючих добрими словами. Орієнтуючись на батьків як на зразок, вона навчиться всім необхідним нормам поведінки.

Результати навчально-виховної роботи:

- знають свої імена, прізвища, імена батьків, педагогів;
- уміють виражати своє позитивне ставлення до людей: вітаються, прощаються, ввічливо просять про допомогу, дякують за допомогу, надану послугу;
- розуміють призначення різних кімнат людського житла та дитячого садка;
- використовують речі за призначенням;
- дотримуються правил культурної поведінки на вулиці, вдома, в дитячому садку;
- цікавляться трудовими діями дорослих у сім'ї, у дошкільному навчальному закладі, намагаються допомогти, відтворюють трудові дії у грі.

«ГРА»

Навчально-виховні завдання:

- формувати предметні дії з іграшками, вміння знаходити іграшки за назвою, вміння виконувати ігрові дії з іграшками, що об'єднані нескладним сюжетом, зосереджено діяти з ігровим матеріалом за наслідуванням дій вихователя;
- формувати вміння прибирати іграшки на місце, складати будівельний матеріал за допомогою вихователя після закінчення гри;
- формувати вміння порівнювати іграшки за розміром, правильно називати предмети, що використовуються під час гри;
- сприяти розвитку основних рухів (ходьби, бігу, кидання);
- формувати вміння гратися поряд з іншою дитиною, доброзичливо ставитись до гри ровесників, розуміти, що не можна заважати іншим дітям;
- формувати позитивне спілкування дітей один з одним;
- формувати вміння брати участь в елементарних спільних іграх, що організовує вихователь.

Зміст педагогічної роботи

Предметні ігри. Формувати дії з предметами та іграшками: ляльками, тваринами (собаками, кішками, курками, конями, зайцями, білками, ведмедями, їжаками), вантажними та легковими машинами, з поїздом, автобусом у спільних з вихователем іграх. Розширювати сенс ігрової ситуації: доповнювати за змістом дії дитини, стимулювати перехід до нової дії.

Формувати вміння добирати за допомогою дорослого іграшки для своїх ігор.

Формувати вміння переносити знайомі дії з іграшками в різні ігрові ситуації.

Формувати елементарні ігрові взаємодії між дітьми (перекинути один одному предмети – машини, м'ячики тощо).

Формувати у дітей найпростіші форми рольової поведінки. Навчати відображати найпростіші образні дії деяких персонажів (бути зайчиками та пострибати, як зайчики).

Формувати вміння використовувати як партнера у грі ляльку, різних тварин.

Формувати вміння програвати побутові дії на дитині та ляльці (іграшку годують, лікують, купають, вкладають спати – повторюючи усі знайомі дітям побутові дії).

Дидактичні ігри. Дидактичні ігри з іграшками й настільно-друкованим матеріалом – важливий засіб організації діяльності дітей третього року життя. Ці ігри допомагають формувати й розвивати вміння різноманітно діяти з предметами відповідно до їх особливостей. Слід проводити ігри, спрямовані на орієнтування в кольорі, формі, величині предметів, оскільки

вони сприяють розвитку уваги, мислення, сприймання, дрібної моторики рук дитини.

Доцільно використовувати ігри з розбірними іграшками (пірамідками з 3-х кілець, розташованих за збільшенням, матрьошками, башточками, циліндрами, кубиками, кулями тощо); з розрізними картинками, що складаються з двох частин; ігри типу «Узнай, хто говорить», «Добери до матері її дитинча», «Великі й маленькі», «Знайди предмет такого ж кольору» тощо.

Формувати знання про назву предметів, їх призначення (іграшки; одяг ляльки, послідовність її одягання та роздягання; посуд, формувати вміння використовувати їх за призначенням; меблі).

Формувати вміння правильно називати предмети та дії з ними.

Формувати вміння збирати знайомі предмети із 2-3 розрізаних по горизонталі частин за наслідуванням дій вихователя (овочі, фрукти, іграшки, рослини). Розвивати знання про домашніх тварин та їхніх дитинчат, вчити хто як говорить.

Формувати здатність впізнавати предмети та іграшки за зразком вихователя, показувати та виділяти їх серед різноманітних об'єктів («Дай ляльку», «Покажи цуценя» тощо), ігри з парними іграшками – вибрати з двох предметів.

Формувати вміння розпізнавати чотири основні кольори (червоний, жовтий, зелений, синій), розміри предметів (великий, маленький), фігури (куб, куля, цеглина), формувати перші числові уявлення (один, багато, мало), уявлення про відстань (далеко, близько).

Формувати вміння знаходити однакові предмети за кольором, формою, розміром, призначенням у настільних друкованих іграх.

Формувати вміння орієнтуватися у власному тілі, частинах тіла іншої людини, ляльки, іграшкових тварин («Покажи, де у киці лапки, ушки, хвостик») та їх зображеннях.

Розвивати дрібну моторику, застосовуючи масаж пальців та кисті рук в іграх з горіхами, каштанами, масажними м'ячиками, використовуючи по черзі холодну та гарячу воду.

Конструктивно-будівельні ігри. Формувати вміння діяти з будівельним матеріалом, ознайомити з їх різновидом.

Формувати вміння ставити кубики один на один, будувати невеликі будинки для ляльок, гаражі для машин, доріжки для пішоходів, машин, залізничні та трамвайні шляхи за наслідуванням дій вихователя.

Формувати вміння знаходити подібність між будівлями з будівельного матеріалу та знайомими навколишніми предметами, називати свої будівлі.

Формувати вміння будувати фігури з піску, снігу за допомогою готових форм.

Формувати вміння використовувати крупний будівельний матеріал, який складається з різних геометричних форм, для будівель на підлозі та настільний матеріал для будівництва на столі, конструктор «Лего» для дітей 3-ох – 4-ох років.

Рухливі ігри. Формувати вміння дітей гратися у рухливі ігри. Активізувати їх за допомогою різноманітних ігрових вправ. Розвивати рухові функції за наслідуванням дій вихователя (імітувати окремі рухи – присісти, встати, топнути, хлопнути, похитати головою тощо) та діям з предметами (перенести, перекласти тощо). Залучати дітей до спільної гри, враховуючи їхні індивідуальні особливості. Використовувати рухливі ігри з простим змістом, нескладними рухами, об'єднуючи дітей спочатку у невеликі групи, а потім включати в гру всіх дітей одночасно. Поступово вводити ігри з новими видами рухів. Тривалість гри для дітей 3-х – 4-х років становить у середньому 5 – 7 хвилин; повторювати кожен з них 6 – 8 разів.

Формувати вміння ходити по прямій, по зменшеній опорі, дотримуючись визначеного напрямку. Учити ходити й бігати одне за одним. Учити бігати по прямій, у різних напрямках, не нашттовхуючись одне на одного.

Формувати вміння повзати в упорі стоячи на колінах і спираючись руками об підлогу, повзати по зменшеній площині, лазити по гімнастичній стінці приставним кроком.

Формувати вміння прокочувати м'яч по підлозі, відшттовхуючи його обома руками. Ловити м'яч, витягнувши кисті рук уперед.

Формувати вміння стрибати на місці на обох ногах, зістрибувати з невисоких предметів.

Формувати увагу, вміння орієнтуватися в просторі, окомір, почуття рівноваги, спритність. Виховувати організованість.

Поради батькам:

Без допомоги батьків дитина із затримкою психічного розвитку не зможе навчитися грати. Одних занять у дитячому садку недостатньо для корекції розвитку ігрової діяльності.

Дуже важливо викликати у дитини бажання гратися з оточуючими її предметами та іграшками. Для цього необхідно створити позитивний настрій, показуючи своєю поведінкою, наскільки цікаві усі навколишні предмети та іграшки. Ігри з дітьми потрібно проводити систематично, використовуючи для цього увесь вільний час. Навіть перед сном дитина, наприклад, може за допомогою дорослого викупати ляльку, надіти на неї нічну білизну та вкласти спати.

Необхідно учти діям із предметами та іграшками за допомогою спільних дій, коли дорослий керує рукою дитини; дій наслідування, коли дитина повторює дії, які виконав дорослий; дій за зразком, коли дитина відтворює усю послідовність, яку виконав дорослий.

Купуйте іграшки, які є педагогічно корисними для даного віку. Для дитини 3-ох – 4-ох років потрібні набори кубиків для конструювання (різні за кольором та величиною); набори форм, які вставляються одна в одну; м'які ляльки розміром від 10 до 25 – 35 см, з намальованими очима, з руками та ногами, що згинаються; набори посуду, відповідно до розміру ляльок; меблі різних розмірів; книжки з великими картинками й короткими віршами для дітей, з картонними сторінками; іграшки, що складаються з 2-

ох – 3-ох частин; іграшки – моделі людей та тварин; парні картинки, лото, пазли для складання цілого з частин, розрізні картинки з 2-ох – 3-ох частин; хрестоматія для дітей від 2-ох до 4-ох років; фігурки тварин з дитинчатами; набори овочів та фруктів; іграшковий транспорт. Іграшки повинні бути реалістичного кольору, зручного розміру для тримання дитиною, легко митися, з екологічно безпечних матеріалів.

Кожна іграшка, яку отримує дитина, повинна бути їй представлена; лялькам та тваринам бажано давати імена. Іграшку необхідно уважно роздивитися, з'ясувати, з яких частин вона складається, з чого зроблена, якого кольору тощо. Слід показати способи дії з нею, дати дитині можливість самій виконати ці дії, погратися. Дитина із затримкою психічного розвитку, зазвичай, рідко виявляє бажання гратися, тому їй необхідно стимулювати до гри.

Тільки за допомогою співпраці педагогів та батьків дитина здатна оволодіти предметними діями, що слугують передумовою розвитку сюжетно-рольової гри.

Результати навчально-виховної роботи:

- у дітей з'являється інтерес до іграшки, вони можуть знайти її за назвою;
- починають використовувати запропоновані дорослими предмети та виконувати наслідувальні дії з ними;
- за допомогою сюжетно-образних іграшок слідом за дорослими відтворюють життєві ситуації, у яких беруть безпосередню участь (одягання, роздягання, підготовка до сну, прогулянки тощо);
- починають орієнтуватися у власному тілі, можуть показати очі, руки, ноги тощо;
- порівнюють предмети за розміром, деякі діти починають добирати предмети за кольором відповідно до зразка;
- ставлять один на одного кубики, цеглинки. Ліплять із піску за допомогою готових форм фігури.

«КОНСТРУЮВАННЯ»

Навчально-виховні завдання:

- ознайомлювати дітей з конструктивним матеріалом;
- формувати інтерес й емоційний відгук на діяльність дорослого у процесі конструювання шляхом створення на очах у дітей нескладних конструкцій (доріжка, башточка, автомобіль, стіл, стілець, диван, ворота, будинок);
- формувати сприйняття просторових властивостей об'єктів (форма, розмір, місце розташування);
- формувати вміння виділяти з незначної кількості кубиків необхідні для створення даної конструкції;
- формувати просторові уявлення (вперед – назад, попереду – ззаду, поряд, біля, близько – далеко, вгорі – внизу) у процесі ігор із конструктивним матеріалом;

- формувати вміння виконувати послідовний ланцюжок дій (2-3 дії) , спрямованих на створення конструкції;
- розвивати загальну і дрібну моторику, формуючи необхідні для конструювання операційні вміння (пальцеве захоплення деталей, їх утримування, повертання, поєднання), здатність утримувати площинний та об'ємний матеріал двома й однією рукою, переміщати в просторі різні частини й деталі конструкції;
- формувати вміння будувати споруди за наслідуванням дій вихователя;
- створювати умови для використання дітьми поза заняттями, під час предметно-будівельної гри умінь, отриманих у спільних з дорослим конструктивних іграх;
- формувати вміння досягати результату в конструюванні, для подальшого використання створених споруд у предметній грі;
- формувати вміння виражати радість і задоволення від отриманого результату, демонструвати його дорослим, іншим дітям;
- розширювати пасивний словник.

Зміст педагогічної роботи

Конструювання з будівельного матеріалу. Ознайомити дітей з деталями конструктора (кубик, цеглинка, пластина).

Формувати вміння накладати одну деталь на іншу, кубик на кубик (башточка); кубик на цеглинку (автомобіль); цеглинку на кубик (стіл); викладати у ряд однакові пластини на площині (доріжка); знімати зі стержня кільця і надівати на нього кільця з великими отворами.

Формувати вміння ставити у ряд цеглинки, спочатку на довге ребро (низький парканчик), а потім на коротке (високий парканчик); виготовляти найпростіші меблі (стіл, стілець, диван, ліжка); робити перекриття на стійкій основі з двох кубиків (лава) і менш стійкій – з двох вертикально поставлених цеглинок (ворота, будинок).

Поради батькам:

Дитина із затримкою психічного розвитку потребує допомоги дорослих у пізнанні різноманітних властивостей речей та їх відношень, оскільки значна частина необхідних вражень пройде повз них. Саме тому дорослим слід так організувати діяльність дітей, щоб вони постійно виявляли різні ознаки предметів (колір, форма, розмір, просторове розташування) та порівнювали їх між собою. Без цих вмінь неможливе формування конструктивної діяльності.

Як відомо, успішний розвиток дитини передбачає спочатку формування вміння практично користуватися ознакою і лише потім (іноді значно пізніше) ознайомлення з назвою ознаки предмета. Наприклад, малюк знаходить й віддає мамі іграшку аналогічного кольору іграшці, яка знаходиться у неї в руці, і лише потім встановлює його.

Запам'ятовування назв кольорів, геометричних фігур відбувається дещо пізніше. Так, у процесі практичного визначення кольорів, геометричних форм дорослі повинні вживають відповідні назви ознак.

Згодом дитині пропонується знайти іграшку не за зразком ("таку ж саму"), а за вказівкою: "Дай мені червону".

Враховуючи особливості психічного розвитку дітей, важливо стимулювати їх діяльність, зокрема, шляхом використання іграшок, які складаються з декількох частин (пірамідки, матрешки, кольорові кубики, брусочки різного розміру, мозаїка, деталі для конструювання). При наявності простого і складного варіанту зазначених іграшок, можливе користування ними протягом тривалого часу.

У іграх з пірамідками і матрешками у дітей починають формуватися вміння розрізняти предмети за величиною, кольором, користуватися виявленими ознаками, складаючи окремі частини у певній послідовності.

Доцільно з крупного будівельного матеріалу створювати конструкції та демонструвати їх використання на очах у дітей (з двох деталей зробити машину й покатати її, стілець – й посадити на нього ляльку тощо).

Слід брати дитячу ручку у свою, і керуючись нею, разом накладати один кубик на інший (башточка), кубик на цеглинку (машина), викладати у ряд однакові пластини (доріжка), нанизувати кільце на стержень. Повторивши кілька разів таку дію з дорослими, дитина зможе її виконати самостійно.

Усі дії дитини повинні супроводжуватися похвалою, радістю успішного їх виконання, піднесенням настрою малюка, його заохочуванням.

Результати навчально-виховної роботи:

- діти виявляють інтерес до іграшок, предметів, дій з ними, спрямованих на одержання певного результату;
- емоційно відгукуються на ігрові дії з образними іграшками, будівлями;
- споруджують вежу, машину, доріжку, парканчик, збирають пірамідки, виготовляють найпростіші меблі за наслідуванням дій вихователя, використовуючи засвоєні елементарні конструктивні вміння;
- застосовують створені будівлі у предметних іграх.

«ОБРАЗОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ»

Навчально-виховні завдання:

- виховувати у дітей інтерес до образотворчої діяльності;
- знайомити з видами образотворчої діяльності: малюванням, ліпленням, аплікацією; з матеріалами образотворчої діяльності: папером, фарбою, солоним тістом; приладдям: олівцями, ватними паличками;
- формувати зорове, слухове, дотиково-рухове сприймання;
- формувати вміння орієнтуватися в просторі;
- формувати вміння впізнавати, називати предмети, зображені на малюнку, аплікації або виліплені. Визначати, називати кольори (червоний, синій, зелений, жовтий), встановлювати зв'язок між кольором предмета і кольором олівця;

- сприяти поступовому переходу дітей від простого маніпулювання з матеріалами до зображення найпростіших за формою предметів;
- розвивати регулюючу функцію мовлення;
- збагачувати пасивний словниковий запас.

Зміст педагогічної роботи

Малювання. Навчати впізнавати і називати зображення на малюнку дорослого. Встановлювати зв'язок між зображенням на малюнку і процесом малювання.

Формувати вміння малювати пальчиком (подушечкою – крапки, притискаючи – мазки, усією долонею).

Формувати вміння малювати ватною паличкою.

Формувати вміння користуватися фломастером, олівцем, тримаючи його в правій руці за 3 – 4 см до загостреного кінця.

Формувати вміння користуватися фарбами.

Навчати дотримуватись правил малювання: сидіти за столом у правильній позі, малювати на папері, не стукати олівцем, не м'яти папір.

Малювати ватною паличкою (фломастером, олівцем, пальцем) прямі лінії зліва направо, згори вниз (стовпчики, палички, доріжки, стрічки), перетинати лінії (клітинки, хустки), сполучати прямі і криві лінії (ялинка). Зображувати предмети круглої форми (кульки, м'ячі.)

Формувати вміння малювати на всьому аркуші, заповнюючи зображенням одних і тих же предметів весь аркуш; користуватися олівцями різних кольорів (червоний, синій, зелений, жовтий); малювати однією – двома фарбами; відтворювати нескладні предмети і явища за наслідуванням дій вихователя: дощик крапає, сніг падає (крапки ватною паличкою), вогники, намистинки (плями пальчиком), струмочки, доріжки (ватною паличкою або пальчиком).

Ліплення. Формувати вміння охайно користуватися матеріалом – ліпити тільки на дощечці, не розкидати солоне тісто, не бруднити одяг, після закінчення заняття разом з вихователем прибирати робоче місце.

Навчати впізнавати і називати знайомі предмети у виліплених вихователем формах.

Формувати вміння відривати шматки солоного тіста, м'яти їх, розкочувати.

Формувати вміння розривати солоне тісто, розкочувати прямими рухами рук (палички, стовпчики, ковбаски); коловими рухами (кульки, цукерки, горішки, м'ячики, вишеньки); розплющувати солоне тісто (печиво, котлети).

Аплікація без наклеювання. Пропедевтичний період до аплікації.

Формувати вміння розкладати на фланелеграфі, а потім на аркуші паперу готові геометричні фігури (круги, квадрати двох кольорів) у визначеній послідовності, чергувати їх за кольором, формою за наслідуванням дій вихователя.

Формувати вміння викладати у визначеній послідовності готові зображення предметів (м'ячі, квіти, листя, гриби, кулі), чергуючи їх за кольором, розміром за наслідуванням дій вихователя.

Формувати вміння викладати предмети, що складаються з 2 – 3 готових частин однакових за формою і різних за величиною (снігова баба, башточка) за наслідуванням дій вихователя.

Формувати вміння викладати предмети, які складаються з 2 – 3 готових частин різної форми та величини (курчатко, машина, будинок) за наслідуванням дій вихователя.

Поради батькам:

Успішність оволодіння образотворчою діяльністю дитиною із затримкою психічного розвитку залежить від ефективності проведення підготовчої роботи, яка передбачає безпосереднє ознайомлення з реальним предметом, називання його, розглядання, з'ясування складових частин, порівняння предмета із зображенням на малюнку, знаходження цього предмета серед інших та його зображень.

Необхідно грати з дітьми в ігри, спрямовані на ознайомлення з кольором, розміром, формою. Таку гру доцільно проводити з іграшками та знайомими предметами; запитувати у дітей: «Як називається предмет?», «Дай мені кубик», «Вибери великі (маленькі) кульки» тощо.

Для формування вміння користуватися пензлем, ознайомленню з кольором, доцільно використовувати фабричні розфарбовки водою.

Дорослі повинні демонструвати дітям приклади малювання, процес ліплення з солоного тіста, прикрашання предметів за допомогою накладання візерунка, супроводжуючи цей процес розповіддю й поясненням, використовувати виготовлені предмети у подальшій грі.

Грати у пальчикові ігри, робити масаж кисті.

Результати навчально-виховної роботи:

- вихованці виявляють інтерес до процесу образотворчої діяльності та власних виробів;
- малюють нескладні предмети за наслідуванням дій вихователя;
- ліплять предмети круглої та продовгуватої форми за наслідуванням дій вихователя;
- викладають геометричні форми та знайомі предмети на фланелеграфі, аркуші паперу за наслідуванням дій вихователя.

«ПРАЦЯ»

Навчально-виховні завдання:

- формувати елементарні навички самообслуговування та господарсько-побутової праці;
- виховувати інтерес до трудової діяльності;
- розвивати прагнення самостійно виконувати посильні трудові дії.

Зміст педагогічної роботи

Самообслуговування. Формувати прості трудові уміння: розстібати та застібати гудзики. Формувати уміння одягатися та знімати одяг, взуття,

складати їх на місце, самостійно їсти, вмиватися. Сприяти засвоєнню дітьми навичок охайності, поведінки за столом, культурно-гігієнічних навичок (уміння акуратно їсти, правильно тримати ложку та ін.).

Елементи господарсько-побутової праці. Фомувати уміння виконувати прості трудові доручення: допомагати накрити на стіл (ставити тарілки на стіл, розкласти ложки, хлібниці), ставити стільці до столів, розкласти олівці, допомагати вихователю прибирати іграшки після гри, книги.

Розвивати активність дітей, бажання виконувати доручення дорослих.

Пояснювати значення трудових дій, які виконує дитина, зв'язок між виконанням завдання та результатом.

Поради батькам:

Заохочуйте дитину послідовно одягатися і роздягатися, виявляти самостійність у цій формі самообслуговування, потрібно знайомити її з цим процесом під час розгляду сюжетних картинок, який супроводжуйте поясненням способу виконання трудового завдання. Підвищує інтерес у дитини до самостійної діяльності використання іграшок, організація ігор (одягати ляльку, роздягати, годувати та ін.).

За ходом оволодіння дитиною навичками одягання та роздягання поступово переходять від безпосередньої допомоги до нагадування дій.

Доручайте дитині посильну справу, щоб вона розуміла: якщо не виконає доручення, підведе себе та інших.

Не потрібно, жаліючи дитину, брати всю відповідальність на себе.

Результати навчально-виховної роботи:

- дитина за допомогою дорослого одягає та знімає одяг, взуття, складає їх на місце;
- намагається самостійно розстібати гудзики, зашнуровувати взуття;
- під контролем дорослого використовує культурно-гігієнічні навички;
- виявляє інтерес до виконання трудових дій.

«МУЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ. РИТМІКА»

Слухання музики. В 3 роки дитині ще дуже важко слухати музичний твір від початку до кінця. Більш того, малюк слухає тільки перші 5 – 10 секунд, далі йому вже хочеться побігати, погратися з друзями. І це не його провина. Така короткотривала зосередженість на якомусь предметі (не тільки на музичному творі) притаманна цьому віку. Тому і твори для прослуховування треба підбирати невеликого обсягу, легкі і прості за змістом (8 – 16 тактів, програмні, або ті, які мають назву). Дуже корисно давати дітям змогу прослуховувати музичний твір через рух, тобто під час прослуховування дозволяти дітям рухатися так, як вони того потребують. На даному етапі малюк вже може:

емоційно відгукуватись на музику;

починає володіти чуттям музичного ритму, тембру, виявляє різне ставлення до тембрів, регістрів, вчиться розрізняти різні тембри, регістри, їх зміну, зміну ладу;

може сприймати музику звуковими образами, емоційно переживати її на своєму рівні;

отримує задоволення від прослуханого, має бажання слухати музику.

Орієнтовний репертуар: «Їжачок» Д. Кабалевського, «Слон» К. Сен-Санса, «Пташка» Е. Гріга (фрагмент), «Вальс півників» А. Стрибогг, «Весело – сумно» Л.Бетховена, «Вальс» С. Майкапар, «Полька» М.Глінки, «Козачок» Ю. Щуровського, «Аннушка» чеська нар. мелодія, «Солдатський марш» Р. Шумана, «Марш» Д. Шостаковича, «Котику сіренький» укр. нар. колискова пісня, «Колискова» Й.Брамса, «Колискова» Я.Степового, «Клоуни» Д. Кабалевського, «Пастушок» С. Майкапара, «Вальс квітів» П.Чайковського, «Зимовий ранок» П.Чайковського, «Метеличок» С. Майкапара, «Дощик» В.Косенко, «Сумний дощик» Д. Кабалевський, «На узліссі», «Горе ляльки» А. Рюїграс, «Великий слон» Я. Лефельд, «Старовинна французька пісня» П. Чайковський, «Зайчик дражнить ведмедика» Д. Кабалевський

Співи. Діти 3 років вже охоче «підспівують» дорослим нескладні пісні. Вони ще не здатні правильно і чітко відтворити текст пісні, бо ще нездатні розмовляти в межах норми. Дітям також дуже складно, а під час і неможливо інтонаційно чисто заспівати, але емоційно відтворити, передати характер вони в змозі. В цей час серед дітей дуже поширено так би мовити «мистецтво імпровізації – що бачу, про те і співаю». Наподальше воно може зіграти не аби яку роль в розвитку дитини: малюк не буде соромитись виступати в майбутньому, ще – це позитивний поштовх для розвитку мовленнєвої діяльності, уваги, спостережливості, тощо. Малюк починає вчитися: наслідувати дорослого в співочих інтонаціях, прислухатися до звучання фортепіано, і старатися відтворити прослухане голосом;

розвивати діапазон в межах трьох – чотирьох нот (ре – соль); запам'ятовувати і емоційно відтворювати зміст невеличких пісень, або співаночок, співати без напруги, природнім голосом;

в кінці фраз протягувати довгі звуки, співати з супроводом і без нього знайомити та виховувати цікавість та любов до народної пісенної творчості.

Співаночки. Розвивати діапазон голосу, вміти доспівати закінчення співаночки (вміння знаходити голосом тоніку як верхню, так і нижню);

вміти співати як голосно так і тихо.

Пісенний репертуар: Співаночки: «Кую, кую чобіток» укр. нар. примовка, «Сорока – ворона» укр. нар. примовка, «Павлику – равлику», «Пішов котко на місто», «Лади – ладки», «Печу – печу хлібчик» сл.. нар., муз. В. Верховинця.

Пісні: «Ходить гарбуз по городу» укр. нар. пісня, «Великий олень» фр. нар. пісня, «Всі малята люблять митись» муз. Т. Потапенко, сл. О. Висотської, «Восени» укр. нар. мел., сл. І. Плакіді, «Дощик» муз. В. Косенко, сл. Т. Коломієць, «Морозець» муз. Г. Компанійця, сл. Г. Бойка,

«Білі сніжинки» муз. сл. Н. Грановської, «Ялинка» муз. А. Філіпенка, сл. М. Познанської, «Любій мамі» муз. І. Кишка, сл. Т. Волгіної, «Пиріжки» муз. А. Філіпенка, сл. В. Кукловської, «Сонечко» муз. Т. Потапенко, сл. Н. Найдьоновой, «Танець», В. Благ, «Курочка – рябушечка», Г. Лобачев

Музично-ритмічні рухи. Це один з найулюбленіших видів музичної діяльності дітей молодшого дошкільного віку. Малюки постійно знаходяться в русі, і тому дуже активно реагують на музичні твори: підтанцювують, підстрибують, відбивають ритм ногою, нахилами голови. На зміну характеру музичного твору вони реагують зміною рухів тіла. Але ці рухи далеко не досконалі і побудовані поки що на імпульсах тіла. Музичний керівник у дитини 3 років вже може:

формувати музично-ритмічні навички марширування в ритмі твору (весело, бадьоро, чітко, легко, спокійно), підстрибування (одночасно на двох ногах), ходіння по колу (взявшись за руки, прискорюючи рух, збираючись до купи), ходіння «змійкою» з зупинками за сигналом вихователя, вільно рухаючись у різних напрямках;

передавати сюжет пісні через дії, створювати музично-руховий образ (збирання квітів, грибів, дощик, метелики, зайчики стрибають, пташки літають, тощо), а через це – створення позитивного настрою, радісного переживання від музично-рухливих дій;

заохочувати до цілісного сприймання твору, через рухову діяльність визначати початок та кінець твору, зміну характеру, настрою;

вчити відповідно до зміни музичного ритму змінювати характер рухів (плескати швидше чи повільніше, тихше чи голосніше, тупотіти гучно чи легенько).

Танці. Будуть складатися з вивчених рухів і повинні бути невеликими за розміром та простими за танцювальними елементами (за обсягом не більш 8 – 16 тактів). Це можуть бути хороводи, кружляння в парі («човник», «пружинка»), рухи з предметами, ходіння колонами. Але неодмінно треба давати змогу «висловитися» дітям через музично-ритмічні рухи, тобто давати час для самостійних танців – імпровізацій під різнохарактерну музику.

Танцювальний репертуар: Музично – ритмічні рухи: «Ходимо – бігаємо» муз. О. Тилічєвої, «Гра в конячки» муз. А. Гречанінова, «Киця кицю вчила» муз. М. Ведмедері, «Крокують ніжки» муз. Д. Шостаковича, «Мир – миром» укр. нар. забава в обробці Я. Степового, «Ладки, ладки» укр. нар. забава, муз. В. Верховинця, «Зробимо коло» укр. нар. забава, муз. В. Верховинця, «Стрибучі м'ячики» укр. нар. забава, муз. М. Сатуліної, «Солдатський марш» муз. Р. Шумана,

Танці: «Маленька полька» Д. Кабалевського (рух по колу парами), «Сміливий вершник» Р. Шуман (галоп по колу зі зміною напрямку руху), «Старовинна французька пісня» П. Чайковський (імпровізація), «Танець» В. Благ, «Во поле береза стояла» рос. нар. пісня в обр. А. Гурильова (рух по колу навшпиньках), «Зайчик дражнить ведмедика» Д. Кабалевський (театралізація).

Гра на дитячих музичних інструментах. Це новий вид діяльності для малят, новий але дуже цікавий. Малята з великим захопленням починають знайомитися з музичними інструментами. Їм дуже подобається бути «солістами оркестру». Завдяки цьому діти стають більш дисциплінованими, більш організованими, зібраними. Вони вчаться бережливо ставитися до музичного інвентарю. Малята ще не здатні до чіткого відтворення ритмічного малюнку музичного твору, але відтворити сильну долю, динамічні відтінки (крещендо та димінуендо, форте та піано) в змозі. Також діти із задоволенням можуть передати характер, головні риси музичного образу (навіть за допомогою міміки, рухів тіла, що також можна вважати своєрідними музичними інструментами). Тому на даному етапі музичний керівник може:

познайомити з елементарними музичними інструментами (дзвіночки, брязкальця, маракаси), принципами гри на них;

навчити використовувати підручні засоби як музичний інструментарій (обгортки, целофанові пакети, каштани, камінчики, дерев'яні палички;

навчити дітей опановувати засоби музичної виразності (темп, ритм, регістр, динаміка), визначати характер твору;

Репертуар з гри на дитячих музичних інструментах: «Великий олень» фр. нар. пісня, «Веселі гуси» укр. нар. пісня, «Маленька полька» Д. Кабалевського, «Андантіно» Д. Тюрк, «Гамбурін» Ж. – Ф. Рамо, «Волинка» Й. Бах, «Їжачок» Д. Кабалевського, «Забавна пригода» Д. Кабалевського, «Колискова» В. Моцарта, «Во поле береза стояла» рос. нар. пісня, «Клоуни» Д. Кабалевського, «Солдатський марш», муз. Р. Шумана, «Слон» К. Сен-Санса, «Вальс півників» А. Стрибогг, «Полька» М.Глинки, «Козачок» Ю. Щуровського, «Аннушка» чеська нар. мелодія, «Марш» Д. Шостаковича, «Котику сіренький» укр. нар. колискова пісня, «Колискова» Й.Брамса, «Пастушок», С. Майкапара, «Зимовий ранок» П.Чайковського, «Метеличок» С. Майкапара, «Дощик» В.Косенко, «Сумний дощик» Д. Кабалевський, «На узліссі», «Горе ляльки» А. Рюїграс, «Великий слон» Я. Лефельд, «Старовинна французька пісня», П. Чайковський, «Зайчик дражнить ведмедика» Д. Кабалевський.

Ритміка. Діти із задоволенням граються в різноманітні ігри. Тому цей вид діяльності для них є доступним. Але маючи на увазі, що такі ігри будуть спрямовані на розвиток музично-ритмічних здібностей, артикуляційного апарату, рухової, зорової пам'яті та уваги, вихователь повинен почати з:

ознайомлення дітей з частинами тіла (назва пальців, долонька, зап'ясток, лікоть, колінця тощо) – називаючи частини тіла, дотикаючись до них.

Це необхідно для пальчикових ігор та гри на музичних інструментах: повторення деяких складних для початку рухів і їх закріплення; чіткого промовляння і розуміння дітьми текстів, але невід'ємно з рухами.

Мовленнєві ігри. «Кулачки й долоньки» Ю.Островський, «Яків» Д. Хармс, «Чечір – вечір» А. Камінчук, «Мавпочка і звичка» М. Сингаївський, «Веснянка» Т. Коломієць, «Ідуть дощі» М. Познанська, «Курочка» М. Жмурій, «Стриба зелена жабка» З. Жук

Пальчикові ігри. «Пальцята» Ю.Буряк, «У саду – садочку», «Мишенята вилізали», «Півник, півник», «Водичка – водичка» І. Ликова

Рухливі та музичні ігри. «Бочка», «Дзень – брень», «Гра – та – та», «Дощик» нар. укр. пісня, «А – а – а, котика нема» М. Підгірянкa, «Стрики – брики і музики» П. Засенко, «Діти і ведмідь» муз. Сл. В. Верховинця (музично – ритмічна гра), «Курчата» муз. А. Філіпенка, сл. М. Познанської (музично – ритмічна гра).

Поради батькам:

Сприяти музично – естетичному розвитку дитини:

відвідувати дитячі лялькові вистави;

вдома слухати дитячі пісні, підспівувати та рухатися в такт пісні;

вчити вдома з малюком коротенькі вірші;

малювати ілюстрації до пісень, вивчених в садочку;

відвідувати батьками ранки та тематичні заняття.

Результати навчально-виховної роботи:

- діти вже здатні емоційно відгукуватись на музику, переживати її, сприймати музику звуковими образами;
- розрізняють поняття «голосно – тихо», «швидко – повільно», розуміють їх значення;
- в дітей закладаються початки акторських якостей (виразне та емоційне відтворювання змісту твору, будь-то співи, танці, гра на музичних інструментах);
- можуть поєднати міміку обличчя з рухами тіла (за змістом пісні);
- малюки починають отримувати задоволення від гри на музичних інструментах, проявляють інтерес до музичних інструментів, які використовуються під час занять.

СЕРЕДНЯ ГРУПА (4-РІЧНІ ДІТИ)

Особливості організації виховання і навчання 4-річних дітей

Частина дітей виховується у дитячому садку другий рік. Вони вже знають один одного, своїх вихователів, самостійно йдуть у групу, відгукуються на різноманітні пропозиції вихователя. Малюки більш самостійні та врівноважені. Ще частина дітей прийшла до дитячого садка вперше. Такі діти потребують особливої уваги педагогів. Найперше, з ними слід встановити добрий емоційний контакт, ласкаво зустрічати, звертаючись по імені, допомагати зорієнтуватися в різних ситуаціях, підбадьорювати, заспокоювати, знайомити з дітьми. Частина з них потребує тривалої адаптації до нових умов. Важливо вчити налагоджувати з однолітками контакти, спілкуватися.

Для налагодження контактів дітей один з одним вихователь може використати різні методи і прийоми: заохочувати до спільної діяльності та взаємної допомоги дітей, що сидять за одним столом (спільні ігри, спільне чергування), організовувати колективні форми діяльності (колективне конструювання з будівельного матеріалу зоопарку для звірят, колективна аплікація — виготовлення панно для оздоблення групової кімнати, колективна праця – садіння цибулі, квасолі тощо).

Основні завдання в роботі з дітьми цього віку: формувати інтерес до предметів і явищ навколишнього світу; збагачувати знаннями про навколишній світ; розвивати мовлення; вчити гратися.

Організація життєдіяльності дітей

Основною вимогою до організації навчально-виховного процесу з дітьми середньої групи є поєднання спільних та індивідуальних занять при обов'язковому забезпеченні останніх для кожної дитини (індивідуальне заняття з дитиною дає змогу вихователю повніше визначити як її успіхи, так і труднощі, особливості психічного розвитку, надати відповідну допомогу).

Протягом року доцільно проводити п'ять-шість спільних занять на тиждень тривалістю до 20 хв. (підсумкові — до 25 хв.).

Заняття мають бути цікавими, приємними для дітей, насиченими ігровими прийомами, елементами гри-драматизації, відповідними предметними, практичними діями самих дітей, супроводжуватись схвальною оцінкою дій дитини з боку вихователя, загальною доброзичливою атмосферою, що викликає в дітей інтерес і любов до занять.

Потрібно передбачити можливості для теплої емоційної спілкування і спільних з вихователем практичних, ігрових занять. З особливою увагою слід ставитися до звертань і запитань кожної дитини, заохочуючи до спілкування.

Вечірні години доцільно використовувати для читання дітям оповідань, казок — улюблених і нових, закріплювати враження від читання в іграх-драматизаціях.

Орієнтовний розпорядок дня на процеси життєдіяльності дітей

Вдома Підйом, ранковий туалет	6.30—7.30
У дитячому садку Ранкова зустріч дітей, ігри, самостійна діяльність за вибором дітей, індивідуальне спілкування, гімнастика	7.30—8.30
Підготовка до сніданку, сніданок	8.30—9.00
Ігри, підготовка до занять, заняття колективні та індивідуальні, самостійна діяльність за вибором дітей	9.00—10.00
Підготовка до прогулянки, прогулянка, індивідуальні заняття	10.00—12.00
Повернення з прогулянки, підготовка до обіду, обід	12.00—13.00
Підготовка до сну, сон	13.00—15.00
Поступовий підйом, оздоровчі процедури	15.00—15.30
Полуденок, ігри, самостійна діяльність, індивідуальні (спільні) заняття	15.30—16.30
Підготовка до прогулянки, прогулянка	16.30—18.00
Повернення з прогулянки, вечеря, ігри, самостійна діяльність за вибором дітей, бесіди вихователя з батьками	18.00—18.45
Повернення дітей додому	18.45—19.00

Вдома Прогулянка з батьками	19.00—20.00
Спокійні ігри з татом, бабусею, дідусем, гігієнічні процедури	20.00-20.30
Укладання, колискова мами, нічний сон	20.30- 6.30 (7.30)

«ВИХОВУЄМО ЗДОРОВУ ДИТИНУ»

Характерним для четвертого року життя є збільшення маси тіла дитини, підвищення активності дитини, посилення її цілеспрямованості, рухи стають різноманітнішими й більш координованими. У цьому віці в дітей продовжуються формуватися навички охайності.

У деяких дітей із ЗПР спостерігається сповільненість і недостатня координованість довільних рухів, що проявляється в тому, що рухи ще неточні, несміливі.

У 4-річному віці діти навчаються ходити різноманітними способами. У деяких дітей із ЗПР складнощі виникають при виконанні приставних кроків вперед, у сторони, через порушену координацію рухів та плоскостопість. Також для більшості дітей складними для виконання є ходіння в різних напрямках (врозтіч).

Діти володіють навичками бігати у всіх напрямках, різноманітними способами. Але для деяких дітей із ЗПР труднощі виникають під час бігу при зміні напрямку руху, у різних напрямках, бігу по звивистій доріжці через відсутність належної уваги, погану координацію рухів, а також із-за значних порушень роботи серцево-судинної системи.

Цей вік характеризується оволодінням уміннями стрибати різноманітними способами. Слід зазначити, що у деяких дітей із ЗПР виникають труднощі при виконанні стрибків на одній нозі, перестрибувань через 5-6 паралельних ліній; перестрибування через невисокі (5-8 см) предмети для більшості дітей є взагалі дуже складним процесом, що спричинено несформованістю координації рухів.

Діти оволодівають уміннями маніпуляції з такими предметами як м'яч, кулька (діаметром 20—25 см), обруч, торбинка з піском. Для деяких дітей із ЗПР складнощі спостерігаються з попаданням м'яча у ціль; всі рухи лівою рукою є недосконалими.

У чотирьохрічному віці діти навчаються лазити, підлізати, пролізати у різних положеннях тіла, робити кувирок вперед. Деякі діти із ЗПР пролізаючи напівприсівши під мотузком, торкаються руками підлоги через втрату рівноваги; вправи на гімнастичній стінці, на похилій драбини є

складними для виконання, оскільки у більшості дітей є страх впасти чи не виконати певні дії, тому вони взагалі відмовляються їх виконувати або ж тільки зі страховкою.

Більшість дітей із ЗПР, виконуючи різноманітні вправи спрямовані на розвиток рівноваги, бігаючи і ходячи між двома лініями, наступають на них; ходять по покладеній похило дошці, по гімнастичній лаві лише зі страховкою, через страх та сповільненість і недостатність координованості довільних рухів.

Також важливим є розвиток дрібної моторики. У 4 роки у дітей розвиваються вміння застібувати гудзики, зав'язувати шнурки; правильно тримати олівець, пензлик, копіювати по зразку квадрат (нечітко, із загнутими кутами); різати ножицями папір.

Для більшості дітей із ЗПР характерним є виконання цих рухів у 6-річному віці через утруднення в засвоєнні нових рухових формул, особливо пов'язаних з дрібними точними рухами; підвищення рухової активності, непосидючість, розгальмування, недостатній розвиток дрібної моторики.

Навчально-виховні завдання:

- тренувати у дітей серцево-судинну і дихальну системи, загартовувати організм;
- формувати у дітей інтерес до фізичної культури та спільних фізичних занять з однолітками;
- розвивати координацію, рівновагу;
- здійснювати систему корекційно-відновлювальних заходів, спрямованих на розвиток психічних процесів і особистісних якостей вихованців, попереджати виникнення вторинних відхилень у психофізичному розвитку дитини;
- формувати правильну поставу та розвиток стопи у кожної дитини;
- формувати вміння виконувати рухи ведучої руки з великою амплітудою та рухи кисті й пальців рук при зоровому контролі;
- використовувати вправи та ігрові завдання на формування просторових уявлень.

Характерним для четвертого року життя є збільшення маси тіла дитини за рік на 1,5-2,0 кг, зріст на 5-7 см; до 4 років маса тіла досягає близько 16,5 кг, зріст – 102 см, окружність грудної клітки - 53 см. Підвищується активність дитини, посилюється її цілеспрямованість, рухи стають різноманітнішими й більш координованими.

У цьому віці в дітей продовжуються формуватися навички охайно їсти: не кришити хліб, пережовувати їжу із закритим ротом, не розливати страву, правильно користуватись ложкою, виделкою (до кінця четвертого року), серветкою. Також діти оволодівають навичками самостійно засукувати рукава, мити руки та обличчя, правильно користуватися милом, не мочити одягу, насухо витирати обличчя і руки, вішати рушник у

відведене для нього місце; одягатися без чийсь допомоги, розрізняти передню частину одягу від задньої.

Зміст педагогічної роботи

Загартовування. Проводити комплекс загартовувальних заходів з використанням природних факторів. У холодний період року дбати про щоденне перебування дітей на повітрі до 4 год. Улітку все життя дітей організовувати на повітрі.

Проводити загартовування сонцем під час ранкової прогулянки у веснянолітній період року, керуючись гігієнічними рекомендаціями.

Температура в приміщенні має бути такою, як і в першій молодшій групі. Продовжувати проводити місцеві і загальні процедури — ходьба по мокрому настилу, полоскання зівя водою кімнатної температури і омивання рук до ліктя.

Продовжувати купання дітей у відкритій водоймі, додержуючи всіх гігієнічних і педагогічних вимог (див. «Третій рік життя»).

Вправи з ходьби. Розвивати вміння ходити на носках, високо піднімаючи коліна, на зовнішній стороні стопи, на п'ятках, роблячи приставні кроки вперед, у сторони. Ходити в колоні, по колу, не тримаючись за руки; парами один за одним та в різних напрямках (врозтіч). Ходити, виконуючи завдання вихователя, із зупинками, присіданням, повертанням, «змійкою» (між предметами на підлозі), підніматися та спускатися по сходах, переступаючи обома ногами, сидіти з перехрещеними ногами.

Вправи з бігу. Розвивати вміння бігати на носочках, в колоні по одному, невеликими групами, всією групою в одному напрямі та, змінюючи напрям руху (оббігаючи предмети, що стоять на підлозі), по прямій і звивистій доріжці (ширина 25—30 см, довжина 5—6 м); у різних напрямках, із зупинками (присідання). Тікати від того, хто ловить; наздоганяти того, хто тікає. Пробігати повільно до 20 м. Бігати в середньому темпі 20—25 с, у повільному темпі — 1 хв. 20 с.

Вправи з стрибків. Розвивати вміння стрибати на місці; підстрибувати вгору, намагаючись дістати предмет (кулька, брязкальце), підвішений вище від піднятих угору рук дитини на 10—15 см. Стрибати на обох ногах, просуваючись уперед (відстань 2,5—3 м), стрибати на одній нозі. Перестрибувати через 5—6 паралельних ліній (відстань між ними 25—30 см), з кола в коло. Перестрибувати через невисокі (5—8 см) предмети. Стрибати через «струмочок» з двох паралельних ліній (ширина між ними 20-25 см). Стрибати в глибину з лави, куба (висота 15—20 см). Стрибати на обох ногах угору, дістаючи руками гілки дерев або кущів.

Вправи на кочення, кидання, ловіння. Розвивати вміння котити м'яч, кульку (діаметром 20—25 см) від вихователя до дитини і назад з положення навпочіпки (відстань 1,5—2 м). Прокочувати кульки, м'ячі між предметами у ворота (ширина 60—50 см, відстань 1,5—2 м). Кидати м'яч вихователю обома руками знизу та від грудей, ловити кинутий вихователем м'яч (відстань 1,5 м). Кидати предмети (м'яч, торбинка з піском

масою 100 г) в горизонтальну ціль (ящик, обруч) з відстані 1,5—2 м; кидати м'яч обома руками від грудей та знизу в кошик (ящик), що стоїть на підлозі на відстані 2 м. Після кидання м'яча об землю чи підлогу намагатися спіймати його (один-два рази). Кидати предмети правою та лівою руками у вертикальну ціль (висота центру мішені 1,2 м над підлогою). Кидати предмети правою та лівою рукою (м'яч, торбинка з піском) на дальність (наприкінці року не менше 1—3 м).

Вправи на повзання та лазіння. Розвивати вміння підлізати під мотузку, дугу (висота 50—40 см) з положення навпочіпки та в упорі стоячи на колінах, спираючись кистями рук об підлогу. Проповзати між розставленими предметами (кульки, кеглі) навколо та по прямій на відстань до 5 м. Пролізати, напівприсівши, під мотузкою, дугою (висота 50—40 см), не торкаючись руками підлоги. Повзати по гімнастичній лаві в упорі стоячи на колінах. Пролізати в обруч прямо, лівим та правим боком. Лазити по похилій драбинці, не пропускаючи щаблів. Лазити приставним кроком по гімнастичній стінці, парканчикові (висота до 1,5 м). Перелізати через колоду, яка лежить на землі.

Вправи з рівноваги. Розвивати вміння ходити і бігати між двома проведеними на землі (підлозі) лініями, не наступаючи на них (відстань між ними 20—15 см). Ходити по дошці (ширина 20 см), покладеній на землю. Переступати через покладені долі предмети (м'яч, палиця, рейка, драбинка). Ходити по ребристій дошці. Ходити по покладеному прямо й по колу мотузку (10 м), приставляючи п'ятку однієї ноги до носка іншої. Ходити по покладеній похило дошці (висота піднятого кінця дошки 15-20 см), по колоді. Ходити по гімнастичній лаві, з рухами рук (у сторони, вгору), повертаючись в обидва боки. Пробувати робити «ластівку» (стоячи на одній нозі, другу відводячи назад). З допомогою дорослих ковзати на обох ногах по крижаних доріжках.

Вправи для рук та плечового поясу. Розвивати вміння ставити руки на пояс. Піднімати руки вгору через сторони, опускати руки по черзі (спочатку одну, потім — другу, обидві разом). Перекладати предмет з однієї руки в другу перед собою, за спиною, над головою. Плескати в долоні перед собою і ховати руки за спину. Піднімати руки вперед, розводити у сторони, повертаючи їх долонями вгору, піднімати й опускати кисті, рухати пальцями. Виконувати обертальні рухи прямими руками вперед та назад.

Вправи для ніг та на коригування плоскостопості. Розвивати вміння ставати навшпиньки. Виставляти ногу на носок уперед, назад, убік. Робити два—три напівприсідання підряд. Присідати, піднімаючи руки вперед, спираючись руками об коліна, обхоплюючи коліна руками і пригинаючи голову. По-черзі піднімати зігнуті в колінах ноги; робити під зігнутою в коліні ногою оплеск. Сидячи захоплювати ступнями ніг м'яч, мішечки з піском. Пересуватися по палиці, валику (діаметр — 6—8 см) приставними кроками вбік, спираючись на середину ступні.

Ходьба з опорою на зовнішні краї стоп (як клишоногий ведмедик) і на внутрішніх склепіннях стоп, на носках (як лисичка). Ходьба з високим підніманням стегна (як конячка), носки відтягнені. Біг на носках (як мишка). В.п. – сидячи на стільці (лаві), ноги на ширині стопи, руки на поясі. Відтягнути носки, зігнути пальці ніг, повернутися у в.п. Повторити 20-28 разів.

Повертатися вправо, вліво, піднімаючи руки вперед. Сидячи, повернутися й покласти предмет позаду себе, повернутися, взяти предмет. В упорі сидячи, підтягати до себе ноги, складаючи їх калачиком, витягувати; піднімати по черзі ноги до себе, обхопивши коліна руками; піднімати по черзі ноги вгору і класти їх одна на другу (праву на ліву і навпаки).

Вправи для тулуба та на коригування постави. Розвивати вміння сидячи нахилити тулуб уперед. Стоячи на колінах, нахилити тулуб уперед та сторони; лежачи на спині, піднімати одночасно обидві ноги вгору; лежачи на спині, рухати ногами, як при їзді на велосипеді. Лежачи на животі, згинати і розгинати ноги (по одній і разом). Перевертатися зі спини на живіт і навпаки. Лежачи на животі, прогинатися і піднімати плечі, розводячи руки в сторони. Лежачи на грудях, руки за голову. Потягнутись уперед, якомога сильніше, ногами потягнутись назад, не відривати їх від підлоги. Тримати 8-12 с. Повторити 6-12 разів. Те саме, лежачи на спині.

Дихальні вправи. Розвивати вміння виконувати дихальні вправи. 1. В.п.: Стоячи, руки на поясі. Вдих – видих з втягуванням та випинанням живота. 2. «Задули свічку». Зробити сильний видих. 3. Покласти на долоню зігнутої руки папір, енергійним видихом через зімкнені губи, старатись здути його з руки. 4. «Насос». В.п.: Стоячи прямо, ноги разом, руки вздовж тулуба. Зробити вдих, потім нахилитись у сторону, виконуючи видих, рука просувається вздовж ноги донизу, в цей час інша рука піднімається догори. Під час цього промовляючи: «С-с-с-с!». 5. «Паровоз». Ходити по кімнаті, виконуючи рухи зігнутими руками в ліктях та говорячи: «Ч-у-х».

Вправи на розслаблення. Розвивати вміння розслаблятися. *Релаксація рук.* Зігнути ліву руку в зап'ястя так, щоб долоня встала вертикально («парканчик»), утримувати її в такому положенні протягом 5-10 секунд. Передпліччя залишається нерухомим, м'язи передпліччя напружені. Розслабити руку, опустити кисть на підлогу. Декілька секунд лежати в розслабленому стані, слідкувати за відчуттям розслабленості в кисті руки та передпліччі. Те ж саме з другою рукою. Руки зігнути в зап'ясті пальцями вниз, утримувати 5-10 сек., розслабитися.

Релаксація ніг. Все тіло розслаблене, тренуються лише ноги (спочатку ліва, потім права). Зігнути ногу в коліні, напружити м'язи ноги, утримувати 5-10 сек. Опустити ногу на підлогу, розслабити м'язи. Зігнути ступню носком до себе. Напружити литкові м'язи протягом 5-10 сек., розслабити їх.

Релаксація м'язів тулуба. Втягнути живіт у себе, напружити м'язи преса, утримати це положення протягом 5-10 сек., розслабитися. Вигнутися в попереку із положення лежачи на спині, утримати положення протягом 5-10 сек., згодом повернутися в початкове положення і розслабитися.

Релаксація м'язів шиї. Нахилити голову вліво – зафіксувати напруження правосторонніх м'язів шиї, згодом повернутися в початкове положення. Нахилити голову вправо – зафіксувати напруження лівосторонніх м'язів шиї, повернутися в поч. пол.

Релаксація лицьових м'язів. Зціпити зуби. Відчути напруження. Розслабитись. Повторити вправи 2-3 рази. Відкрити рот. Утримувати напруження протягом 3-5 сек., згодом розслабитись. Повторити вправи 2-3 рази.

Хвилинки-здоровинки. Розвивати вміння виконувати «хвилинки-здоровинки». Сидячи, ноги разом, руки вниз. 1-2 - з'єднати руки за спиною або за стільцем, прогнувшись у спині, голову не опускає – вдих; 3-4- опускаючи руки – тривалий видих. Повторити 3-4 рази.

Те саме, руки на столі долонями вниз. 1-2 – хлопок по столу; 3-4 – хлопок у долоні; 5-6 – невеликий поворот і хлопок у долоні сусіда; 7-8 – знову хлопок у долоні. Повторити 4-5 разів у різному темпі.

Ноги злегка розставлені, руки на сидіння стільця. 1-2-не відриваючи п'ят від підлоги, потягнути носки ніг на себе; 3-4 – розслабити. Повторити 10 разів у різному темпі.

Вказівним пальцем покрутити ніс ліворуч та праворуч.

Вказівним пальцем закрити одну ніздрю, подихати, потім другу і знову подихати.

«Пожаліти» оченята.

Повільно заплющити очі та розплющити їх.

Вправи на розвиток дрібної моторики. Розвивати дрібну моторику. 1. Згинати та розгинати пальці рук. 2. В.п.: Сидячи, кисті на ступні. Приводячи та відводячи кисті, зрушувати предмет з місця (мішечок з піском, куб та т.і.). 3. В.п.: Стоячи, руки перед грудьми, кисті в «замок». Відведення рук уперед, угору. 4. В.п.: Сидячи. Імітувати гру на барабані. 5. В.п.: Стоячи, в руках м'яч, одна рука зверху долонею вниз, друга знизу – долонею вгору. Повертати м'яч, змінюючи положення рук.

Також важливим є розвиток вмінь застібувати гудзики, правильно тримати олівець, пензлик, копіювати по зразку квадрат (нечітко, із загнутими кутами).

Але для більшості дітей із ЗПР характерним є виконання цих рухів лише у 6-річному віці.

Рухливі ігри та ігрові вправи. *Ігри з ходьбою, бігом, рівновагою:* «Біжіть до мене»; «Конячки»; «Біжіть до прапорця»; «Пташка і пташенята»; «Пташенята й кіт»; «Трамвай»; «Миші та кіт»; «Не запізнюйся»; «Знайди свій колір»; «Діти в лісі».

Ігри з повзанням і лазінням: «Квочка і курчата»; «Миші в коморі»; «Кішка і кошенята»; «Бджілка»; «Вороненята».

Ігри з киданням та ловінням предметів: «Влучити в коло»; «Хто далі кине торбинку (м'яч)»; «Підкинь м'яч вище».

Ігри зі стрибками: «По рівенькій доріжці»; «Спіймай комара»; «Коза та вовк»; «Жабки»; «Горобчики і кіт»; «З купинки на купинку»; «Хто збере більше стрічок»; «Дострибни до прапця»; «Горобці-стрибунці».

Ігри на орієнтування в просторі: «Відгадай, хто кричить»; «Знайди свій будинок»; «Не наступи»; «Кізонька».

Поради батькам:

Зацікавлювати дітей до активної діяльності.

Додержуватись режиму дня.

Грати у різноманітні спортивні ігри.

Розвивати дрібну моторику.

Через наслідування дітьми батьків, привчати навичкам самообслуговування.

Слідкувати за правильною поставою.

Показники фізичного розвитку дитини:

- ходить на носках, роблячи приставні кроки вперед, у сторонни;
- бігає на носочках, по прямій і звивистій доріжці;
- тікає від того, хто ловить, наздоганяє того, хто тікає;
- стрибає на одній нозі;
- стрибає в глибину з лави, куба (висота 15—20 см);
- прокочує кульки, м'ячі між предметами у ворота;
- кидає м'яч вихователеві обома руками знизу та від грудей, ловить кинутий вихователем м'яч (відстань 1,5м);
- проповзає між розставленими предметами (кульки, кеглі) навколо та по прямій на відстань до 5 м;
- ходить по покладеному прямо й по колу мотузку (10 м), приставляючи п'ятку однієї ноги до носка іншої;
- тримає пензлик.

«РІДНА ПРИРОДА»

Навчально-виховні завдання:

- розширювати уявлення про об'єкти природи;
- розвивати уявлення про явища природи, заохочувати називати їх;
- розширювати уявлення про рослини, тварини, знаходити їх на малюнках, картинках;
- формувати у дітей дбайливе ставлення до природи.

Зміст педагогічної роботи

Нежива природа. Сонце. Показувати дітям Сонце та пояснювати його розташування: зранку і ввечері Сонце низько над будинками,

деревами, тому світла й тепла менше; вдень – високо в небі, тому світла й тепла більше. Вночі Сонця не видно.

Вода. Розширювати уявлення дітей про воду: вода є в річках, озерах, колодязі тощо. Дощ і сніг – це також вода. Вони падають з хмар. Пояснювати як правильно користуватися водою для пиття: не забруднювати, не розливати, закривати кран.

Земля. Тверді тіла. Вправляти дітей розрізняти м'яку і тверду землю; розуміти, що після дощу чи поливання земля мокра, м'яка. Пісок буває сухий, він розсипається, не зліплюється. Политий водою пісок є мокрим, тому з нього легко зліпити якусь форму.

Природні явища. Розширювати уявлення дітей про стан погоди: хмарно, сонячно, іде дощ, сніг, дме вітер.

Пори року. Надавати уявлень про пори року. Пояснювати найхарактерніші ознаки пір року: стан сонця, неба, кількість тепла (холодно, прохолодно, тепло, жарко), стан рослин (цвітуть, ростуть, опадає листя чи без листя), поведінка тварин (з'являються малята, сховалися чи відлетіли на зиму тощо) та людей (тепло вдягаються, обігрівають житло, купаються в річці тощо).

Рослини. Розрізняти і називати один-два види дерев (каштан, береза), квітучих трав'янистих рослин (троянда, тюльпан), декілька видів овочів (цибуля, морква, буряк, картопля) та фруктів (яблука, груші, сливи, вишні). Розрізняти овочі і фрукти за кольором і смаком. Ознайомлювати дітей з основними частинами рослин (стебло, листя, корінь, квітка). Пояснювати дітям, що рослини живі і для росту їм потрібні вода, земля, світло, тепло.

Тварини. Розширювати уявлення про тварин, які перебувають поряд, типові особливості зовнішньої будови тварин: у кішки, собаки – гострі кігті на лапах; у кролика – довгі вуха; у коня – грива, копита; у риби – плавники; у птахів – крила. Допомогати дітям помічати цікаві особливості поведінки тварин: їдять, пересуваються, чистяться. Пояснювати, що тварини по різному пересуваються: ходять, бігають (корова, кінь, собака), стрибають (жаба, кролик, горобець), літають (ворона, муха, комар), плавають у воді (риби), на воді (гуска, качка). Пояснювати дітям як визначати деяких тварин по голосу (півень, корова, собака, кіт). Пояснювати, що тварини – живі істоти, вони не можуть жити без їжі; тварини бувають свійські і дикі. Показувати на малюнках: особливості зовнішньої будови, де живуть, чим живляться.

Наше здоров'я і природа. Розширювати у дітей уявлення про окремі особливості будови життєво важливих органів: у роті є язик, зуби, у вухах – отвір; ніс має дві ніздрі; очі прикривають війі; на шкірі є волоссячко. Називати ознаки здоров'я органів: колір, відсутність болю, ушкоджень. Пояснювати дітям правила безпечної поведінки в сонячну, вітряну, дощову погоду та збереження здоров'я.

Поради батькам:

Виховуйте у дитини інтерес до явищ природи, починаючи з набуття вмінь вдивлятися, милуватися рослинами і тваринами; проявляти

спостережливість і дбайливо ставитися до світу природи. Досліджуючи предмети природи малюк намагається сформувати цілісне уявлення про світ, який його оточує, розвиває сприймання, уяву, пам'ять.

Ознайомлюючи дітей з овочами (фруктами), навчайте відрізняти фрукти і овочі на дотик, смак, за кольором. Разом з дітьми називайте і групуйте їх (на одну купку фрукти, на другу – овочі). Читайте вірші про овочі (фрукти), після прослуховування вірша разом з дитиною назвіть овочі (фрукти), про які йшла мова в ньому. В ігровій формі навчайте дитину визначати овочі і фрукти на дотик із закритими очима.

Формування сприймання важливий елемент психічного розвитку дитини. Психологи зазначають, що формування сприймання чотирирічної дитини невід'ємно пов'язане з розвитком чутливості до кольорів, їх диференціювання. Великий вплив на розвиток сприймання дитини відіграє ознайомлення з природою. Так, розвиваючи сприймання дитини, батькам перед прогулянкою необхідно акцентувати увагу дитини на кольори природи, показувати картинки із зображенням довколишньої природи (квіти, трава, пісок, небо, хмари, а також різні предмети), відповідати разом з дитиною на запитання «Що якого кольору?». Під час прогулянки виберіть будь-який колір і починайте шукати предмети цього кольору, наприклад, червоний – квітка троянди, листя дерева восени, сукня Марійки, автомобіль тощо.

Такі заняття допомагають навчитися спостерігати за природою, навколишнім світом, розрізняти і правильно називати кольори. Водночас, сприяють розвитку мислення, сприйняттю кольорів, загальної моторики.

Ознайомлюючи дитину з тваринним світом спочатку запропонуйте розглянути картинки із зображенням тварин. Зверніть увагу дитини на будову кожної тварини. Пояснійте дитині, що тварина не може жити без їжі. Розповідайте, що їдять тварини: корова, кінь, коза – щипають траву; кішка, собака – п'ють (хлепчуть) молоко, їдять м'ясо; ворона, горобець – клюють зерно, ловлять комах тощо.

Подаруйте дитині домашню тваринку. В такому віці малюкові підійдуть акваріум з рибиками, папужка, морська свинка, хом'ячок. Познайомте дитину з твариною, з її зовнішньою будовою тіла (лапи, голова, око, вухо, ніс, хвіст, крила тощо), розкажіть дитині про її звички (як тварина їсть, як спить, як поводиться тощо). У цьому віці можна запропонувати дитині виконати маленьке доручення по догляду за твариною – принести води для домашнього улюбленця, дати трішки їжі. Доглядаючи за твариною, навчайте дитину називати тварину (кролик, рибка, щур, хом'ячок). Відвідайте з дитиною зоопарк, познайомте з іншими тваринами.

Пояснійте дитині особливості живої і неживої природи. Читайте казки та цікаві історії про природу.

Результати навчально-виховної роботи:

- діти знають, що тварини і рослини – це жива природа, а вода, ґрунт, каміння – нежива;

- мають уявлення про основні явища природи;
- можуть назвати особливості зовнішньої будови тіла тварин найближчого оточення;
- мають уявлення про необхідність дбайливого ставлення до живих істот;
- мають уявлення про будову та доступні, для безпосереднього сприймання, функції органів свого тіла, правила безпечної поведінки.

«ЦІКАВА МАТЕМАТИКА»

Навчально-виховні завдання:

- формувати вміння у дітей складати групи предметів: один предмет це – один; один, ще один і ще один – багато;
- ознайомлювати з поняттями «один», «багато», «мало», «порівну»;
- формувати вміння порівнювати предмети методом накладання;
- створювати умови для порівняння предметів за довжиною, шириною, висотою (довгий, короткий, однакові за довжиною) і за формою (круглий, квадратний);
- вправляти дітей обстежувати предмети зором, дотиком;
- формувати вміння користуватися прийомами прикладання;
- заохочувати виділяти й називати геометричні фігури (коло, квадрат);
- формувати вміння розрізняти основні напрями відносно себе (вперед, назад, угору, вниз, у сторони), розрізняти праву і ліву руку;
- ознайомлювати дітей з частинами доби (ранок, день, вечір, ніч).

Зміст педагогічної роботи

Кількість та лічба. Навчати лічити в межах трьох на основі порівняння конкретних множин: один, два, три – всього три. Формувати у дітей вміння порівнювати 1 і 2, 2 і 3 предмета, встановлювати, де більше предметів, де менше.

Надавати уявлення про предмети «однакові», «різні». Формувати у дітей вміння складати групи з окремих предметів: один, ще один та ще один – це багато. Розширювати уявлення дітей про поняття «один», «багато», «мало», «порівну». Виконувати вправи на порівняння груп за кількістю елементів, формувати вміння послідовно накладати один предмет на інший, чи прикладати один предмет до іншого. Пояснювати, що кілька предметів, які знаходяться поруч, позначають словом «багато», одиничні предмети – словом «один».

Просторові уявлення. Формувати вміння розрізняти основні напрями відносно себе (вперед, назад, угору, вниз, у сторону). Виконувати дії за командами «вперед», «назад», «у сторону». Заохочувати користуватися в житті позначеннями просторових напрямів (вперед, назад). Формувати здатність орієнтуватися у кімнаті дитячого садка.

Величина. Вправляти дітей порівнювати предмети за довжиною, висотою і формою, застосовуючи прийоми накладання і прикладання. Формувати вміння порівнювати предметні множини (без лічби) шляхом встановлення взаємно-однозначної відповідності елементів порівнюваних

множин, використовуючи прийоми накладання і прикладання предметів однієї множини до предметів другої. Розширювати вміння обстежувати предмети зором, дотиком. Вправляти порівнювати предмети за величиною і кількістю, однакові і різні за кольором, формою.

Геометричні уявлення (форма). Розширювати уявлення про найпростіші геометричні фігури. Формувати вміння виділяти й називати геометричні фігури (куб, куля, квадрат, коло); виконувати дії з геометричними фігурами: порівнювати дві геометричні фігури за розміром і кольором (маленька куля – велика куля, маленький квадрат – великий квадрат). Залучати дітей до дій з геометричними фігурами та іграшками: накладати, викладати, ставити, приставляти, прикладати, замикати простір. Будувати нескладні будівлі з геометричних форм (накладання, приставляння, прикладання), використовувати в будівлях деталі різного кольору.

Часові уявлення. Ознайомлювати дітей з частинами доби (ранок, день, вечір, ніч), у нескладних сюжетах визначати послідовність частин доби – ранок, день, вечір, ніч. Пояснювати слова, які вказують на тривалість і співвідношення часу: зараз, пізніше. Пояснювати дії, які виконують діти і дорослі в різні частини доби.

Поради батькам:

Оволодіння дитиною математичними знаннями відбувається за рахунок ознайомлення з предметами та їхніми частинами. Дитині варто допомогти накопичити чуттєвий досвід взаємодії зі світом і навчати відбивати його через моделі, образи предметів.

Батьки повинні створити таке середовище, щоб дитина могла взаємодіяти з якомога більш різноманітними предметами й матеріалами, маніпулювати з ними й відображати їх у вигляді малюнків, створювати конструкції.

Граючись з дитиною навчайте її порівнювати величину рівних і різних за розміром предметів (великий-малий, рівні за величиною). Поставте ці предмети поряд, поясніть дитині величину кожного з них, назвіть відповідним словом: вищий-нижчий, однакові за висотою.

За допомогою іграшок навчайте малюка порівнювати групи предметів і визначати де предметів більше, де менше. Визначіть окремий предмет із групи і позначте його словом – «один».

Досліджуючи з дитиною геометричні фігури, навчайте визначати їх форму, розрізняти кулю і квадрат. Порівнюйте однакові фігури за величиною (великий квадрат, маленький квадрат), пропонуйте дитині обстежувати ці предмети за допомогою рук і зору. Набуваючи досвіду маніпуляції з різними предметами, дитина не тільки оволодіває знаннями про розбіжності між предметами (кольори, форма, розмір тощо), а й розвиває мислення, пам'ять, увагу.

Навчайте дитину розуміти і використовувати слова, які позначають часові і просторові поняття (ранок, день, вечір, сьогодні, завтра, тут, там, зверху, знизу).

Однак необхідно пам'ятати, що тривалість щоденних домашніх занять з дитиною не повинна перевищувати 10-15 хвилин за один раз. Для дитини цього віку гра є основним способом пізнання оточуючого світу, тому всі заняття повинні проходити у вигляді гри.

Результати навчально-виховної роботи:

- діти вирізняють один предмет із сукупності, називають словом «один», складають групу з окремих предметів, позначають її словом «багато»;
- мають уявлення про способи порівняння предметів: накладання і прикладання;
- порівнюють дві групи предметів, називають словом «багато», «мало»;
- розрізняють і порівнюють предмети за величиною і формою;
- розуміють слова і вислови, що означають орієнтування в просторі (попереду-позаду, вгорі-вниз) і в часі (ранок, день, вечір, ніч);
- виконують дії з іграшками і геометричними фігурами.

«РОЗВИВАЄМО МОВУ ТА МОВЛЕННЯ»

Навчально-виховні завдання:

- розширювати словник;
- розвивати вміння спілкуватися, вести розмову у колі дітей;
- Вживати у мовленні зменшувально-пестливі слова;
- Оволодівати формами звернення до дорослих;
- розвивати слухове сприймання та фонематичний слух, правильну вимову звуків, дотримання правильної артикуляції звука окремо та в складах;
- залучати до сюжетної гри, до вирішення проблемних ситуацій та їх коментування;
- розвивати вміння слухати казки та коротко відтворювати їхній зміст, розігрувати інсценівки.

Зміст педагогічної роботи

Розвиток звукосприймання та звуковимови.

Розвивати мовленнєве дихання, артикуляційної моторики;

Розвивати слухове сприймання та фонематичний слух;

Розвивати здатності розрізняти на слух звуки (фонем) рідної мови, вловлювати спільне та відмінне у звуках та словах, добирати 4-5 слів з певним звуком;

розвивати вміння визначати правильність звуковимови у власному мовленні та у мовленні ровесників;

розвивати вміння правильно вимовляти звуки п-б, т-д, ф-в, к-г, х, с-з-ц, м, н; диференціювати ці звуки, вправлятися у вимові інших звуків;

розвивати вміння визначати наявність певного звука у слові;

ознайомлювати дітей у процесі гри з термінами «слово», «звук»;

розвивати виразність вимови звуків ізольовано, у складах та в словах; виробляти правильну артикуляцію звука окремо, у прямих складах.

Збагачення словникового запасу.

Розширювати словник дітей відповідно до тем: «Дитячий садок», «Сім'я», «Ігри та іграшки», «Побутові предмети», «Меблі», «Одяг та взуття», «Домашні тварини», «Дикі тварини», «Пори року», «Свята», «Транспорт»;

Уводити в словник вихованців слова, що означають назви дій, якостей, властивостей предметів, речей, явищ;

Розвивати вміння вживати узагальнюючі поняття: іграшки, меблі, взуття, одяг, квіти.

Оволодівати словами, що означають якості та властивості предметів, які сприймаються зором, слухом; словами, що містять у собі оцінку (добре, погано), а також прислівниками, що характеризують просторові (далеко, близько), часові (сьогодні, завтра) відношення.

Розвиток сприймання та розуміння мовлення.

Продовжувати розвиток у дітей вміння сприймати й розуміти звернення до них дорослих людей та їхніх ровесників;

Оволодівати формами вітання та прощання (Добрий ранок. Добрий день. Доброго здоров'я. До побачення), формами ввічливого прохання (будь ласка), подяки (дякую, спасибі), вибачення (пробачте, вибачте, пробач, вибач); ввічливого звертання до дорослих, вживаючи займенники (Ви, Вам, до Вас) тощо;

розуміти розповіді, яких не було у власному досвіді;

розуміти зміст невеликих казок, оповідань, уміти відповісти на запитання у короткій формі, відтворити зміст близько до тексту.

Розрізняти назви часу доби.

Заучувати частини і повністю невеличкі пісеньок потішки, віршички, лічилки,

розуміти звернення незнайомої людини, уміти на нього відповісти.

Уміти розглядати ілюстрації до книжок, співвідносити зображене з текстом.

За допомогою нескладних сюжетних малюнків розуміти найпростіші просторові, часові і причинно-наслідкові зв'язки.

Розвиток активного мовлення.

Збагачувати словник дітей іменниками, дієсловами, прикметниками, прислівниками. Вживати у мовленні іменники з прийменниками в, на, під, до; дієсловами у минулому та майбутньому часі. Оволодівати інтонаціями запитання та вигуку;

вживати в активному мовленні узагальнюючі поняття (іграшки, меблі, одяг, взуття, квіти тощо);

закріплювати в пам'яті дітей прізвища, імена, по батькові свої та батьків;

Формувати вміння слухати та коригувати свою звуковимову, вловлювати спільне та відмінне у звуках та словах, добирати 2-3 слова з певним звуком, якщо цей звук стоїть на початку слова;

удосконалювати слухових відчуттів;

розвивати фонематичний слух (розрізнення значень слів, які різняться одним звуком (лис-ліс, кит-кіт),

розвивати артикуляційний апарат;

вправляти у вимові усіх голосних та приголосних звуків;

розвивати інтонаційну виразність мови;

у процесі гри навчати дітей вживати граматичні форми (іменники в родовому відмінку множини, назви малят тварин в однині та множині), дієслівні форми;

вживати кличний відмінок іменника (Катрусю, тату);

вживати ввічливі слова;

уміти вступати в невимушену розмову з дорослими на запропоновану тему; відповідати на звернення та запитання дорослого; звертатись та запитувати дорослих;

Оволодівати формами звертання до дорослих: називати їхнє ім'я та по батькові; вітатись та прощатись з вихователем та іншими людьми; дякувати за допомогу, виявлену увагу.

Уміти спілкуватися одне з одним; звертатися до партнера, називаючи дитину на ім'я ; вислуховувати співбесідника; відповідати на запитання інших дітей; вести невимушену розмову у колі дітей;

засвоювати форм вітання та прощання (Добрий ранок. Добрий день. Доброго здоров'я. До побачення); форму ввічливого прохання (будь ласка), подяки (дякую,спасибі), вибачення (пробачте вибачте, пробач, вибач); ввічливого звертання до дорослих : (Ви, добрий день, пробачте, вам, до вас та ін..).

Вживати у активному мовленні кличного відмінка іменника (Наталю, мамо) та ввічливих слів;

добирати синоніми та антоніми до слів і користуватися ними у власному мовленні.

Користування словами зі зменшувально-пестливими суфіксами.

Робота з книгою. Робота з книгою сприяє розвитку мовлення дитини завдяки яскравим враженням та позитивним емоціям. Під їхнім впливом у малюка з'являється бажання розповісти про прочитане, формується здатність до емоційного світосприймання.

Для дітей цього віку читайте коротенькі оповідання та казки. Тексти творів слід добирати виходячи з психічних можливостей дитини. Слідкуйте, чи уважно малята слухають вас. Запитуйте про прочитане. Пропонуйте дітям сформулювати запитання до прочитаного і коротко передати зміст. Спонукайте дитину правильно вимовляти звуки, слова при переказі.

Приділяйте увагу ілюстраціям до тексту: зображенням зовнішнього вигляду персонажів, їхньому настрою тощо.

Виховуйте у дітей культуру спілкування з книгою: ознайомлюйте з правилами бережного ставлення до книжки, при необхідності організуйте дрібний ремонт.

Розвивайте уміння дітей зацікавлюватися подіями, описаними в творах.

У цьому віці у дітей з'являється почуття гумору. Тому слід добирати смішні й веселі тексти з розважливими сюжетами про світ дітей і тварин.

Продовжуйте читати зрозумілі за змістом вірші, потішки, дитячі пісеньки. Загадки, заклички, лічилки.

Якщо у дитини недосить розвинена артикуляція і їй важко вимовити звуки, варто попросити її коротко передати зміст, використовуючи м'які іграшки, або розіграти казку в особах, де дорослий буде промовляти від автора, а дитина – від особи персонажа. Доцільно придумувати неочікуваний поворот у розвитку сюжету чи іншу кінцівку казки.

Розвивайте уяву дітей на матеріалі читання. Спонукайте їх до відгадування розвитку подій, мисленій уяві героїв.

Поради батькам:

У цей період швидкими темпами розвивається мовлення у дитини, оскільки вона активно пізнає довкілля, намагається зрозуміти доросле життя.

Дитина із ЗПР 4-річного віку ще байдужа до навколишнього світу, вона не вміє спостерігати, не проникає у відношення між предметами і явищами. Тому у неї не з'являється спонтанно зацікавленість до причин подій і їхніх наслідків. Такі діти не ставлять питання «Чому?». Вони не бувають «чомучками».

Цьому мусять їх навчити батьки і дошкільний заклад, а далі школа.

Отже, використовуючи матеріали спостережень, запитуйте дитину: «Чому?» . Спочатку відповідайте на запитання самі (Чому плаче дівчинка? М'яч упав у калюжу). З часом дитина самостійно відповідатиме на запитання, використовуючи при цьому складні речення..

Привчайте дитину спостерігати за тим, що коїться навколо неї і характеризувати мовою причиново-наслідкові зв'язки.

Спілкуйтеся з дитиною правильною чіткою, неквапливою мовою, щоб вона змогла почути кожне слово, його інтонування.

Організуйте з малюком сюжетну гру, темою якої буде ситуація, пережита разом з нею, але перенесена на іграшки: ляльку, ведмедика, зайчика. При цьому зважте на те, що сюжетна гра має бути недовготривалою, цікавою й посиленою для дитини.

Хваліть дитину за кожне промовлене слово, кожен звук. Залучайте маля до обговорення різноманітних діяльнісних ситуацій.

Створюйте для дитини проблемну ситуацію, на яку слід відповісти, залучаючи наявні знання, аналізуючи конкретні умови.

Створюйте умови для виникнення у дитини інтересу, почуття здивування. Проводьте спільні ігри-дії за різними темами «Лікар», «Продавець», «Водій» тощо, під час яких дитина запам'ятовує нові слова, вчиться узагальнювати.

Залучайте дитину до участі в різних діях разом з вами; наприклад у купівлі і розміщенні різних предметів харчування на полицях, в холодильнику. При цьому радьтеся з дитиною, розповідайте про призначення предметів, а з часом запитуйте, що купили і куди поклали.

Результати освітньої роботи:

- діти оволодівають словником за темами «Дитячий садок», «Сім'я», «Ігри та іграшки», «Побутові предмети», «Меблі», «Одяг та взуття». «Тварини», «Пори року», «Транспорт», «Свята», «Овочі», «Фрукти», «Посуд»;
- володіють реченнями із 3-4 слів, у яких вживають дієслова у теперішньому, минулому часах, прикметниками конкретного значення, прийменниками і кількома прислівниками;
- володіють простими формами вітання, прощання, вертання;
- вільно вступають у контакт з вихователем та дітьми;
- вміють уважно, зосереджено слухати казку, оповідання із уст вихователя. Кількома короткими фразами відтворюють зміст прослуханого. Коротко відповідають на прості запитання;
- знають імена своїх батьків, дідусів, бабусь, їхні професії;
- намагаються розрізнити правильність вимови звуків у себе та у дітей;
- заучують тексти коротких віршів, пісеньок;
- володіють назвами основних кольорів;
- з допомогою вихователя вживають у власному мовленні нові слова;
- уміють орієнтуватися у змісті сюжетного малюнка та серії малюнків. Коротко передають їхній зміст;
- називають предмети, що знаходяться у їхньому оточенні, розповідають, для чого вони потрібні, що з ними можна робити і чого робити не слід;
- дають найпростіші пояснення про схожість і відмінність між предметами.

«ДИТИНА І НАВКОЛИШНІЙ СВІТ»

Навчально-виховні завдання:

- розширювати знання дітей про себе, стосунки у сім'ї, рідну домівку;
- поглиблювати знання про побутові предмети, одяг, меблі, продукти, транспорт;
- заохочувати дітей до виявлення поваги до дорослих, виконання їхніх прохань;
- виховувати почуття симпатії до ровесників та інтерес до їхніх вчинків;
- розвивати товариські взаємини між дітьми, уміння спільно гратися і діяти;
- розширювати уявлення про значення праці дорослих;
- закріплювати навички організованої поведінки в дитячому садку, вдома, на вулиці.

Зміст педагогічної роботи

Про себе і свою сім'ю. Закріплювати знання дітей про своє ім'я, прізвище, вік, стать; ім'я, прізвище своїх батьків та інших членів сім'ї, родинні взаємини: в сім'ї найповажнішими є люди похилого віку, про них слід піклуватися, ввічливо звертатися до них на Ви, допомагати їм та своїм меншим братикам чи сестричкам.

Вправляти дітей у використанні правил взаємовідносин з дорослими (не перебивати розмови дорослих, чекати черги на увагу, не заважати, коли дорослі зайняті справами або відпочивають та ін.).

Розширювати уявлення про домівку, предмети домашнього вжитку: посуд, меблі, одяг. Формувати звичку зберігати порядок, дбайливого ставлення до своїх речей та речей інших членів сім'ї.

Дитячий садок. Продовжувати ознайомлювати дітей з працівниками дитячого садка (завідувач, кухар, двірник), пояснювати значення їхньої праці. Закріпити вміння називати на ім'я і по батькові вихователів, няню, музичного керівника, звертатися на Ви. Привчати дітей вітатися і прощатися з вихователями, нянями та іншими співробітниками дитячого садка.

Виховувати звичку дякувати дорослому або однолітку за допомогу, виявлену увагу: ділитися іграшками, поступатися місцем, чітко і виразно виражати своє прохання, користуватися словами дякую, будь ласка, пробачте.

Формувати вміння слухати іншого, звертатися до нього на ім'я, відгукуватися на прохання.

Вправляти дітей у дотриманні правил організованої поведінки: у дитячому садку, на вулиці, громадських місцях не кричати, а розмовляти природнім голосом, поводитися спокійно.

Виховувати у дітей гуманні почуття та елементарні уявлення про доброту, чуйність, взаємодопомогу, товариськість. Спонукаати до взаємодії з однолітками, розмовляти між собою у привітній формі, допомагати на прохання іншої дитини, формувати вміння слухати іншого, звертатися до нього на ім'я, відповідати на його запитання.

Розширювати знання про правила використання предметів у груповій кімнаті, ознайомити з правилами зберігання іграшок, книжок, посуду, спонукаати дотримуватися цих правил.

Розширювати уявлення дітей про працю дорослих у сім'ї, дитячому садку. Пояснювати, що все чим ми користуємося, створено працею людей, що потрібно поважати результати цієї праці. Сприяти відтворенню різних професій в іграх дітей, інших видах дитячої діяльності.

Рідне місто. Формувати знання про назву міста, вулиці, де живе дитина.

Ознайомлювати з основними видами транспорту (автомобіль, автобус, тролейбус, трамвай), учити впізнавати і називати їх.

Розвивати вміння культурно поводитися в громадських місцях: не бігати, не заважати оточуючим, говорити спокійно.

Поради батькам:

Розширюйте знання дітей про самого себе (вік, стать, ім'я, прізвище) та про свою сім'ю (імена тата, мами, їхнє прізвище, імена бабусі, дідуся, братика, сестрички), сімейні стосунки. Створюйте разом з дитиною сімейні альбоми. Знайомте дітей з родинними святами, іншими святами, залучайте їх до підготовки цих свят.

Слідкуйте за виконанням дітьми правил культури поведінки (вітатися, прощатися, висловлювати подяку, не перебивати дорослих, не заважати їм, коли ті виконують роботу та ін.), правил поведінки у громадських місцях.

Пам'ятайте, що правила ввічливості тільки як правила не сформують у дитини чуйність та відвертість, любов до людей. Засвоєні норми ввічливості мають надалі перерости у моральні принципи. Тому «дресирування» гарних манер швидше нашкодить, ніж допоможе виховати привітну людину. Батькам важливо визначитися, що для них важливіше: виховати чуйну людину або ввічливу, яка буде завжди відповідати всім соціальним стандартам. Чуйні люди не можуть бути нечемними. Дитина має розуміти, що, коли говорить «Добрий ранок!», вона бажає людині добра.

Використовуйте у вихованні дітей художню літературу, особливо казки. Через спілкування з казковими героями дитина легко й природно засвоює норми та правила моральної поведінки.

Знайомте дітей з предметами домашнього вжитку, їхнім значенням, з професіями дорослих та значенням їхньої праці для людей (за допомогою ігор, читання книг, з використанням власного прикладу та ін.).

Заохочуйте дитячу допитливість, відповідайте на їхні запитання, давайте пояснення предметам, подіям, стосункам та ін.

Сприяйте спілкуванню та взаємодії дитини з іншими дітьми. Навчайте дитину правилам гри, коли граєшся разом з іншим.

Вчасно помічайте і належно оцінюйте гарний вчинок дитини. Зауваження намагайтеся робити делікатно, особливо коли поряд її друзі чи сторонні дорослі.

Результати навчально-виховної роботи:

- діти знають своє ім'я, прізвище, вік, стать; ім'я, прізвище своїх батьків і близьких родичів;
- розуміють значення родинних стосунків;
- виявляють інтерес до підтримання порядку;
- уміють ввічливо спілкуватися з рідними та іншими дорослими;
- знають прості правила поведінки на вулиці, в громадських місцях;
- виявляють цікавість до трудової діяльності дорослих, відтворюють її у своїй діяльності.

«ГРА»

Навчально-виховні завдання:

- розвивати інтерес до навколишнього оточення, до властивостей предметів, природних матеріалів, з якими вони грають, спонукати називати, порівнювати, розрізняти предмети та іграшки;
- розвивати під час ігор активне мовлення, збагачувати словниковий запас дитини;
- формувати вміння гратися поруч, розвивати нетривалі форми ігрової взаємодії;
- формувати елементарні правила поведінки під час гри.

Зміст педагогічної роботи

Сюжетно-відображувальна гра. На основі знайомих конкретних ігрових дій з предметами спонукати дітей опановувати узагальненими способами дій з реальними, а потім уявними предметами. Формувати вміння за наслідуванням або зразком відтворювати ігрові дії в нових умовах.

Розвивати вміння брати участь у спільних з вихователем іграх, теми сюжетів для яких використовуються з навколишнього середовища (сім'я, транспорт, магазин, лікарня, дитячий садок); після попередньої екскурсії та закріплення за допомогою дидактичних ігор.

Формувати вміння виконувати ігрові дії, пов'язані між собою та об'єднані загальною назвою: лікувати – ставити термометр, змазувати йодом; годувати – годувати супом, напувати компотом. Збагачувати зміст кожної теми за рахунок розгортання нових, послідовно пов'язаних між собою ігрових ситуацій. Спонукати позначенню предметних дій під час гри словом.

Розвивати найпростіші образно-виразні вміння під час виконання ролі (жабка стрибає, мишка біжить маленькими кроками).

Розвивати вміння використовувати у грі різні будівельні споруди.

Розвивати вміння використовувати великий будівельний, а також природний матеріали (пісок, сніг) з метою спорудження будівель для гри (місток, гірка, доріжка).

Дидактичні ігри. Розвивати інтерес до ігор з дидактичним матеріалом та іграшками.

Сприяти розширенню кругозору, уточненню уявлень дітей про навколишні предмети та їх призначення, збагаченню словника, активізації мовлення, розвитку мислення.

Розвивати вміння порівнювати предмети, знаходити схожість та відбирати предмети за кольором, величиною (великі та маленькі, кульки 2-ох – 3-ох кольорів), збирати пірамідку з різнокольорових кілець у порядку їх поступового збільшення та зменшення, чергувати в певній послідовності два – три кольори, навчати називати розмір кільця (велике, менше, найменше); знаходити однакові предмети та малюнки. Навчати описувати предмети за зразком, виділяючи найбільш характерні ознаки (розмір, колір, призначення, смак).

Розвивати знання про власне тіло («Покажи, де у тебе голова, ручки, ніжки»), аналогічно показувати частини тіла на ляльці.

Формувати вміння називати предмети узагальнюючим словом – меблі, одяг, взуття, посуд, іграшки тощо . Навчати виділяти предметну дію та називати її словом.

Розвивати знання про домашніх тварин, вміння правильно називати їх з дитинчатами, частини їх тіла, вміння правильно казати, хто як говорить.

Формувати вміння складати розрізні картинки зі знайомими предметами, що складаються з 4-ох – 6-ох розрізаних по горизонталі частин за зразком.

Формувати вміння групувати овочі та фрукти, навчати визначати смак: солодкий, солоний, кислий, гіркий.

Конструктивно-будівельні ігри. Розвивати вміння розрізняти та правильно використовувати деталі будівельного матеріалу, використовувати споруди в іграх.

Формувати вміння будувати за зразком, навчати співвідносити споруду та предмет.

Розвивати вміння підтримувати порядок у ділянці конструктивно-будівельних ігор, прибирати іграшки на свої місця після закінчення гри за допомогою вихователя.

Створювати умови для будівельних ігор з природних матеріалів (пісок, сніг, вода), формувати вміння діяти з ними – насипати, пересипати пісок, будувати з нього міст, дорогу; ліпити зі снігу гірку, хатку, катати кулі, робити з них снігову бабу; переливати воду, пускати іграшки плавати тощо.

Рухливі ігри. Заохочувати дітей до ігор з м'ячиками, кульками, конячками, розвивати різноманітні рухи. Тривалість гри для дітей 4-х – 5-ти років – 6– 8 хвилин; повторення кожної з них 6 – 10 разів.

Розвивати вміння ходити та бігати парами, ходити та бігати по прямій, врозтіч, не наштовхуючись один на одного.

Розвивати вміння підлазити під шнур, пролазити в обруч.

Розвивати вміння метати предмети у ціль, прокочувати м'яч, ловити обома руками.

Розвивати вміння стрибати на обох ногах угору, стрибати, просуваючись уперед, стрибати в довжину.

Формувати вміння виконувати рухи за сигналом, узгоджувати свої рухи з рухами інших дітей.

Розвивати увагу, витримку, спритність, вміння орієнтуватися в просторі, окомір, координацію рухів.

Поради батькам:

Виховання дитини із затримкою психічного розвитку залежить від наполегливості та послідовності батьків. Необхідна постійна стимуляція активності дитини, заохочення, терпляче навчання та закріплення вироблених умінь та навичок.

Для дитини 4-ох – 5-ти років потрібні великі ляльки, великі машини, великі іграшкові тварини; набори сімей, тварин; ляльки з аксесуарами (одяг, меблі, посуд); різноманітний транспорт з гаражами та естокадами; набори конструкторів з великими деталями, які добре збираються; різні картинки з 4-ох – 6-ти частин; лото з картками на розрізнення кольору, величини; дитячі книжки з сюжетними малюнками та невеликими казками.

Для того, щоб дитина почала гратися у щось, вона повинна мати уявлення про це. Постійно спілкуйтеся з дитиною, супроводжуючи кожну свою дію мовленням. Необхідно продовжувати батькам гратися з дітьми, беручи на себе ініціативу, як у виборі теми (береться знайомий сюжет побутового характеру), так і в її розгортанні та регулюванні правилами.

Дії батьків, що мають дітей із затримкою психічного розвитку, і дефектологів, які з ними працюють повинні бути скоординовані і спрямовані на досягнення однієї мети.

Результати навчально-виховної роботи:

- діти орієнтуються в оточуючих предметах та іграшках, знають їх призначення, назву, використовують у грі;
- відтворюють знайомі ігрові дії, супроводжують їх мовленням;
- добирають за допомогою дорослого іграшки для здійснення знайомих ігрових дій побутового характеру;
- збирають пірамідку у послідовному збільшенні та зменшенні кілець, можуть зібрати іграшку, що складається з 2-ох – 3-ох частин за зразком; будують невеличкі споруди із природного матеріалу; після закінчення гри прибирають іграшки на свої місця.

«КОНСТРУЮВАННЯ»

Навчально-виховні завдання:

- розвивати потребу в конструктивній діяльності, інтерес до будівельних ігор;
- формувати вміння аналізувати зразки перед конструюванням за допомогою дорослого;
- розвивати вміння сприймати й відтворювати колір, форму, розмір і просторові відношення, відтворювати за наслідуванням дій вихователя чи зразком;
- формувати вміння порівнювати конструкцію зі зразком для оцінки виконання;
- навчати адекватно реагувати на руйнування конструкцій, викликати прагнення відновлювати їх для продовження гри, розвивати ігрову спрямованість дитячого конструювання;
- розвивати вміння доводити роботу до завершення;
- розвивати координацію обох рук, зорово-рухову координацію;
- навчати радіти успіху;
- розвивати активний та пасивний словник.

Зміст педагогічної роботи

Конструювання з будівельного матеріалу. Розвивати знання дітей про деталі конструктора (кубик, цеглинка, пластина) . Навчати розрізняти їх за формою, кольором. Формувати вміння аналізувати споруди: виділяти форму, розмір, колір деталей.

Розвивати вміння розташовувати деталі у горизонтальному положенні, сполучаючи їх між собою ідентичними сторонами (доріжки), накладати кубик на цеглинку (машина), декілька цеглинок (кубиків) одна на одну (вежа, гірка), робити нескладні перекриття (ворота, будинок). Закріплювати елементарні конструктивні вміння: накладати, викладати, ставити, прикладати, замикати простір.

Формувати у дітей уявлення про протяжність предметів шляхом побудови доріжок різної довжини й ширини. Навчати дітей порівнювати предмети за довжиною і шириною. Збагачувати мовлення дітей словосполученнями, наприклад: «доріжка червоного кольору довга (широка)», «доріжка зеленого кольору коротка (вузька)», «червона доріжка довша (ширша) за зелену», «зелена доріжка коротша (вужча) за червону», «цеглинка зверху кубика», «кубик внизу», «цеглинка за кубиком», «кубик перед цеглинкою» тощо.

Розвивати у дітей здатність виділяти у реальних предметах їх складові частини, визначати їх просторове взаєморозташування.

Поради батькам:

Дитині із затримкою психічного розвитку необхідно надавати можливість спостерігати за процесом конструювання, при цьому важливо, щоб дорослі, виконуючи різні побудови на очах у дітей, діяли зацікавлено, супроводжуючи свої дії словесним поясненням, застосовуючи ігрові прийоми конструювання. Оскільки вибір необхідних елементів, послідовність їх побудови та просторове розташування запропоновано у готовому вигляді – у вигляді дій дорослого, дитина діє слідом за ним, копіюючи кожен його дію. Відомо, що наслідування має у житті дитини особливе значення і формує не тільки конкретні конструктивні вміння, але надає можливість зацікавитися самим процесом конструювання. За наслідуванням дитина засвоює не тільки вміння та навички, але й емоційну поведінку.

Виховуючи інтерес до конструювання необхідно формувати розуміння дітьми функціональності предметів. Так, для побудови конструкції предмета, потрібно уявляти призначення предмету та його складові частини, оскільки будова, форма, розташування завжди визначаються функцією, яку виконує предмет та кожні його частини.

Навчання конструюванню тісно пов'язано з навчанням дітей гри, де формуються предметні, орудійні й ігрові дії, в процесі яких відбувається перше ознайомлення дитини із функціональністю предметів.

Для формування конструктивних дій дитина повинна сприймати форму, величину, просторове розміщення елементів, що складають єдине ціле. Розрізненню геометричних форм сприяє використання різних дидактичних ігор, зокрема «Поштова скринька», різні вкладки для заповнення відповідного розміру в панелі тощо. Закріплювати вміння знаходити однакові та відмінні ознаки предметів можна на матеріалі гри «четвертий - зайвий», «Знайди таку ж саму». Для навчання орієнтуватися в розміщенні предметів у просторі, відстані між ними, напрямку використовуйте ігри на складання цілого з окремих його частин. Для цього використовуйте набори різних зображень (знайомих дитині іграшок, тварин, рослин). Чим більше частин, тим складніше зібрати з них ціле зображення, тому слід починати збирати його з 2 – 3 частин та поступово ускладнювати завдання. Для вправлення у розвитку просторового аналізу й синтезу зовсім необов'язково купувати дорогі

«пазли», які, часто бувають занадто складними для дітей з відставанням у розвитку. Їх функцію виконують різнокольорові листівки, розрізані на кілька частин. По мірі розвитку вправності дитини добирайте складніші малюнки й розрізайте їх на більшу кількість деталей.

Результати навчально-виховної роботи:

- діти виявляють інтерес до конструювання;
- правильно користуються будівельним матеріалом, враховують колір, величину, форму, просторове розміщення;
- розуміють і правильно вживають такі слова, як великий – маленький, довгий – короткий, високий – низький, широкий – вузький;
- за зразком створюють з будівельного матеріалу знайомі споруди;
- використовують свої споруди у сюжетно-відображувальних іграх.

«ОБРАЗОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ»

Навчально-виховні завдання:

- розвивати інтерес і бажання малювати, ліпити, робити аплікації;
- формувати наочно-дійове мислення;
- формувати просторове уявлення, просторову орієнтацію;
- розвивати зорове, слухове, дотиково-рухове сприймання, спостережливість та естетичні почуття при ознайомленні з навколишнім середовищем, в процесі образотворчої діяльності;
- формувати вміння давати словесний звіт про послідовність виконання практичних дій;
- збагачувати словниковий запас;
- формувати вміння зображувати знайомі предмети та явища, використовуючи різноманітні зображувальні засоби (колір, лінію, форму); домагатися приблизної подібності зображення предмета;
- розрізняти і правильно називати фігури (круг, квадрат); кольори (червоний, синій, зелений, жовтий, коричневий, чорний, білий);
- формувати вміння правильно тримати у руці пензлик, вільно без зайвого натискання проводити їм по паперу; охайно набирати фарбу на пензлик, зайву віджимати об край посуду. Везти пензликом тільки за ворсом, промивати пензлик та осушувати серветкою;
- формувати вміння користуватися клеєм, набирати його на пензлик, намазувати папір клеєм на клейонці; намазану форму щільно притискувати серветкою;
- розвивати вміння охайно користуватися солоним тістом (глиною), ліпити на дощечці, не бруднити стіл, одяг;
- після закінчення заняття разом з вихователем прибирати своє робоче місце.

Зміст педагогічної роботи

Малювання. Навчати зображувати знайомі предмети, пов'язані з осінньою порою року (фрукти, овочі, квіти, осіннє дерево тощо), передавати враження від зимових явищ природи та свята новорічної ялинки (ялинка,

снігова баба, сніжинка, новорічна ялинка, подарунки тощо), від спостережень весняної природи та навколишнього життя (квіти, дерева з бруньками, весняний дощик тощо) за наслідуванням дій вихователя чи зразком.

Формувати вміння користуватися пензлем.

Формувати вміння малювати технікою штампування листями, половинками яблук (Осінній ліс, осіннє дерево, гілка з яблуками).

Розвивати вміння малювати пальчиком, ватною паличкою, олівцем, фломастером.

Формувати вміння орієнтуватися на аркуші паперу (квіти знизу, сонце зверху) за наслідуванням дій вихователя чи зразком.

Формувати вміння зображувати предмети круглої, овальної та прямокутної форми (фрукти, овочі, іграшки), розміщуючи їх в ряд на одній горизонтальній лінії або на всьому аркуші за наслідуванням дій вихователя чи зразком.

Формувати вміння об'єднувати в малюнку єдиним змістом зображення 2-х предметів, розташовуючи їх на одній лінії внизу аркуша паперу (будинок з парканом, дерево біля будинку, новорічна ялинка, прийшла зима) за наслідуванням дій вихователя чи зразком.

При малюванні предметів проводити прямі (вертикальні, горизонтальні), похилі, ламані, криві та дугоподібні лінії (положення пензлика – вертикальне, олівця – похиле). Малювати 2 – 4 фарбами.

Формувати вміння розфарбовувати за допомогою ватної палички, пензлика, олівця, фломастера невеликі частини малюнка лише в одному напрямі (зверху вниз або зліва направо).

Формувати вміння малювати елементи українського візерунку: прямі лінії, крапки, мазки, кільця, круги, малювати візерунки на прямокутнику, квадраті, кутах) і дотримуючись симетрії (доріжка, рушник, тканина, килимок, тарілка) за наслідуванням дій вихователя чи зразком.

Формувати вміння малювати предмети круглої та овальної форми після попереднього його обстеження з натури (макет) (фрукти, овочі) за наслідуванням дій вихователя чи зразком.

Вчити порівнювати малюнок з натуральним об'єктом.

Створювати умови для колективного малювання.

Ліплення. Розвивати вміння розкочувати шматок солоного тіста (глини) між долонями прямими, коловими рухами, надавати круглої, овальної, циліндричної форми (яблуко, горіх, лимон); закруглювати кінець форми пальцями (огірки, стовпчики), загострювати кінець стовпчика (морква, дзьоб) за наслідуванням дій вихователя чи зразком.

Формувати вміння ділити солоне тісто (глину) на різні та однакові за величиною частини.

Формувати вміння згортати видовжені форми в кільце, з'єднуючи кінці (бублики); розплескувати кулясті та циліндричні шматочки солоного тіста (глини) й защипувати краї розплесканої форми пальцями, міцно притискати один край до другого за наслідуванням дій вихователя чи зразком.

Формувати вміння вдавлювати солоне тісто (глину) пальцем для одержання порожнистої форми, загинати краї розплесканої форми (мисочка, тарілочка) за наслідуванням дій вихователя чи зразком.

Формувати вміння ліпити предмети однакові за формою, але різні за величиною (великі і маленькі м'ячі, огірки) за наслідуванням дій вихователя чи зразком.

Формувати вміння ліпити предмети, що складаються з 2 – 3 частин, правильно поєднувати їх у ціле за допомогою прийомів прикладання та притискування (грибок, лялька, снігова баба, пташка) за наслідуванням дій вихователя чи зразком.

Формувати вміння розфарбовувати виліплені предмети відповідним кольором за наслідуванням дій вихователя чи зразком.

Аплікація. Навчати впізнавати, виділяти, називати фігури.

Формувати вміння правильно користуватися пензлем, клеєм, намазувати фігури від середини до країв, приклеювати їх злегка притискуючи серветкою, збирати зайвий клей за наслідуванням дій вихователя чи зразком.

Формувати вміння викладати та наклеювати в певній послідовності на смужці паперу, квадраті, крузі готові геометричні форми (квадратики, кружечки), нескладні рослинні елементи, чергуючи їх за кольором, розміром і формою за наслідуванням дій вихователя чи зразком.

Формувати вміння викладати і наклеювати предмети, що складаються з 2 – 3 готових частин (грибок, башточка, човник, будинок, рибка, сніговик, курчатко) за наслідуванням дій вихователя чи зразком.

Поради батькам:

Продовжуйте малювати, ліпити, робити аплікації разом з дітьми.

Навчайте розфарбовувати готові контурні малюнки кольоровими олівцями, фломастерами, використовуйте розфарбовки водою.

Продовжуйте застосовувати вправи, які сприяють диференціації кольору, форми; підбирати до кольорової картки (червоної, синьої тощо) предмет відповідного кольору, називати кольори. До геометричних фігур (круга, овалу, квадрата, трикутника) підбирайте предмети відповідної форми.

Привчайте дітей до того, щоб робота була закінчена. Роздивляйтеся разом з дітьми малюнки у книжках.

Навчайте дітей запам'ятовувати послідовність ліплення (що робити спочатку, що потім): називати вироби, їх частини, ознаки, показувати, як виконувалися ті, чи інші деталі предмета.

Розглядайте з дітьми предмети декоративно-ужиткового мистецтва: вишивки, розпису. Робіть аплікації з готових форм.

Заохочуйте використовувати виготовлені вироби для подальшої гри.

Грайте у пальчикові ігри, робіть масаж кисті.

Результати навчально-виховної роботи:

- вихованці зображують прості за будовою та формою знайомі предмети, використовуючи колір, лінію, пляму за зразком;

- малюють елементи українського візерунку на вирізаних з паперу геометричних формах та предметах побуту за зразком;
- орієнтуються на аркуші;
- розривають шматочки солоного тіста (глини), обробляють їх долонями, надають циліндричної, круглої, овальної форми за зразком;
- ліплять предмети, які складаються з 2 – 3 частин, з'єднують частини у ціле за зразком;
- викладають та наклеюють зображення предметів з 2 – 3 готових частин за зразком;
- викладають та наклеюють геометричні та рослинні елементи на смужці, квадраті, крузі за зразком.

«ПРАЦЯ»

Навчально-виховні завдання:

- формувати навички самообслуговування (знімати, одягати одяг і взуття, складати їх на місце);
- виховувати бажання самостійно виконувати трудові дії;
- формувати вміння виконувати трудові доручення, пов'язані із господарсько-побутовою працею;
- виховувати позитивне ставлення до праці; бажання допомогти дорослим та одноліткам.

Зміст педагогічної роботи

Самообслуговування. Формувати у дітей вміння здійснювати дії у певній послідовності: одягатися (спочатку взуття, потім одягати верхній одяг і головний убір); роздягатися (знімати головний убір, розстібати гудзики, знімати верхній одяг, потім взуття).

Привчати дітей до охайності (розвішувати одяг у шафі, складати взуття на поличку).

Сприяти виконанню дітьми культурно-гігієнічних правил.

Господарсько-побутова праця. Продовжувати формувати у дітей вміння виконувати трудові доручення: ставити стільці до столів, розкладати ложки, ставити тарілки, хлібниці; розкладати і прибирати матеріал для занять; прибирати іграшки після гри, книги. З другої половини року залучати дітей до чергування по їдальні (допомагати накривати на столи та прибирати з них).

Привчати дітей дотримуватися порядку у групі, спальній кімнаті та інших кімнатах.

Розвивати бажання допомогти дорослим, одноліткам.

Виховувати інтерес та бажання брати участь у праці.

Поради батькам:

Терпляче досягайте поставленої мети, допомагайте дитині тоді, коли вона не в змозі виконати завдання самостійно.

Привчайте дитину виконувати дії у певній послідовності. Показуйте дитині, як це робити, супроводжуючи свої дії поясненнями.

Залучайте дошкільника до виконання дій господарсько-побутового характеру, звертати увагу на спосіб виконання завдання.

Привчайте дитину цього віку до самообслуговування та господарсько-побутової праці, потрібно якомога частіше використовувати ігрові форми її організації.

Більше уваги звертайте на виховання у дитини охайності, привчайте до особистої гігієни: мити руки перед їжею та після прогулянки та ін. Слідкуйте, щоб кожна річ, якою користувалася дитина, була покладена на місце. Виконання цих вимог привчає її до самостійності, порядку, охайності, виховує повагу до праці дорослих.

Не потрібно квапити дитину, дозвольте їй виконати завдання у зручному для неї темпі. А якщо у неї не виходить так як потрібно, ваше завдання – запевнити, що вона росте, вчиться, кожного дня у неї додається досвід та уміння.

Коли дитина не змогла виконати роботу або повелася безвідповідально, спробуйте зрозуміти її та показати, як потрібно робити.

Показуйте, що ви зацікавлені у тому, щоб у неї все вийшло як потрібно, що ви її розумієте, вірите у її сили.

Не забувайте заохочувати дитину (дякуйте, нагороджуйте, хваліть) за виконану роботу.

Результати навчально-виховної роботи:

- дитина виявляє інтерес та позитивне ставлення до праці;
- намагається (під контролем дорослого) у певній послідовності одягатися, роздягатися і складати свої речі на місце;
- виконує прості доручення з господарсько-побутової праці;
- за нагадуванням дорослого допомагає своїм одноліткам.

«МУЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ. РИТМІКА»

Слухання музики. Діти на цей час вже починають вчитися уважно слухати музичний твір, дослуховувати його до кінця, емоційно переживати настрій, характер музичного образу, драматургію розвитку. В них вже достатньо розвинуте чуття ритму, і вони його можуть як сприймати, так і відтворювати. В процесі музичного виховання дітей потрібно розвинути і виховати в них:

емоційну, рухову, слухову чутливість, здатність дивуватися та захоплюватись красою музичних образів, настроїв та почуттів, проводячи паралелі з навколишнім світом, радіти слухаючи музику, отримувати задоволення від самовираження в музиці;

формувати вміння знаходити спільні настрої, образи, стани в музиці, живопису, поезії;

визначати темп твору, динаміку, засоби музичної виразності, жанр, знати назви творів які слухали;

розвивати мовленнєву діяльність при характеристиці та описанні музичного образу твору, його розвитку.

вчити слухати вступ і починати співати після нього.

Орієнтовний репертуар: «Німецький танок» Л. Бетховен, «Дід Мороз» Р. Шуман, «Дощик» Г. Свірідов, «Чаклун» Г. Свірідов, «Баба Яга» П. Чайковський, «Фея Драже» П. Чайковський, «Трубач і ехо» Д. Кабалевський, «Осінь пісня» П. Чайковський, «Курка», «Годинник», «Зозуля» Ж. Рамо (клавесин), «Весна», із циклу «Пори року» А. Вівальді (оркестр), «Маленька нічна серенада» 1 ч., В. Моцарт (оркестр), «Жайворонок» М. Глінка (голос, фортепіано), «Колискова» Р. Паулс (голос, фортепіано), «Колискова» Й. Брамс (голос, фортепіано), «Ляльковий кек – уок» К. Дебюссі, «Не хочуть купити ведмедика», «Купили ведмедика» В. Косенко, «Дощик» В. Косенко, «Труба і барабан» Д. Кабалевський, «Музична табакерка» А. Лядов, «Музична шкатулка» С. Майкапар, «Жаба» В. Ребіков, «Зайчик», «Сорока», «Півник» А. Лядов, «Совеня» Р. Шумана, «Котик захворів», «Котик видужав» О. Гречанінов, «Подольночка», «Зайчику, мій братику» укр. нар. пісня в обр. Ю. Леонтовича.

Співи. В 4 роки діапазон голосу дитини ще не достатньо розвинений, але дозволяє вже вчити пісенні твори. Вимова стає більш чітка та чиста. Дітям стають вже більш зрозуміліші тексти пісень (діти знають про що співають, розуміють зміст пісні). Музичний керівник вже може:

залучати дітей до співу як народних пісень так і створених композитором. Пісні повинні бути не важкими за мелодією, ритмічним малюнком, з короткими фразами, різного характеру, в діапазоні ре – ля;

починати формувати «культурний спів»: без напруги голосу, з інтонацією, з відтінками, брати дихання між короткими фразами;

вчити прислухатися до голосу дорослого та інструменту, узгоджувати з ним свій спів;

вчити слухати не тільки себе, а і своїх однолітків, вчити співати в колективі, не виділяючись голосом, без крику;

вчити слухати вступ і починати співати після нього, закінчувати музичний твір разом з усіма дітьми.

Співочий репертуар: Співаночки: «Півню мій», «Вийди, вийди сонечко», «Равлик – Павлик», «Дрібушечки», «Кицю, кицю, няв», загадки на доспівування тоніки, доспівування закінчень фраз.

Пісні: «Колискова» Р. Паулс, «Колискова» Й. Брамс, «Подольночка» укр. нар. пісня в обр. Ю. Леонтовича, «Пісня Лисички» з дитячої опери «Коза – дореза» М. Лисенка, «Щедрівочка щедрувала» укр. нар. пісня, «Буде весело в садочку» муз. В. Івасів, сл. П. Головка, «Осінь», «Танець осінніх листочків» муз. А. Філіпенка, сл. Є. Макшанцевої, «Зимонько – снігуронько» муз. Я. Степового, сл. Л. Глібова, «Ялинка» сл. і муз. Н. Вересокіної, «Осінь – радісна пора» сл. Л. Компанієць, муз. І. Кишка, «Подарунок мамі» сл. Т. Волгіної, муз. А. Філіпенка, « Неслухняний дощик» муз. І сл. Р. Неронова, «Любимо бабусю» муз. І сл. І та Ю. Білоконь, «Прилетіла бджілка» муз. К. Мяскова, сл. Г. Бойка.

Музично-ритмічні рухи. Для 4 років в дітей вже достатньо розвинений руховий апарат. Вони більш пластичні, швидше реагують

на зміни, краще можуть контролювати своє тіло. Діти починають рухатися більш емоційно, як того потребує характер музичного твору. На цей час в дітях можна:

продовжувати формувати музично – ритмічні навички марширування в ритмі твору (весело, бадьоро, чітко, легко, спокійно), підстрибування, ходіння по колу (взявшись за руки, міняючи напрямок, прискорюючи рух, збираючись до купи), вільно рухаючись у різних напрямках;

заохочувати до цілісного сприймання твору, через рухову діяльність розвивати вміння створювати виразний музично – ігровий образ;

привертати увагу до зміни музичних частин твору через характер рухів, вчити відчувати ритмічну пульсацію твору, сильні доли, зміни музичного ритму; виховувати пластичну виразність рухової сфери кожної дитини, культуру рухів.

Танці. Виховувати сприйняття танцю, як емоційне дійство, виховувати виконавські навички (виразні танцювальні рухи, міміка);

розширити обсяг естетичних емоцій (ласкаво, м'яко, лірично, світло, святково, легко, блискуче, мужньо, лукаво, сердито, суворо);

вчитися розуміти логічний зв'язок між назвою танцю і його характером, настроєм, рухами, музичною формою та будовою танцю.

Танцювальний репертуар: Музично – ритмічні рухи: «Танцювальний крок» муз. Г. Свиридова, «Побігли» муз. Л. Бетховена, «Вертівки» укр. нар. мел., в обр Я. Степового, «Танцювальна вправа з брязкальцями» угор. нар. мел., «Йдемо, кружляємо» муз. П. Козицького, «Скакалка» муз. А. Хачатуряна (стрибки під музику з рухами рук), «Верхи на конячці» муз. О. Гречанінова (галоп по колу, парами).

Танці: «Подоляночка» укр. нар. пісня в обр. Ю. Леонтовича, «Ляльковий кек – уок» муз. К. Дебюссі (сучасні рухи з використанням оплесків, притопів на сильні доли), «Музична шкатулка» муз. С. Майкапара, «Гопачок» муз. Г. Петрицького, «Полька» муз. Б. Фільц (парний танок, крок польки), «Танок осіннього листочка» муз. А. Філіпенка (з листочками клена, парами та врозтіч), сл. Т. Волгіної, «Ми сніжиночки» муз. Т. Ломової, «Танець весняного струмочка» муз. Р. Шумана (зі стрічками, рухи в колоні), «Чунга – чанга» дитяча пісня, «Танок маленьких каченят» дитяча пісня, «Шарманка» муз. Д. Шостаковича (танок зірочок і місяця, з дзвіночками, тканиною).

Гра на дитячих музичних інструментах. Малята вже мають досвід гри на музичних інструментах. Вони із задоволенням будуть продовжувати вчитися грати і одночасно знайомитися з новими музичними творами. Деякі знання діти вже мають: як правильно грати на інструменті, як слухати твір, як передати характер музики, як відтворити деякі звуки природи, тварин і т. інш. На даному етапі треба продовжувати:

знайомити з іншими музичними інструментами (барабани, свищики, бубен), принципами гри на них;

продовжувати разом з дітьми створювати та використовувати підручні засоби як музичний інструментарій (маракаси з фісташок, скляний посуд, ключі);

продовжувати навчати дітей опановувати засоби музичної виразності (темп, ритм, регістр, артикуляція, динаміка), визначати характер твору;

викликати інтерес до слухання музики, музикальних інструментів, які використовуються під час занять (дзвіночки, маракаси, бубен, дудки, фортепіано);

дати можливість зрозуміти, що звук не просто звучить, а передає певний настрій, вчити думати про якість звуку, який треба грати;

розширити обсяг естетичних емоцій (ласкаво, м'яко, лірично, світло, святково, легко, блискуче, мужньо, лукаво, сердито, суворо);

вільно розрізняти на слух музичні інструменти (фортепіано, дзвіночки, барабан);

стимулювати до створення ритмічних імпровізацій на різних інструментах;

вчити працювати в колективі, прислухатися до інших дітей, їх виконання (при грі на інструментах).

Репертуар з гри на дитячих музичних інструментах: «Трубач і ехо» Д. Кабалевський, «Волинка» А. Моцарт, «Баба Яга» П. Чайковський, «Німецький танок» Л. Бетховен, «Дід Мороз» Р. Шуман, «Дощик» Г. Свірідов, «Зозуля» Ж. Рамо (запис, клавесин), «Ляльковий кек – уок» К. Дебюссі, «Труба і барабан» Д. Кабалевський, «Дзвоники дзвонять» В. Моцарт, «Музичні молоточки» муз. О. Тилічєвої, сл. Ю. Островського, «Трикутник і барабан» муз. А. Філіпенка, сл. В. Болдирєвої, «Марш Чорномора» М. Глінки.

Ритміка. Діти вже можуть опанувати деякі ритмічні рухи, можуть більш – менш контролювати своє тіло, але їм ще важко одночасно здійснювати рухи, наприклад і руками і ногами. Тому різні вправи легше буде виконувати якщо дітей розбити на групи: одна частина плескає руками, інша тупає ногами і т. інше. Для занять ритмікою вже можна:

пояснити сильну та слабку долі, рахувати до двох, трьох;

вчитися промовляти ритмослоги (та – довга (жовта картка), ті – коротка (зелена картка), та – а – дуже довга (червона картка));

поступово вводити різного виду ритмічні ансамблі (дуети, тріо, квартети тощо).

Мовленнєві ігри. «Груша» М. Біндас, «Гаряче сонце» В. Бондаренко, «Зозульчин дім» Л. Дяченко, «Веселі тваринки» К. Міщук.

Пальчикові ігри. «Долонька» В. Бондаренко, «В ліс метелики летіли» О. Мамчич, «Мурця» Т. Полубко, «Сів на гілку снігурець», «Баранчики – круторіженьки», «Дві струнки сосни», «Кіт на пічку пішов» І. Ликова.

Рухливі та музичні ігри. «Хто скоріше займе стільчик», «Веселі музики» муз. А. Філіпенка, «Гра з брязкальцями» муз. Ю. Щуровського, «На машині» муз. О. Ветлугіної, «В лісі тиша» (оркестр) О. Мамчич, «Злива» О.

Полянська (оркестр, шумові звуки), «Ечі, ечі, ечі» Д. Чередниченко (рухи тіла), «Баба Яга» П. Чайковський (рухи тіла, «долоньковий» оркестр), «Дід Мороз» Р. Шумана (рухи тіла, оплески, тупання), «Трубач і ехо» Д. Кабалецький («долоньковий» оркестр), «Не хочуть купити ведмедика», «Купили ведмедика» В. Косенко, «Гра з водою» нар. фр. Пісня (різні види шелестіння паперу, рухливі дії), « Труби, грицю» муз. В. Верховинця, сл. народні, «Горобчик» укр. нар. пісня, «Ковалі» муз. В. Верховинця, сл. народні.

Поради батькам:

відвідувати дитячі лялькові вистави;
 вдома стимулювати дітей до самостійної музичної творчості: ігор з музичними іграшками, музикування, наспівування;
 слухати дитячі пісні, підспівувати;
 малювати ілюстрації до пісень, вивчених в садочку;
 відвідувати батьками ранки та тематичні заняття.

Результати навчально-виховної роботи:

- в дітей вже більш розвинена емоційна, рухова, слухова чутливість;
- вони можуть визначати темп, динаміку твору, початок та кінець, впізнають вже знайомий твір;
- діти починають відчувати ритмічну пульсацію твору, сильні долі;
- можуть співати разом з дорослим та самостійно невеличкі пісні;
- діти вже здатні поєднати зміни музичних настроїв твору з характером рухів;
- формується інтерес до музичних інструментів, які використовуються під час занять, та елементарні навички гри на дитячих музичних інструментах;
- діти можуть розрізняти звучання інструментів за тембром (тих, на яких грали);
- починають прислухатися до інших дітей, їх виконання (при грі на інструментах, виконанні пісні), радіти особистій та колективній музичній діяльності.

СТАРША ГРУПА (5-РІЧНІ ДІТИ)

Особливості організації виховання і навчання 5-річних дітей

П'ятирічні діти, які перебувають у дитячому садку третій рік, вже досить самостійні: прийшовши в садок, вони вітаються з вихователем, уміють самостійно вдягатися, роздягатися, вмиватися, їсти, причісуватися, тримати в порядку свої речі, шафу тощо. Водночас вони як раніше потребують ніжності, доброзичливого, уважного ставлення вихователя.

Бувають випадки, коли п'ятирічна дитина вперше починає відвідувати дитячий садок. Тут тактика вихователя залишається такою ж, як і в попередніх групах: до новенької дитини потрібно бути особливо уважним, чуйним, доброзичливим, допомогти їй звикнути до нових умов, потоваришувати з дітьми.

Основні завдання розвитку полягають в розширенні знань про навколишній світ; розвиток пізнавальних процесів (сприймання; наочно-образного мислення); мовлення, гри, трудової діяльності.

Організація життєдіяльності дітей

З дітьми третього року навчання (старшої групи) рекомендується проводити з вересня по травень по 7-8 групових занять на тиждень у першу половину дня. В окремих випадках допускається проведення занять у другій половині дня (фізична культура, образотворча діяльність). Тривалість занять 20-25 хв. (комплексних – до 35 хв.).

При проведенні комплексних занять поєднувати деякі, а не всі напрями розвитку (наприклад, музичний - з фізичним, образотворчий – з музичним і літературним, трудовий – з художнім тощо).

Тематика занять повинна бути максимально пов'язана з реальним життям і його сьогоденними проблемами, сприяти розвитку самостійності дітей, звертатися до власного досвіду дошкільників. При організації занять не слід позбавляти дітей права на пересування, час завершення діяльності, можливості переходу до іншого виду діяльності.

Передбачати місце і час для різноманітних, вільних проявів інтересів самої дитини (особистий час), можливість займатися улюбленою справою протягом дня. Активно залучати членів родин до життєдіяльності групи (участь в організації різних видах діяльності дітей). Сприяти спілкуванню старших дошкільників з молодшими, залучати їх до спільної посильної діяльності. Вчити старших дітей уважно, турботливо ставитися до молодших, опікувати їх, враховувати їх побажання, передавати малятам свої знання та вміння, прагнути бути взірцем для них. Виявляти правдивість, чесність у стосунках з молодшими, справедливість в оцінці їхньої поведінки. У колі молодших дітей відчувати себе старшим.

Орієнтовний розпорядок дня на процеси життєдіяльності дітей

Вдома Підйом, ранковий туалет	6.30-7.30
У дитячому садку Ранкова зустріч дітей, ігри, самостійна діяльність за вибором дітей, індивідуальні заняття, гімнастика	7.30-8.30
Підготовка до сніданку, сніданок	8.30-9.00
Самостійна діяльність за вибором дітей Ігри, підготовка до занять, заняття колективні та індивідуальні	9.00-10.00
Підготовка до прогулянки, прогулянка	10.00-12.00
Повернення з прогулянки, підготовка до обіду, обід	12.00-13.20
Підготовка до сну, сон	13.20-15.20
Поступовий підйом, оздоровчі процедури	15.20-15.50
Полуденок, ігри, самостійна діяльність за вибором дітей, індивідуальні та спільні заняття	15.50-16.40
Підготовка до прогулянки, прогулянка	16.40-18.10
Повернення з прогулянки, вечеря, ігри, самостійна діяльність за вибором дітей	18.10-18.45
Повернення дітей додому, бесіди з батьками	18.45-19.00
Вдома Прогулянка	19.00-20.15
Спокійні ігри, гігієнічні процедури	20.15-20.45
Укладання, колискова мами, нічний сон	20.45-6.30 (7.30)

«ВИХОВУЄМО ЗДОРОВУ ДИТИНУ»

П'ятий рік життя є періодом інтенсивного росту і розвитку організму. У даний віковий період у дітей спостерігається прагнення удосконалювати навички їсти акуратно, оволодіння уміннями підтримати особисту гігієну.

Характерним для даного віку є вміння ходити та бігати різноманітними способами. Для деяких дітей із ЗПР складним для виконання є біг врозтіч; біг 50-60 м із середньою швидкістю в чергуванні з ходьбою та інші вправи через швидку втомлюваність та різноманітні соматичні захворювання.

Діти можуть стрибати у різні сторони різними способами. В більшості діти із ЗПР стрибки з поворотом навколо себе вліво і вправо виконують на 50° за один стрибок; дітям складно виконувати одночасно два рухи. Діти оволодівають навичками прокочувати, підкидати, кидати м'ячі, кульки, обручі між предметами, у різні сторони, у «ворітця». Діти можуть підлізати під різні предмети, повзати. Але багатьом дітям із ЗПР необхідна допомога у вигляді страховки при повзанні по похилій дошці вгору і вниз через порушення координації рухів та страх падіння.

Щодо розвитку дрібної моторики, то рухи пальців рук вже більш швидкі, сміливі, але неточні; при розфарбовуванні розмальовки чи готових «заготовок» дитина перетинає лінію, залишає багато великих пробілів; спостерігається мала сила нажиму на олівець.

Завдання розвитку:

- зміцнювати здоров'я дітей;
- створювати умови в групі для ефективної профілактики простудних і інфекційних захворювань;
- становлення та розвиток довільних рухових і статичних функцій;
- розвивати координацію, рівновагу;
- формувати правильну поставу та розвиток стопи у кожної дитини;
- формувати вміння виконувати рухи ведучої руки з великою амплітудою та рухи кисті й пальців рук при зоровому контролі;
- розвивати маніпулятивну діяльність кисті рук і розвиток кінестетичних відчуттів розвивати в пальцях рук;
- здійснювати систему корекційно-відновлювальних заходів, спрямованих на розвиток психічних процесів і особистісних якостей вихованців, попереджати виникнення вторинних відхилень у психофізичному розвитку дитини;

П'ятий рік життя є періодом інтенсивного росту і розвитку організму. Протягом року маса тіла збільшується на 1,5-2 кг, зріст на 6-7 см. До 5 років маса тіла дитини досягає 19,0 кг, зріст - 110 см, окружність грудної клітки – 54 см.

У даний віковий період у дітей спостерігається прагнення удосконалювати навички їсти акуратно. Вчити приймати правильну позу за столом і зберігати її, правильно користуватися столовими приборами —

ложкою, виделкою, ножем; страву брати потроху, їсти безшумно, в міру потреби користуватися серветкою. Оволодівають уміннями самостійно вмиватися, стежити за чистотою своїх рук, мити їх з милом, коли це потрібно, а також після відвідання туалету. Привчати правильно чистити зуби, причісуватись; під час кашлю відвертатися, прикриваючи рот носовою хусточкою.

Зміст педагогічної діяльності

Загартовування. Продовжувати всі види загартовування. У групових приміщеннях систематичним провітрюванням підтримувати температуру повітря в межах +20, +19°C. Денний сон організовувати при доступі свіжого повітря.

Забезпечити достатнє щоденне перебування дітей на свіжому повітрі. Прогулянку в зимовий період проводити при температурі до —18, —22°C, тепло вдягаючи дітей. При нижчих температурах тривалість прогулянки скорочувати.

Загартовувати дітей сонячним промінням під час ранкової прогулянки, додержуючись обов'язкових вимог.

Продовжувати проводити місцеві й загальні водні процедури — контрастні ванни для стоп, полоскання зівя прохолодною водою і розлоге умивання. Умови проведення обливання і купання дітей у відкритих водоймах, температурний режим такі самі, як і в другій молодшій групі.

Вправи з ходьби. Розвивати вміння ходити, високо піднімаючи коліна, на носках, п'ятках, зовнішній та внутрішній сторонах стоп, малими та широкими кроками, «змійкою» між розставленими на підлозі предметами (кубики, кеглі, м'ячі), з різними положеннями рук; на поясі, в сторони, за спиною; ходити приставним кроком лівим і правим боками з рухами рук (оплеск над головою, перед грудьми, за спиною); чергувати ходьбу з бігом, стрибками та іншими рухами. Ходити в колоні, змінюючи темп та напрям рухів зі зміною їх ведучим.

Вправи з бігу. Розвивати вміння бігати на носках, високо піднімаючи коліна, широким кроком, у колоні і парами, у різних напрямках, по колу, парами, тримаючись за руки, «змійкою», оббігаючи розставлені на одній лінії предмети, змінюючи напрям, темп; за сигналом знаходити своє місце в колоні й зупинятись під час бігу; бігати врозтіч з ловінням і вивертанням. Бігати 50—60 м із середньою швидкістю в чергуванні (три-чотири рази) з ходьбою (півдистанції — ходьба), те ж на 100—120 м: бігати 10 м з максимальною швидкістю за 4,3 с; 20 м — за 6,2 с (наприкінці навчального року). Човниковий біг три рази по 5—8 м. Пробігати швидко 10 м з перервами (два-три рази), пробігати повільно до 300 м по пересіченій місцевості.

Для деяких дітей із ЗПР складним для виконання є біг врозтіч; через швидко втомлюваність біг 50-60 м із середньою швидкістю в чергуванні з ходьбою краще робити 1-2 рази; човниковий біг краще виконувати один раз та пробігати повільно по пересіченій місцевості до 100м.

Вправи із стрибків. Розвивати вміння стрибати на місці, енергійно відштовхуючись обома ногами та просуваючись уперед (відстань 3—4 м), стрибати на місці то на правій, то на лівій нозі, стрибати з ноги на ногу; перестрибувати предмети, підстрибувати на місці, ноги разом та нарізно, з поворотом навколо себе вліво і вправо на 90° за один стрибок. Стрибати вгору, намагаючись торкнутись обома руками предмета, підвішеного на відстані 10—12 см вище від піднятих угору рук, з діставанням гілок кущів або дерев; стрибати через чотири-шість мотузків (відстань між ними до 50 см), з обруча в обруч з плоским ободом (чотири-п'ять обручів). Стрибати в довжину з місця (відстань 50—60 см) з приземленням на м'який ґрунт; стрибати через канавку, ка-мінці, шишки та інші предмети (10—12 см). Зістрибувати з висоти 20—30 см (лава, куб, колода, пеньок). Виконувати по 16—20 стрибків на місці (двічі-тричі з невеликими перервами), намагаючись стрибати з короткою скакалкою.

В більшості діти із ЗПР стрибки з поворотом навколо себе вліво і вправо виконують на 50° за один стрибок; дітям складно виконувати одночасно два рухи, тому стрибки з короткою скакалкою виконуються недосконало.

Вправи на кочення, кидання, ловіння. Розвивати вміння прокочувати м'ячі, кульки, обручі між предметами, у «ворітця» (ширина 50-40 см) з відстані 2—2,5 м. Підкидати м'яч угору і ловити його (чотири-п'ять разів підряд), ударяти м'ячем об землю (підлогу) і ловити його. Кидати м'яч одне одному обома руками знизу, від грудей та з-за голови і ловити його (відстань 1,5—2 м). Перекидати маленькі м'ячі правою та лівою рукою через мотузку (з відстані 2—2,5 м), підвішений на рівні голови дітей. Кидати м'яч, торбинку з піском масою 100 г, шишки правою та лівою рукою на дальність (наприкінці року відстань не менш як 3,5—6,5 м). Кидати торбинки з піском, м'ячі в горизонтальну ціль (ящик, кошик), у вертикальну ціль (щит, дерево) з відстані 2,5—3 м.

Вправи на повзання та лазіння. Розвивати вміння підлізати під підняті над землею на 50—40 см палицю, мотузку, дугу правим, лівим боком і прямо. Повзати по дошці, гімнастичній лаві в упорі стоячи на колінах, спираючись кистями рук, по гімнастичній лаві, лежачи на животі та підтягуючись руками, по похилій дошці вгору і вниз, «змійкою» по підлозі, між предметами, шаблями драбинки, поставленої боком на підлозі. Пролізати в обруч діаметром 60—50 см правим, лівим боком та прямо. Перелізати через колоду (лаву). Підлізати під нижню рейку гімнастичної лави, проповзати по підлозі в упорі стоячи на колінах та ступнях ніг (як «ведмедик») до 8—10 м. Підлізати під низькі гілки. Лазити по гімнастичній стінці довільним способом.

Розвивати вміння ходити по доріжці, гімнастичній лаві (завширшки 20—15 см, заввишки 25—30 см), по мотузку, покладеному на підлогу прямо, по колу та зигзагоподібне (завдовжки 10 м), обхоплюючи його стопою. Ходити з торбинкою з піском масою 300 г на голові, руки в сторони, на поясі. Ходити і бігати по прямій та звивистій доріжках, об-

минаючи дерева, куші та ін. Переступати через палицю або мотузок, підняті на висоту 20—25 см. Ходити по ребристій дошці, обмеженій горизонтальною і похилій площині (колода, дошка, земляний вал). Підніматись на гірку, сходити чи збігати з неї. Ходити і бігати по покладеній похило (завширшки 20—15 см) дошці, один кінець якої піднято на висоту 30—35 см. Ходити по колоді прямо, боком, приставним кроком. Ходити по гімнастичній лаві (колоді) з рухами рук (уперед, у сторони) та переступати через предмети (кубики, м'ячі). Утримувати рівновагу, стоячи на носках, руки вгору; утримувати рівновагу на одній нозі, піднявши другу вперед або в сторону, руки на поясі. Крутитися в обидва боки, руки на поясі, у сторони. Робити перекати з п'яток на носки і навпаки, стоячи серединою ступні на гімнастичній палиці.

Вправи для рук та плечового поясу. Розвивати вміння піднімати руки вперед, у сторони, вгору й опускати по черзі. Піднімати навперемінно руки вперед — угору, опускати, відводити назад (ривком). У положеннях руки в сторони, вперед стискувати і розтискувати кисті, обертати їх, зводити і розводити пальці, витягати їх. Ставити руки перед грудьми, закладати кисті за голову і розводити лікті. Робити колові рухи зігнутими в ліктях руками. Піднімати руки через сторони вгору, міцно притискуючись спиною до стіни. Піднімати палицю, обруч угору, опускати їх за плечі.

Вправи для ніг та на коригування плоскостопості. Розвивати вміння підніматися на носки і стояти. Виставляти по черзі ноги вперед на п'ятку, потім — на носок, притупувати. Виконувати підряд чотири—п'ять напівприсідань. Присідати, тримаючи руки на поясі, відводячи їх у сторони. Згинати ногу в коліні, розгинати, знову згинати і розгинати. Відтягувати носки, згинати ступню. Піднімати пальцями ніг мотузок; захоплювати ступнями ніг і перекладати з місця на місце предмети. Переступати приставним кроком убік, спираючись п'ятками на палицю, канат, носками — на підлогу.

В.п. – сидячи на стільці (лаві), ноги на ширині стопи, руки на поясі. Підіймати з підлоги по черзі носки та п'яти. В.п. – таке саме. Колові рухи ступнями ніг всередину. Повторити 20-30 разів, після паузи 10-15 с повторити ще раз. В.п. – таке саме. Підняти п'ятки (великими пальцями доторкнутися до підлоги), розвести їх у боки до прямого кута, повернутись у в.п. повторити 20-28 разів.

Вправи для тулуба та на коригування постави. Розвивати вміння повертатися в сторони, тримаючи руки на поясі, розводячи їх у сторони (плавно і ривком). Стійка — ноги разом (нарізно), нахилитися уперед, доставати пальцями носки ніг, класти і піднімати з підлоги предмети. Нахилитися вправо і вліво, тримаючи руки на поясі (за головою, спиною). Прокочувати навколо себе м'яч, сидячи на підлозі і стоячи на колінах. Піднімаючи по черзі ноги, перекладати під ногою предмет з однієї руки в іншу. Трохи піднімати обидві ноги над підлогою в упорі сидячи позаду, згинати і випрямляти їх, опускати на підлогу. Сідати і

вставати з положення ноги калачиком. В упорі стоячи на колінах прогинати і вигинати спину, по черзі піднімати руки. З положення сидячи лягти на спину з підтримкою, знову сісти. Лежачи на спині, виконувати різноманітні рухи рук; по черзі піднімати й опускати прямі ноги; одночасно згинати і розгинати їх. Повертатися зі спини на живіт, тримаючи у витягнутих угору руках предмет. Трохи піднімати витягнуті вперед руки, плечі і голову, лежачи на животі.

Дихальні вправи. Розвивати вміння виконувати дихальні вправи.

1. Погодження дихання з різними рухами рук: вдих – під час підняття рук вгору, відведення рук у сторони; видих – під час опускання рук. 2. «Чий пароплав більше гуде?». Виконуючи видих – вимовляти: «У-у-у-у!» 3. «Косар». В.п.: Стоячи прямо, ноги нарізно, руки вперед – униз, пальці зімкнені в кулаки. Наслідуючи рухи косаря, повертаючи тулуб вправо та вліво, виконуючи широкі рухи руками та вимовляючи: «Ж-у-х!» 4. «Піймати комара». В.п.: Стоячи, ноги нарізно, руки вниз. Виконуючи оплески в долоні перед собою, на рівні грудей, лиця, над головою та вимовляючи «З-з-з-з!» 5. «Заблудилася». В.п.: Стоячи, руки складені рупором. Виконати вдих, потім під час видиху гучно вимовити: «А-у-у-у!».

Вправи на розслаблення. Розвивати вміння розслаблятися.

Релаксація рук. Ліву руку підняти невисоко від підлоги, тримати 10-15 сек., згодом розслабити. Те ж повторити з другою рукою. Напружити обидві руки, лежачи на підлозі, на 5-10 сек., згодом розслабити їх. Повторити 2-3 рази.

Релаксація ніг. Підняти пряму ногу невисоко від підлоги на 5-10 сек., згодом опустити, розслабити м'язи. Напружити сідничні м'язи на 5-10 сек., згодом розслабити їх.

Релаксація м'язів тулуба. Втягнути живіт у себе, напружити м'язи преса, утримати це положення протягом 5-10 сек., згодом розслабитись. Вигнутися в попереку із положення лежачи на спині, утримати положення протягом 5-10 сек., згодом повернутися в початкове положення і розслабитись.

Релаксація м'язів шиї. Нахилити голову вправо – зафіксувати напруження лівосторонніх м'язів шиї, повернутися в поч. пол. Нахилити голову вперед – зафіксувати напруження м'язів задньої частини шиї, повернутися в поч. пол.

Релаксація лицьових м'язів. Округлити рот, ніби кажучи «ох!», відчутти напруження, згодом розслабити губи, повторити 2-3 рази. Якомога ширше посміхнутись, слідкувати за напруженням в щоках, розслабитись. Повторити 2-3 рази.

Хвилинки-здоровинки. Розвивати вміння виконувати «хвилинки-здоровинки». Сидячи, ноги разом. 1-2 – піднімаючи руки вперед-вгору, опустити їх на лопатки; 3-4- повернути в поч. пол. Повторити 4-5 разів.

Те саме. 1-2 – злегка повернувшись вправо, торкнутися правим ліктем спинки стільця; 3-4 – вих. пол. 5-8 – те саме в іншу сторону. Ноги

з місця не зрушувати, голову повертати у бік повороту. Повторити 3-4 рази.

Те саме. 1- поставити ноги на носки; 2 – в.п.; 3-4 – на п'яти й носки. Повторити 5-6 разів у різному темпі.

Подихати носом як маленька сіра мишка (поверхнєве дихання).

Пофиркати як їжачок.

Заплющивши очі, вказівним пальцем торкнутися носа.

Пощипати ніс.

Міцно заплющити очі та розплющити їх.

Потягнути двома пальцями за мочки вух (5-6 разів).

Вставити мізинець у вухо і вібрувати ним (10-20 с у кожному вусі).

Вправи на розвиток дрібної моторики. Розвивати дрібну моторику. 1. Без напруги згинати та розгинати пальці рук. 2. Почергово з'єднувати великий палець з іншими. 3. Перекладати м'ячі, конуси та інші предмети з одного місця на інше. 4. Плєскати в долоні, змінюючи їх положення (знизу то одна, то друга).

На цьому етапі розвитку рухи пальців рук вже більш швидкі, сміливі, але неточні; при розфарбовуванні розмальовки чи готових «заготовок» дитина перетинає лінію, залишає багато великих пробілів; спостерігається мала сила нажиму на олівець.

Рухливі ігри та ігрові вправи. *Ігри з ходьбою та бігом:* «Знайди собі пару»; «У ведмедя у бору»; «Мак»; «Кольорові автомобілі»; «Про Катрусю і цапка»; «Пташки і кіт»; «Іменний пиріг»; «Пастух і стадо»; «Качечка»; «Прапорці»; «Метелики»; «Нумо в коло!».

Ігри з повзанням і лазінням: «Не дзвони»; «Діти і вовк»; «Переліт птахів»; «Кошенята і цуценята»; «Кролики».

Ігри з киданням та ловінням предметів: «Лови, кидай, падати не давай!»; «М'яч через сітку (мотузок)»; «Збий булаву»; «Школа м'яча»; «Кеглі».

Ігри зі стрибками: «Зайці і вовк»; «Лисиця у курнику»; «Заєнька сірий умивається»; «Жабки і журавлі»; «Горобчики»; «Не замочи ніг»; «Подзвони в брязкальця»; «Дідусь і зайченята».

Ігри на орієнтування в просторі: «Знайди, де заховано»; «Знайди і промовчи»; «Хто вийшов?»; «Відгадай по голосу»; «У лісочку на горбочку».

Поради батькам:

Щоденно разом із дітьми виконуйте ранкову гімнастику, здійснійте загартовуючі процедури; виходьте на прогулянки.

Залучайте дітей до виконання основних рухів – вправляйте в ходьбі, бігу, стрибках, повзанні, лазінні, рівновазі, вправах із м'ячем.

Грайте в ігри на розвиток дрібної моторики та координації рухів.

Проводьте хвилинки-здоровинки.

Катайтеся на велосипеді.

Грайте у різні спортивні ігри.

Показники фізичного розвитку дитини:

- ходить, «змійкою» між розставленими на підлозі предметами (кубики, кеглі, м'ячі), з різними положеннями рук;
- бігає на носках, високо піднімаючи коліна, по колу, парами, тримаючись за руки;
- стрибає на місці то на правій, то на лівій нозі, стрибає з ноги на ногу, перестрибує предмети;
- кидає м'яч одне одному обома руками знизу, від грудей та з-за голови і ловить його (відстань 1,5—2 м);
- підлізає під підняті над землею на 50—40 см палицю, мотузку, дугу правим, лівим боком і прямо;
- утримує рівновагу, стоячи на носках, руки вгору; утримує рівновагу на одній нозі, піднявши другу вперед або в сторону, руки на поясі;
- розстібує гудзики, розв'язує шнурки, правильно тримає олівець, копіює коло.

«РІДНА ПРИРОДА»

Навчально-виховні завдання:

- сприяти розвитку позитивного емоційного ставлення до всіх об'єктів і явищ природи;
- розвивати сприйняття краси природних явищ в різні пори року;
- допомагати дітям розрізняти властивості об'єктів і явищ природи (форма, забарвлення, запахи, звуки), відчувати задоволення від їх сприймання;
- усвідомлювати необхідність додержуватись правил бережного поводження з рослинами і тваринами;
- виховувати відповідальність за життя живих істот, що знаходяться поруч;
- виховувати співпереживання до чужого болю, почуття доброти, ніжності;
- спонукати до розуміння та прагнення бути здоровим;

Зміст педагогічної роботи

Нежива природа. Пори року. Узагальнювати уявлення дітей про найхарактерніші ознаки пір року, називаючи їх у такій послідовності: стан Сонця, неба, кількість тепла (холодно, прохолодно, тепло, жарко), стан рослин (цвітуть, ростуть, опадає листя чи без листя), поведінка тварин (з'являються малята, сховалися чи відлетіли на зиму тощо) та людей (тепло вдягаються, обігрівають житло, купаються в річці тощо). Знати послідовність пір року, характерні прикмети кожного сезону.

Сонце, Місяць, зорі. Помічати Сонце та називати місце його розташування: зранку і ввечері Сонце низько над будинками, деревами, тому світла й тепла менше; вдень – високо в небі, тому світла й тепла більше. Вночі Сонця не видно. Для росту рослин і життя тварин потрібні світло і тепло. Розширювати уявлення дітей, що Сонце світить і гріє, що кількість сонячного тепла і світла неоднакова в різні пори року (навесні і влітку Сонце високо в небі, воно зігріває землю, воду, повітря; восени і

взимку від нього падають косі промені, тому тепла менше). Розширювати уявлення про день і ніч, що на темному небосхилі видно зорі і Місяць, а на світлому – Сонце, що хмари іноді закривають зорі і Місяць.

Вода. Стани води. Розширювати уявлення про воду: вода є в річках, водоймах, морях, колодязях. Дощ і сніг – це вода. Вони падають з хмар. Учити користуватися водою для пиття: не забруднювати, не розливати, закривати кран. Підводити до розуміння, що вода знаходиться в морях, озерах, річках, колодязях. Учити розрізняти якості води: чиста (прозора), забруднена, тепла, холодна, від нагрівання стає гарячою, кипить. Розуміти, що воду п'ють люди і тварини; вона потрібна рослинам, її треба берегти.

Земля. Тверді тіла. Продовжувати ознайомлювати дітей з ознаками і властивостями об'єктів неживої природи: пісок буває жовтий, білий; глина – біла, сіра, жовта; земля – пухка, розсипчаста, холодна, тепла. Пояснювати дітям як спостерігати за станом землі; розрізняти м'яку і тверду землю; розуміти, що після дощу чи поливання земля мокра, м'яка, в ній добре ростуть рослини. Розрізняти пісок, каміння, ґрунт. Пісок сипучий, каміння тверде, не розсипається. Рослинам для росту потрібен ґрунт, який має поживні речовини, вологу, а не тверде тіло (каміння, глина).

Повітря. Допомогати дітям зрозуміти, що навколо нас є повітря. Воно прозоре, легке, може мати приємний і неприємний запах. Повітря необхідне людям, тваринам і рослинам для дихання.

Природні явища. Спостерігати явища природи і встановлювати між ними найпростіші взаємозв'язки. Орієнтуватися у визначенні стану погоди: хмарно, сонячно, іде дощ, сніг, дме вітер. На прикладах показувати залежність поведінки тварин і росту рослин від стану погоди. Заохочувати дітей визначати і називати такі явища неживої природи: хмара, сніг, лід. Визначати їх головні властивості: хмара біла – це маленькі крапельки води; сніг – білий, мокрий, липкий; лід твердий, прозорий, крихкий. Сніг і лід від тепла перетворюються у воду. Поглиблювати знання дітей про типові для даної місцевості явища природи (наприклад, туман, вітер, гроза тощо).

Формувати уявлення про те, що повітря, вода, ґрунт, пісок, каміння – все неживе тому, що не росте, не живиться. Вони потрібні для життя живих істот – рослин, тварин, людей.

Рослини. Розрізняти й називати два-три види дерев, квітучих культурних і дикорослих трав'янистих рослин, чотири-п'ять видів овочів та фруктів, виділяти їх характерні ознаки, розрізняти їх за смаком. Формувати уявлення про будову наземної частини трав'янистих рослин (стебло, листки, квітки), дерев (стовбур, гілки, листя). Вчити дітей розпізнавати рослини найближчого природного оточення: дерева, кущі, трав'янисті рослини, лісові ягоди, гриби; знати місця, де вони ростуть, їх будову (стовбур, гілки, стебло, листки, квітки, корінь). Формувати уявлення про особливості вирощування овочів і фруктів. Визначати зрілість овочів за їх

зовнішнім виглядом. Знати про те, що люди збирають овочі восени, способи вживання їх у їжу. Надавати уявленнь про те, що рослини живі і для росту їм потрібні вода, земля, світло, тепло. Знайомити із значенням рослин для поліпшення якості повітря.

Догляд за рослинами. Розширювати уявлення про вирощування рослин з насіння (підготовка ґрунту та насіння, догляд за сходами, цвітіння, плодоносіння, збирання урожаю). Залучати до виконання доручень по догляду за рослинами, висівання насіння. Показувати на конкретних прикладах різну потребу рослин у волозі.

Тварини. Допомогати дітям помічати цікаві особливості поведінки тварин на території дитячого садка та в куточку природи, а саме: їдять, пересуваються, чистяться; дати зрозуміти, що тварини – живі істоти. Розрізняти за зовнішнім виглядом, правильно називати тварин.

Свійські і дикі тварини. Розширювати знання про свійських і диких тварин найближчого природного оточення даного регіону: особливості зовнішнього вигляду, де живуть, чим живляться, як пересуваються. Розрізняти тварин за зовнішнім виглядом, називати їх (свиня, корова, кішка, собака, їжак, білка, заєць, вовк). Знайомити з життям диких тварин (заєць, їжак, білка) у різні пори року. Розширювати знання про свійських тварин, турботу про них людей.

Птахи. Комахи. Риби. Учити дітей розпізнавати птахів, жуків, метеликів, рибу, спостерігати за їхньою поведінкою: як пересуваються, живляться, захищаються від небезпеки, будують гнізда, укриття. Розпізнавати відмінності між рибами, птахами, комахами. Знати деякі зовнішні ознаки будови тіла: у дятла довгий дзьоб, у коника – довгі вуса, у ластівки – довгі, гострі крила, у дощового черв'яка немає ніг, він пересувається за допомогою тіла. Розширювати знання про їхнє середовище проживання. Знати, чому зимуючі птахи (синиці, ворони, горобці) на зиму поселяються ближче до житла людини. Залучити дітей до підгодівлі зимуючих птахів.

Формувати уявлення про те, що тварини і рослини – живі істоти, що для життя їм потрібні певні умови: повітря, їжа, поживні речовини, вода, світло, тепло. Заохочувати дітей надавати допомогу рослинам і тваринам, доглядати за мешканцями куточка природи.

Наше здоров'я і природа. *Особливості будови життєво важливих органів людини.* Продовжувати ознайомити дітей з основними частинами тіла (голова, тулуб, ноги, руки). Пояснювати функціональне призначення основних частин тіла. Акцентувати увагу дітей на окремих особливостях будови життєво важливих органів: у роті є язик, зуби, у вухах – отвір; ніс має дві ніздрі; очі прикривають вій, на шкірі є волоссячко. Називати ознаки здоров'я органів: колір, відсутність болю, ушкоджень.

Збереження здоров'я. Пояснювати правила безпечної поведінки в сонячну, вітряну, дощову погоду та збереження здоров'я. Викликати

бажання спілкуватися з об'єктами природи, відчувати радість, спокій, пояснювати позитивний вплив природного оточення на здоров'я. Розширювати в дітей уявлення про доступні для безпосереднього сприймання органи свого тіла (функції, ознаки зовнішньої будови, правила дбайливого ставлення).

Правила екологічної безпеки. Пояснювати дітям правила екологічної безпеки: дихати чистим повітрям, їсти не забруднені овочі та фрукти, купатися в чистій воді, навчати додержуватись правил перебування на повітрі в сонячну та холодну погоду, у негоду.

Поради батькам:

Рідна природа: Намагайтеся якомога частіше гуляти з дитиною в саду, парку, біля водоймища, лісі тощо. На прогулянці показуйте дитині рослини, тварин. Пояснюйте дитині як спостерігати за явищами природи і встановлювати найпростіші взаємозв'язки між ними. Розвивайте у дитини сприймання кольорів природи у різні пори року.

Розширюйте знання дітей про овочі і фрукти, запропонуйте покласти декілька фруктів та овочів на стіл (тарілку). Назвати їх. На одну купку скласти фрукти, на іншу – овочі. Розповідайте дитині про коритсь рослин, як за їх допомогою можна прикрасити кімнату, що їх люди використовують у їжу тощо.

Розширюйте знання дитини про неживу природу. Пояснюйте, що сонце світить і гріє літом, а восени світить, але не гріє. Взимку сонце дає мало світла, стає холодно, морозно тощо. Розповідайте про пори року, як вони впливають на природу, рослин, тварин, людей. Попросіть дитину уявити, що буде з рослиною (твариною) весною, зимою тощо.

Дошкільнят у віці 5 років вже можна залучати до догляду за домашніми тваринами в регулярному режимі. Вироблення навичок догляду за тваринами дуже важливо для пізнавального розвитку дитини, формування природничих знань. У цьому віці дитині можна дати більше самостійності, визначити обов'язки дітей по догляду за тваринами (наприклад, дитина може вимити поїлку і годівницю, протерти зовнішні стінки акваріума тощо). Однак контроль дорослих при цьому ще не послаблюється. Щоб дитина не втрачала інтересу до турботи про домашнього улюбленця, частіше звертайте його увагу на смішні поведінкові особливості тварин, разом вибирайте корм і нові аксесуари, дивіться мультфільми і читайте книжки про вашого улюбленця. У 5 років дитині підходять: рибки, морська свинка, хом'як, папуга, щур, черепашка.

Граючись, запропонуйте дитині відтворити рухи, голос знайомих живих істот (наприклад, птаха, що махає крильми, клишоногого ведмеда, жабки, зайчика, тощо). Щоб дитина краще запам'ятала нову інформацію про тварин, можна пропонувати відгадати загадки про тих тварин, з якими дитина ознайомила. Намагаючись відгадати загадку, дитина починає шукати ті властивості, які в ній описані, згадувати особливості будови тварини тощо. Такі заняття не лише удосконалюють уявлення дітей про тварин, але й розвивають сприймання, пам'ять, мислення дитини.

Зацікавлюйте дитину до пізнання природи, оформіть передплату пізнавального дитячого журналу про природу, збагачуйте обізнаність дитини новою інформацією, що сприяє накопиченню уявлень про себе та світ, залучайте до перегляду та прослуховування радіо- та телепередач пізнавального напрямку.

Результати навчально-виховної роботи:

- діти зацікавлено спостерігають за природою, виявляють бажання здобувати інформацію про неї;
- на основі набутих знань устанавлюють прості причинні залежності між неживою та живою природою;
- розрізняють об'єкти живої та неживої природи, розуміють потребу живих істот у їжі, воді, повітрі;
- мають знання про сезонні особливості стану об'єктів та явищ неживої природи, причини їх змін;
- знають основні особливості зовнішньої будови тварин найближчого оточення;
- мають елементарні навички догляду за рослинами і тваринами та уявлення про необхідність дбайливого ставлення до живих істот;
- знають основні органи свого тіла, доступні для безпосереднього сприймання, та їх функції;
- мають уявлення про правила догляду за тілом, правила безпечної поведінки в природі;
- за вказівками дорослих виконують посильну роботу по догляду за рослинами і тваринами в куточку природи, за городом та квітником.

«ЦІКАВА МАТЕМАТИКА»

Навчально-виховні завдання:

- формувати вміння визначати колір, форму, розмір предметів;
- зміцнювати вміння використовувати способи порівняння (прикладання, накладання для порівняння предметів за розміром);
- сприяти розвитку просторових уявлень;
- розширювати знання про поняття великий-маленький, високий-низький, довгий-короткий, товщий-тонший, багато-мало, стільки ж, більше, менше;
- допомагати дітям знаходити у предметах довкілля схоже і відмінне;
- усвідомлювати різні властивості деяких предметів;
- розпізнавати геометричні фігури (коло, квадрат, трикутник);
- спостерігати за діями дорослого та навчати повторювати їх.

Зміст педагогічної роботи

Кількість та лічба. Надавати уявлення про предмети «однакові» – «різні». Навчати, що предмети можна порівнювати за певною ознакою (на основі практичних вправ з предметами). Порівнювати групи предметів за кількістю методом прикладання, накладання. Пояснювати дітям, що за допомогою цих способів можна з'ясувати поняття «багато-мало», «стільки

ж», «більше», «менше». Вчити збільшувати або зменшувати кількість предметів на 1. Знайомити з прийомами поділу предметів на рівні частини. Вчити розрізняти графічне зображення чисел (цифри від 1 до 5). Розвивати вміння порядкової лічби. Лічити в межах п'яти на предметах множини і їх зображеннях (однакових і різних за кольором, величиною, формою). Формувати вміння лічити предмети на дотик, лічити звуки на слух (із закритими очима). Порівнювати 1 і 2, 2 і 3 предмета, зображення, звука тощо, встановлювати, яке число більше (менше). Вправляти у розуміння, що числа не залежать від величини предметів, їх розміщення й інших властивостей. Лічити, користуючись правильними прийомами: називати числівник по порядку, вказуючи на предмети, які розміщені в ряд; відносити останній числівник до всієї групи (всього три морквини).

Просторові уявлення. Розрізняти просторові напрямки від себе: вперед, назад, наліво, направо. Визначати напрям від себе, розташовувати предмети у просторі: далеко-близько, вгору-вниз, направо-наліво. Формувати навички орієнтуватися у кімнаті, в приміщенні дитячого садка.

Величина. Формувати уявлення дітей про поняття «великий-маленький», «високий-низький», «довгий-короткий» – на основі порівняння двох предметів, які відрізняються одним параметром. Розташовувати предмети в порядку збільшення і зменшення (великий-менший-найменший кубик; низька-висока-найвища лялька). Ознайомити із однією із конкретних проявів величини предметів – довжиною. Порівнювати в процесі практичної діяльності рівні і нерівні предмети за довжиною: довший-коротший, рівні за довжиною. Вчити розташовувати предмети за висотою, довжиною (найдовша-довша-коротша-найкоротша стрічка). Ознайомити з умовними мірами для вимірювання висоти, довжини, ширини предметів, об'єму сипучих речовин або рідин («Скільки коротких паличок вміститься на даній довгій паличці?», «Скільки формочок піску у цьому відерці?»).

Геометричні уявлення (форма). Вчити розрізняти геометричні фігури за їхніми властивостями (куля, куб, квадрат, коло, трикутник, чотирикутник). Визначати геометричні фігури практично та називати їх: куля, куб, квадрат, коло, трикутник. Знаходити в оточуючих предметах схожість за формою з цими геометричними фігурами (килим – квадрат, м'яч – куля). Ознайомити з характерними властивостями трикутника (три кута, три сторони). заохочувати показувати, обстежувати форму дотиково-руховим і зоровим шляхами, порівнювати різні за величиною трикутники методом накладання. Навчати розрізняти і називати прямокутник, обстежувати його форму. Порівнювати прямокутники за величиною методом накладання, прикладання.

Часові уявлення. Продовжувати ознайомлювати дітей з частинами доби: ранок, день, вечір, ніч. Залучати до вживання термінів: було, є, буде, зараз, пізніше, раніше. Розуміти слова, якими визначається час (довго-недовго, скоро-нескоро, давно-недавно), розуміти і правильно використовувати слова: сьогодні, завтра, вчора. Вчити послідовно називати дні тижня, пори року.

Поради батькам:

Вивчення елементів математики має великий вплив на розвиток наочно-образного мислення дитини, становлення якого відбувається у цей вік. Необхідно познайомити дитину з основними геометричними фігурами: куля, квадрат, коло, трикутник. Поясніть, яким може бути квадрат. Покажіть сторону трикутника, кути. Поясніть чому трикутник називається трикутником (три кути). Поясніть, що є й інші геометричні фігури, що відрізняються кількістю кутів (чотирикутник).

Знайомте дитину з просторовими властивостями геометричних фігур, за допомогою ока і орієнтовно-дослідних рухів рук виконуйте практичні дії з предметами, які сприймаються. Пояснюйте як знаходити в оточуючих предметах схожість в формі з цими геометричними фігурами (м'яч – куля, стіл – квадрат, прямокутник).

Розвивайте вміння дитини малювати геометричні фігури, складати предмети з різних геометричних фігур, визначати фігури у заданому малюнку, візерунку тощо.

Такі заняття позитивно впливають на розвиток довільної уваги і пам'яті дитини, сприяють формуванню наочно-образного мислення.

Під час гри заохочуйте дитину порівнювати 1 і 2, 2 і 3 предмети, зображення, додавати чи зменшувати групу предметів. Пояснюйте як розрізняти просторові напрямки відносно себе: вперед, назад, з лівого боку, з правого боку. Вивчайте разом з дитиною частини доби: ранок, день, вечір, ніч.

Заохочуйте використовувати математичні знання і вміння у повсякденному житті: набрати номер телефону служб порятунку; користуватися пультом телевізора / аудіо – відеотехніки; елементарним навичкам роботи з комп'ютером.

Результати навчально-виховної роботи:

- діти розрізняють і називають цифри 1 – 5;
- діти визначають колір, форму, розмір предметів;
- використовують способи прикладання, накладання для порівняння предметів за розміром;
- називають розташування предметів у просторі;
- порівнюють групи предметів за кількістю (прикладання, накладання);
- розпізнають геометричні фігури (куля, куб, трикутник, чотирикутник);
- орієнтуються у поняттях: «великий-маленький», «високий-низький», «довгий-короткий», «багато-мало», «стільки ж», «більше», «менше»;
- розв'язують прості завдання, що передбачають: порівняння предметів за розміром, кольором, формою; зрівнювання груп предметів способами прикладання і накладання; порівняння груп предметів на основі практичних дій з ними;
- знаходять у предметах довілля схоже і відмінне;
- мають знання про форми предметів, називають їх суттєві ознаки;
- порівнюють предмети та їх сукупності;
- класифікують предмети за певними ознаками (за допомогою дорослого);

- можуть визначити який з предметів найвищий, найдовший тощо;
- за даною ознакою (колір, форма) групують предмети.

«РОЗВИВАЄМО МОВУ ТА МОВЛЕННЯ»

Навчально-виховні завдання:

- розширювати словник;
- удосконалювати дикцію, розвивати голосовий апарат, фонематичне сприймання, інтонаційну виразність мовлення;
- удосконалювати вміння здійснювати звуковий аналіз, розрізняти слова за їхнім звуковим складом;
- розвивати мовно-мислительну діяльність шляхом відгадування загадок, швидкомовок, переказу прослуханої казки, програвання ситуації за її змістом.

Зміст педагогічної роботи

Розвиток звукосприймання та звуковимови.

Закріплювати правильну вимову дітьми голосних та приголосних звуків.

Удосконалювати дикцію, розвивати голосовий апарат, мовного слух, фонематичне сприймання, мовне дихання, інтонаційну виразність мови з допомогою ігрових вправ, чистомовок, скоромовок.

Закріплювати розуміння термінів: звук, слово практично, без визначень.

Формувати вміння розрізняти на слух та ізолювано вимовляти перший звук у слові.

Залучати дітей до звукового аналізу односкладових та двоскладових слів.

Націлювати дітей на усвідомлення того, що слова складаються зі звуків, слова звучать по різному, звуки вимовляються у певній послідовності; визначати перший та останній звук у слові; називати слова за відповідним першим звуком.

Розвивати вміння вслухатися у звучання слів, розрізняти їх за звуковим складом, знаходити знайомий звук у слові.

Збагачення словникового запасу.

Збагачувати словник дітей відповідно до тем: «Дитячий садок», «Сім'я», «Родинні стосунки», «Взаємостосунки дітей», «Навколо рідної природи», «Праця дорослих», «Дитина між людей», «Наші найменші друзі», «Наша Україна», «Ігри та іграшки», «Професії», «Побутові предмети», «Меблі», «Одяг. Взуття», «Тварини», «Пори року», «Свята» .

продовжувати накопичення слів, що означають назви дій, якостей, властивостей, предметів, речей, явищ. Розуміти й використовувати у мовленні узагальнюючих понять;

стимулювати дітей до вживання епітетів, порівнянь, синонімів та антонімів;

розуміти абстрактні, часових, просторові поняття, слова з переносним значенням;

правильно наголошувати слова: рука-руки –руки;

оволодівати різною силою голосу (проговорювання слова тихо, пошепки, голосніше, голосно), різним темпом мовлення, його інтонаційним багатством (інтонація запитання, здивування, радості, суму);

оволодівати словами, що позначають родинну спорідненість (братик, сестричка, дідусь – тато татка, бабуся – мама мами, онук внучка, їхніми пестливими формами; формами звертання до людей: татусеньку, дідусю, бабусяю);

вживати слова – позначення рис характеру, поведінки: ласкавий, добрий, чемний, нечемний, вередливий, охайний;

знати назви своєї країни, кольору державного прапора, національності людей, які живуть в Україні, назву державної мови України;

оволодівати лексикою, на позначення фізичних характеристик свого організму: ознак частин тіла, якісних відмінностей та дій з ними: довге волосся, розчісувати, гарне обличчя тощо. Володіти словами, що позначають стан організму: (хворий, біль, болить, тощо);

оволодівати словами, що позначають психічний стан, переживання, потребу (мені сумно (весело), боязко, у мене гарний настрій тощо); свою поведінку (я допомагаю, я серджуся).

Розвиток сприймання та розуміння мовлення.

Розуміти звернення дорослої людини.

Уміти відповісти на звернення простим поширеним реченням, а далі коротко.

Розуміти розповіді товариша, вихователя. Відтворювати її кількома реченнями із вживанням прикметників та дієслів у теперішньому, минулому та майбутньому часі.

Слухати прочитані вихователем та зачувати короткі вірші, лічилки, пісеньки, самостійно їх відтворювати.

Розвивати уміння складати речення за малюнками із зображенням дій за допомогою вихователя, а далі самостійно.

Відтворювати за вихователем складно-підрядні речення, що характеризують причиново-наслідкові зв'язки (Ната лежить у ліжку, тому що вона захворіла).

Закріплювати у пам'яті узагальнюючі словв (Транспорт наземний, водний, повітряний. Літак, гелікоптер летять – це повітряний транспорт).

Уміти розрізняти за значенням спільнокореневі слова (слова-родичі): ліс-лісок-лісовий, дерево-дерев'яний) та вживати їх у мовленні.

Сприймати та розуміти питальні речення та будувати речення за аналогією:

Ворона каркає, а соловейко?

Ворона каркає, а соловейко співає.

Кролик їсть сіно, а лисиця?

Кролик їсть сіно, а лисиця їсть курей.

Сприймати, розуміти та відтворювати речення за певною темою. Наприклад, за темою «Тварини» пропонуємо доповнити речення: У білки народилося ... (білченятко).

Розвивати мовлення на основі узагальнення предметів за різними ознаками (на основі ігрової ситуації та малюнків).

Активно включати дитину у переказ казки, додавання певних елементів її змісту.

Умінти входити в образ при участі в інсценівках за казками.

Вдосконалювати навички самоконтролю за власним мовленням.

Розвиток активного мовлення.

Виховувати уміння вступати у невимушену розмову з дорослими за темами: Знайомство, У колі друзів, У дитячому садку, Ранок, вечір, У магазині, У їдальні тощо. Самостійно звертатися до дорослих.

Уміти вступати у розмову з дітьми, підтримувати розмову.

Складати невеличкі описи-розповіді про предмети, живі істоти за планом: 1) зовнішні властивості (колір, форма, величина) та зовнішня будова – частини, їхнє розміщення; 2) ознаки, що характеризують внутрішній стан – матеріал, з якого зроблений предмет; 3) функціональні властивості та призначення предмета; 4) родову та видову приналежність. (Щоб дитина змогла оволодіти планом опису, вона повинна засвоїти узагальнюючі назви, тобто слова: форма, колір, величина, зовнішня будова, внутрішня будова, частини предмета тощо).

Розвивати активне мовлення у процесі сюжетно-рольової гри: дитина сама визначає, в яку гру вона бажає грати. Які іграшки їй для цього потрібні. Які роль вона виконує, який одягає одяг.

Спонукаати дітей до вживання у активному мовленні прийменників, відносних понять, що характеризують просторове розміщення предметів. (Такі слова як: ближче-далі, вище-нижче, праворуч-ліворуч та ін.. дитині легше буде засвоїти у процесі гри на складання цілого із частин. Виконувані дії оновлюються. Цьому сприятимуть ситуації розміщення меблів у іграшковій кімнаті і т. ін..)

Спонукаати дітей до висновків на основі прослуханої казки, оповідання : що сподобалося і що ні та чому.

Робота з книгою. Малятам цього віку варто продовжувати читати казки, у яких персонажі діти і тварини. Читання чи розповіді слід супроводжувати відповідною тональністю, емоціями. Дитина вчиться слухати казку, визначати кількість дійових осіб у ній, давати коротку характеристику кожного персонажа. Порівнювати казкових героїв між собою, робити висновки про них – хто з них хороший, а хто ні, аргументувати свої думки.

На основі прочитаної казки чи оповідання діти розігрують інсценівку, самі визначають кількість персонажів, діалоги між ними, яким має бути їхній одяг тощо.

На протязі дошкільного віку казка виступає одним із головних джерел пізнання і засвоєння навколишнього світу. Її зміст визначається уявленнями

про моральні ідеали, про добро і зло, вміщені в позитивних і негативних образах. У результаті добро перемагає зло. Це створює для дитини позитивний життєвий фон. Виховний вплив казки полягає в тому, що вона діє на почуття дитини. Слухаючи казку, дитина ідентифікує себе з позитивними героями.

Слід уважно ставитися до того, якщо співпереживання дитини зв'язане з впливом негативних персонажів, це свідчить про психологічне неблагополуччя.

У казок є багато функцій. Вони сприяють розвитку у дитини розуміння внутрішнього світу людей, є засобом зняття тривожності, виховують впевненість у собі.

Казки можуть допомогти дитині із ЗПР подолати негативні сторони у формуванні її особистості

Поради батькам:

Допомагайте дитині оволодівати новими словами під час ліпки, малювання.

Звертайте увагу дитини на неправильно вимовлений звук, тактовно пропонуйте повторити слово з цим звуком.

Навчайте дитину доповнювати складні речення, що потребує характеристики причиново-наслідкових залежностей. (Катруся сьогодні одягла шاپку чому? Тому, що прийшла зима, тому, що стало холодно.)

Допомагайте дитині складати розповідь за спостереженнями, за малюнками.

Запитуйте дитину, як вона прожила день, Що цікавого вона дізналася. Хваліть за відповіді, якщо вони навіть не зовсім правильні.

Розповідайте, що цікавого бачили, чули ви.

Намагайтеся розмовляти з дитиною мовою загадок. Наприклад: Я поспішала додому і побачила, що хтось літає, схожий на гарну квіточку. Ти здогадався, хто це?

Створюйте природні ситуації для спілкування з дитиною, збуджуйте в ній позитивні емоції, які спонукають її до мовлення.

Виховуйте любов до книги, до культурного поводження з нею.

Створіть власну бібліотечку або поличку з книгами, що збудить у дитини інтерес до книги.

Попросіть дитину, яка ще не знає жодної букви, почитати вам казку. Можливо вона стане «читати», тобто розповідати, перегортати сторінки, розглядаючи малюнки. Важливо дуже уважно при цьому її слухати.

Організуйте програвання ситуацій за змістом прочитаної казки. Розділіть між собою ролі. Допоможіть дитині «увійти» в образ, визначити запитання, відповіді, певні висловлювання, дотримуватися відповідної інтонації при висловлюванні.

Гра за певним сюжетом мусить бути недовготривалою, посильною і цікавою для дитини.

Сюжетно-рольова гра привчає дитину регулювати свою поведінку, сприяє загальному мовленнєвому розвитку.

Вчіть дитину слухати ритмомелодіку поетичного мовлення потішок, забавлянок, віршиків, дитячих пісень.;

привчайте дитину вживати пестливі назви членів родини: мамуня, мамонька, татко татусь, дідусь, бабуся;

допоможіть дитині оволодіти назвою своєї вулиці, міста;

привчайте чемно вітатися і прощатися, ввічливо звертатися;

знайомте дитину з тваринним світом, привчайте доглядати за тваринами, збагачуйте її словник звуконаслідувальними словами (нявкати, нявчати, гавкати, мукати, мекати; навчайте утворювати пестливі слова і розрізняти пари слів (заєць-зайчик, білка-білочка, лялька-лялечка, тихотихесенько тощо).

Результати навчально-виховної роботи:

- мовлення дітей чітке, виразне, правильна вимова переважної більшості звуків;
- діти вживають у мовленні узагальнюючі поняття, якими позначають групи рослин і тварин, предмети одягу та взуття, домашнього вжитку тощо;
- називають ряд вжиткових предметів, пояснює їхнє призначення;
- у розмовному мовленні діляться враженнями про предмети довкілля;
- у власному мовленні користуються простими реченнями, мають певний лексичний запас, збагачений епітетами, порівняннями, синонімами, антонімами;
- можуть розповісти про свою родину, називає членів родини за іменами;
- вживають слова, що виражають згоду, заперечення, відмову. Вміють коректно звернутися до незнайомих людей;
- називють своїх товаришів, розповідають про них, виділяючи їхні чесноти, вади;
- називають частини свого тіла, деякі внутрішні органи та органи чуттів;
- передають словами свій фізичний та психічний стан;
- знають назви основних продуктів харчування, напоїв гігієнічних засобів, найпоширеніших захворювань;
- орієнтуються у назвах основних емоцій. Розповідають про ситуації, пов'язані з ними;
- висловлюють бажання, називають власні чесноти і вади;
- здатні контролювати правильність власної вимови звуків, складів і слів, а також вимови дітей;
- визначають кількість звуків у односкладових та двоскладових словах;
- володіють умінням будувати найпростіші питальні речення;
- з допомогою вихователя аналізують предмети за визначеною схемою;
- виявляють бажання вступати у рольову гру, визначає свою роль у грі;
- спроможні запам'ятати й відтворити невеличкі поетичні твори;
- розуміють поняття «загадка»; беруть участь у відгадуванні загадок.

«ДИТИНА І НАВКОЛИШНІЙ СВІТ»

Навчально-виховні завдання:

- продовжувати формувати свідоме ставлення до обов'язків у сім'ї;
- формувати уявлення про моральні норми відносин між людьми;
- виховувати інтерес до явищ суспільного життя;
- виховувати ініціативність у встановленні товариських стосунків з однолітками.
- розширювати знання про рідне місто;
- збагачувати досвід дітей знаннями про взаємини людей.

Зміст педагогічної роботи

Про себе і свою сім'ю. Діти мають знати своє повне ім'я, прізвище, вік, домашню адресу, ім'я та по батькові своїх батьків, імена інших членів сім'ї, називати знайомих на ім'я, розуміти значення слів: ім'я, вік, батьки, сім'я .

Формувати уявлення у дітей про сім'ю як основу життя людини. Привчати дітей звертати увагу на емоції та почуття членів сім'ї (засмучення, радість, занепокоєння, поганий настрій), допомагати їм.

Розвивати турботливе ставлення до маленьких дітей та людей похилого віку: гратися з малюками, з розумінням ставитися до їхніх бажань; ввічливо вітатися з літніми людьми, пропонувати допомогу.

Розширювати знання про сімейні свята та традиції.

Розширювати знання про предмети домашнього вжитку та правила користування ними.

Дитячий садок. Удосконалювати вміння дітей орієнтуватися в приміщенні і на ділянці дитячого садка (кімнати інших груп, кабінет завідувача, лікарня, кухня, в найближчому оточенні (магазин, поліклініка, дитячий садок, школа).

Виховувати у дітей потребу поводитись у групі, на вулиці, в громадських місцях відповідно до встановлених правил культури поведінки: бути привітним з дорослими та однолітками, без нагадування вітатися і прощатися; звертатися до вихователя, няні на ім'я та по батькові; ввічливо виражати своє прохання, дякувати за допомогу; не перебивати розмову того, хто говорить; тактовно виражати свою незгоду.

Формувати уявлення про моральні норми відносин між людьми: доброзичливість, турботливість, чесність. Виховувати гуманні почуття: чуйність (уміння запропонувати свої послуги, допомогу, посипчувати, поступитися), справедливість (при розподілі ролей, іграшок, враховувати інтереси однолітків, правильно оцінювати власні вчинки і товаришів), чесність (визнавати свою провину, говорити правду). Привчати налагоджувати доброзичливі стосунки з незнайомими дітьми, з дорослими.

Розширювати знання про пожежну безпеку (як треба поводитися з вогнем, про його небезпеку для життя людини, її майна).

Збагачувати уявлення дітей про працю дорослих, її значення, різноманітність професій. Викликати бажання діяти самостійно.

Рідне місто. Розвивати знання дітей про рідне місто: походження назви, визначні місця, головну вулицю.

Формувати у дітей уміння розпізнавати різні види транспорту. Пояснювати значення транспорту у життєдіяльності людини.

Ознайомлювати з деякими правилами дорожнього руху: вулицю потрібно переходити разом з дорослими у спеціальних місцях (пішохідні наземні і підземні переходи), йти на зелене світло.

Розвивати свідоме виконання правил культури поведінки на вулиці, громадських місцях.

Поради батькам:

Розширюйте знання дітей про самого себе (вік, стать, ім'я, прізвище) та про свою сім'ю (імена тата, мами, їхнє прізвище, імена бабусі, дідуся, братика, сестрички), про родинні та інші свята.

Разом з дітьми беріть участь у підготовці та святкуванні днів народження, інших свят; виготовляйте подарунки, виступи, родинні альбоми, малюйте дерево вашого роду тощо.

Закріплюйте правила культури поведінки у громадських місцях, вдома, дитячому садку, правила спілкування з дорослими та однолітками; пояснюйте їхнє значення. Контролюйте їх виконання дитиною.

Надавайте дитині право вибору. Діти люблять, коли їм дозволяють приймати рішення самостійно. Можна дозволити дитині не вітатися, але при цьому потрібно обов'язково пояснити, що відчуває людина, якій на сказали «Добрий день!», яскраво описати емоції людини, з якою не привіталися. Спитайте дитину, як вона буде себе почувати, якщо її не помітять і не скажуть хороших (чарівних) слів.

Хваліть дитину. Похвала для дитини є чудовим стимулом засвоювати правила поведінки. Наприклад, фрази «Мені сподобалося, як ти привітався з ...» або «Зразу видно, що ти вже дорослий і розумієш, як важливо людям бажати добра!» допоможуть дітям прийняти правила людського життя.

Формуйте у дитини уявлення про себе як члена сім'ї, члена дитячого колективу, про людину серед інших у суспільстві (за власним прикладом життєвої позиції).

Сприяйте спілкуванню дитини з іншими дітьми, засвоєнню нею правил взаємодії. Дитина повинна навчитися поступатися, достойно програвати. Вона має уміти домовлятися і дотримуватися певних умов – правил гри, а по суті – правил дитячої взаємодії.

Будьте вимогливими, послідовними у вихованні дитини.

Підкреслюйте специфічність статевих відмінностей (спрямовувати увагу дівчаток на жіночність, уважність, хлопчиків – на сміливість, відповідальність).

Формуйте у дитини знання та уявлення про країну і місто, в якому вона живе, за допомогою читання книг, прогулянок, які супроводжуйте поясненнями та ін.

Результати навчально-виховної роботи:

- діти розуміють поняття сім'я, знають про стосунки у сім'ї, взаємини між різними поколіннями в сім'ї;
- знають назву рідного міста, визначні місця;
- виявляють гуманні почуття (чуйність, чесність, справедливість);
- дотримуються моральних норм у відносинах з однолітками та дорослими (доброзичливості, чесності, турботливості);
- розуміють значення праці людей різних професій, прагнуть виконувати доручення, відтворюють трудові дії в іграх.

«ГРА»

Навчально-виховні завдання:

- розвивати у дітей інтерес до різних ігор та вміння гратися в них;
- розвивати вміння використовувати уявлення про навколишній світ для створення сюжетів ігор;
- формувати спільну діяльність у невеликих групах (по дві – три дитини), розвивати дружні партнерські стосунки у грі;
- розвивати вміння використовувати іграшки та предмети відповідно до задуму;
- формувати вміння узгоджувати рольові дії з діями ровесників;
- розвивати мислення, зв'язне мовлення, збільшувати словниковий запас;
- розвивати вміння бережно поводитися з іграшками.

Зміст педагогічної роботи

Сюжетно-рольові ігри. Розвивати вміння приймати участь у спільних з вихователем іграх, які включають дві – три взаємодіючі ролі. Розвивати вміння вибирати тему гри, погоджуватися один з одним, виконувати дії, добирати предмети та атрибути відповідно до визначеної ролі. Розвивати вміння реалізовувати в іграх правила культурної поведінки, доброзичливості, взаємодопомоги.

Розвивати вміння дітей розгортати та позначати словами ланцюжок предметних дій. Стимулювати використання у грі предметів-замінників. Розширювати коло предметів-замінників. Збагачувати зміст і тематику ігор. Залучати до рольової взаємодії з партнером-ровесником.

Формувати вміння самостійно розвивати нескладні сюжети («Сім'я», «Дитячий садок», «Магазин», «Лікарня», «Перукарня», «Автобус», «Зоопарк»), що містять в собі одну – дві ситуації, застосовуючи знання, здобуті в результаті ознайомлення з навколишнім середовищем.

Формувати вміння визначати та сприймати настрій (веселий, сумний, гарний тощо), ставлення людей (доброзичливе, байдуже), наслідувати їх у зовнішньому вигляді, у словах.

Залучати дітей до театралізації, драматизації знайомих казок й сучасних літературних сюжетів, з використанням при цьому художньо-образних виразних засобів (інтонації, міміки, жестів, пози).

Формувати у дітей вміння за допомогою дорослого вибирати зручне місце для гри, організувати ігрову обстановку.

Розвивати вміння використовувати споруди з будівельного матеріалу в сюжетно-рольовій грі.

Дидактичні ігри. Сприяти розширенню кругозору, закріпленню та уточненню уявлень дітей про навколишні предмети та їх призначення, формуванню числових понять, закріпленню знань про природу, збагаченню словника, формуванню граматично правильної мови, розвитку дрібної моторики, мислення.

Розвивати вміння дітей за допомогою слуху, зору, дотику визначати якості предметів (величина, форма, колір), порівнювати їх за зовнішніми ознаками, знаходити предмети за описом; групувати (меблі, одяг, взуття, іграшки, тварини, овочі, фрукти).

Розвивати вміння порівнювати частини предметів, відбирати однакові, розташовувати в порядку поступового зменшення або збільшення, закріплювати поняття «найбільший», «найменший»; знання дітей про матеріал, з якого зроблений предмет (пластмаса, скло, дерево, резина, метал).

Закріплювати знання про геометричні фігури (коло, квадрат, прямокутник, трикутник), навчати співвідносити предмет та геометричну фігуру, на яку він схожий (двері – прямокутник, яблуко – коло, ялинка – трикутник тощо).

Формувати поняття «вправо», «вліво», «вверх», «вниз»; «вчора», «сьогодні», «завтра».

Формувати інтерес до професій, навчати добирати знаряддя праці відповідно до професії (лікар, вихователь, перукар, продавець, водій тощо).

Конструктивно-будівельні ігри. Спонукає до створення будівель, використовуючи знання про навколишній світ, знайомі способи конструювання. Порівнювати споруди, виділяти характерні ознаки певної конструкції властивими їй деталям.

Навчати обмірковувати задуми ігрових споруд, добирати потрібні деталі (за величиною, формою, кольором) відповідно до задуму, виконувати послідовність у будівництві, користуючись при цьому зразком.

Формувати вміння споруджувати найпростіші будівлі відповідно до розміру іграшки, використовувати їх у грі (ліжко для даної ляльки, гараж для цієї машини).

Розвивати інтерес до будови, її якості, зручності. Створювати споруди для здійснення ігрових задумів. Використовувати будови в іграх. Конструювати з крупного матеріалу, ящиків, дощочок (меблі, транспорт, будинки для ляльок, гаражі).

Розвивати вміння будувати з природного матеріалу (пісок, вода, сніг).

Рухливі ігри. Заохочувати до самостійних ігор з м'ячами, обручами; сприяти їх виникненню.

Формувати вміння користуватися гойдалками, качалками, гойдатися на них за допомогою дорослого.

Загальна тривалість рухливої гри для дітей 5-ти – 6-ти років 8 – 10 хвилин, кількість повторень – 6 – 8 разів.

Розвивати навички ходьби й бігу на місці, врозтіч, по прямій, по колу.

Розвивати вміння підлазити під шнур, дугу, лазити по гімнастичній стінці, перелазити через гімнастичну лаву, пролізати в обруч.

Розвивати вміння кидати та ловити м'яч обома руками, прокочувати м'яч обома руками знизу, передавати м'яч обома руками від грудей. Навчати прокочувати кулі однією рукою.

Розвивати вміння стрибати на обох ногах угору, довжину.

Розвивати увагу, спостережливість, пам'ять, вміння орієнтуватися у просторі, окомір, влучність, швидкість, спритність.

Поради батькам. Продовжуйте грати з дітьми. Для дошкільнят 5-ти – 6-ти років підбирайте іграшки, які відповідають сюжету гри; купуйте іграшки для активних ігор (м'ячі, кеглі); розрізні картинки з 6-ти – 10-ти частин; хрестоматію для дітей 4-х – 6-ти років; конструктори відповідно до віку.

Для того, щоб дитина почала гратися, наприклад, у перукарню, вона повинна мати деякі уявлення про те, що там відбувається. Тому спочатку відвідайте перукарню, при цьому зверніть увагу дитини на те, що роблять перукарі, які знаряддя праці використовують, як поводять себе клієнти. Повернувшись додому активізуйте знання за допомогою дидактичної гри та запитань, після чого із свіжими враженнями починайте сюжетно-рольову гру. Дорослий бере на себе організацію гри, проте головне завдання – стимулювати ініціативу дитини. Тому частіше потрібно звертатися до неї із запитаннями.

Так само грайтеся у пошту, попередньо її відвідавши й уважно роздивившись, чим там займаються; у лікаря – після відвідування дитячої поліклініки; у магазин – після відвідування магазину тощо. Таким чином у дитини закріплюються знання про різні справи, обов'язки, професії людей та вміння включатися в посильні завдання: опустити лист у поштову скриньку, набрати овочі у пакет тощо.

Обов'язково звертайте увагу дітей на стосунки між людьми; на почуття, з якими вони виконують свої професійні обов'язки (турбота, співчуття, зосередженість тощо). Батькам необхідно обнімати та цілувати своїх дітей, називати пом'якшеними іменами та казати, що люблять їх.

Дитяча гра – це школа життя та джерело розвитку дитини. Тому необхідно вибирати для неї час, виявляти щирість і безпосередність у грі, спонукаючи до цього дитину.

Результати навчально-виховної роботи:

- створюють ігрові образи, наслідуючи дії дорослих або через рольове спілкування. Володіють елементарними навичками жестів;
- за допомогою дорослого можуть вибрати сюжет гри, розподілити ролі, дібрати необхідні для цього іграшки, домовитися про правила та місце гри. У спілкуванні з учасниками гри виявляють увагу, співчуття, допомогу іншим;

- створюють споруди для ігор, користуються ними у грі;
- уміють відбирати один або кілька предметів за кольором, величиною, формою. Розпізнають геометричні фігури.

«КОНСТРУЮВАННЯ»

Навчально-виховні завдання:

- розвивати інтерес до конструктивної діяльності й потреби брати участь у ній;
- розвивати вміння впізнавати предмет у конструкціях, створених із використовуваного будівельного набору;
- розвивати вміння обігрувати створені споруди й використовувати знайомі споруди у будівельних, сюжетно-рольових іграх;
- розвивати вміння сприймати просторові властивості об'єктів, порівнювати їх за розміром (вживаючи при цьому слова великий – маленький, більше – менше, довгий – короткий, довше – коротше, високий – низький, вище – нижче), за розташуванням (вживаючи при цьому слова внизу – вгорі, поряд, біля, близько – далеко, далі – ближче);
- формувати вміння використовувати нові конструктивні матеріали для конструювання знайомих об'єктів (пластмасовий конструктор з невеликими за розміром деталями, залізний конструктор);
- формувати вміння виконувати споруди за зразком чи словесною інструкцією, за допомогою дорослого визначати послідовність виконання;
- формувати вміння виконувати конструктивні дії у колективній діяльності, спільно виконувати будівництво, налагоджувати стосунки партнерства у процесі створення конструкцій, а також у процесі подальшої гри, навчати домовлятися й координувати спільні зусилля;
- розвивати словесну регуляцію у процесі конструювання, звертаючи особливу увагу на формування вміння планувати наступні дії (послідовність, матеріали, обов'язки при спільному спорудженні та давати словесні звіти про виконану роботу);
- розвивати вміння самостійно виділяти та називати частини конструкції й пояснювати, з чого вони зроблені;
- розвивати вміння порівнювати побудовану конструкцію із зразком;
- розвивати дрібну моторику; розвивати координацію рухів обох рук, зорово-рухову координацію;
- розвивати вміння доводити роботу до кінця;
- розвивати вміння радіти успіху;
- формувати вміння надавати допомогу іншим дітям у процесі виконання колективних робіт.

Зміст педагогічної роботи

Конструювання з будівельного матеріалу. Заохочувати дітей розрізняти і правильно називати основні будівельні деталі (цеглинка, кубик, пластина, призма, брусок), споруджувати нескладні будівлі, застосовуючи

раніше сформовані вміння (накладання, прикладання), використовувати у будівлях деталі різного кольору.

Розвивати вміння викладати цеглинки горизонтально й міцно прикладати одну до одної, розміщуючи їх на площині в одну або дві лінії (стежка до будинку, дорога для машини, залізнична або трамвайна колія).

Розвивати вміння ставити цеглинки, вертикально (по колу, прямокутнику), щільно одна до одної або на певній відстані одна від одної (паркан, ворота); змінювати будівлі двома способами: замінювання одних деталей іншими; добудуванням споруди у висоту, довжину (низькі й високі паркани, низькі й високі будинки).

Розвивати вміння аналізувати зразок споруди: виділяти складові частини й розрізнити їх за кольором, величиною, формою, встановлювати просторове розташування частин одна відносно одної.

Формувати вміння споруджувати найпростіші будівлі відповідно до розміру іграшки, використовувати їх у грі (ліжко для ляльки, гараж для машини).

Будувати меблі для ляльок (великі й малі), будинки (високі й низькі), мости (довгі й короткі, широкі й вузькі), машини, гаражі, ворота (високі і широкі) тощо.

Поради батькам:

Навчайте дитину сюжетному конструюванню, сутність якого полягає у підпорядкуванні конструювання грі. Для цього відразу демонструйте будь-яку ігрову дію з готовою конструкцією-зразком, не акцентуючи спочатку уваги на способах її створення. Після засвоєння ігрової дії із зразком пропонуйте дитині побудувати аналогічну конструкцію. Конструювання у цьому випадку є складовою частиною гри й стає засобом для досягнення ігрової мети, а сам процес конструювання, будівельні деталі – засобом створення конструкції. Діяльність набуває предметно-опосередкованого характеру. Таким чином відбувається використання раніше набутого досвіду, його узагальнення.

Використання конструювання з ігровою метою збагачує сюжетно-рольові ігри. У дітей поступово виникає будівельна гра, що свідчить про розвивальний ефект запропонованого методу навчання. Метод сюжетного конструювання сприяє такій організації діяльності, яка будується з урахуванням поставленої мети й забезпечує розвиток мислення.

Результати навчально-виховної роботи:

- діти виявляють бажання будувати різні споруди;
- правильно називають основні будівельні деталі, споруджують нескладні будівлі за словесною інструкцією;
- володіють прийомами накладання, прикладання;
- розрізняють колір, форму, величину, встановлюють просторове розміщення деталей;
- уміють практично застосувати виготовлені споруди;

- будують і граються разом, обіграють у поєднаних певним сюжетом іграх власноруч побудовані будівлі, поважають працю однолітків, діляться з ними матеріалом, допомагають одне одному;
- правильно розрізняють і називають просторові ознаки споруд.

«ОБРАЗОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ»

Навчально-виховні завдання:

- виховувати позитивно-емоційне ставлення до різних видів образотворчого мистецтва;
- розвивати зорове, слухове, дотиково-рухове сприймання. Розвивати сприймання просторових та якісних властивостей предметів;
- розвивати фіксуєчу та супроводжуючу функції мовлення. Формувати плануючу функцію мовлення;
- формувати вміння орієнтуватися в способах виконання практичних дій, вміння доводити виконання до кінця;
- поширювати активний словник вихованців;
- формувати способи художньо-образного відображення предметів, явищ, використовуючи колір, форму, композицію;
- розвивати технічні навички образотворчої діяльності;
- формувати вміння вихованців колективно виконувати завдання;
- виховувати оцінювальне ставлення до власних та чужих робіт;
- формувати інтерес до образотворчого мистецтва, вміння емоційно сприймати репродукції картин, ілюстрації, українське декоративно-прикладне мистецтво. Навчати впізнавати образи художніх персонажів на картині, ілюстрації.

Орієнтовні твори: С.Шишко «Осінь», «Парк взимку», М.Ткаченко «Весна», О.Новаківський «Натюрморт», Т.Бойчук «Біля яблуні», М.Бурачек «Золота осінь», О.Шовкуненко «Повінь. Конча-Заспа», А.Петрицький «Квіти», Ф. Манайло «Новий хліб», І. Шишкін «Дубовий гай», «Корабельна роща», І. Левітан «Березовий гай», «Золота осінь», О. Рілов «Зелений гомін», українське народне декоративно-прикладне мистецтво – рушники, сорочки, гончарні вироби.

Зміст педагогічної роботи

Малювання. Розвивати вміння рівномірно проводити штрихи, не натискуючи дуже на олівець; добре насичувати пензель фарбою, тримати його похило до паперу, під час малювання тонких ліній, крапок тримати його вертикально; малювати пальчиком, ватною паличкою.

Формувати вміння малювати олівцем контур предметів, зафарбовувати малюнок олівцем або фарбою рівномірними легкими рухами, змінюючи при цьому напрям штрихів або мазків, відповідно до форми предмета за зразком чи словесною інструкцією.

Формувати вміння передавати будову, форму, колір знайомих предметів (багатоповерховий будинок, дерева, автобус, вантажна машина

тощо), відносну величину частин та їх розташування. Малювати людину в анфас за зразком чи словесною інструкцією.

Формувати вміння малювати різні за розміром, будовою, пропорціями предмети (дерева високі і низькі, зі стовбуром тонким і товстим) за зразком чи словесною інструкцією.

Розвивати вміння малювати технікою штампування (листя, яблука).

Навчати передавати в малюнках зв'язний зміст, співвідношення 2 – 3 предметів за величиною, просторові відношення предметів, розташовуючи їх по різному: внизу – ті предмети, які знаходяться на землі; вгорі – ті, що в повітрі, в небі, розташовувати предмети по всьому аркушу паперу.

Навчати зображувати осінні, зимові, весняні спостереження, враження від прослуховування казок, оповідань, віршів за зразком чи словесною інструкцією.

Розвивати вміння малювати окремі елементи українського орнаменту, використовуючи прямі лінії різної ширини, мазки різної величини, кола, крапки, дуги; наносити мазки всією ворсою пензля. Формувати вміння орієнтуватися у візерунку, знаходити середину, розрізняти верх, низ, ліву, праву сторони, кути, додержуватись симетричної побудови візерунка.

Малювати візерунки на смужці паперу, квадраті, використовуючи рослинні елементи (квіти, ягоди, листя) – тканина, доріжка, рушник, хустка, серветка, скатертина тощо.

Навчати малювати з натури після попереднього обстеження предметів (квіти, фрукти, овочі, іграшки), виразно передавати обриси форм, відносну величину предметів, їх розміщення, а також забарвлення, спираючись на знання кольорів (червоний, оранжевий, жовтий, зелений, синій, фіолетовий, коричневий, чорний, білий).

Створювати умови для колективного малювання (осінній ліс, новорічна ялинка тощо).

Ліплення. Розвивати вміння ділити солоне тісто (глину) на різні та однакові за величиною частини, розкачувати, сплющувати, вдавлювати, защипувати, загинати, загострювати та заокруглювати форми, скріплювати частини в ціле за зразком та словесною інструкцією.

Розвивати вміння передавати характерні ознаки предметів, працюючи під час ліплення всією кистю руки та пальцями.

Розвивати вміння ліпити з цілого шматка, користуючись стекою, з окремих частин та комбінованими способами (фрукти, овочі, гриби, посуд, тварини, риби, ляльки).

Формувати вміння ліпити з натури після попереднього обстеження предмета (фрукти, овочі).

Формувати вміння зображувати сюжет із 2 – 3 предметів за мотивами літературних творів, на теми з оточуючого середовища, розміщуючи фігури на підставці.

Розвивати вміння розфарбовувати виліплені предмети відповідним кольором за зразком чи словесною інструкцією.

Аплікація. Навчати впізнавати, виділяти, називати фігури.

Формувати вміння за допомогою вихователя правильно тримати ножиці та діяти з ними: регулювати рухи рук, різати рівно папір по окресленій прямій, розрізати впоперек (одним змахом ножиці) паперові смужки різної ширини, викладати та наклеювати з них предмети (парканчик, драбина).

Розвивати вміння викладати і наклеювати предмети, що складаються з 4 – 6 готових частин (лялька, ведмедик) та візерунки з рослинних елементів, геометричних форм на смужці, квадраті, крузі, використовуючи елементи візерунків з української кераміки, вишивки за зразком чи словесною інструкцією.

Поради батькам:

Проводьте ігри на удосконалення сприймання форми, кольору, розміру предметів та їх частин; навчайте порівнювати предмети за формою, кольором, розміром; називати основні кольори (червоний, зелений, синій, жовтий, чорний), форми (коло, квадрат, трикутник, овал, прямокутник), розмір (довгий – короткий, високий – низький, товстий – тонкий, великий – маленький).

Після попереднього обстеження предметів продовжуйте навчати дітей малювати і ліпити з натури; виконувати завдання з аплікації.

Навчайте елементарному плануванню своєї діяльності, вмінню відповідати на запитання про послідовність виконання.

Розглядайте з дітьми ілюстрації до казок та оповідань, народні іграшки.

Грайте у пальчикові ігри.

Результати навчально-виховної роботи:

- володіють технікою роботи олівцем, аквареллю, пальцем;
- компонують малюнок на аркуші;
- малюють з натури після попереднього обстеження предмета, за мотивами літературних творів, оточуючого середовища;
- володіють різними способами ліплення, виготовляють знайомі предмети;
- створюють декоративні аплікації на геометричних та предметних формах;
- з інтересом прилучаються до колективної роботи.

«ПРАЦЯ»

Навчально-виховні завдання:

- закріплювати та удосконалювати засвоєні навички самообслуговування;
- формувати вміння ставити мету праці;
- виховувати самостійність і послідовність виконання трудових дій;
- виховувати позитивне ставлення до праці; бажання співробітничати з однолітками; бережливе ставлення до предметів.

Зміст педагогічної роботи

Самообслуговування. Удосконалювати раніше набуті навички одягання, роздягання. Закріплювати вміння застібати і розстібати гудзики, зашнуровувати та розшнуровувати взуття, розміщувати одяг на спеціально

відведених для цього місцях, стежити за станом свого одягу. Виховувати охайність, самостійність.

Заохочувати дітей допомагати один одному, звертатися за допомогою до дорослого, до однолітків.

Господарсько-побутова праця. Продовжувати привчати дітей до дотримання порядку у груповій кімнаті: класти на місце іграшки, книги, робочі матеріали, мити іграшки, прати лялькову білизну, витирати пил зі столів, стільців. Виконувати обов'язки чергових по їдальні (розставити тарілки з хлібом, склянки з серветками, чашки, біля кожної тарілки справа класти ложки та виделки) під контролем вихователя.

Залучати дітей до праці у куточку природи (годувати тварин, поливати рослини, витирати листя від пилу), на майданчику (підмітати доріжки, протирати лави, столи та ін.).

Художня праця. Формувати у дітей уміння виготовляти вироби з паперу, картону, природних та штучних матеріалів. Розвивати конструктивне мислення дітей, кмітливість, уміння планувати та контролювати хід роботи: привчати дітей у процесі художньої праці використовувати навички та уміння, отримані на заняттях з конструювання; знайомити з основними властивостями матеріалів. Виховувати у дітей цілеспрямованість – уміння доводити розпочату справу до кінця.

Вироби: закладки для книжок, прапорці, коробочки, іграшки-саморобки на ялинку, різноманітні іграшки з природного матеріалу (шишок, жолудів, листя тощо), подарунки дорослим до свята та ін.

Поради батькам:

Систематично нагадуйте дитині правила особистої гігієни, охайності, порядку.

Залучайте дитину до надання допомоги іншим, нагадувати (або пояснити, показати) що і як потрібно робити. Це надає впевненості дітям у власних силах, запевняє в умінні. (Наприклад: «Зроби все так, як ти робиш це для себе, щоб було охайно, правильно, гарно».)

Для того, щоб зацікавити дошкільника у самообслуговуванні, господарсько-побутовій праці використовуйте заохочення (наприклад, дитина почала самостійно вмиватися, їй дарують зубну щітку: «Тепер ти добре вмиваєшся, майже як дорослий, можна учити тебе чистити зуби»). Тільки не потрібно раніше обіцяти будь-що, ніби купувати працю. Привчаючи дитину до праці, необхідно постійно її перевіряти, заохочувати її успіхи, повідомляти про них іншим членам сім'ї, показувати, що праця корисна не тільки для неї, а й для всіх. При цьому потрібно пам'ятати: аналогічні вимоги повинні пред'являтися до всіх членів сім'ї. Тоді дитині буде легше зрозуміти їх необхідність: не від неї одної вимагають, а від усіх членів сім'ї.

Аби не робити зауважень і не сварити за погано виконану роботу зробіть так, щоб дитина на власному досвіді дізналася, до яких результатів призводить безвідповідальність. (Наприклад, «Не поставив біля батареї чоботи – вони залишилися мокрими і ми не підемо на прогулянку».)

Спочатку діти легко забувають про те, що їм потрібно зробити. Тому, вигадайте будь-які сигнали - «нагадування». Наприклад, дзвін будильника або картинка (на тему) на дверях, яка натякатиме, що потрібно погодувати рибок в акваріумі.

Зацікавлюйте дитину різноманітністю праці, створюйте позитивну емоційну атмосферу, заохочуйте і об'єктивно оцінюйте її діяльність.

Результати навчально-виховної роботи:

- з допомогою дорослого визначає мету праці;
- намагається самостійно виконувати дії, пов'язані із самообслуговуванням, досягає позитивних результатів;
- виконує доручення з господарсько-побутової праці: допомагає дорослим доглядати за тваринами, рослинами у куточку природи; допомагає прибирати на майданчику;
- починає взаємодіяти вдвох-втрьох, намагається допомагати своїм одноліткам;
- виявляє емоційно-позитивне ставлення до праці.

«МУЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ. РИТМІКА»

Слухання музики. Для дітей 5-6 років слухання музики перетворюється на звичайний процес. Діти на цей час вже уважно і свідомо слухають музичний твір до кінця. Можуть відповісти на запитання стосовно характеру, настрою, жанру, образу. Поступово в дітей розвивається потреба в слуханні музичних творів мистецтва різножанрових, різнохарактерних. На цей час в дітях треба продовжувати: збагачувати та накопичувати музичний досвід, зацікавлювати новими творами вже зі складнішим розвитком музичного образу; вчити дітей розрізняти верхній та нижній регістри, вступ та закінчення, закріплювати вміння визначати характер, темп, динаміку та жанр музичного твору;

розвивати здатність слухати музику уважно з зацікавленістю, стежити за розвитком музичного образу, дослуховувати музичний твір до кінця, впізнавати твори за вступом та мелодією, знати автора та назву твору;

виховувати інтерес та любов до музики, бажання її слухати в повсякденному житті.

Орієнтовний репертуар: «Ранок», «Танок Анітри», «В печері горного короля», «Пісня Сольвейг» з оркестрової сюїти Е.Гріга «Пер Гюнт», «Сміливий вершник» Р. Шуман, «Місячне сяйво» К. Дебюссі, «Серенада», «Аве Марія» Ф. Шуберт (голос, фортепіано), «Народний танець» М. Скорик, «Веснянка» В. Уманець, «Гопак» укр. нар. танець, «Козачок» В. Кирейка, «Полька – Янка» біл. нар. мелодія, «Турецьке рондо» В. Моцарт, «Менует» Й. Бах, «Менует» Л. Боккеріні, «Неаполітанська пісенька» П. Чайковський, «Вальс» С. Майкапар, «Маленький вальс» Н. Леві, «Вальс» Ф. Шопен (на вибір 2 твори), музичні твори з фортепіанної сюїти «Картинки з виставки» (на вибір) М. Мусоргський, «Колискова» зі збірки «Дитячі пісні»

А. Лядов, «Ой ходить сон» укр. нар. пісня в обр. Л. Ревуцького, «Котику сіренький» укр. нар. пісня, «Сонько – дрімко» укр. нар. пісня в обр. А. Мігай, «Колискова» Й. Брамс.

Співи. В 6 років діапазон голосу дитини вже більш менш розвинений, деякі малюки вже можуть достатньо добре володіти голосом і чисто співати.

В дітях треба продовжувати: розвивати діапазон голосу (ре – сі, до) з більш складнішими інтервальними ходами, формою та змістом;

вчити співати без напруження голосу, легким звуком, протягувати довгі звуки, одночасно з усіма вступати та м'яко і тихо закінчувати кінці фраз; прислухатися до співу інших дітей, інструменту, вчитися співати в унісон; учити співати виразно, передаючи характер звучання, динамічні відтінки, темп твору; слідкувати за положенням тулуба під час співу (спина рівна, без напруги, ноги в упорі під час сидіння), брати правильне дихання між фразами

Співочий репертуар: Співаночки: «Диви – диви», «Вода, вода холодная», «Ой дзвони дзвонять», щедрівки, колядки, веснянки (на вибір), «Росте буряк» муз. І сл. В. Верховинця, «Лис», «Мишка та кіт» укр. нар. пісні в обр. Я. Степового.

Пісні: «Гарна наша Україна» укр. нар. пісня в обр. С. Файнтуха, «Українська мова» муз. Ю. Михайленко, сл. Ю. Косинської, «Мама» муз. Н. Рубальської, сл. С. Грицюка, «Вишиваю рушничок» муз. А. Мігай, сл. Т. Єліної, «Козачата» муз. М. Ведмедері, сл. О. Яворської, «Пісня сонячних промінців» муз. І сл. Н. Рубальської, «Весняний вальс» муз. А. Філіпенка, сл. Т. Волгіної, «Пісенька про бабусю», «Мамин день» муз. А. Філіпенка, сл. Т. Волгіної, «Краплинки» муз. і сл. Н. Ткаченко, «Кленові листочки» муз. і сл. Н. Грановської, «Яблучка» муз. Т. Шутенко, сл. Л. Реви, «Збирай урожай» муз. А. Філіпенка, сл. Т. Волгіної, «Перший сніг» муз. Г. Гембери, сл. В. Чорної, «Зимонька» муз. К. Мяскова, сл. Г. Бойка, «Ой метелиця – зима» муз. Ю. Михайленко, сл. Т. Мезенцевої, «Пісня про дружбу» муз. Ю. Рожавської, сл. Г. Гриненка, «Прощання з дитячим садочком» муз. І сл. Н. Рубальської.

Музично-ритмічні рухи. В 5 – 6 років в дітей вже гарно розвинений руховий апарат. Відтворювання рухів вже більш легке, пластичне, чітке і правильне. Діти вже вміють контролювати своє тіло, гарно орієнтуватися в просторі, швидко реагувати на зміни, передбачувати та готуватися до зміни рухів. На цей час в дітях можна:

продовжувати формувати музично – ритмічні навички (боковий галоп, колупалочка, підскоки та високий крок, утворення маленьких кіл, ведення кривої лінії, обмін партнерами, рух по діагоналі, тощо);

заохочувати до цілісного сприймання твору, розвивати вміння створювати виразний музично – ігровий образ, музично – пластичний образ за рахунок використання музично – рухових навичок;

опанувати спрощені варіанти народних танців («Метелиця», «Плескач», «Шум»).

Танці. Поглиблювати відчуття танцювального характеру музики, розвивати виконавські хореографічні здібності (виразність, координація, вміння взаємодії один з одним);

розвивати вміння узгоджено рухатись в гуртових танцях та хороводах, використовувати вступ як емоційне налаштування для виконання танцю;

виховувати пластичну виразність рухової сфери кожної дитини, культуру рухів;

виховувати сприйняття танцю, як емоційне дійство, виховувати виконавські навички (виразні танцювальні рухи, міміка);

продовжувати розширяти обсяг естетичних емоцій ;

вчитися розуміти логічний зв'язок між назвою танцю і його характером, настроєм, рухами, музичною формою та будовою танцю;

захоплювати настроями сучасної музики, сучасного ритму.

Танцювальний репертуар: Музично – ритмічні рухи: «Знайди своє місце в колоні» муз. В. Шишакова, «Марш» муз. М. Богословського, «Бадьорий крок і біг» муз. Ф. Надененка, «Біг парами» муз. Ф. Шуберта, «Підстриби та високі кроки» муз. В. Косенко, «Сміливий вершник» муз. Р. Шумана (прямий галоп), «Дрібушечки» л. . Нар. Пісня (крок всією ступнею).

Танці: «Народний танець» муз. М. Скорик, «Веснянка» муз. В. Уманець, «Гопак» л. . Нар. Танець, «Полька – Янка» біл. Нар. Мелодія, «Летка – єнка» нар. Танець, «Хоровод з віночками» муз. І л. Н. Рубальської, «Танець сніжинок» муз. Д. Шостаковича, «Вальс» А. Абелян, «Колискова» Й. Брамса (танок з іграшками), «Неаполітанська пісенька» П. Чайковський (танок з кастаньєтами), «Оплески» муз. Ю. Слонова, «Танець петрушок» муз. О. Даргомижського, «Ввічливий танець» нім. Нар. Мелодія, «Ранок» муз. Е. Гріга (мілкий хороводний крок, утворення кіл).

Гра на дитячих музичних інструментах. В дітей цього віку вже багатий музичний досвід гри на різних інструментах. Вони професійно підходять до виконання завдання, яке ставлять перед ними. Діти достатньо відчують ритмічну пульсацію твору, сильні та слабкі долі, розрізняють розміри в яких звучить твір. На данному етапі з дітьми треба:

закріплювати основи музичної грамоти (вводити поняття «мелодія» та «аккомпанімент», «солюючий голос», «тутті», «соло», «унісон», особливості гри на інструментах, продовжувати розвивати відчуття метро – ритму, види слуху (мелодичний, ритмічний, гармонічний, ладовий, звуко – висотний);

продовжувати разом з дітьми створювати та використовувати підручні засоби як музичний інструментарій (маракаси з фісташок, скляний посуд, ключи);

продовжувати навчати дітей опановувати засоби музичної виразності (темп, ритм, регістр, артикуляція, динаміка), визначати характер твору; викликати інтерес до слухання музики, музикальних інструментів, які використовуються під час занять ;

продовжувати розширювати обсяг естетичних емоцій виконавця; вільно розрізняти на слух музичні інструменти (ложки, ксилофон, металофон, трицітка, дзвіночки, фортепіано, барабан, кастаньєти);

створювати музичні привітання, коротенькі мелодії певного змісту, характеру, ритмічні імпровізації на різних інструментах;

вчити працювати в колективі, прислухатися до інших дітей, їх виконання (при грі на інструментах).

Репертуар з гри на дитячих музичних інструментах: «Пасакалія» Г. Гендель, «Дід Мороз» Р. Шуман, «Ранок», «Танок Анітри», «В печері горного короля» з оркестрової сюїти Е. Гріга «Пер Гюнт», «Сміливий вершник» Р. Шуман (гра на ложках, клацання язиком, щелчки пальцями), «Місячне сяйво» К. Дебюссі, «Полька – Янка» біл. Нар. Мелодія, «Турецьке рондо» В. Моцарт, «Вальс» А. Абелян, «Вальс» Ф. Шопен (на вибір), «Шарманка» Д. Шостакович, «Хлопець з гармошкою» Г. Свірідов, «Музична табакерка» А. Лядов (гра на скляному та металевому посуді), «Котику сіренький» укр. Нар. Пісня, «Сонько – дрімко» укр. Нар. Пісня в обр. А. Мігай, «Хазяєчка» О. Журлива (шумові інструменти, імітація звуків), «Син старого дуба» Г. Чічінадзе (шумові інструменти, імітація звуків).

Ритміка. В цьому віці такі заняття будуть вже включати моменти театралізації, гри на інструментах. Це вже не буде вивчення вірша з рухами. Такі заняття скоріше за все будуть нагадувати виступи дітей як акторів:

продовжувати повторювати та закріплювати основи музичної грамоти;

розвивати та розширювати тактильні відчуття, відчуття рухів тіла, удосконалювати ці моменти;

вводити непропорційні рухи (наприклад одночасно руками і ногами на різні долі, в різні сторони);

ускладнювати оркестрові партії, та вводити записи останніх на партитурах, або на дошці;

ввести поняття «канон».

Мовленнєві ігри. «Полювання» А. Костецький (оплески, тупання, стукотіння), «Сорока – білобока» Н. Забіла (рухи тілом), «Бруднуля» Г. Бойко (рухи тілом, мімічний етюд).

Рухливі та музичні ігри. «Галя по садочку ходила» (хороводна гра) музика та слова народні, «Про жабку і комара» (музично – рухлива гра) муз. А. Філіпенка, сл. невідомого автора, «Ми на луг ходили» (музично – рухлива гра) муз. А. Філіпенка, сл. Т. Волгіної, «Ми кривого танцю йдемо» укр. нар. пісня, «Що на нашій вулиці» укр. нар. пісня.

Театралізована діяльність. Для дітей 5 - 6 років треба вибирати дуже прості і невеликі п'єски, казочки, віршики, нескладні за змістом та легкі для

сприймання. Їм ще дуже важко одночасно рухатися і виконувати якісь дії, важко зорієнтуватися в просторі на сцені. Вони ще не настільки самостійні і послідовні в своїх діях. Але малята вже можуть:

тонко відчувати настрій, емоційний стан героїв, вболівати за них, «входити в образ» та утримувати його деякий час;

надавати рухам, висловам, поведінці на сцені емоційно усвідомленого естетичного характеру;

з захопленням і дитячою безпосередністю передавати головні риси героїв мімічними рухами (насуПЛення брів, посмішка, прищурення очей), рухами тіла (руки в боки, тупання ногами, хитання головою);

виразно виконувати вірші, тексти (частіше за все віршовані);

активно використовувати атрибути;

наслідувати рухи які показує вихователь, повторювати за ним;

використовувати музичні інструменти, як засіб втілення та посилення образу.

Театральний репертуар: «Ходить гарбуз по городу» кр.. Нар. Пісня, «Курочка ряба» кр.. Нар. Казка (інсценізація), «Бджілки на розвідці» К. Ушинський (інсценізація), «Пахне літо» М. Пригара (емоційна замальовка), «Де ночує водяна лілія» В.Сухомлинський, «Про двох цапків» М.Коцюбинський, «Веселі гуси» кр.. Нар. Пісня, «Теремок» рос. Нар. Казка (театралізація).

Поради батькам:

Сприяти музично – естетичному розвитку дитини:

відвідувати дитячі лялькові вистави;

вдома стимулювати дітей до самостійної музичної творчості: ігор з музичними іграшками, музикування, наспівування;

слухати дитячі пісні, підспівувати;

малювати ілюстрації до пісень, вивчених в садочку;

відвідувати батьками ранки та тематичні заняття.

Результати навчально-виховної роботи:

- діти вже вміють слухати музичний твір від початку до кінця, можуть відповідати на питання стосовно характеру, образу, настрою жанру твору;
- стежать за розвитком музичного образу, знають назву твору, впізнають музичний твір за вступом та мелодією;
- можуть проводити паралелі з навколишнім світом, знаходять спільні настрої, образи, стани в музиці, живопису, поезії;
- співають без напруження голосу, протягуючи довгі звуки, одночасно з усіма вступаючи та закінчуючи;
- рухи більш пластичні, легкі та чіткі, діти починають контролювати своє тіло, орієнтуються в просторі, швидко реагують на зміни рухів та характеру музики;
- малята вже можуть розуміти логічний зв'язок між назвою танцю та його характером, настроєм, рухами, музичною формою, будовою танцю;

- достатньо відчують ритмічну пульсацію, розрізняють сильні та слабкі долі, розміри;
- знають і розуміють значення понять «мелодія», «аккомпанімент», «соло», «тутті»;
- вільно розрізняють на слух музичні інструменти (ложки, ксилофон, дзвіночки, фортепіано, барабани);
- діти надають рухам, висловам, поведінці на сцені емоційної усвідомленості, естетичного характеру, можуть передавати головні риси героїв мімікою, рухами тіла;
- виразно вже можуть розказувати вірші, співати пісні;
- починають формуватися та розвиватися естетичні почуття, естетичний та критичний смак.

ПІДГОТОВЧА ГРУПА (6-7-РІЧНІ ДІТИ)

Особливості організації виховання і навчання 6-7-річних дітей

Шестирічні діти, які перебували в дитячому садку впродовж трьох років достатньо самостійні. Вони виконуть доручення вихователя, самостійно вдягаються, роздягаються, вмиваються, їдять, причісуються, тримають в порядку свої речі.

Однак, зважаючи на особливості психічного розвитку дітей цієї категорії, вони більше, ніж діти з нормальним розвитком, потребують уваги, ласки, доброзичливості і розуміння.

Основні завдання навчання і виховання дітей спрямовані на формування психологічної готовності до шкільного навчання, яка складається з інтелектуального, соціального, особистісного компонентів.

Під інтелектуальною готовністю розуміють певний рівень сформованості пізнавальних процесів – сприймання, пам'яті, уваги, мислення, мовлення, а також уміння зрозуміти завдання, інструкцію, керуватися нею.

До соціальної готовності відносять потребу дитини у спілкуванні з однолітками, вміння підкоряти свою поведінку законам дитячої групи, здатність виконувати роль учня в ситуації шкільного навчання.

Особистісна готовність охоплює пізнавальну мотивацію та певний рівень сформованості вольової поведінки. Остання виявляється у вмінні ставити перед собою мету, приймати рішення, планувати дії та їх виконувати, а якщо виникатимуть перешкоди, докладати певних зусиль для їх подолання, оцінити результати своєї роботи. Наскільки діяльність дитини цілеспрямована, можна робити висновки з того, як вона іде до мети: послідовно, не відволікаючись чи її увага дуже швидко розконцетровується; діє самостійно чи весь час потребує допомоги; потребує постійного спонукання та нагадування чи обходиться без них; доводить розпочату роботу до кінця та інше.

Якщо дитина розвивається нормально, то на кінець дошкільного віку психічний та фізичний розвиток дитини дозволяє їй стати школярем. Чи готова дитина до школи, педагоги і батьки можуть робити висновки з того, як у неї сформовані компоненти психологічно готовності до шкільного навчання.

Організація життєдіяльності дітей

З дітьми четвертого року навчання рекомендується проводити з вересня по травень по 7-8 групових занять на тиждень у першу половину дня. В окремих випадках допускається проведення занять у другій половині дня (фізична культура, образотворча діяльність). Тривалість занять 20-25 хв. (комплексних – до 35 хв.).

При проведенні комплексних занять поєднувати деякі, а не всі напрями розвитку (наприклад, музичний - з фізичним, образотворчий – з музичним і літературним, трудовий – з художнім тощо).

Тематика занять повинна бути максимально пов'язана з реальним життям і його сьогоденними проблемами, сприяти розвитку самостійності дітей, звертатися до власного досвіду дошкільників. При організації занять не слід позбавляти дітей права на пересування, час завершення діяльності, можливості переходу до іншого виду діяльності.

Передбачати місце і час для різноманітних, вільних проявів інтересів самої дитини (особистий час), можливість займатися улюбленою справою протягом дня. Активно залучати членів родин до життєдіяльності групи (участь в організації різних видах діяльності дітей). Сприяти спілкуванню старших дошкільників з молодшими, залучати їх до спільної посильної діяльності. Вчити старших дітей уважно, турботливо ставитися до молодших, опікувати їх, враховувати їх побажання, передавати малятам свої знання та вміння, прагнути бути взірцем для них. Виявляти правдивість, чесність у стосунках з молодшими, справедливість в оцінці їхньої поведінки. У колі молодших дітей відчувати себе старшим.

Орієнтовний розпорядок дня на процеси життєдіяльності дітей

Вдома Підйом, ранковий туалет	6.30-7.30
У дитячому садку Ранкова зустріч дітей, ігри, самостійна діяльність за вибором дітей, індивідуальні заняття, гімнастика	7.30-8.30
Підготовка до сніданку, сніданок	8.30-9.00 (9.30)
Самостійна діяльність за вибором дітей	9.00-9.30
Ігри, підготовка до занять, заняття колективні та індивідуальні	9.00-10.30 (9.30-11.00)
Підготовка до прогулянки, прогулянка	10.30 (11,00)-12.30
Повернення з прогулянки, підготовка до обіду, обід	12.30-13.20
Підготовка до сну, сон	13.20-15.20
Поступовий підйом, оздоровчі процедури	15.20-15.50
Полуденок, ігри, самостійна діяльність за вибором дітей, індивідуальні та спільні заняття	15.50-16.40

Підготовка до прогулянки, прогулянка	16.40-18.10
Повернення з прогулянки, вечеря, ігри, самостійна діяльність за вибором дітей	18.10-18.45
Повернення дітей додому, бесіди з батьками	18.45-19.00
Вдома Прогулянка	19.00-20.15
Спокійні ігри, гігієнічні процедури	20.15-20.45
Укладання, колискова мами, нічний сон	20.45-6.30 (7.30)

«ВИХОВУЄМО ЗДОРОВУ ДИТИНУ»

Шостий-сьомий рік життя є періодом інтенсивного росту і розвитку організму. У даний віковий період у дітей спостерігається прагнення удосконалювати навички їсти акуратно, оволодіння уміннями підтримати особисту гігієну.

Для деяких дітей із ЗПР подані нормативи є досить складними для виконання, тому треба враховувати індивідуальні особливості кожної дитини і вимагати, виходячи із можливостей кожного. Також, у деяких дітей із ЗПР продовжує спостерігатись уповільнення темпу багатьох дрібних рухів (застебнути гудзик, зав'язати шнурок та ін.), може проявлятися недорозвиненість хватального рефлексу, існують труднощі вирізання ножицями простих фігур, діти виходять за контури, часто не правильно тримають пензлик, олівець, ручку. Рухи пальців рук швидкі або повільні, несміливі, неточні. Спостерігається недорозвиток вмінь малювання предметів в динаміці, складність у написанні паличок, крючечків тощо.

Навчально-виховні завдання:

- тренувати у дітей серцево-судинну і дихальну системи, загартовувати організм;
- формувати у дітей інтерес до фізичної культури та спільних фізичних занять з однолітками;
- розвивати координацію, рівновагу;
- здійснювати систему корекційно-відновлювальних заходів, спрямованих на розвиток психічних процесів і особистісних якостей вихованців, попереджати виникнення вторинних відхилень у психофізичному розвитку дитини;
- формувати правильну поставу та розвиток стопи у кожної дитини;
- формувати вміння виконувати рухи ведучої руки з великою амплітудою та рухи кисті й пальців рук при зоровому контролі;

- використовувати вправи та ігрові завдання на формування просторових уявлень.

Характерним для шостого року життя є збільшення маси тіла дитини за місяць на 200г, довжина тіла на 0,5 см; до 6 років маса тіла досягає близько 21,5 кг, зріст – 116 см, окружність грудної клітки – 56-57 см. Підвищується активність дитини, посилюється її цілеспрямованість, рухи стають різноманітнішими й більш координованими.

У цей віковий період вихованці навчаються правильно користуватись виделкою, ножем, серветкою, їсти охайно; під час приймання їжі додержуватись правильної пози; поївши, дякувати дорослим. Розвивається самоконтроль під час виконання правил особистої гігієни: стежити за чистотою рук, обличчя, мити їх у міру забруднення, самостійно стежити за зачіскою, одягом.

Зміст педагогічної роботи

Загартовування. Створити умови життя, що відповідають гігієнічним вимогам. Продовжувати використовувати комплекс загартовувальних заходів. У приміщенні групової кімнати систематичним провітрюванням підтримувати температуру повітря в тих самих межах, що і в середній групі.

Забезпечити щоденне достатнє перебування дітей на повітрі, відповідність їхнього одягу погодним умовам.

Продовжувати закріплювати у вихованців самостійні навички проведення простих водних процедур. Температуру води при місцевих процедурах поступово знижувати.

Рекомендується проведення контрастних ванн для стоп, полоскання зівя прохолодною водою і розлоге умивання. Продовжувати купання дітей у відкритих водоймах. Тривалість купання збільшити до 8—10 хв.

Загартовувати дітей прохолодним повітрям під час ранкової та гігієнічної гімнастики після денного сну. Температура повітря у фізкультурному залі поступово знижується з +23—24°C до +16—18°C (на 1°C щотижня).

При проведенні загартовування здійснювати індивідуальний підхід до дітей, враховувати їхній стан здоров'я, ступінь звикання до впливу загартовувальних заходів.

Вправи з ходьби. Розвивати вміння ходити різними способами: на носках, п'ятках, на зовнішній і внутрішній сторонах стоп, напівприсівши, схрестним кроком, спиною вперед, з предметом у руках (гімнастична палиця на плечах, за спиною, перед грудьми тощо), приставним кроком, змінюючи положення рук угору, вперед, у сторони та ін., з оплесками в долоні; ходити в колоні по одному та парами зі зміною темпу. Ходити із заплющеними очима (3—4 м).

Вправи з бігу. Розвивати вміння бігати на носках, високо піднімаючи коліна; короткими та широкими кроками; з подоланням перешкод — оббігати та перестрибувати предмети (кубики, м'ячі та ін.). Бігати в колоні по одному і парами, перешиковуватись за певним сигналом (з бігу врозтіч, у

колону, по одному); бігати «змійкою» між розставленими на підлозі предметами в одну лінію, не торкаючись їх. Пробігати повільно 350 м по пересіченій місцевості. Пробігати швидко відстань 10 м (три—чотири рази з перервами); човниковий біг 3x10 м на швидкість. Бігати з максимальною швидкістю 20 м за 7,0—7,4 с, у повільному темпі 2—2,5 хв.

Вправи із стрибків. Розвивати вміння стрибати, стоячи на місці (ноги навхрест, нарізно, одна нога вперед, друга назад); підстрибувати з ноги на ногу на місці, просуваючись уперед на 4—5 м. Перестрибувати на обох ногах п'ять—шість предметів (висота 15—20 см), стрибати на одній нозі (правій, лівій), просуваючись уперед. Застрибувати на предмети: колоду, куб, пеньок (заввишки до 20 см). Підстрибувати до предмета, підвішеного на 15—20 см вище від піднятої вгору руки дитини. Стрибати в довжину з місця (відстань 80—90 см), у висоту (на 30—40 см) з розбігу 6—8 м; стрибати в довжину (на 130—150 см) з розбігу 8 м. Стрибати в глибину (з колоди, куба, пеньків заввишки 30—40 см) у зазначене місце.

Вправи на кочення, кидання, ловіння. Розвивати вміння кидати м'яч угору, бити ним об землю і ловити обома руками не менш як десять разів підряд; однією рукою — не менш як чотири—шість разів підряд; перекидати із однієї руки в другу. Ударяти м'ячем об землю на місці (не менш як десять разів підряд). Перекидати м'яч одне одному обома руками від грудей, з-за голови, знизу з відскоком від підлоги, ловити його з різних вихідних положень (стоячи, сидячи). Кидати великі м'ячі від грудей знизу та з-за голови обома руками в кільце, прикріплене на відстані 2,2 м від підлоги (землі). Кидати м'ячі, торбинки з піском (маса 200 г) правою та лівою рукою у вертикальну та горизонтальну ціль з відстані 3,5—4 м, на дальність не менш як 5—9 м (наприкінці року).

Вправи на повзання та лазіння. Розвивати вміння повзати на передпліччях і колінах, штовхаючи головою м'яч (4—5 м) перед собою. Повзати по лаві, колоді, похилій дошці в упорі стоячи на колінах, спираючись кистями рук. Сидячи на колоді, лаві, пересуватись уперед за допомогою рук і ніг. Повзати на грудях та животі по лаві, рухаючи кінцівками поперемінно. Чергувати повзання з іншими видами рухів — ходьбою, бігом, переступанням та ін. Лазити по похилій драбинці в упорі стоячи. Перелізати з похилої дошки (заввишки 30—40 см) на гімнастичну стінку. Перелізати через лаву (колоду). Підлізати під дугу, мотузку, палицю, розміщені на висоті 40—50 см. Лазити по гімнастичній стінці однойменним способом, перелізати приставним кроком з одного прольоту стінки на інший. Пролізати в обруч прямо, лівим та правим боком.

Вправи з рівноваги. Розвивати вміння ходити по дошці, гімнастичній лаві (завширшки 20—25 см, заввишки 30—35 см), по колоді (діаметр 20 см) прямо і боком, тримаючи у руках палицю, м'яч, переступаючи через палицю, мотузку (заввишки 25—30 см). Ходити і бігати по дошці, покладеній похило (завширшки 20—15 см, кут нахилу 15—20°). Ходити по рейці гімнастичної лави, по мотузку (завдовжки 8—10 м), покладеному на підлогу прямо, по колу, зигзагоподібне, з торбинкою на

голові (маса 500г). Стоячи на гімнастичній лаві (колоді), підніматись на носки, повертатись навколо себе; стояти на одній нозі (друга відведена назад, руки в сторони). Після бігу, стрибків присідати на носках, руки в сторону, вгору, на поясі, робити «ластівку». Крутитися парами, тримаючись за руки.

Вправи для рук та плечового поясу. Розвивати вміння приймати різні вихідні положення: руки перед грудьми, руки до плечей (лікть опущені, лікті в сторони). З першого положення розводити руки в сторони, випрямляти вперед, розгинаючи в ліктях; з другого — піднімати руки вгору, розводити в сторони долонями вгору. З положення руки за голову розводити руки в сторони, піднімати вгору. Піднімати руки вперед — угору зі зчепленими в замок пальцями (кисті повертати всередину тильним боком). Піднімати обидві руки вгору — назад по черзі й одночасно. Піднімати й опускати кисті, стискувати і розтискувати пальці.

Вправи для ніг та на коригування плоскостопості. Розвивати вміння переступати на місці, не відриваючи від опори носків ніг. Присідати кілька разів підряд, з кожним разом нижче, піднімати пряму ногу вперед махом. Робити випад уперед, у сторону, тримаючи руки на поясі, виконуючи руками рухи вперед, у сторону, вгору. Захоплювати предмети пальцями ніг, трохи піднімати і опускати, перекладати або пересувати їх з місця на місце. Переступати приставними кроками в сторону на п'ятках, спираючись носками ніг об палицю, канат.

В.п. – сидячи на підлозі, ноги прямі, зовнішні склепіння стоп зафіксовані скакалкою, кінці її в руках. Потягнути скакалку до себе, розгинаючи стопи. Повторити 8-12 разів. В.п. – основна стійка, стопи паралельно. Передні частини стоп «узяти на себе», повертати їх назовні рухами гомілок. Повторити 18-26 разів. В.п. – стійка ноги нарізно, руки на поясі. Підняти на носочки та опуститись у в.п. Повторити 18-30 разів. В.п. – стійка ноги нарізно, на зовнішніх сторонах стоп. Зігнути та розігнути стопи. Повторити 20-30 разів.

Вправи для тулуба та на коригування постави. Стати до стіни без плінтуса, притиснутися до неї потилицею, плечима, спиною, сідницею і п'ятками, піднімати руки вгору й опускати їх униз. Притиснувшись спиною до гімнастичної стінки, взятися руками за рейку (на рівні стегон), по черзі піднімати зігнуті і прямі ноги. Стоячи обличчям до гімнастичної стінки, взятися руками за рейку на рівні пояса, нахилитися уперед, угинаючись. Повертатися, розводячи руки в сторони, з положення перед грудьми, за голову. Нахилитися уперед, намагаючись торкнутися підлоги долонями, піднімати за спиною зчеплені руки. Тримаючи руки вгорі, нахилитися в сторони. Прийняти упор присівши, з упору присівши переходити в упор присівши на одній нозі, відводячи другу в сторону. Стоячи на колінах, сідати на підлогу справа і зліва від колін. Лежачи на спині, рухати ногами, схрещувати їх; підтягувати голову, ноги до грудей — групуватися. Лежачи на животі, упиратися руками, випрямляти їх, трохи піднімаючи голову і плечі. Підтягатися на руках по гімнастичній лаві.

В.п. – основна стійка. Погойдування тулуба ліворуч і праворуч («маятник годинника»). Повторити 8-16 разів. В.п. – сидячи на підлозі, руки на поясі, ноги «по-турецьки». Нахил тулуба ліворуч, ліктем доторкнутись до коліна (видих) і повернутись у в.п. (вдих). Те саме виконати праворуч. Повторити 8-12 разів.

Дихальні вправи. Розвивати вміння виконувати дихальні вправи. 1. «Вітер». На повільному видиху пальцем або всією долонею переривати повітряний струмінь так, щоб вийшов звук вітру, клич індіанця, свист птаха. 2. В.п. – сісти на підлогу, схрестивши ноги, спина пряма. Дихання: тільки через ліву, а потім через праву ніздрю. При цьому праву ніздрю закривають великим пальцем правої руки, а ліву – мізинцем правої руки. Дихання повільне, глибоке. 3. В.п. – встати, ноги на ширині плечей, руки опущені, долоні звернені вперед. На швидкому вдиху руки притягуються до пахв долонями вгору. На повільному видиху опускаються уздовж тіла долонями вниз. 4. В.п. те саме. На повільному вдиху руки плавно розводяться в сторони й піднімаються вгору (або в сторони й до грудей). На видиху – опускаються уздовж тіла долонями вниз.

Психогімнастика. Гра на розвиток довільної уваги «Позівахи». Гра на розвиток моторно-слухової пам'яті «Повтори за мною». Етюд на тренування виразності рухів «Візьми і передай». Етюд на вираження радості «Святковий настрій». Етюд на вираження сміливості «Капітан». Етюд на вираження нахабства «Нахаба». Етюд на напруження і розслаблення м'язів ніг «Сонечко і хмарка».

Вправи на розслаблення. Розвивати вміння розслаблятися. Вправи проводяться лежачи на підлозі. Руки нерухомо лежать вздовж тулуба долонями донизу, ноги злегка розсунуті, очі закриті.

Релаксація рук.

Ліву руку підняти невисоко від підлоги, тримати 10-15 сек., згодом розслабити. Те ж повторити з другою рукою. Напружити обидві руки, лежачи на підлозі, на 5-10 сек., згодом розслабити їх. Повторити 2-3 рази.

Релаксація ніг.

Підняти пряму ногу невисоко над підлогою на 5-10 сек., згодом опустити, розслабити м'язи. Напрягти сідничні м'язи на 5-10 сек., згодом розслабити їх.

Релаксація м'язів тулуба.

Втягнути живіт у себе, напружити м'язи преса, утримати це положення протягом 5-10 сек., згодом розслабитись. Вигнутися в попереку із положення лежачи на спині, утримати положення протягом 5-10 сек., згодом повернутися в початкове положення і розслабитись.

Релаксація м'язів шиї.

Нахилити голову вправо – зафіксувати напруження лівосторонніх м'язів шиї, повернутися в поч. пол. Нахилити голову вперед – зафіксувати напруження м'язів задньої частини шиї, повернутися в поч. пол.

Релаксація лицьових м'язів.

Округлити рот, ніби кажучи «ох!», відчутти напруження, згодом розслабити губи, повторити 2-3 рази. Якомога ширше посміхнутись, слідкувати за напруженням в щоках, розслабитись. Повторити 2-3 рази.

Хвилинки-здоровинки. Розвивати вміння виконувати «хвилинки-здоровинки». Сидячи, 1- піднімаючи праву руку вгору, торкнутися лівого вуха; 2- в.п.; 3-4 – те саме іншою рукою. Повторити 3-4 рази.

Те саме, руки за головою. 1 – нахил уперед, торкнутися ліктем лівої руки стола; 2 – те саме ліктем правої руки; можна двома ліктями відразу. Повторити 5 разів.

Те саме, ноги злегка розставити. 1-4 – притупуючи ступнями ніг, переставляючи їх, випрямити ноги; 5-8 – зворотний рух. Повторити 2 рази.

«Гімнастика для носа»: трьома пальцями повернути ніс ліворуч, праворуч, задерти вгору («кирпатий носик»)

Провести вказівним пальцем уверх від лобової частини до кінця носа («з'хати з гірки»).

Потерти вушні раковини до почервоніння. Запропонувати дітям порівняти, у кого червоніші вуха, а потім запропонувати потерти вуха одне одному.

Злегка поплескати по вухах (7-10 разів).

Закрити вухо долонею і постукати по ній пальцями другої руки (6-7 разів). Те саме зробити з другим вухом.

Вправи на розвиток дрібної моторики. Розвивати дрібну моторику. 1. Великим та вказівним пальцями розкручувати на столі дзигу. 2. Затискувати пальцями рук невеликий гумовий м'яч. 3. Крутити пальцями рук невеликий гумовий м'ячик. 4. Напружувати пальці, трохи згинаючи їх. 5. Почергово захвачувати рейку гімнастичної стінки руками, хватом зверху, хватом знизу. 6. В.п.: Стоячи, в правій руці тенісний м'яч. Кинути м'яч об підлогу та спробувати піймати його однією рукою.

Рухливі ігри та ігрові вправи. *Ігри з ходьбою, бігом, рівновагою:* «Птахи і зозуля», «Гуси-лебеді»; «Ми веселі діти»; «Чия ланка швидше збереться»; «Зроби фігуру»; «Каруселі»; «Хто перший»; «Мишоловка»; «Квач»; «Карасі і щука»; «Хитра лисиця»; «Шпаки»; «Теремок»; «Хлібчик».

Ігри з повзанням і лазінням: «Ведмідь і бджоли»; «Хто швидше до прапорця»; «Курочка і горошинки».

Ігри з киданням та ловінням предметів: «Мисливці і зайці»; «Цілься краще»; «Серсо»; «Підкинь і злови»; «Не давай м'яч»; «Кільцекид».

Ігри із стрибками: «Вудочка»; «Хто краще стрибне»; «Чижик у клітці»; «Не боюсь»; «Снігурі і кіт»; «Не залишайся на підлозі».

Ігри на орієнтування в просторі: «Піжмурки»; «Горюдуб»; «Відгадай, чий голосок?»; «Заборонений рух»; «Бережи предмет»; «Чий вінок кращий»; «Довгоносий журавель»; «Ходить гарбуз по городу...».

Доріжка перешкод. Послідовно виконувати такі вправи: біг, підлізання під дугу, пролізання в обруч, ходьба по колоді (лаві), стрибок у глибину, повернення бігом на місце старту.

Поради батькам:

Розвивати такі якості як : сила, швидкість, спритність.

Особливу увагу приділяти розвитку дрібної моторики.

Грати в різноманітні спортивні ігри.

Кататися на санчатах, ковзанах.

Дотримуватись розпорядку дня.

Показники фізичного розвитку дитини:

- ходить приставним кроком, змінюючи положення рук угору, вперед, у сторони;
- бігає з подоланням перешкод — оббігає та перестрибує предмети (кубики, м'ячі та ін.);
- застрибує на предмети: колоду, куб, пеньок (заввишки до 20 см);
- ударяє м'ячем об землю на місці (не менш як десять разів підряд), просуваючись уперед кроком (до 5—6м);
- повзає на передпліччях і колінах, штовхаючи головою м'яч (4—5 м) перед собою.
- ходить і бігає по дошці, покладеній похило (завширшки 20—15 см, кут нахилу 15—20°).

«РІДНА ПРИРОДА»**Навчально-виховні завдання розвитку:**

- сприяти виявленню у дітей позитивних емоцій під час спілкування з рослинами, тваринами;
- пояснювати правила обережного поводження з рослинами і тваринами;
- зацікавлювати іграми з водою, піском;
- вчити розрізняти особливості явищ природи, милуватися ними;
- виховувати відповідальність за життя живих істот, що знаходяться поруч;
- розвивати пізнавальний інтерес до природи рідного краю, природи віддалених регіонів;
- сприяти формуванню елементів екологічного світорозуміння, екологічної культури;
- навчати помічати положення Сонця на небі (висота і яскравість), мати уявлення про нічне небо;
- ознайомлювати з правилами збереження свого здоров'я;
- виховувати дбайливе ставлення до будь-якого прояву життя як найвищої цінності, прагнення до збереження свого здоров'я та здоров'я оточуючих людей.

Зміст педагогічної роботи

Нежива природа. *Пори року.* Спостерігати за послідовністю сезонних змін у природі: зміною положення сонця, стану ґрунту, води, повітря, рослин, поведінкою тварин, діяльністю людей. Знати послідовність пір року, характерні прикмети кожного сезону. Осінь. Небо часто вкривається хмарами, дощить. Буває туман. Від нього все стає мокрим, погано видно, вологе повітря, земля мокра. Зима. Сонце світить, але не гріє, холодно, морозно, падає сніг.

Сніг буває липким і розсипчастим. У морозну погоду сніг скрипить під ногами. Зимомою бувають такі явища як снігопад, хуртовина, відлига. Весна. Сонце піднімається вище і гріє сильніше. День стає більшим. Сніг, лід тануть, з'являються струмочки. Під впливом сонячного тепла рослини оживають, з'являються бруньки, маленьке зелене листячко, зеленіє трава, прилітають птахи. Літо. Жарко, все нагрівається. Дерева і трав'янисті рослини – зелені. Квітнуть квіти. Літом бувають грози. Після грози може з'явитися веселка.

Ознайомлювати дітей з поширеними в даній місцевості явищами природи (наприклад, снігопад; хуртовина, льодохід, гроза, град). Уміти визначати явища неживої природи (сніг, дощ), навчатися позначати їх у календарі природи. Ознайомлювати з назвами місяців, пояснювати їх походження. Продовжувати розширювати знання дітей про сезони на основі комплексу ознак, характерних для неживої природи, рослинного і тваринного світу.

Сонце, Місяць, небо. Розширювати уявлення дітей про компоненти видимого космосу (Сонце, Місяць, зорі). Пояснювати, що Сонце світить і гріє, що кількість сонячного тепла і світла неоднакова в різні пори року (навесні і влітку Сонце високо в небі, воно зігріває землю, воду, повітря; восени і взимку від нього падають косі промені, тому тепла менше). Учити помічати зміни в стані Сонця, неба; чим вище сходить Сонце над землею, тим більше від нього тепла і світла. Вправляти, що сонячне тепло і світло потрібні для життя людей, тварин, росту рослин. Пояснювати, що Місяць приходить на зміну Сонцю вночі; що зорі побачити ми можемо тільки нічному небі.

Вода. Стани води. Розширювати уявлення про воду як середовище для життя живих істот, учити розрізняти її стан. Вода буває теплою, гарячою, від нагрівання вона закипає, під час кипіння вона перетворюється в пар. Знайомити дітей з річками, іншими водоймами найближчого оточення, колодязями, з яких беруть воду для споживання. Вода – це рідина, тому вона розливається, її потрібно тримати в посуді. Пояснювати правила користування водою: не забруднювати, використовувати за призначенням та правилам обережного поводження біля води. Розрізняти деякі види хмар.

Земля. Тверді тіла. Розрізняти глину, каміння, ґрунт, вони тверді, зберігають форму. Пісок сипучий, каміння тверде, не розсипається. Знайомити з використанням каміння, піску, глини в народному господарстві. Пояснювати, що рослинам для росту потрібен ґрунт, який має поживні речовини, вологу. Розширювати вміння розрізняти землю за станом (суха, волога, пухка, тверда). Пояснювати дітям, що земля є середовищем для росту рослин, життя тварин; розуміти залежність росту рослин від стану землі. Вчити дбати про землю на квітниках та ділянках, показуючи приклад на ділянках дитячого садка.

Повітря. Допомогати дітям зрозуміти, що навколо нас є повітря. Воно прозоре, легке, може мати приємний і неприємний запах. Повітря необхідне людям, тваринам і рослинам для дихання. Показати, що повітрям дихають живі істоти. Пояснювати, що повітря буває теплим, холодним,

чистим, забрудненим; що для дихання потрібне чисте, свіже повітря. Ознайомлювати дітей з тим, як підтримувати чистоту повітря в приміщенні: провітрювання, вологе прибирання.

Природні явища. Поглиблювати знання дітей про типові для даної місцевості явища природи (наприклад, туман, вітер, гроза тощо). Розповідати про особливості в даному регіоні України таких явищ природи, як туман, іній, веселка, ожеледь. Розширювати уявлення про те, що повітря, вода, ґрунт, пісок, каміння – це нежива природа. Вони потрібні для життя живих істот – рослин, тварин, людей. Знайомити з особливостями сезонних змін природи.

Рослини. *Рослини найближчого оточення.* Розширювати знання дітей про різноманітність рослинного світу. Розрізнити і називати рослини найближчого природного оточення: дерева, кущі, трав'янисті рослини, лісові ягоди, гриби. Розширювати уявлення про будову рослин, функції їх окремих частин (корінь, стебло (стовбур), квіти, плоди), у квіток є пелюстки. Рослини живі, вони живляться, розмножуються, для їх росту необхідні світло, тепло, волога, поживні речовини. Уточнювати уявлення дітей про місце зростання різних рослин (город, сад, парк, поле, ліс). Формувати узагальнені поняття про культурні рослини. Пояснювати, що культурні рослини вирощують люди на городах, полях. Люди використовують рослини в господарстві, із пшениці, ячменю, вівса виготовляють хліб, крупу, печиво.

Розширювати знання дітей про значення рослин у природі: поліпшують повітря, ґрунт, воду; забезпечують їжею тварин, людей.

Овочі і фрукти. Продовжувати формувати у дітей уявлення про овочі і фрукти за такими ознаками: овочі й фрукти їдять, їх спеціально вирощують; овочі ростуть на городі (у полі), фрукти – в саду. Виробляти вміння порівнювати й характеризувати плоди овочів і фруктів за формою, забарвленням, розміром, смаком.

Вирощування рослин. Залучати дітей до посильної праці по догляду та вирощуванню рослин. Спостерігати за послідовністю росту й розвитку рослин (у кімнаті на підвіконні дитячого садочку): за сходами рослин, цвітінням, які в них плоди. Вправляти дітей використовувати узагальнюючі слова: культурні, кімнатні, отруйні рослини. Формувати знання про елементарні правила безпечної поведінки з рослинами (не збирати незнайомі рослини, не їсти їх, на прикладі кропиви пояснити, що рослини можуть наносити шкоду шкірі тощо).

Тварини. Формувати уявлення дітей про те, що тварини – живі істоти, що для життя їм потрібні певні умови: повітря, їжа, поживні речовини, вода, світло, тепло. Заохочувати дітей надавати допомогу тваринам, виконувати посильну до допомогу по догляду за мешканцями куточка природи.

Тварини місцевості проживання. Продовжувати вчити дітей розпізнавати тварин своєї місцевості. Знати назви, розрізнити по зовнішньому вигляду вівцю, барана, корову, свиню, собаку, kota, індика, півня, горобця, ворону, ластівку, зозулю, метеликів, жуків (колорадський,

хрущ), коника, мурашку, бджолу, жабу, ящірку. Ознайомлювати з тим, як вони живляться і чим: одні із них їдять зерно (птахи), траву (корова, кінь), інші – м'ясо (вовк, лисиця) тощо. Розповідати де вони живуть, як пересуваються, як захищаються від небезпеки, будують житло, укриття. Розширювати знання дітей про цікаві особливості життя тварин та рослин місцевості проживання. Пояснювати, що корову, свиню, курей, собаку, kota та інших свійських тварин годують люди; вовк, лисиця, заєць, дятел і другі тварини добувають їжу собі самі.

Дикі тварини. Розширювати загальне уявлення дітей про диких тварин на основі таких ознак: самостійно добувають корм, захищаються, будують житло, піклуються про потомство. Знайомити з життям диких тварин (заєць, їжак, білка, вовк, лисиця) у різні пори року, за допомогою малюнків, оповідань, кінофільмів. Пояснювати, що місцезнаходження диких тварин залежить від наявності там корму і схованки від небезпеки.

Навчати розпізнавати за зовнішніми ознаками тварин та мати уявлення про цікаві особливості їх поведінки, середовище існування, житло (дупло, гніздо,нора). Розширювати знання дітей про особливості життя тварин у різні пори року (на прикладі поширених у даній місцевості тварин: жаб, ящірок, комах, звірів, птахів). Навчати розуміти відмінності між тваринами: хижими і травоядними. Пояснювати, що в природі немає корисних і шкідливих тварин.

Ознайомлювати з підгодівлею птахів взимку, пояснювати, що таке годівниця, ознайомлювати з деякими видами годівниць. Взимку, разом з дітьми, навчати підгодовувати птахів.

Свійські тварини. Формувати загальне уявлення дітей про свійських тварин на основі таких ознак: живуть поруч з людиною, дають користь, люди створюють потрібні для їхнього життя умови. Розповідати дітям про цікаві особливості їх поведінки. Ознайомлювати з деякими тваринами віддалених регіонів (наприклад, слон, жирафа). Ознайомлювати з прикладами як можна створювати умови для життя свійських тварин.

Діяльність людей в природі. Розширювати знання дітей про різні види діяльності людей у природі: сільськогосподарської – вирощування рослин, тварин. Ознайомлювати з вирощуванням декоративних рослин для прикрашення житла, парків, скверів. Пояснювати дітям, що діяльність у природі забезпечує необхідні для життя людей умови; що користуватися дарами природи слід так, аби не зашкодити довкіллю та своєму здоров'ю. Називати деякі негативні наслідки поведінки людей: знищення великої кількості квітучих дикорослих рослин, тварин, забруднення ґрунту та ін. Пояснювати як доглядати за тваринами і птахами живого куточка: допомагати дорослим готувати корм, мити годівниці і поїлки. Знайомити з правилами безпечного та правильного користування лопатами, грабарками, лійками та іншими знаряддями.

Наше здоров'я і природа. Навчати орієнтуватися в основних показниках свого здоров'я (гарний настрій, відсутність больових відчуттів, апетит тощо). Розповідати дітям про цінність життя і здоров'я людей, їх

залежність від природного довкілля, власної поведінки та поведінки оточуючих людей. Пояснювати дітям про те, який буває фізичний стан рідних, близьких, товаришів; розповідати про необхідність виявлення співчуття, якщо людина має поганий стан здоров'я, виявляти бажання їй допомогти.

Збереження здоров'я. Формувати у дітей елементарні уявлення про залежність здоров'я від стану природного довкілля. Підводити дітей до розуміння позитивного впливу природних чинників (сонце, повітря, вода) на здоров'я. Пояснювати як користуватися ними. Розуміти, що перебування в природному оточенні (ліс, море, річка, поле, луки) викликає позитивні емоції, хороший настрій, почуття спокою, які сприяють покращенню самопочуття людини. Розповідати про продукти, які наносять шкоду здоров'ю (чіпси, сухарики, желейні цукерки тощо). Пояснювати, що таке шкідливі звички. Ознайомлювати з продуктами рослинного та тваринного походження, пояснювати, що потрібно надавати їм перевагу в харчуванні.

Правила екологічної безпеки. Знайомити із правилами безпечної поведінки в природному довкіллі: дихати чистим повітрям, їсти не забруднені овочі та фрукти, купатися в чистій воді, пояснювати як додержуватись правил перебування на повітрі в сонячну та холодну погоду, у негоду.

Знайомити дітей з деякими природоохоронними заходами, що проводяться в даному регіоні (наприклад, обмеження полювання на деяких тварин і обмеження збирання дикорослих рослин, очищення ставків, річок тощо).

Поради батькам:

Рідна природа: Пізнавайте, досліджуйте світ разом з дитиною: читайте дитячу літературу про природу рідного краю та віддалених регіонів, розповідайте дитині про природу, що її оточує.

Розширюйте знання дитини про суттєві властивості неживої природи. Спостерігайте разом з дитиною видовище зоряного неба, схід і захід Сонця, Місяця, місцезнаходження Сонця вранці, ополудні, ввечері в різні пори року. Навчайте дитину визначати явища неживої природи (сніг, дощ).

Пояснюйте дитині зміни, які відбуваються з рослинами у різні пори року. Вправляйте дітей розрізняти дерева (каштан, тополя, береза), називати овочі і фрукти, визначати їхні основні властивості. Пояснюйте, що у саду збирають фрукти, а на городі – овочі. Спілі фрукти і овочі люди заготовлюють на зиму, готують із них різні страви.

Продовжуйте ознайомлювати дитину з різноманіттям тваринного і рослинного світу. Звертайте увагу дитини на суттєві ознаки деяких представників групи тварин: у барана великі роги; у індики віялоподібний хвіст, довга шия; у комах прозорі крила і шість ніг тощо. Ознайомлюйте дитину про типові і характерні ознаки диких і свійських тварин, птахів і їх малят, місце проживання, чим живляться, звички, як людина доглядає за тваринами.

Якщо у вас є тварина вдома, привчайте дитину 6-7 років доглядати за домашнім улюбленцем самостійно. Читайте дитині спеціалізовані журнали про тварин, про догляд за ними, що допоможе дитині ознайомитися з життєдіяльністю тварин та навчитися доглядати за обраною твариною вдома. Прищеплюйте дитині розуміння того, що тварина – не іграшка. Її не можна бити, не можна брати чи давати комусь погратися на певний час, годувати невідповідними кормами і тримати в неприродних умовах. Ідеально завести для дитини не одне, а декілька різних вихованців. Наприклад, морську свинку і папужок. Таким чином дитина матиме порівняльні уявлення про поведінку і навички тварин, знатиме особливості догляду за ними.

Заохочуйте дитину до фантазування під час прогулянки, оригінальні обриси хмаринок часто змінюються і стають схожі на різноманітних звірят, цікаві предмети, героїв казок, птахів, чарівні замки.

Запропонуйте дитині розглянути малюнки із «замаскованими» (неповними, перекресленими, накладеними один на одного) зображеннями тварин, овочів, фруктів, рослин. Попросіть її назвати, що зображено на малюнку. Такі заняття сприятимуть розвитку уваги, уяви, мислення дитини.

Розповідайте дитині про природні і соціальні чинники, які допомагають зміцнювати здоров'я (міцний сон, свіже повітря, раціональне харчування, особиста гігієна, фізичні вправи); про чинники, які можуть нашкодити здоров'ю – неправильне харчування, тривале сидіння перед телевізором, комп'ютером, шкідливі звички, недотримання розпорядку дня тощо. Привчайте дитину до ранкової зарядки.

Залучати дітей до посильних дій (догляд за кімнатними рослинами, домашніми тваринами, праця на городі тощо). Навчайте дітей правильно користуватися лопатами, грабарками, лійками та іншими знаряддями, дбайливо поводитися з ними.

Результати навчально-виховної роботи:

- мають уявлення про основні органи свого організму, їх призначення;
- розуміють вплив природного довкілля на самопочуття й діяльність людини;
- знають правила догляду за органами свого тіла;
- знають правила екологічно-безпечної поведінки під час перебування у лісі, парку, біля водних середовищ;
- мають уявлення про основні об'єкти неживої природи (повітря, вода, ґрунт), їх властивості та значення для живих істот, людей;
- мають знання про сезонні особливості стану об'єктів та явищ неживої природи, причини їх змін;
- знають основні характерні особливості природи рідного краю;
- орієнтуються в рослинному і тваринному світі найближчого природного оточення;
- усвідомлюють необхідність дбайливого ставлення до рослин і тварин;
- виконують за вказівками дорослого посильну роботу по догляду за рослинами і тваринами в куточку природи, за городом і квітником;

- мають елементарні уявлення про компоненти видимого космосу: Сонце, Місяць, зорі.

«ЦІКАВА МАТЕМАТИКА»

Навчально-виховні завдання розвитку:

- формувати вміння лічити в межах першого десятка;
- навчити складу числа, у межах десяти;
- розширювати уявлення про геометричні фігури;
- розвивати навички користування геометричними формами як еталонами у порівнянні з формами реальних предметів;
- формувати знання про групи геометричних фігур: площинні (коло, квадрат, чотирикутник) і об'ємні (куб, куля, піраміда);
- навчити ділити коло, квадрат на 2, 4 рівні частини;
- навчити визначати рівність і нерівність предметів за масою незалежно від їх зовнішнього вигляду;
- формувати вміння групувати та класифікувати предмети за масою;
- удосконалювати вміння порівнювати предмети за довжиною, шириною, висотою, товщиною;
- формувати вміння класифікувати, упорядковувати та узагальнювати предмети на основі безпосереднього сприйняття двох властивостей;
- забезпечувати вміння орієнтуватися в просторі відносно себе та інших об'єктів;
- навчати диференціювати поняття: зараз, раніше, пізніше;
- ознайомити з символічними зображеннями арифметичних дій (+, -);
- знайомити як орієнтуватися на аркуші паперу, сторінці зошита;
- формувати знання про одиниці часу: в тижні сім днів, у місяці – чотири тижні, у році – 4 пори року;
- формувати знання про дні тижня, вміння послідовно їх називати: який день був учора, який сьогодні, який буде завтра.

Зміст педагогічної роботи

Кількість та лічба. *Число і цифра.* Формувати знання про назви чисел від 1 до 10. Ознайомлювати дітей з цифрами (1 – 9 (0)) та їх написанням. Пояснювати дітям на прикладах відповідність між цифрою та відповідною кількістю множин. Формувати знання про склад чисел в межах десяти з одиниць.

Формувати поняття «до», «перед», «між», «на 1 одиницю більше (менше)». Вчити визначати місце того чи іншого числа в ряду за його відношенням до попереднього та наступного, розуміти відношення чисел у межах 10: більше, менше, порівну; зменшувати або збільшувати числа у межах 10 на 1. Порівнювати дві множини за кількістю. Формувати поняття «більше на», «менше на», «порівну», «стільки ж». Ознайомлювати дітей зі знаками плюс (+), мінус (-), дорівнює (=).

Лічба в межах десяти. Навчати лічити в межах десяти за участю різних аналізаторів. Знати цифри 1 – 10. Розуміти відношення між числами

(в межах 10): кожне наступне число більше, а попереднє – менше на одиницю; визначати між якими числами знаходиться задане число, які числа суміжні із заданим числом. Знати склад чисел в межах 10: кожне число можна розкласти на одиниці і утворити із одиниць. Формувати уявлення про те, що число не залежить від величини предметів, відстані між ними, просторового розміщення і напрямку лічби (зліва – направо або справа – наліво). Вчити розрізняти графічне зображення чисел; позначати кількість відповідною цифрою. Формувати знання складу числа, у межах десяти. Вчити порядкової лічби в межах 10. Розрізняти кількісну і порядкову лічбу, відповідати на запитання: скільки? який?. Вправляти у лічбі в прямому та зворотному порядку. Порівнювати числа, формувати поняття про пару.

Формувати вміння виконувати елементарні дії додавання і віднімання в межах 5. Вправляти у розв'язанні елементарних прикладів практично. Дати уявлення про просту арифметичну задачу та її структуру. Знати, що для розв'язування задачі потрібно користуватися цифрами.

Просторові уявлення. Орієнтація у просторі. Розширювати знання дітей про розташування предметів у просторі (вгорі, внизу, ліворуч, праворуч, попереду, позаду, посередині) та визначення напрямку руху (вперед, назад, наліво, направо). Формувати вміння орієнтуватися в просторі відносно себе (з лівого боку від мене стілець, попереду мене грається Оленка); визначати просторове положення відносно певного предмета. Навчати змінювати напрям руху під час ходьби, бігу. Визначати словом розміщення предметів у приміщенні. Знати загальний вигляд зошита (обкладинка, сторінки (чи листки), на сторінках є поля). Вчити орієнтуватися на аркуші паперу: знаходити праву, ліву, верхню, нижню сторону аркуша.

Величина. Вчити визначати товщину предмета, порівнювати предмети однакової і різної товщини (товщий, тонший, рівні за товщиною). Уміти складати умовні мірки. Виробляти вміння вимірювати висоту, довжину, ширину, товщину за допомогою різноманітних умовних мірок: стрічок, паличок, кубиків тощо; лічити, скільки разів умовно взята мірка помістилась в даному об'ємі, довжині, ширині тощо (скільки разів покладеться паличка по довжині стрічки). Формувати вміння вимірювати сипучі речовини та рідини формочками, чашечками, ложками (скільки ложок крупи в чашці, скільки стаканів води у відерці). Формувати вміння визначати рівність і нерівність предметів за масою незалежно від їх зовнішнього вигляду. Формувати вміння групувати та класифікувати предмети за масою.

Геометричні уявлення (форма). Ознайомити з поняттям «ціле», «частина». Пояснити, що ціле можна розділити на частини. Навчити ділити коло, квадрат на 2, 4 рівні частини, із цих частин, знову складати коло, квадрат. Розрізняти овал, коло. Визначати чотирикутник за такими ознаками: чотири кута, чотири сторони. Ознайомити з характерними особливостями піраміди (в основі трикутник (чотирикутник), у неї є грані і вершина), обстежувати її форму. Розрізняти і правильно називати піраміду.

Вправляти дітей знаходити подібність і відмінність фігур (квадрат, трикутник мають кути; коло і куля мають округлу форму). Пояснювати, що відрізняє квадрат і трикутник (у трикутника три сторони, а у квадрата чотири). Порівнювати різні фігури між собою, знаходити подібне і відмінне в їх формі. Визначати форму різних предметів, порівнюючи їх зі знайомими фігурами (м'яч, кавун – схожі на кулю, косинка – на трикутник).

Часові уявлення. *Дні тижня. Місяці. Пори року.* Навчати послідовно називати дні тижня, знати, який день був учора, який сьогодні, який буде завтра. Диференціювати поняття: зараз, згодом, раніше, пізніше. Вчити послідовно називати пори року (весна, літо, осінь, зима). Продовжувати ознайомлювати із назвами місяців та їх послідовністю.

Одиниці часу. Ознайомлювати з одиницями часу: секунда, хвилина, година; доби (частини доби – ранок, день, вечір, ніч); тиждень – сім діб, місяць – 4 тижні, рік – 4 пори року.

Поради батькам:

Одне з найбільш важливих завдань батьків – розвинути в дитини інтерес до математики в старшому дошкільному віці. Залучення до цього предмету в ігровий і цікавий формі допоможе дитині в подальшому уникнути труднощів під час засвоєння шкільної програми.

Навчаючи дитину рахувати, покажіть їй, називаючи вголос, наприклад, два синіх кола, чотири червоних, три зелених. Попросіть назвати предмети вголос. Граючись з дитиною, постійно називайте різні предмети (книжки, м'ячі, іграшки), час від часу задавайте дитині запитання типу: «Скільки чашок стоїть на столі?», «Скільки лежить журналів?», «Скільки дітей гуляє на ігровому майданчику?» тощо. Навчаючи дитину усній лічбі, звертайте їх увагу на предмети побутового вжитку на яких написані цифри. Такими предметами є лінійка, годинник, термометр.

Читаючи дитині книжку або розповідаючи казки, де зустрічаються числівники, поросіть дитину показати стільки пальчиків, скільки, наприклад, було звірів в історії. Після того як ви порахували, скільки в казці було звіряток, запитайте, кого було більше, кого – менше. Пропонуйте дитині самостійно вигадувати казки з числівниками. Попросіть дитину повідомити скільки в героїв у його казці, які вони (хто з них більший-менший, вищий-нижчий тощо). Розвиваючи уяву дитини запропонуйте намалювати героїв своєї історії і розповісти про них, скласти їхні словесні портрети і порівняти їх.

Пояснюйте дитині як порівнювати іграшки за величиною: яка з них більша, (наприклад, зайчик чи мишка), яка менша, яка такої ж величини. Запропонуйте дитині порівняти подібні зображення, які відрізняються одним чи двома предметами, визначити, що в них спільне, а що відмінне. Запитайте малюка, чим відрізняються ці зображення.

Називайте дитині числа в межах п'яти і попросіть їх відтворити. Кількість чисел у рядку поступово збільшуйте. Коли дитина впорається з таким завданням, можна називати числа в довільному порядку і попросити дитину відтворити у прямому порядку (чисел має бути небагато і вони

мають бути відомі дитині). Такі заняття дозволяють навчити дитину співвідносити назву і цифру, навчити рахувати до п'яти, а також сприяє розвитку пам'яті, мислення, уваги.

Навчайте дітей елементам математичних дій в ігровій формі. Діти з задоволенням вгадують попередні і наступні числа. Запитайте, наприклад, яке число більше трьох, але менше п'яти, менше трьох, але більше одиниці і тощо. Діти люблять загадувати числа і відгадувати задумане. Задумайте, наприклад, число в межах п'яти і попросіть дитину називати різні числа. Дитина називає числа, а батьки говорять, чи більше задумане число від названого чи менше, аж доки дитина не відгадає правильно. Потім, запропонуйте дитині помінятися ролями.

Водночас, необхідно продовжувати роботу вдома над складом числа. Для цього можна використовувати рахункові палички. Попросіть дитину викласти на стіл дві палички. Запитайте, скільки паличок на столі. Потім розкладіть палички на дві сторони. Запитайте, скільки паличок ліворуч, скільки праворуч. Потім візьміть три палички і також розкладіть на дві сторони. Візьміть чотири палички, і попросіть дитину розділити їх. Зверніть увагу дитини, що можна розділити палички таким чином, щоб з одного боку лежала одна паличка, а з іншого – три. Точно так розберіть з дитиною склад чисел до 10.

Продовжуйте ознайомлювати дитину з геометричними фігурами. Навчайте дитину складати геометричні фігури з паличок. Запропонуйте їй, наприклад, скласти квадрат, трикутник. Складайте однакові фігури різного розміру (великий квадрат, малий квадрат) і фігури з різною кількістю паличок (квадрат, трикутник). Попросіть малюка порівняти фігури.

За допомогою паличок корисно також складати букви і цифри. При цьому відбувається зіставлення поняття і символу. Складіть разом з дитиною з паличок цифру. Запропонуйте дитині до складеної з паличок цифри, підібрати те число паличок, яке становить ця цифра.

Дуже важливо прищепити дитині навички, необхідні для написання цифр. Для цього рекомендується провести з нею велику підготовчу роботу, спрямовану на з'ясування розлінійки зошита. Візьміть зошит в клітинку. Покажіть клітинку, її сторони і кути. Попросіть дитину поставити крапку, наприклад, в нижньому лівому кутку клітинки, у правому верхньому кутку тощо. Покажіть середину клітинки і середини сторін клітинки.

Покажіть дитині, як малювати найпростіші візерунки за допомогою клітинок. Для цього напишіть окремі елементи, поєднуючи, наприклад, верхній правий і лівий нижній кути клітинок; дві точки, розташовані посередині сусідніх клітинок тощо.

В ігровій формі прищеплюйте дитині знання з математики, навчайте її виконувати різні дії, розвивайте пам'ять, мислення. Продовжуйте навчати використовувати математичні знання і вміння у повсякденному житті: набрати номер телефону служб порятунку; користуватися пультом телевізора / аудіо – відеотехніки; елементарним навичкам роботи з комп'ютером.

Результати навчально-виховної роботи:

- діти виявляють зацікавленість у сприйманні й запам'ятовуванні математичних понять;
- мають поняття про відношення між числами і цифрами (в межах 10), склад числа з одиниць (у межах 10), мають уявлення про структуру простої арифметичної задачі;
- можуть лічити предмети в межах 10;
- знають знаки плюс (+), мінус (-), дорівнює (=);
- порівнюють предмети за величиною і формою, геометричні фігури між собою;
- порівнюють форми реальних предметів, користуючись геометричними фігурами як еталонами;
- розрізняють подібні геометричні форми у навколишніх предметах;
- уміють ділити коло і квадрат на частини;
- визначають розташування предметів у просторі;
- використовуючи допомогу дорослого, можуть діяти відповідно до запропонованого зразка;
- мають уявлення про умовні мірки вимірювання;
- розрізняють розташування предметів у просторі (зверху, знизу, ліворуч, праворуч, попереду, посередині, тощо).

«РОЗВИВАЄМО МОВУ ТА МОВЛЕННЯ»

Навчально-виховні завдання:

- активізувати словник за допомогою ігор, вправ, слухання і переказування казок тощо;
- розвивати вміння користуватися просторовими, часовими поняттями;
- закріплювати правильну вимову звуків, правильне інтонування звуків, визначення послідовності звуків у словах;
- закріплювати та удосконалювати граматичні навички, набуті у попередні роки;
- розвивати навички самоконтролю, виправлення граматичних помилок при зв'язному мовленні;
- стимулювання до словотворення, до вживання речень із звертаннями, вигуками, прямою мовою. Заохочення до виконання творчих мовних завдань. Розвиток умінь вести зв'язні розповіді на різні теми, брати участь у мовних іграх, складати описи. Вчити вести телефонний діалог.

Зміст педагогічної роботи

Розвиток звукосприймання та звуковимови.

Продовжувати розвивати мовленнєве дихання, фонематичний слух, інтонаційно-виразність мови.

Оволодівати усіма звуками рідної мови відповідно до орфоепічних норм, дотримуватися засобів інтонаційної виразності.

Закріплювати поняття: звуки голосні й приголосні, слово, склад, речення.

Розрізняти звуки на слух, їхню послідовність у словах різної звукової структури.

Уміти чітко розрізняти на слух групи звуків: с-з, с-ц, ш-ж, ч-щ, с-ш, з-ж, дз-дж, ч-ц, р-л. регулювати силу голосу, швидкість вимови.

Визначати послідовність звуків у двоскладових та трискладових словах.

Розвивати навичку робити звуковий аналіз слів типу рак, жук; інтонувати та позначати відповідними фішками м'які приголосні зм'яким знаком та звуком і (сіль, тіль, ліс, дім).

Визначати послідовність звуків у словах зі збігом приголосних (хліб, слон, Катруся).

Збагачення словникового запасу.

Уточнювати та збагачувати словник дітей згідно тем визначених у попередніх роках, а також тем «Взаємостосунки між дітьми», «Навколо рідної природи», «Праця дорослих», «наші найменші друзі», «Запрошуємо в гості».

Ознайомлювати дітей із багатозначними словами, омонімами (кує коваль, зозуля).

Стимулювати дітей до використання у мовленні видових та родових понять (квіти, дерева – рослини).

Активізувати словник дітей у процесі ігор, вправ, розгляду картин, читання художніх творів.

Уточнювати розуміння дітьми абстрактних просторових та часових понять, слів із переносним значенням.

Розрізняти відтінки у значеннях слів (плакати, ревти, репетувати, вередувати).

Розвиток граматичної будови мови.

Розвивати уявлення про слово.

Закріплювати та удосконалювати граматичні навичи, здобуті у попередні роки.

Виховувати критичне ставлення до граматичних помилок. Вживати у мовленні невідмінювані іменники, дієслівні форми, прислівники, а також слова із чергуванням приголосних звуків.

Розвивати навички самоконтролю, виправлення граматичних помилок, прагнення розмовляти чистою українською мовою.

Виховувати у дітей уміння звертатися при потребі за допомогою до дорослих при побудові висловлювання.

Стимулювати дітей до словотворення: за допомогою суфіксів (борода-бородатий, теля-телячий), префіксів (голос-безголосий, їхати-виїхати), складних слів (довгі вуха-довговухий).

Утворювати синонімічні відтінки слів: пестливості (котик-кошеня-кошенятко), збільшення (вовк-вовчище, рука-ручище), зменшення (будинки-будиночки).

Привчати промовляти речення з різними інтонаційними відтінками (пестливо, ласкаво, офіційно).

Вживати речення із звертаннями, вигуками, прямою мовою, частками, дотримуючись відповідної інтонації.

Спонукаати дітей до утворення граматичних форм порівняльного ступеня прикметників (довгий, довший, найдовший).

Користуватися наголосом при зміні слів (лялька, ляльки, ляльок).

Утворювати та вживати різні типи речень з однорідними членами і з'єднувальною голосною «і» та без неї, з узагальнюючим словом, з вигуками, сполучниками ніби, немов, наче, як;

узгоджувати слова в роді, числі та відмінку;

розвивати чуття мови, уваги до граматичних помилок, навички самокорекції і самоконтролю.

При організації ігор вчити дітей повідомляти назву гри, описувати ігрові елементи, пояснення правил гри;

формуувати уявлення про слово;

ознайомлювати з терміном «речення»; здійснювати поділ речення на слова і складати речення із 2-4 слів; закріплювати знання про те, що звуки і склади в слові, слова в реченні вимовляються в певній послідовності.

Ознайомлювати із способами подовження речення: Пташка співає, Пташка голосно співає. Гарна пташка голосно співає.

Розвиток активного мовлення

Уміти вступати в невимушену розмову з дорослими на запропоновані теми; самостійно звертатись із запитаннями, проханнями до дорослих, називаючи їх на ім'я та по батькові;

володіти ввічливою формою звернення: Ви. Вітатись і прощатись з дорослими. Слухати мову дорослих, не перебиваючи їх. Розмовляти лагідним тоном, ввічливо, дотримуючись засобів інтонаційної виразності та відповідних форм ввічливості. Бути стриманим і ввічливим, розмовляючи із незнайомими людьми;

у спілкуванні з однолітками бути взаємно ввічливим, тактовним; розмовляти спокійним і лагідним тоном, не кричати, не перебивати товариша. Уникати грубих, зневажливих слів. Засвоєння ласкаво- лагідної форми звертання (Оленко, Івасю, Марійко);

володіти формами ввічливості: доброго дня Вам (тобі). Вітаю Вас (тебе), день добрий, доброго здоров'я, на добраніч, вибачте, будь ласка;

Уміти логічно і послідовно будувати розповідь, без повторів і довгих пауз ;

Заохочувати дошкільників ділитися власними переживаннями;

складати оповідання за одним малюнком та серіями малюнків, за ігровою ситуацією. Дотримуватися структури сюжетної розповіді: зазначати час і місце дії, давати коротку характеристику дійових осіб.

Робота з книгою.

Діти цього віку мають оволодіти уміннями сприймати літературні та фольклорні твори, розуміти зміст, ідею твору, основну сюжетну лінію казки чи оповідання, визначати головних персонажів.

З допомогою вихователя знаходити у тексті засоби виразності (порівняння, епітети, метафори, добирають до слів синоніми.

Відтворювати і з допомогою вихователя пояснювати зміст гумористичних творів, прислів'їв, приказок.

Відгадувати загадки.

Брати участь у бесіді за змістом художнього твору.

Висловлювати свої враження, переживання. Передавати своє ставлення до персонажів на основі аналізу їхніх вчинків.

Формулювати оцінно-етичні судження.

Співвідносити ведінку персонажів із реальними подіями.

Зіставляти два художні твори близькі за змістом, темою, ідеєю, знаходити спільне та відмінне.

Відтворювати у мовленні образні висловлювання із художнього твору.

Брати участь у розігруванні щедрівок, колядок, закличок, в сюжетно-рольових іграх за мотивами творів.

Знати тексти скоромовок, чистомовок.

Складати невеличкі розповіді, казкові історії за змістом скоромовок.

Придумувати іншу кінцівку твору.

Мати уявлення про структуру книжки, види книг.

Поради батькам:

Батьки приділяють основну увагу створенню для дитини розвивального середовища, забезпеченню особистих контактів з нею;

протягом дня у дитини має бути особистий час, який вона може використати на власний розсуд;

заохочуйте намагання дитини розмірковувати, підтримують її в цьому;

значне місце в діяльності дитини займає сюжетно-рольова гра, в яку вона може грати з батьками. Під час гри сприяйте створенню дитячого співробітництва, включення дитини в рольовий діалог; гру потрібно побудувати так, щоб дитина володіла ініціативою, визначала місце гри, розподіляла ролі;

разом з дитиною аналізуйте її думки, переживання, прагнення, поведінку, результати діяльності;

неодмінною передумовою становлення особистості дитини є взаєморозуміння у спілкуванні з батьками, відчуття захищеності ними;

вправляйте дитину в сприйманні на слух римованих рядків та повторенні їх, дотримуючись правильної вимови звуків;

забезпечте життя дитини в здоровому природному середовищі та її спілкування з такими людьми, об'єктами, предметами, які б поповнювали враження про довкілля, розвивали цікавість, а відтак і мовленнєву активність;

при спілкуванні з дитиною використовуйте еталонні мовленнєві зразки, викликайте у дитини бажання експериментувати зі словом, заохочуйте висловлюватися з власної ініціативи.

Приділяйте дитині багато уваги: читайте пізнавальну літературу нескладного, захоплюючого змісту, ходіть на прогулянки, екскурсії, під час яких ведіть діалог. Звертайте увагу на назви предметів, дій з ними, сприяйте засвоєнню дитиною нових слів.

Розповідіть дитині про себе, про свою сім'ю, про родичів (де живуть, ким працюють. Ким вони доводяться дитині. Які вони чудові люди). Розповідайте про своє дитинство, про ігри з дітьми, про навчання. Запропонуйте пограти в таку ж гру.

Попросіть дитину розповісти про дитячий садочок, чого вона там навчилася, в які ігри грала, хто її найкращий приятель і чому це так.

Введіть у традицію бесіду з дитиною про прожитий день (Чим тебе порадував сьогоднішній день? Чим здивував? Чим засмутив? Усі заплановані спільні походи обговорюйте разом з дитиною.

З метою збагачення слоника та лексичної сторони мовлення дитини проводьте спеціальні мовні ігри. Так, для засвоєння слів різних частин мови (іменників, прикметників, дієслів) можна використовувати вправи типу «Зимові слова», «Солодкі слова», «Скляні слова» та ін.» слова, «Ввічливі слова», «Веселі слова», «Сумні слова», «Спортивні слова».

При цьому давайте установку на гру «Давай з тобою згадаємо всі можливі слова, які нагадують нам про зиму, це – «Зимові слова».

У повсякденному спілкуванні продовжуйте розширювати запас дитини узагальнюючими словами з допомогою мовних вправ типу «Магазин взуття (одягу, меблів тощо)».

Продовжуйте роботу зі словами-антонімами та синонімами (ігри типу «Хлопчик (дівчинка) навпаки» на закріплення слів-антонімів; ігрові вправи «Дружні слова», «Сердиті (веселі, ласкаві та ін..) слова».

Щоб навчити дитину правильно вживати дієслова, проводьте мовні ігри типу «Хто що вміє робити?» На добір дієслів (наприклад, «Що вміє і любить робити кішечка?»: стрибати нявкати, спати, гратися і т. ін.).

У повсякденному спілкуванні з дитиною створюйте мовні ситуації, що дозволяють погоджувати іменник з числівником. В цьому допоможе гра типу «Пограємо-порахуємо? (Дорослий або дитина вибирає слово, яке слід узгодити з різними числівниками; наприклад, відро, а дитина за вказівкою утворює словосполучення: одне відро, два відра, п'ять відер і т. д.).

З допомогою ігрових ситуацій вчіть дитину складати прості поширені речення. Наприклад, гра типу «Мовчун та балакун»: один гравець (мовчун) пропонує основу пропозиції. А інший (говорун) розширює основу як тільки може (Стоїть будинок. У лісі стоїть будинок. У зеленому лісі стоїть маленький будинок тощо).

Для розвитку фонематичного слуху у дитини вчіть її виділяти перший звук у своєму імені. В іменах родини. В назві улюбленої іграшки, а потім у визначенні послідовності у цих словах. З цією ж метою ділити слова на склади і визначати їхню послідовність.

Слідкуйте за правильним наголосом при проголошенні слів. Вправляйте дитину у правильному використанні наголосів у словах.

Проводячи гру «Так і не так»: дорослий вимовляє слова або словосполучення, поєднуючи правильне й неправильне використання наголосів, а дитина слухає і поправляє його, вимовляючи правильно наголошене слово.

Закріплюйте правильну вимову звуків, слів за допомогою скоромовок.

Привчайте дитину бути чемною й тактовною при участі у розмові з дорослими та дітьми. Під час бесід з дитиною демонструйте культуру ведення діалогу. Показуйте, як слід вести діалог за столом, у гостях, при розмові по телефону.

Заведіть сімейну традицію обміну враженнями про прожитий день, про сімейні та дитсадкові заходи, де питання ставить не лише дорослий дитині, а і дитина дорослому. Обговорюйте з дитиною спільні заходи.

Формуйте усвідомлене ставлення до ведення діалогу через ненав'язливий аналіз поточного діалогу за допомогою запитань: Ти уважно слухав (ла) мене? Ти зрозумів (ла), про що я тобі розповів (ла)? Що тобі не зрозуміло? У тебе до мене є запитання? і т. ін..

Розвивайте навички щодо складання зв'язних висловлювань через: складання розповідей за сімейними фотографіями, які охоплюють певний відрізок часу життя дитини; розповіді за серією малюнків, картин художників, комікси з доступним для дитини змістом тощо.

Вправляйте дитину у складанні елементарних описів (перерахування предметів, ознак тощо), через ігрові вправи.

Читайте дитині художні твори класиків української дитячої літератури та зарубіжних письменників і дитячі художні журнали.

Разом із дитиною переглядайте та обговорювати дитячі телевізійні передачі.

Результати навчально-виховної роботи:

- мовлення дітей чітко, виразне; правильна вимова переважної більшості звуків;
- діти вживають у мовленні узагальнюючі поняття, якими позначають групи рослин і тварин, предметів одягу та взуття, домашнього вжитку тощо;
- вербально позначають багато вжиткових предметів, пояснюють їхнє призначення;
- у розмовному мовленні передають свої враження про предмети, речі, ігрові атрибути, вислуховують інші точки зору;
- у своєму мовленні використовують різні типи речень, частини мови мають певний лексичний запас, збагачений епітетами, порівняннями, синонімами, антонімами;
- називають членів родини, їхні імена, по батькові, прізвища, місце проживання;
- можуть розповісти про свою родину;
- добирають слова, що виражають згоду, заперечення, відмову, вміють коректно звернутися по допомогу до незнайомих людей. Формулюють своє прохання чітко і голосно;

- оперують словами, за допомогою яких позначає людей різного віку, статевої належності, професій;
- називають своїх товаришів, можуть їх схарактеризувати, виділити чесноти і вади, розповісти про них, помічають помилки у своєму мовленні та в мовленні інших;
- правильно називають частини свого тіла, деякі внутрішні органи та органи чуттів;
- передають словами свій фізичний та психічний стан;
- знають назви основних продуктів харчування, напоїв, гігієнічних засобів, найпоширеніших дитячих захворювань;
- орієнтуються у назвах основних емоцій. Розповідають про ситуації, пов'язані з ними;
- можуть розповісти про себе як представника певної статі;
- орієнтуються у назвах основних емоцій, розповідають про ситуації, пов'язані з ними;
- висловлюють бажання, називають власні чесноти і вади;
- вживають найпростіші типи речень, частини мови, граматичні категорії;
- володіють українською мовою, монологічним та діалогічним мовленням;
- знають слова пояснення, виправдання, пробачення.
-

«ДИТИНА І НАВКОЛИШНІЙ СВІТ»

Навчально-виховні завдання:

- розвивати самосвідомість дитини;
- формувати позитивне ставлення до самої себе та інших людей;
- виховувати такі якості особистості як: чесність, відповідальність, самостійність, людяність, працелюбність, щирість;
- виховувати повагу до праці, бережливе ставлення до неї;
- збагачувати знання про сім'ю, рід;
- поглиблювати знання про рідний край (місто, село);
- сприяти розвитку доброзичливих взаємин з однолітками та дорослими; розвивати бажання спілкуватися;
- розширювати знання і уявлення про дитячий садок, норми та правила поведінки у ньому;
- розвивати впевненість в собі, відповідальність, самостійність, ініціативність;
- виховувати інтерес до історії свого роду, до своєї батьківщини;
- формувати повагу до рідного краю, сімейних та народних традицій;
- розширювати знання про житло, побут, дитячий садок;
- закріплювати і уточнювати уявлення дітей про види праці дорослих; - формувати позитивне ставлення до різних професій;
- збагачувати знання про правила дорожнього руху, правила поведінки на вулиці та громадських місцях (парках, скверах та інших місцях);

- виховувати готовність до навчання у школі.

Зміст педагогічної роботи

Сім'я, родина. Закріплювати знання дітей про своє повне ім'я, прізвище, вік, домашню адресу, ім'я та по батькові своїх батьків та інших членів сім'ї.

Формувати уявлення дітей про членів сім'ї та їхні обов'язки: батьки займаються вихованням дітей, працюють, щоб забезпечити сім'ю; дідусі та бабусі є найстарішими та наймудрішими членами родини; діти повинні допомагати по господарству (у приготуванні їжі, прибиранні оселі, приймати гостей, старші діти допомагають батькам доглядати молодших).

Збагачувати знання дітей про емоційні стани і почуття оточуючих людей з їхнього вигляду, інтонації, дій. Виховувати поважати почуття інших людей.

Залучати дітей до створення і шанування сімейних традицій: ведення сімейних альбомів, зберігання сімейних реліквій.

Привчати дітей виявляти повагу до дорослих: поступатися місцем, пропонувати допомогу, подати потрібну річ, дякувати за виявлену турботу.

Привчати піклуватися про близьких, помічати піклування про себе.

Формувати морально-етичні якості: безкорисливість, доброту, справедливість, чесність.

Дитячий садок. Спонукаати дітей дотримуватися встановлених правил культури поведінки в дитячому садку і громадських місцях, виконувати їх без нагадування і під час відсутності дорослих.

Формувати гуманні почуття, збагачувати уявлення про доброту, як найважливішу моральну якість людини, чуйність, сміливість і боягузтво, скромність і зазнайство.

Виховувати турботливе ставлення до людей, уміння помічати невдачі товаришів, прагнути допомогти, захищати слабшого.

Виховувати доброзичливість у відносинах з дорослими, товариські стосунки з однолітками.

Спонукаати дітей виражати своє ставлення до вчинків ровесників, давати їм оцінку, справедливо пояснювати свої вимоги, пропозиції, допомагати правильно оцінювати власні вчинки.

Формувати у дітей уміння ставити загальну мету у спільних іграх та інших видах діяльності, і досягати її дотримуючись правил взаємовідносин, гуманної та колективістської спрямованості.

Формування основ морально-вольових якостей особистості дитини: організованості, дисциплінованості в поведінці, стосунках і спільній діяльності, відповідальності та наполегливості у досягненні позитивних цілей.

Виховувати у дітей повагу один до одного: вітатися, хлопчикам поступатися місцем дівчаткам, дякувати за допомогу.

Збагачувати знання дітей про дитячий садок: назву групи, дорогу з дому до дитячого садка. Формувати уміння орієнтуватися у приміщенні і на ділянці дитячого садка.

Закріпити елементарні правила безпеки життєдіяльності: правила поводження з вогнебезпечними предметами, користування предметами домашнього вжитку (телевізором, праскою, магнітофоном). Розповідати про запасні виходи і правила користування ними.

Поглиблювати інтерес до праці дорослих, поповнювати уявлення про зміст і значення результатів праці. Формувати уміння помічати взаємозв'язки у праці людей (наприклад, повар приготував обід, няня принесла їжу у групу і нагодувала дітей).

Формувати бережливе ставлення до предметів, які створила людина своєю працею.

Розширювати уявлення про працю людей на промисловості (заводах, фабриках), на будівництві, на підприємствах і установах культурно-побутового обслуговування населення (пошта, лікарня, бібліотека), їхнє призначення, основні професії людей.

Розвивати усвідомлення дитиною себе як майбутнього школяра. Ознайомити зі школою, вчителем, класом, шкільним обладнанням.

Рідний край. Виховувати інтерес і любов до рідного краю. Ознайомити з визначними пам'ятками рідного міста (села), України та її столицею - Києвом.

Народознавство. Виховувати повагу до сімейних та народних традицій (вшанування пам'яті предків, відзначення традиційних дат, родинних свят).

Ознайомити з традиційним облаштуванням оселі (рушники та ін.), традиційними стравами, правилами етикету.

Поглиблювати знання про народну творчість: пісні, приказки, прислів'я, казки, ігри та іграшки.

Поради батькам:

Залучайте дітей до участі у підготовці та святкуванні різних свят; разом з дітьми або спонукаючи їх бути самостійними виготовляйте подарунки, листівки, виступи та ін.

Виховуйте у дітей позитивні якості особистості (відповідальність, доброту, чесність, порядність, гуманність, повагу до старших, турботу про молодших та ін.), використовуючи читання книг, журналів, пізнавальні телепередачі та радіопередачі.

Виховуйте у дитини патріотичні почуття, громадянську позицію; гордість за свою родину, батьків, батьківщину (на прикладі власної життєвої позиції).

На власному прикладі формуйте у дитини уміння дотримуватися елементарних правил безпеки життєдіяльності.

Сприяйте спілкуванню дитини з іншими дітьми, створюйте умови для знайомств (запишіть у гурток, секцію, згідно інтересів дитини та інше). Контролюйте виконання правил етики спілкування з однолітками та дорослими.

Слідкуйте за виконанням дитиною правил культури поведінки. Привчаючи дітей до цих правил, потрібно бути вимогливими. Важливо, щоб

діти відчули, що вони не може не виконати завдання батьків. Вимоги одного члена сім'ї повинні бути підтримані іншими.

Керівництво за їх дотриманням дітьми не має бути нав'язливим, підкресленим. Старші дошкільники до цього дуже чутливі.

Ознайомлюйте дитину з сімейними та народними традиціями, рідним краєм за допомогою розповідей, читання книг, перегляду теле- та радіопередач, екскурсій та ін.

Результати навчально-виховної роботи:

- діти знають своє повне ім'я, прізвище, вік, домашню адресу;
- розповідають про склад сім'ї та працю батьків;
- виявляють повагу до батьків та інших членів родини;
- знають про сімейні свята і традиції;
- вміють поводитися з людьми відповідно до їхнього віку, статі та стану;
- розрізняють емоційні стани дорослих та однолітків;
- знають столицю України, визначні місця свого рідного міста (села);
- володіють навичками спілкування;
- розуміють необхідність виконання дорослими своїх трудових обов'язків, орієнтуються на взаємозв'язки у роботі працівників різних професій на добре знайомих дітям видах праці;
- допомагають дорослим та одноліткам у виконанні певної роботи;
- дотримуються правил безпеки життєдіяльності;
- дотримуються правил поведінки у дитячому садку (ввічливо ставляться до старших та однолітків, використовують основні форми звертання: привітання, прохання, вибачення, подяку).

«ГРА»

Навчально-виховні завдання:

- розвивати та збагачувати тематику й зміст ігор;
- розвивати самостійність;
- виховувати активність при створенні та реалізації ігрових задумів;
- розвивати вміння погоджувати свої дії з діями партнерів по грі;
- сприяти розвитку гри як форми організації життя дитячого колективу;
- стежити, щоб діти з більш збереженим інтелектом не пригнічували слабких товаришів, додержувалися правил поведінки в спільній діяльності;
- розвивати вміння спілкуватися один з одним під час гри, виявляти своє ставлення до вчинків однолітків, пояснювати свої дії та вчинки.

Зміст педагогічної роботи

Сюжетно-рольові ігри. Формувати вміння самостійно вибирати тему для гри, розвивати сюжет на основі власного досвіду, здобутого в результаті спостережень за навколишнім життям, а також знань, одержаних на заняттях під час читання літературних творів, казок. Учити поєднувати знання, здобуті з різних джерел та відображати їх у єдиному сюжеті гри

(«Магазин», (супермаркет), «Поліклініка», «Аптека», «Дитячий садок», «Перукарня», «Школа», «Зоопарк»). Спонукаати дітей позначати словом роль гри, узгоджувати тему гри, розподіляти ролі, підбирати ігровий матеріал. Допомогати дітям будувати сюжети гри, деяким дітям знаходити партнерів для гри.

У процесі гри спонукаати дітей додержуватися засвоєних норм та правил поведінки. Допомогати дітям виділяти моральний аспект стосунків, що пов'язані з роллю (чуйність, піклування). Виховувати відповідальність за свою поведінку в спільній грі, прагнення реалізувати ігровий задум.

Дидактичні ігри. Розвивати спостережливість, вміння обстежувати предмети, порівнювати їх, помічати незначну відмінність у їхніх ознаках (колір, форма, розмір, матеріал), визначати зміни в розміщенні предметів (спереду – ззаду, праворуч – ліворуч, під – над, посередині - збоку).

Розвивати вміння впізнавати за описом тварину, вид транспорту тощо.

Розвивати мислення, здатність поєднувати предмети за загальними ознаками, активізувати й поповнювати словниковий запас. Розвивати вміння складати з частин ціле: картинки з кубиків, мозаїку, розрізні картинки, пазли; ділити ціле на частини. Вчити розділяти складну форму предмета на елементи відповідно до зразків.

Заохочувати до самостійних дидактичних ігор з предметами, з настільно друкованим матеріалом.

Формувати інтерес до навчання у школі, розвивати знання про предмети, необхідні для навчання.

Розвивати знання про природу, уміння описувати фрукти, дерева, квіти, розрізняти їх за зовнішнім виглядом, смаком, запахом, дотиком. Поглиблювати знання про працю та життя людей, розвивати вміння добирати знаряддя праці відповідно до професії.

Розвивати знання про характерні ознаки диких і свійських тварин, птахів, їхніх малят, їжу, користь та шкоду, догляд людини за тваринами.

Розвивати знання про сезонні ознаки та послідовність пір року.

Розвивати вміння лічити у прямому та зворотному напрямку, порівнювати числа; розвивати уявлення про геометричні форми.

Конструктивно–будівельні ігри. Розвивати конструктивне мислення та просторові уявлення. Розвивати вміння порівнювати деталі, знаходити в них спільне й відмінне, розвивати зорове, слухове, дотикове сприймання, розрізнення кольорів, форми, величини, призначення предметів, оволодівати способами кріплення деталей, користуючись найпростішими інструментами (викрутка, гайковий ключ), застосовувати набутий досвід і навички складання.

Формувати вміння комбінувати з окремих елементів ціле, користуватися конструктивними тематичними наборами, окремими збірно-розбірними іграшками, які складаються за малюнком або схемою; розрізними картинками та малюнками на кубиках, що мають знайомі сюжетні зображення.

Розвивати вміння використовувати в іграх природний матеріал: пісок, воду, сніг, лід.

Розвивати вміння споруджувати будівлі, потрібні для сюжетно-рольових ігор.

Рухливі ігри. Розвивати активність, самостійність, ініціативу дітей у рухливих іграх різної складності. Учити чітко виконувати правила ігор, діяти швидко, спритно, застосовуючи набуті рухові уміння. Спонукаючи самостійно організовувати рухливу гру й доводити її до кінця, виявляти товариськість та взаємодопомогу.

Загальна тривалість рухливої гри для дітей 6-ти – 7-ми років – 10 – 12 хвилин з повторенням кожної 5 – 6 разів.

Розвивати вміння ходьби та бігу на швидкість, вміння бігати парами, ходити в колоні.

Розвивати вміння стрибати угору, довжину, поштовхом обох ніг. Навчати стрибати на одній нозі.

Розвивати вміння підлазити під шнур, дугу, лазити по гімнастичній стінці, перелазити через лаву.

Розвивати вміння метання у ціль, кидати та ловити м'яч.

Розвивати увагу, спостережливість, пам'ять, вміння орієнтуватися у просторі, окомір, влучність, швидкість, спритність.

Поради батькам:

6-ти – 7-ми річні діти знаходяться напередодні вступу у нове для них шкільне життя. Підготувати їх до незвичної ролі – спільне завдання дефектологів і батьків.

Відвідайте разом із дитиною школу, познайомтеся із вчителькою, зверніть увагу на те, що роблять діти, які шкільні приладдя використовують. Удома пограйтеся у сюжетно-рольову гру «Школа», «Магазин канцтоварів», розвивайте позитивне враження від навчання.

Грайтеся у дидактичні ігри з настільно-друкованим матеріалом, у комп'ютерні розвивальні ігри для дошкільників. Поступово відходячи від провідної ігрової діяльності та готуючи дитину до наступної – навчальної.

Результати навчально-виховної роботи:

- діти можуть самостійно вибрати сюжет гри, домовитися про правила, місце проведення, вибрати необхідні предмети та іграшки;
- використовують мовлення для погодження задумів;
- можуть самостійно спілкуватися з однолітками;
- використовують в іграх різноманітні матеріали, деталі конструкторів за їх призначенням;
- уміють передавати відповідними рухами дії людей, за допомогою інтонації – настроїв;
- можуть групувати предмети за їх призначенням, кольором, величиною.

«КОНСТРУЮВАННЯ»

Навчально-виховні завдання:

- формувати вміння конструювати за названою темою (знайомою їм), за умовами;
- розвивати вміння планувати послідовність спорудження, задалегідь добирати деталі за формою, розміром відповідно до змісту;
- формувати вміння знаходити способи розв'язання поставленої задачі, пов'язаної з перебудовою конструкції відповідно до заданих умов за словесною інструкцією вихователя. Домагатися від дітей міркувань уголос при розв'язанні конструкторської задачі;
- розвивати вміння аналізувати схожі об'єкти, виділяти у них частини, визначати їх просторове розташування (за, перед, згори й т.п.), називати деталі, з яких виконані зразки, знаходити схоже й відмінне;
- розвивати вміння будувати просту конструкцію відповідно до заданих умов (ворота для машин);
- розвивати вміння точно з'єднувати будівельні деталі, накладаючи їх одна на одну й вибудовуючи в ряд, замикаючи простір, надаючи йому певної форми;
- розвивати активне мовлення.

Зміст педагогічної роботи

Конструювання з будівельного матеріалу. Розвивати вміння виділяти, розрізняти і правильно називати основні будівельні деталі (цеглинка, кубик, пластина, призма, брусок), споруджувати нескладні будівлі, застосовуючи раніше набуті вміння (накладання, прикладання), використовувати у будівлях деталі різного кольору.

Розвивати вміння ставити цеглинки, вертикально (по колу, прямокутнику), щільно одна до одної або на певній відстані одна від одної (паркан, ворота); змінювати будівлі двома способами: замінювання одних деталей іншими; добудуванням споруди у висоту, довжину (низькі і високі паркани, низькі і високі будинки).

Розвивати вміння аналізувати зразок споруди: виділяти основні частини й розрізняти їх за величиною, формою, встановлювати просторове розташування частин одна відносно одної.

Розвивати вміння споруджувати найпростіші будівлі відповідно до розміру іграшки, використовувати їх у грі (ліжко для ляльки, гараж для машини).

Будувати меблі для ляльок (великі й малі), будинки (високі й низькі), мости (довгі й короткі, широкі й вузькі), машини, гаражі, ворота (високі і широкі) тощо.

Поради батькам:

Необхідно звернути особливу увагу на те, чи навчилися діти із затримкою психічного розвитку орієнтуватися у просторі, відстані між ними, напрямку. Дошкільникам треба обов'язково допомогти оволодіти просторовим орієнтуванням, оскільки ненавчені діти, ставши школярами, не пишуть у зошиті навіть палички, не дотримуються лінійки, не знають, звідки треба починати писати, їм важко впізнавати й розрізняти букви та

оволодіти навичками письма. Щоб попередити зазначені труднощі, продовжуйте закріплювати набуті вміння за допомогою різноманітних ігор.

Залучайте до побудови конструкцій декілька дітей, тому що в процесі спільного конструювання вони вступають в емоційні, ділові й мовленнєві контакти. Отже, конструювання сприяє налагодженню спілкування дітей з однолітками, формуванню партнерських стосунків, вміння працювати не тільки поряд, а й разом.

Таким чином, конструктивні ігри сприяють підготовці дитини до шкільного навчання.

Результати навчально-виховної роботи:

- виявляють інтерес до будівельних ігор;
- виділяють, розрізняють та правильно називають основні будівельні деталі;
- за допомогою дорослого аналізують зразок будівлі, планують етапи створення власної споруди;
- будують за словесною інструкцією та відповідно до заданої умови нескладні споруди (паркан, доріжки, машини, стільці, столи, гаражі, ліжка тощо), застосовують їх у подальшій сюжетно-рольовій грі;
- працюють колективно.

«ОБРАЗОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ»

Навчально-виховні завдання:

- виховувати естетичне ставлення до предметів та явищ навколишнього середовища; позитивно-емоційне ставлення до зображувального образу;
- розвивати зорове, слухове, дотиково-рухове сприймання;
- розвивати практичні способи орієнтування; вміння планувати власні практичні дії;
- розвивати регулюючу, плануючу та супроводжуючу функції мовлення;
- розвивати відчуття форми, кольору, композиції;
- виховувати художньо-творчі здібності, вміння поєднувати різні матеріали для досягнення виразності образу;
- розвивати мовлення шляхом збагачення словникового запасу;
- розвивати вміння вихованців колективно виконувати завдання;
- виховувати оцінювальне ставлення до власних та чужих робіт;
- розвивати інтерес до образотворчого мистецтва, вміння емоційно сприймати репродукції картин, ілюстрації, українське декоративно-прикладне мистецтво. Навчати впізнавати образи художніх персонажів на картині, ілюстрації.

Орієнтовні твори: С.Шишко «Осінь», «Парк взимку», М.Ткаченко «Весна», О.Новаківський «Натюрморт», Т.Бойчук «Біля яблуні», М.Бурачек «Золота осінь», О.Шовкуненко «Повінь. Конча-Заспа», А.Петрицький «Квіти», Ф. Манайло «Новий хліб», І. Шишкін «Дубовий гай», «Корабельна роща», «Зима», «Ліс» І. Левітан «Березовий гай», «Золота осінь», «Весна. Велика вода», О. Рілов «Зелений гомін», А.Куїнджі «Рання весна»,

«Місячна ніч над Дніпром», І.Шишкін «Ранок в сосновому бору», В.Васнецов «Іван Царевич на сірому вовкові», П.Кончаловський «Бузок», українське народне декоративно-прикладне мистецтво – рушники, сорочки, гончарні вироби.

Зміст педагогічної роботи

Малювання. Розвивати вміння рівномірно проводити штрихи, не натискуючи щільно на олівець; добре насичувати пензель фарбою, тримати його похило до паперу, під час малювання тонких ліній, крапок тримати його вертикально; малювати пальчиком, ватною паличкою.

Розвивати вміння малювати олівцем контур предметів, зафарбовувати малюнок олівцем або фарбою рівномірними легкими рухами, змінюючи при цьому напрям штрихів або мазків, відповідно до форми предмета.

Розвивати вміння заповнювати весь простір аркуша паперу. Передавати в малюнку просторове розташування предметів: на широкій площині землі праворуч, ліворуч; вище, нижче, без врахування перспективи.

Навчати передавати в малюнку постать людини в різних ракурсах (профіль, анфас).

Малювати різні види транспорту (автобус, тролейбус, вантажну, легкову машину).

Розвивати вміння малювати з натури, після попереднього обстеження, порівнювати намальоване з натурою, домагатися схожості (овочі, фрукти, рослини, іграшки).

Розвивати вміння зображувати у малюнках осінні, зимові, весняні спостереження, враження від прослуховування казок, оповідань, віршів за словесною інструкцією.

Розвивати вміння складати симетричні візерунки на папері різної форми (смужці, квадраті, крузі, шестикутнику) із зображенням листя, квітів, ягід, ліній різного характеру (прямі, ламані, хвилясті, обвідні), кругів, дуг, крапок, використовуючи фарби і олівці. Використовувати в малюнках елементи українського орнаменту (різні візерунки, барвисте листя, квіти, ягоди).

Створювати умови для колективного малювання.

Ліплення. Розвивати вміння ліпити різними способами: пластичним, конструкторським та комбінованим за словесною інструкцією.

Розвивати вміння ділити солоне тісто (глину) на різні та однакові за величиною частини, розкачувати, сплющувати, вдавлювати, заціпувати, загинати, загострювати та заокруглювати форми, скріплювати частини в ціле за словесною інструкцією.

Розвивати вміння передавати у виліплених формах характерні ознаки предметів, дотримуватись пропорцій.

Розвивати вміння ліпити з натури окремі предмети (фрукти, овочі), за мотивами української кераміки.

Розвивати вміння ліпити з цілого шматка солоного тіста (глини) предмети з різною кількістю деталей (птахи, риби, тварини); надавати фігурам стійкості, виразності.

Розвивати вміння створювати сюжетні композиції з 2 – 3 фігур за мотивами літературних творів, на теми з оточуючого середовища. Об'єднувати сюжет на підставці, передавати пропорційне співвідношення предметів, рухи.

Розвивати вміння розфарбовувати виліплені предмети відповідним кольором за словесною інструкцією.

Аплікація. Навчати впізнавати, виділяти, називати фігури.

Формувати вміння вирізати по контуру, складати з окремих частин, що вирізані з паперу різного кольору нескладні зображення знайомих предметів (вантажна машина, квіти, гілка з листям, прикраси на ялинку, окремі тварини), дотримуватися пропорцій за словесною інструкцією.

Формувати вміння перегинати аркуш паперу прямокутної форми навпіл і розрізати по лінії згину.

Формувати вміння вирізати по контуру симетричні форми з паперу, складеного навпіл (рослини, овочі, посуд) за словесною інструкцією.

Розвивати вміння створювати декоративні візерунки з готових та вирізаних елементів на смужці, квадраті, крузі, шестикутнику, використовуючи елементи українського орнаменту (квіти, листя, гілки).

Формувати вміння розривати кольоровий папір за контуром, викладати та наклеювати одержані фігури (рослини, тварини, транспорт).

Поради батькам:

Зкріплюйте вдома вміння, які дитина набула в процесі попереднього навчання у дошкільному закладі з малювання, ліплення, аплікації.

Приділяйте увагу розвитку емоційної діяльності, збагаченню мови дітей, здібності розповідати про зміст свого та чужого малюнку.

Продовжуйте навчати планувати діяльність та словесно пояснювати цей процес.

Грайте з дітьми у ігри на розвиток сприймання форми, кольору, розміру предметів та їх частин; навчайте порівнювати предмети за формою, кольором, розміром, називати їх.

Розглядайте з дітьми ілюстрації до казок та оповідань, народні іграшки. Грайте у пальчикові ігри, робіть масаж кисті.

Результати навчально-виховної роботи:

- застосовують змішану техніку та різні матеріали в одному малюнку;
- володіють різними способами ліплення, створюють вироби за мотивами української кераміки;
- володіють способами симетричного та силуетного вирізування, викладають та наклеюють різні предмети та візерунки;
- створюють декоративні композиції за мотивами українського народного мистецтва;
- поєднують способи вирізання, обривання паперу, види зображувальної діяльності для створення виразного образу.

«ПРАЦЯ»

Навчально-виховні завдання:

- розвивати уміння ставити мету праці (що дитина повинна зробити, який має бути результат) планувати хід роботи (визначаючи послідовність дій), виконувати завдання згідно інструкції;
- виховувати у дітей любов до праці, самостійність, позитивне і свідоме ставлення до праці, ініціативність, цілеспрямованість (прагнення досягти кінцевого результату), творчість, готовність виконувати доручення дорослих;
- сприяти виконанню дітьми засвоєних правил культури поведінки та співробітництва;
- формувати уміння розподіляти обов'язки, послідовно виконувати завдання, допомагати товаришам, відповідально ставитися до завдання. У своїй трудовій діяльності керуватися суспільними мотивами (значення власної праці для інших);
- закріплювати і удосконалювати у дітей трудові навички;
- формувати уміння діяти колективно, допомагати один одному виконувати завдання.

Зміст педагогічної роботи

Самообслуговування. Формувати у дітей уміння самостійно охайно одягатися, знімати одяг, розкласти одяг і взуття на місця, стежити за своїм зовнішнім виглядом, чистити одяг щіткою, чистити взуття; помічати неохайність у своєму зовнішньому вигляді, а також однолітків.

Сприяти дотриманню дітьми культурно-гігієнічних правил.

Формувати уміння виконувати роботу послідовно, у певному темпі, дотримуватися мети.

Господарсько-побутова праця. Виховувати у дітей звичку підтримувати порядок у груповій кімнаті та інших кімнатах (втирати столи, стільці від пилу, мити іграшки тощо). Самостійно (без нагадування) прибирати іграшки, книги, матеріали для занять, прати ляльковий одяг та ін.

Формувати уміння самостійно готувати постіль до сну, прибирати її після сну.

На майданчику підтримувати порядок (прибирати листя, каміння, сніг, підмітати доріжки і ганок тощо). Підгодовувати тварин та птахів, які живуть у природі.

Формувати у дітей уміння працювати колективно (спільно прибирати групову кімнату, працювати на майданчику), допомагати один одному виконувати роботу.

Організовувати систематичне виконання більш складних обов'язків чергових (по двоє дітей) у їдальні, у куточку природи. Виховувати бережливе ставлення до рослин, тварин, уміння доглядати за ними.

У куточку природи закріплювати у дітей навички по догляду за рослинами і тваринами: слідкувати за станом кімнатних рослин; годувати тварин; з допомогою вихователя чистити клітки, змінювати воду в

акваріумі.

Удосконалювати уміння виконувати обов'язки чергового у їдальні (з допомогою дорослого сервірувати столи до сніданку, обіду, полуденка): накривати на столи скатертини, ставити на столи тарілки, чашки, розкладати ложки, хлібниці, серветки тощо); після їжі кожна дитина прибирає свій посуд, а чергові все інше, знімають кришки зі столу.

Сприяти вихованню у дітей позитивного ставлення до праці, бажання працювати. Формувати уміння послідовно, цілеспрямовано досягати результату.

Художня праця. Формувати у дітей уміння працювати з папером та картоном, визначати різницю між ними (гладенькі, м'які, тонкі, цупкі). Учити працювати з папером (картоном): згинати, розрізати, склеювати, вирізати. Виховувати уміння виготовляти іграшки-саморобки за задумом, а також подарунки, сувеніри, предмети оформлення (іграшки для ялинки, гірлянди, квіти, листівки, прапорці, коробочки, книжечки тощо) та ін.

Формувати у дітей уміння працювати з природними та штучними матеріалами, розрізняти їх, називати, знати їхні якості та властивості (твердість-м'якість, рівність-нерівність поверхні, форму, колір, структуру). Виготовляти з них різні предмети: сувеніри, ялинкові прикраси, фігурки птахів, тварин тощо.

Робота з природним матеріалом (трава, кора, солома, листя, каштани, шишки тощо): підбирати матеріал у відповідності із задумом, різати, нанизувати, кріпити окремі частини, передавати пропорції і співвідношення частин; учить користуватися ножем, голкою, шилом.

Формувати у дітей уміння працювати із тканиною (виготовляти аплікації з тканини, заселяти нитку у голку з допомогою дорослого та ін.).

Продовжувати ознайомлювати з правилами безпеки праці, правилами користування обладнанням.

Поради батькам:

Привчаючи дитину до самообслуговування, будьте вимогливими. Важливо, щоб вона відчула, що не може не виконати завдання батьків. Вимоги одного члена сім'ї повинні бути підтримані іншими.

Спочатку потрібно уявити собі, які вимоги слід пред'являти дитині: перевірити, що вона може робити, але не хоче, а що не вміє; перевірити, що заважає їй обслуговувати себе; поставити перед дитиною завдання і попросити пояснити, чому вона повинна це робити; виявити (шляхом спостережень і запитань, за допомогою художньої літератури, картинок), чи розуміє дитина, чому важливо самій одягатися, вмиватися, збирати іграшки, виконувати іншу роботу; на конкретних прикладах показати значення цієї роботи для неї, рідних, для підготовки до школи.

Неприпустимо, якщо мати привчає дитину до самостійності, а бабуся не тільки не підтримує її, а ще й заважає. Такі розбіжності ускладнюють процес виховання і підривають авторитет дорослих в очах дитини, яка у свою чергу використовує їх задля своєї вигоди.

Керівництво самообслуговуванням та господарсько-побутовою

працею дитини не має бути нав'язливим, підкресленим. Старші дошкільники до цього дуже чутливі.

Методи керівництва працею дитини повинні бути спрямовані на попередження помилок в роботі, вчасно дати пораду, як її виправити, надати необхідну допомогу.

Доручаючи їй будь-яку справу, враховуйте її вікові можливості. Якщо завдання посильні, дошкільник виконує їх з інтересом. Старший дошкільник повинен систематично брати участь у домашній праці (виносити відро зі сміттям, мити чашку та ін.), мати доручення, які потребують виконання протягом тривалого часу і без нагадувань.

Звичка до порядку та чистоти допоможе майбутньому першокласнику швидко засвоїти правила охайного поведіння з підручниками, збереження порядку у процесі виконання домашніх завдань і по закінченню навчальної роботи та ін.

Праця в сім'ї, яка організовується дорослими, зближує дитину з батьками, сприяє впливу дорослого на її інтереси та потреби. Особливо цінним є те, коли батьки зможуть допомогти у процесі роботи розвитку у дітей прагнення до корисної для сім'ї діяльності: зробити будь-що для молодшого брата, подарунок мамі, товаришу та ін.

У сім'ї повинно бути чітко встановлено, яку роботу дитина може виконати самостійно, яку – під керівництвом дорослих і на яку повинна отримати дозвіл.

Результати навчально-виховної роботи:

-виявляє емоційно-позитивне ставлення до праці, усвідомлює її суспільне значення, виявляє елементи ініціативи;

-уміє самостійно, послідовно, у певному темпі виконувати дії з самообслуговування (одягатися, роздягатися, складати на місце свої речі та ін.);

-підтримує порядок у груповій кімнаті та інших кімнатах;

-виконує обов'язки чергових у їдальні, куточку природи;

-уміє виготовляти прості вироби з різних матеріалів, правильно користуватися обладнанням;

-виявляє старанність, творчість, охайність;

-уміє взаємодіяти вдвох-втрьох, помічає недоліки роботи свої та однолітків, допомагає їх усунувати;

-дотримується правил безпеки праці під контролем дорослого;

-дитина з допомогою дорослого визначає мету праці, послідовність трудових дій.

«МУЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ. РИТМІКА»

Слухання музики. Старший дошкільник вже має багатий музичний досвід і з задоволенням слухає музику. Він вже може емоційно яскраво на неї реагувати, визначаючи і засоби виразності, і жанри, і форми. На цей час в дітях треба продовжувати:

збагачувати та накопичувати музичний досвід, зацікавлювати новими творами вже зі складнішим розвитком музичного образу; залучати до прослуховування творів з тричастиною формою, вчити розрізняти частини, встановлювати зв'язок між розвитком образу та засобами його виразності;

розвивати культуру слухання музики, стежити за розвитком музичного образу, дослуховувати музичний твір до кінця, знати автора та назву твору; виховувати інтерес та любов до музики, бажання її слухати в повсякденному житті.

Орієнтовний репертуар: «Карнавал тварин» цикл п'єс К. Сен – Санса (для 2 фортепіано і оркестру, на вибір), «Танець маленьких лебедів» з балету «Лебедине озеро» П. Чайковського (фортепіано), «Петрик і вовк» С. Прокоф'єв (симфонічна казка, фрагменти), «Пори року» А. Вівальді (оркестрова сюїта, фрагменти), «Хмари плинуть» К. Дебюссі (оркестрова сюїта), «Спів пташок» Ж. – Ф. Рамо (клавесин), «Карпатська сюїта» (фрагменти), «Мелодія» М. Скорик (оркестр), «Вокаліз» А. Рахманінов (фортепіано, вокал), «Дитячий альбом» Р. Шуман (на вибір), «Коза – дерева» М. Лисенко (опера, фрагменти), «Вальс», «Прелюдія», «Мазурка» Ф. Шопена (на вибір), «Пісня котів» Дж. Россіні (фортепіано, вокал), «Угорські танці» Й. Брамс (фортепіано, на вибір), «Аве Марія» А. Каччині (хор), укр. нар. пісні на вибір (у виконанні Н. Матвієнко).

Співи. У цьому віці голосовий апарат дитини починає швидко розвиватися: формується гортань, голосові зв'язки, голос стає чистішим і сильнішим, набуває нових співочих можливостей. Більшість дітей вже можуть відтворити хід мелодії, а деякі – чисто проінтонувати. Стає чіткіша артикуляція, формується правильне дихання. Все це сприяє подальшому: розвитку діапазону голосу, емоційному відтворенню музики з більш складнішими інтервальними ходами, формою та змістом, зміною темпів, розмірів;

введенню ансамблевого та сольного співів;

слідкувати за положенням тулуба під час співу (спина рівна, без напруги, ноги в упорі під час сидіння), брати правильне дихання між фразами.

Співочий репертуар: Пісні: «Веселий урок» муз. і сл. Ф. Фінкельштейна, «Золотиста осінь» муз. Л. Доценко, сл. В. Доценка, «Шпачок прощається» муз. Т. Потапенко, сл. М. Івенсен, «Снігу, снігу, білий сніжку» муз. А. Баченко, сл. К. Перелісної, «Ой зимонько, зима» укр. нар. пісня, «Зима» муз. М. Гайворонського, сл. В. Верховинця, «Осінь пісня» муз. І сл. Н. Рубальської, «Весняночка» муз. І. Віденського, сл. Д. Луценка, «Зацвіла в долині» муз. А. Філіпенка, сл. Т. Шевченка, «Мамине свято» муз. М. Парцхаладзе, сл. М. Пляцковського, «Бембо – ламембо» муз. І. Кириліної, сл. О. Вратарьова, «Рідна школа» муз. С. Шматка, «Засмутилось кошеня» муз. І. Кириліної, «Пісенька під дощем» муз. А. Мигай, «Мама» муз. Т. Солосич, «Ліхтарики» муз. Н. Вересокіної, сл. І. Гуртової, «Прощавай садок дитячий» муз. А. Філіпенка, сл. Т. Волгіної,

«Ми роду козацького діти» муз. О. Залеського, сл. Д. Комілевської,
«Солодкий цьомчик» муз. і сл. Р. Попадинець.

Музично-ритмічні рухи. Старші дошкільники оволодівають основними видами руху (крок, біг, стрибки), які стають вже більш чіткі, пластичні, координовані, ритмічні. На цей час в дітях можна: продовжувати формувати музично – ритмічні навички, розвивати артистичні та виконавські здібності.

Танці. вчити виконувати рухи синхронно, одночасно з іншими дітьми, в такт музиці;
підтримувати бажання пізнавати світ танцювального мистецтва, розвивати здатність відчувати емоційно – образний зв'язок музики та хореографії, жесту та емоції.

Танцювальний репертуар: Музично – ритмічні рухи: «І шумить, і гуде» обр. Я. Степового, «Весело крокуємо» на муз. Д. Кабалевського «Весела мандрівка», «Плавний, танцювальний крок» на муз. Б. Лятошинського «Вальс» з кінофільму «Тарас Шевченко», «Крок енергійний і спокійний» на муз. Ж. – Б. Люллі «Марш», «Біг легкий і енергійний» на муз. Ф. Шуберта «Екосез», «Ой за гаєм, гаєм» укр. нар. пісня (крок бігунець).

Танці: «Гречаники», «Козачок», «Метелиця», «Укр. танець парами», «Полька» на укр. нар. мелодії, «Черевички» муз. А. Рябчуна, «Танець з віночками» укр. нар. мел., «Полька» муз. Ю. Чічкова (пружинка), «Танець підсніжників» муз. П. Морія, «Вальс» муз. А. Абелян.

Гра на дитячих музичних інструментах. Діти достатньо знають особливості гри на музичних інструментах. Вони можуть контролювати і усвідомлювати силу звуку, динаміку розвитку, музичні відтінки. Завданням музичного керівника буде:

закріплювати основи музичної грамоти (за попередні роки навчання);
продовжувати навчати дітей опановувати засоби музичної виразності (темп, ритм, регістр, артикуляція, динаміка), визначати характер твору;
викликати інтерес до слухання музики, музикальних інструментів, які використовуються під час занять (трикутник, ложки, ксилофон) ;
продовжувати розширювати обсяг естетичних емоцій виконавця;
вільно розрізняти на слух музичні інструменти;
створювати оркестри нового типу: долонька – ніжка, горіхово – каштанові, скляні, камінчикові. Давати дитині можливість диригувати такими оркестрами.

Репертуар з гри на дитячих музичних інструментах: укр. нар. пісні, танці, «Неаполітанська пісенька» П. Чайковський, «Хабанера» Ж. Бізе, «Ноктюрн» Е. Гріг, «Політ джмеля» М. Римський – Корсаков, фортепіанний цикл «Пори року» (на вибір), «Камаринська», «Танок квітів» П. Чайковський, «Карнавал тварин» цикл п'єс К. Сен – Санса (для 2 фортепіано і оркестру, на вибір), «Танець маленьких лебедів» з балету «Лебедине озеро» П. Чайковського (фортепіано), «Пер Гюнт» (оркестрова

сюїта, на вибір), «Мелодія» М. Скорика, «Трік – трак» Й. Штрауса, «Метелик» А. Штогаренко.

Ритміка. Заняття по ритміці дітей цього віку будуть представляти собою шумові оркестри (активні рухи тілом: голова – нахили, повороти, руки – оплески, стукотіння, пошкрябування, тертя долоньки об долоньку, ноги – присідання, тупання, човгання, підскоки), продовжувати повторювати та закріплювати основи музичної грамоти; розвивати та розширювати тактильні відчуття, відчуття рухів тіла, удосконалювати ці моменти; вводити непропорційні рухи (наприклад одночасно руками і ногами на різні долі, в різні сторони); ускладнювати оркестрові партії, та вводити записи останніх на партитурах, або на дошці; продовжувати закріплювати тривалості через ритмослоги (дуже довга – та-а, червона картка, довга – та, жовта картка, коротка – ті, зелена картка, дуже коротка – тілі – тілі, синя картка), закріпити поняття «канон».

Рухливі та музичні ігри. «Ехо», «Повтори останній рух», «Проплескай навпаки», «Карусель» (з музичними інструментами), «Ритмічне лото», «Волинка» (остінатний ритм в поєднанні з постійно варіюваними ритмічними малюнками), «Ой на горі льон» укр. нар. пісня (ігровий хоровод), «Дощик накрапає» муз. А.Філіпенка, сл.. Т. Волгіної.

Театралізована діяльність. Діти вже з задоволенням і без страху та сором'язливості виконують різні ролі. Вони стають більш послідовні в своїх діях, але все одно не зовсім ще самостійні і послідовні в своїх діях. Тому присутність дорослого в якості казкаря або ведучого ще необхідна. Діти поступово починають користуватися атрибутами, простір в якому вони грають, розширюється, рухи та міміка стають більш розкутими. Тому дітей треба:

продовжувати вчити відчувати настрій, емоційний стан героїв, перевтілюватися і «жити» образом;
розширювати коло емоцій (суворо, лагідно, злісно, ніжно, хитро, з посмішкою і т. інш.), розвивати міміку обличчя;
вміти співвідносити емоції з рухами, дати зрозуміти залежність їх від розвитку подій;
вчити активно використовувати атрибути, користуватися простором сцени;
вчитися володіти голосом, інтонацією (окличні, питальні речення);
наслідувати рухи які показує вихователь, повторювати за ним;
використовувати музичні інструменти, як засіб втілення та посилення образу;
приймати участь у святах, пов'язаних з порами року («Осіннє свято», «Здрастуй новий рік», «Свято весни»).

Театральний репертуар: «Ріпка» укр. нар. казка, « Коляд, коляд, колядниця», «Паска вередує» тематичні заняття, «Три ведмеді» казка, «Грицю, Грицю до роботи» укр. нар. пісня, «Лев і миша» В. Сухомлинський, «Весняна казка» З. Лещенко, «Червона Шапочка» Ш.

Перро (драматизація за мотивами казки з введенням нових героїв), «Колобок» нар. казка, «Гуси – лебеді» муз. Т. Потапенко, лібрето І. Токмакової, «Кицин дім» муз. В. Золотарьова, вірші С. Маршака, «Коза – дреза» нар. казка (з використанням музичного матеріалу з однойменної опери М. Лисенка).

Поради батькам:

Сприяти музично – естетичному розвитку дитини:

відвідувати музеї, театри;

разом з дітьми, батьки вдома розігрують невеличкі театралізовані вистави, слухають і наспівують пісні;

вигадують і власноруч виготовляють з дітьми театральні маски, одяг, декорації;

батьки беруть активну участь в ранках, театралізаціях, тематичних заняттях, що Математика від трьох до семи / навчальний посібник для вихователів дитячих садів. – М., 2001.

7. Мухина В.С. Шестилетний ребенок в школе.

проводяться в садочку;

створюють вдома мистецьке середовище засобами придбання дитячих музичних інструментів, книг та журналів про мистецтво, музичної фоно- та відеотеки.

Результати навчально-виховної роботи:

- діти виявляють любов та інтерес до української культури, побуту та традицій народу;

- стежать за розвитком музичного образу, знають назву твору та автора;

- вміють слухати твори 3-х частоті форми, встановлюють зв'язок між розвитком образу та засобами його виразності;

- відтворюють хід мелодії з чіткою артикуляцією та емоційним забарвленням;

- формуються музично – ритмічні навички, розвиваються артистичні та виконавські здібності, синхронне виконання;

- діти починають відчувати емоційно – образний зв'язок музики та хореографії, жесту та емоції;

- діти вже можуть контролювати силу звуку, динаміки розвитку, музичних відтінків;

- проявляють вибіркоче ставлення до музичних творів, мають власну думку щодо музичних п'єс;

- вміють слухати та емоційно переживати зміст твору, висловити свої власні почуття стосовно художнього образу твору, його засобів виразності;

- вміють співпрацювати в колективі, мають елементарні музичні знання та використовують їх під час занять;

- дістають задоволення від різних видів музичної діяльності.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / Наук. кер. та заг. ред. О.Л.Кононко. – [3-тє вид., випр]. – К. : Світич, 2009. – 430 с.
2. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні // Дошкільне виховання. – 1999. – № 1. – С. 6 – 19.
3. Бех І. Моральна педагогіка: правила майстерності / І.Д. Бех // Дошкільне виховання. – 2010. – № 3. – С. 2–4.
4. Буковцова, Н. И. Формирование фонематического анализа и синтеза у дошкольников с задержкой психического развития [Текст] / Н. И. Буковцова // Логопед в детском саду. – 2004. – №1. – С. 47–52.
5. Бурова А. Організація ігрової діяльності дошкільнят у світлі вимог Базової програми / А. Бурова // Дошкільне виховання. – 2009. – № 12. –С. 4–5.
6. Гавриш Н. Заняття в педпроцесі: сучасний погляд / Н. Гавриш // Дошкільне виховання. – 2010. –№ 2. – С. 8–11.
7. Денисенко Н. Навчаємо оздоровчих технологій / Н. Денисенко // Дошкільне виховання. – 2010. –№ 1. – С. 14 –17.
8. Денисенко Н. Оздоровчі технології – в освітній процес / Н. Денисенко // Дошкільне виховання. – 2009. – № 10. – С. 7–11.
9. Дитина в дошкільні роки: програма розвитку, навчання та виховання дітей. – [2-ге видання]. – Запоріжжя : ТОВ «Ліпс» ЛТД, 2004. – 268 с.
10. Дичківська І. Інноваційна система педагога / І. Дичківська // Дошкільне виховання. – 2010. – № 1. –С. 7–11.
11. Діти і соціум : Особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: [монографія] / А.М. Богущ, Л.О. Варяниця, Н.В. Гавриш, С.М. Курінна, І.П. Печенко: наук. ред. А.М. Богущ; [за заг. ред. Н.В. Гавриш]. – Луганськ : Альма-матер, 2006. – 368 с.
12. Дмитриева Е.Е. Особенности коммуникативно-личностного развития детей старшего дошкольного и младшего школьного возраста с легкими формами психического недоразвития / Е.Е. Дмитриева // Специальная психология. – 2005. – №1. – С. 51–54.
13. Дмитриева Е.Е. Коррекция коммуникативной деятельности у старших дошкольников с задержкой психического развития / Е. Е. Дмитриева // Воспитание и обучение детей с нарушениями развития. – 2003. – №1. – С.11–17.
14. Дошкільна педагогіка. Навчальний посібник / Т.І. Поніманська – К. : Академвидав, 2006.– 456 с.
15. Затримка психічного розвитку в дітей: методичні рекомендації / уклад. : Т.Д. Ілляшенко, М.В. Рождественська. – К. : ІЗМН, 1996.– 95 с.
16. Збірник законодавчих і нормативних актів про дошкільну освіту / Упорядники К.Л. Крутій, Н.В. Погрібняк. – [4-те видання. доп]. – Запоріжжя : ТОВ «Ліпс» ЛТД, 2005. – 336 с.

17. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні: науково-методичний посібник / Науковий редактор О.Л. Кононко. – К. : редакція журналу «Дошкільне виховання», 2003. – 243 с.
18. Кондратьева С.Ю. Развитие связной речи дошкольников с задержкой психического развития на модели обучения рассказыванию по картине / С. Ю. Кондратьева // Дошкольная педагогика. – 2005. – №1. – С. 31–33.
19. Кононко О. Перехідний період: самовизначення, зміна орієнтирів і пріоритетів / О. Кононко // Дошкільне виховання. – 2010. – № 1. – С. 2–6.
20. Конспекти занять із художньо-мовленнєвої діяльності дітей середнього дошкільного віку / Крутій К.Л., Кулинич О.П., Погрібняк Н.В. – Запоріжжя : ТОВ «ЛПС» ЛТД, 2009. – 164 с.
21. Конспекти занять із художньо-мовленнєвої діяльності дітей старшого дошкільного віку / Крутій К.Л., Кулинич О.П., Погрібняк Н.В. – Запоріжжя : ТОВ «ЛПС» ЛТД, 2009. – 200 с. – (Бібліотека вихователя дошкільного навчального закладу).
22. Малятко: програма виховання дітей дошкільного віку / відповідальний редактор З.П. Плохій. – К., 1991. – 199 с.
23. Мамайчук И.И. Помощь психолога ребенку с задержкой психического развития. / И.И. Мамайчук, М.Н. Ильина – СПб. : Речь, 2004. – 352 с.
24. Маркова Т. А. Приучайте маленьких детей к домашнему труду / Т.А. Маркова – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1961. – 45 с.
25. Маркова Т. А. Трудовое воспитание дошкольника в семье / Т.А. Маркова. – М. : Учпедгиз, 1956. – 64 с.
26. Марченко І. Засоби розвитку вербальної творчості у дошкільників із затримкою психічного розвитку / І. Марченко // Дефектологія. – 2004. – №1. – С. 37–39.
27. Методичні аспекти реалізації Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / Наук. кер. та заг. ред. О.Л. Кононко. – [2-те вид., випр.]. – К. : Світич, 2009. – 208 с.
28. Методичні рекомендації до програми виховання дітей дошкільного віку "Малятко" / Відповідальний редактор З.П. Плохій. – К. : Видавництво СП «СВЕНАС», 1993. – 254 с.
29. Нечай С. Музика зміцнює здоров'я / С. Нечай // Дошкільне виховання. – 2010. – № 6. – С. 13–17.
30. Обучение сюжетно-ролевой игре дошкольников с проблемами в интеллектуальном развитии: учеб.-метод. пособие / под ред. Л.Б. Баряевой, А.П. Зарин, Н.Д. Соколовой. – СПб. : ЛОИУУ, 1996. – 95 с.
31. Омеляненко А. Розповіді-роздуми за моделями / А. Омеляненко // Дошкільне виховання. – 2010. – № 3. – С. 8–11.
32. Піроженко Т. Мовлення дитини: Психологія мовленнєвих досягнень дитини / Т. Піроженко. – К. : Главник, 2005. – 112 с.
33. Поніманська Т. Дорослий у становленні особистості дитини / Т. Поніманська // Дошкільне виховання. – 2009. – № 12. – С. 6–15.
34. Протасова О. Заняття по-новому / О. Протасова // Дошкільне виховання. – 2010. – № 8. – С. 20–21.

35. Развитие общения дошкольников со сверстниками / [под ред. А.Г. Ружской]. – М. : Педагогика, 1989. – 215 с.
36. Сак Т.В. Особлива дитина: Від народження до 6 років: Поради батькам. – К.: Літера ЛТД, 2008. – 144 с.
37. Семенюк Р. Планування мовленнєвих занять у I молодшій групі / Р. Семенюк // Палітра педагога. – 2010. – № 1. – С. 6–13.
38. Слепович Е.С. Игровая деятельность дошкольников с задержкой психического развития / Е.С. Слепович – Москва : Педагогика, 1990. – 96 с.
39. Слепович Е.С. Работа с детьми с интеллектуальной недостаточностью. / Е.С. Слепович, А.М. Поляков – СПб. : Речь, 2008. – 247 с.
40. Смирнова С.Б. Особенности музыкального воспитания дошкольников с ЗПР / С. Б. Смирнова, О. А. Тихонова, Н. А. Полетаева // Воспитание и обучение детей с нарушениями развития. – 2006. – №3. – С. 69–75.
41. Стайко О. Домашні завдання для тат і мам / О. Стайко // Палітра педагога. – 2010. – № 3. – С. 11–17.
42. Терещенко А. Сонечко та його друзі / А. Терещенко // Дошкільне виховання. – 2010. – № 7. – С. 29.
43. Швець С. Активізуємо родину заради мовлення дитини / С.Швець // Палітра педагога. – 2009. – № 6. – С. 12–16.
44. Шевченко С.Г. Обучение детей с задержкой психического развития / С. Г. Шевченко // Воспитание и обучение детей с нарушениями развития. – 2004. – №1. – С. 3–9.
45. Шевчук Н. Експериментуємо разом / Н. Шевчук // Палітра педагога. – 2010. – № 3. – С. 23–31.
46. Шелестова Л. Дітям про організм людини / Л.Шелестова // Дошкільне виховання. – 2010. – № 7. – С. 14–18.
47. Шелестова Л. Формування цілісної картини світу у старших дошкільнят / Л. Шелестова // Дошкільне виховання. – 2010. – № 3. – С. 5–7.
48. Шендрикова Т. Організація пошукової діяльності дітей середнього віку / Т. Шендрикова // Дошкільне виховання. – 2010. – № 8. – С. 21–22.
49. Шульга Л. Нетрадиційні техніки в малюванні зими / Л. Шульга // Дошкільне виховання. – 2009. – № 12. – С. 16–17.